

Ajuntament de **Porreres**

**ACTES DE LES
VI JORNADES D'ESTUDIS LOCALS**

Patrimoni e Porreres

15

ACTES DE LES VI JORNADES D'ESTUDIS LOCALS

Porreres, abril de 2017

Edició:

Ajuntament de Porreres
Plaça de la Vila, 17
07260 Porreres

Col·laboració:

Centre
de Professorat
Manacor
Servei de Formació Permanent del Professorat
Centre de Professorat de Manacor
Illes Balears

**Consell de
Mallorca**
■ Departament de Cultura, Patrimoni
i Esports

Correcció Lingüística:

Catalina Maria Garí Blanch

Coordinació:

Gaspar Móra Mulet

Comissió Científica de les Jornades:

Maria Barceló Crespi

Joan Melià Garí

Llúcia Salleras Julià

Guillem Mas Gornals

Catalina Maria Garí Blanch

© del text:

Els autors de les comunicacions

Maquetació i Impressió:

a impremta**drover**

Tel. 971 65 16 16 - CAMPOS

Dipòsit Legal: PM-866-2018

ISBN: 978-84-09-03136-8

Novament tenim el plaer de retrobar-nos i tenir a les mans una edició de les Jornades d'Estudis Locals de Porreres –la sisena– que, inclosa a la Col·lecció de Patrimoni de Porreres, posa a l'abast de tots nova informació sobre la realitat que ens envolta i que forma part de la nostra herència com a poble.

Una nova edició que ens du a disposar d'unes cent comunicacions de rigor històric i científic i que esdevé un nexa d'unió del municipi de Porreres. Un valuós material que ha de servir, a la vegada, per donar a conèixer el que som i per a incentivar als investigadors a continuar la tasca duta a terme pels més de cent autors al llarg de les sis edicions.

No podem mostrar més que agraïment i admiració per la tasca feta, per totes i cada una d'aquestes persones que amb el seu esforç fan que les Jornades d'Estudis Locals de Porreres es consolidin i tinguin la continuïtat i la qualitat que fan d'elles una fita anual d'obligada referència per a tots aquells que ens sentim lligats al patrimoni, a la història, a la cultura de Porreres i, en definitiva, a tot allò que ens identifica com a poble.

Sense cap dubte, aquesta col·lecció de comunicacions i l'esforç en la investigació que feu tots els que hi participeu enriqueix encara més el patrimoni comú. Uns treballs rigorosos i una font de coneixement que dona a la llum i ens posa a l'abast una valuosa informació que ens fa conèixer millor qui som.

Agraïm a la Universitat de les Illes Balears la seva col·laboració activa amb l'assessorament i la cura de la qualitat de les publicacions.

I només ens queda recordar i fer agraïment a la Comissió Científica formada per la Dra. Maria Barceló i Crespí, el Dr. Joan Melià Garí, Llúcia Salleras Julià, Dr. Guillem Mas Gornals i Catalina Maria Garí Blanch per la seva constant, compromesa i desinteressada tasca per mantenir la qualitat i la continuïtat d'aquesta publicació.

FRANCISCA MORA VENY, BATLESSA
GASPAR MÓRA MULET REGIDOR D'EDUCACIÓ I CULTURA

V

oldríem que aquestes paraules servissin per a celebrar l'edició de les Actes de les VI Jornades d'Estudis Locals de Porreres.

Des de les primeres, que varen tenir lloc el 2005, fins avui han passat tretze anys que han donat com a fruit més de mil pàgines, amb escreix, d'informació sobre el nostre poble, en les quals poden trobar una gran diversitat de temes que abasten des de la història fins a la geologia passant per la llengua, la cultura popular, l'art i altres.

Aquesta recerca és el producte del treball de més d'una cinquantena de persones algunes de les quals s'hi dediquen professionalment mentre que altres són estudiosos ocasionals.

També les Jornades han servit de via d'entrada al camp del coneixement del poble, i de la investigació en general, a persones joves i no tan joves que, potser, sense aquestes convocatòries no s'haurien plantejat mai convertir en recerca els seus punts d'interès.

És de desitjar que aquestes Jornades tenguin continuïtat per la qual cosa és necessari la implicació de l'Ajuntament i dels estudiosos que puguin aportar informació sobre Porreres. Una bona ocasió per a reflexionar en qualsevol àrea de coneixement encara que la relació amb el nostre poble sigui tangencial.

Sens dubte, conèixer millor Porreres facilita un major respecte i una més gran estima.

MARIA BARCELÓ CRESPI

JOAN MELIÀ GARÍ

Pedra de Santanyí de Porreres

GUILLEM MAS GORNALS

JOAN SORELL JUAN

A la memòria de Miquel Sorell Barceló, *Vadó*

Introducció

La pedra, pedreny o pedrenc de Santanyí és un material força conegut i molt valorat per a bastir façanes d'edificis, per a construir voltes i columnes, per a treballar motllures i per treballs escultòrics (BINIMELIS, 1595; JOVELLANOS, 1806; BOVER, 1836; HABSBURG-LOTHRINGEN, 1871; CAMPANER, 1881-1884).

Aquesta pedra ja era ben coneguda a l'antiguitat, ja que se n'han trobat eines de l'edat del bronze antic (BOFILL, 2015): piques talaiòtiques, urnes funeràries i làpides romanes. Durant segles, les pedreres de Santanyí han proveït de material les obres de la comarca i d'arreu de l'illa. A més, el seu ús ha estat important en bona part de les construccions més emblemàtiques de Mallorca (la Seu, Llonja de Palma, Castell de Bellver...) i de fora de l'Illa (Castel Nuovo de Nàpols, Palau de la Virreina de Barcelona...) (MUNTANER, 1960; SASTRE, 2003; MAS i MORAGUES, 2017).

Si bé, la presència de roca calcària oolítica messiniana (pedra de Santanyí) és força coneguda a les conques neògenes de Mallorca (POMAR *ET AL.*, 1983; FORNÓS, 1983; FORNÓS i POMAR, 1983; MAS, 2015), les explotacions industrials de calcària oolítica conegudes fins ara han estat limitades a la plataforma de Llevant, a la zona litoral i prelitoral (marina) existent entre Portocolom (Felanitx) i cala s'Almonia (Santanyí).

En relació al municipi de Porreres, Morey (2011) apunta que alguns dels grans blocs de pedra de la murada del poblat talaiòtic del Pou Celat són de calcària oolítica, però amb la comunicació presentada pels autors Mas i Sorell (2013) a les IV Jornades d'Estudis Locals, celebrades a Porreres el 2012, es planteja la interessant qüestió sobre si la calcària oolítica utilitzada per a la construcció d'alguns carretons de batre i elements arquitectònics-decoratius no provenia de la zona de Santanyí, sinó de pedreres improvisades a la zona confrontant dels termes municipals de Porreres, Felanitx i Campos. Una primera aproximació a les diferents calcàries explotades al municipi de Porreres la podem trobar a l'apèndix final de l'esmentat treball (MAS i SORELL, 2013).

Geologia

Geològicament podem considerar la pedra de Santanyí com (i) una roca sedimentària denominada calcària oolítica (o pseudoolítica) (ii) corresponent a les fàcies oolítiques de la unitat geològica denominada Calcàries de Santanyí –Complex Carbonàtic Terminal a la Mediterrània (ESTEBAN,

1979, 1996)– (iii) que es van formar en un ambient intermareal en una plataforma marina soma dins d'un mar de clima tropical (iv) durant la Crisi de Salinitat del Messinià (Miocè terminal), ara fa entre 5,77 i 5,60 milions d'anys (MAS i FORNÓS, 2017).

Litològicament ens trobem davant d'una roca sedimentària denominada oolita o calcària oolítica, classe arenita o *grainstone* oolític. Formada principalment per oòlits, també denominats ooides (per la seva semblança amb un ou de peix, Fig. 2A), units per ciment carbonàtic (Fig. 1). També podríem parlar de calcària pseudoolítica, ja que moltes vegades els oòlits es troben dissolts i només conserven els motllos (Fig. 1B).

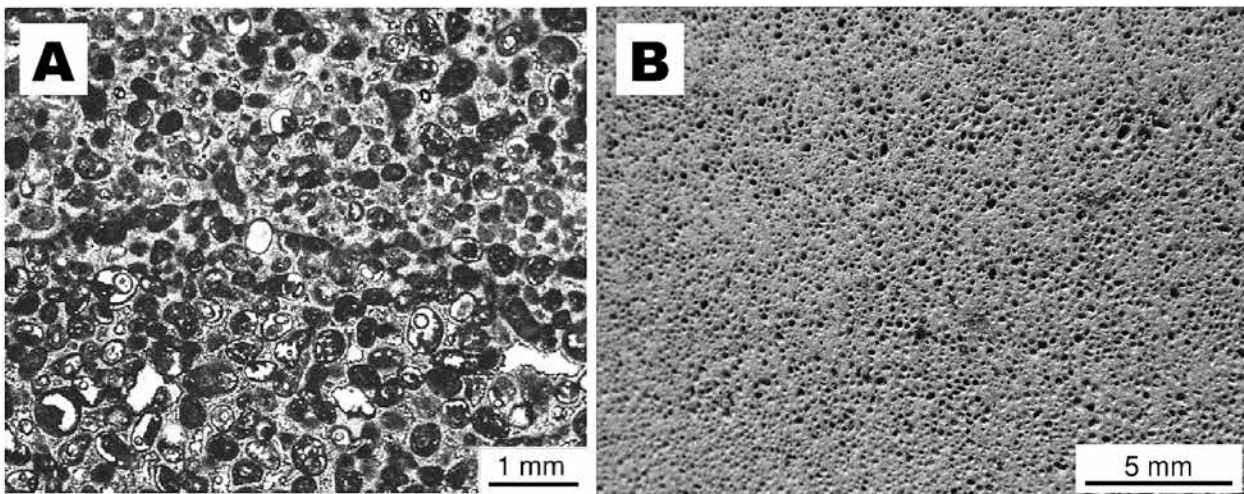

Figura 1 – Calcària oolítica de Santanyí: A. Microfotografia en làmina prima; B. Detall de la textura pseudoolítica

Els oòlits o ooides són grànuls carbonàtics esferoïdals (Fig. 2A) de diàmetre inferior a 2 mm amb una estructura formada per un nucli detrític (un gra de quars, un peloide, un fragment esquelètic, un tros d'un altre ooide trencat...) envoltat d'un embolcall de làmines (còrtex) de carbonat càlcic (CaCO_3) concèntriques (Fig. 2B). Aquestes estructures s'originen en ambients d'alta energia per l'acció de l'onatge i corrents continus, en llocs on es produeix un depòsit ràpid de calcita. El creixement probablement passa per precipitació a partir de solucions, com en el cas de les estalactites, a causa de processos fisicoquímics i/o a l'acció de microorganismes. A tall d'exemple podríem dir que, actualment, a les Bahames (Fig. 2A), les oolites es desenvolupen en canals de marea i corrents o en dunes submarines a prop de la costa on es presenta una alta energia.

La pedra de Santanyí presenta un gra de mida arena molt fina-mitjana (1/16-1/8 mm) molt ben classificat i força cimentat, amb abundants estructures sedimentàries resultants dels efectes de corrents i nivells d'intraclasts en forma de còdols blans (*soft pebbles*).

Pel que fa a les propietats intrínseques, la pedra de Santanyí presenta un color gris groguenc (5Y 8/1, *Munsell® Geological Rock-Color Chart 2009*). Malgrat la seva alta porositat total pels motlles dels oòlits, destaca sobre tots els altres tipus de calcarenites utilitzades en la construcció (marès) per presentar una porositat oberta baixa (~ 6%) de conductes mal comunicats (motlles d'oòlits

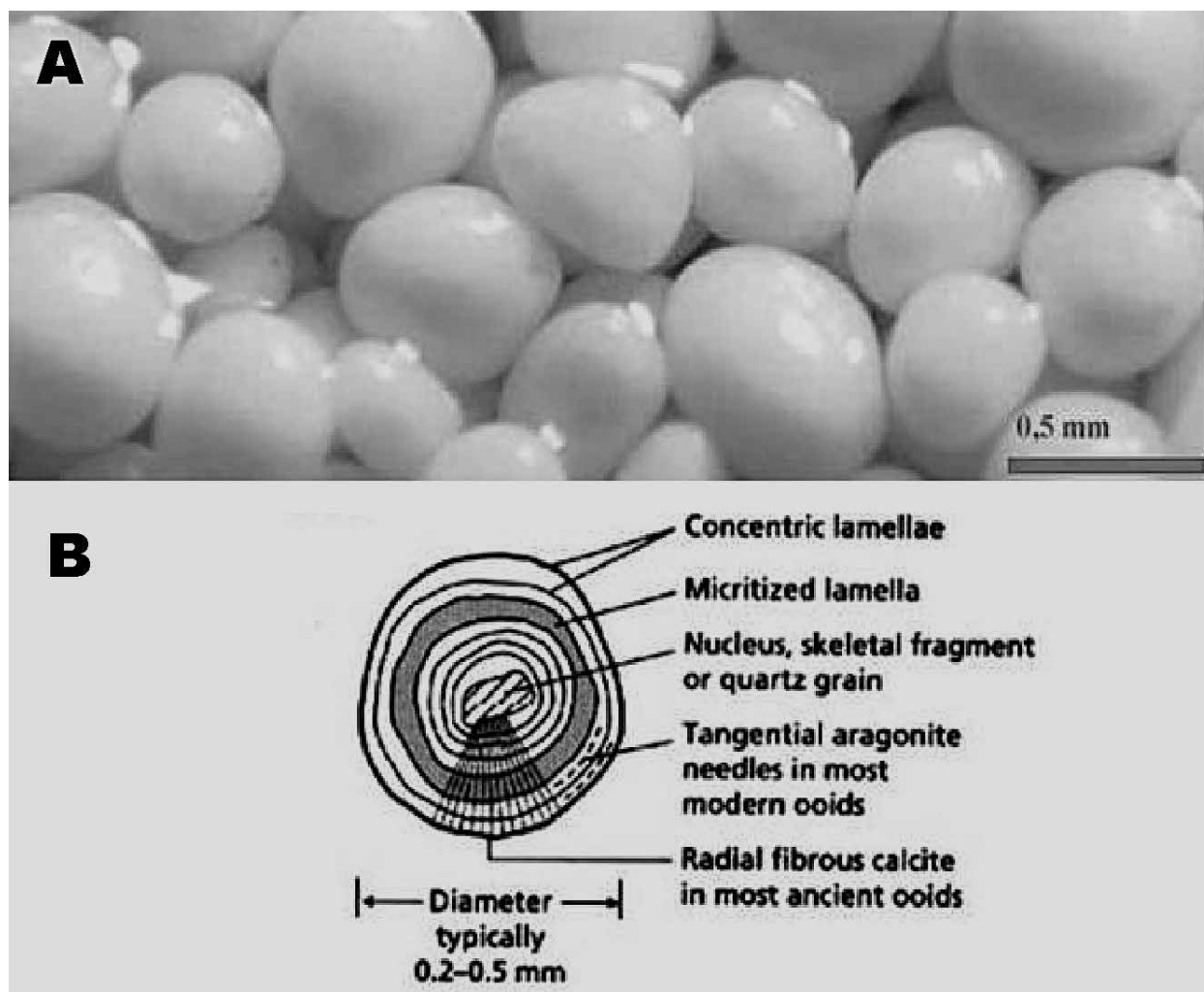

Figura 2 – Oòlits. A. Microfotografia d’oòlits actuals de les Bahames. B. Esquema de l’estructura interna d’un oòlit segons Tucker (2001).

aïllats pel ciment carbonàtic) que el fan molt poc permeable a l’aigua, però que quan aquesta penetra, llavors també resulta difícil d’eliminar. Presenta densitat aparent i resistència altes (vegeu Taula 1).

Es tracta del litotipus M de la classificació de marès de Mallorca de Mas (2011, 2017).

Densitat aparent (g/cm ³)	Porositat (%)		Coeficient d’absorció (%)	Resistència (kg/cm ²)		Font
	oberta	total		compressió	flexotracció	
1,79			3,48	131	55	Gibert (1997)
1,76				231		Moreno i Muñoz (1988)
1,80	6,6	33,6	5,20			Amengual i Serra (2008)
1,78	6,6	33,6	4,34	181	55	mitjanes

Taula 1 – Principals propietats intrínseques de la pedra de Santanyí

Indústria

S'ha pogut constatar la presència d'exploracions de calcària oolítica de la mateixa característiques que la denominada pedra o pedrenc de Santanyí –litotipus M– (MAS, 2017) dins del municipi de Porreres. En relació a la seva distribució geogràfica, fins ara, les explotacions industrials de calcària oolítica conegudes havien estat limitades a la plataforma de Llevant, a la zona litoral i prelitoral (marina) existent entre Portocolom (Felanitx) i Cala s'Almonia (Santanyí).

Aquesta pedra porrerenca ha estat denominada, de forma comuna i tradicionalment, entre els picadors de pedra de la vila amb el nom de *pedra de Son Vadó*, ja que és en aquesta contrada on aquest tipus de roca apareix de manera més abundant i de més bona qualitat.

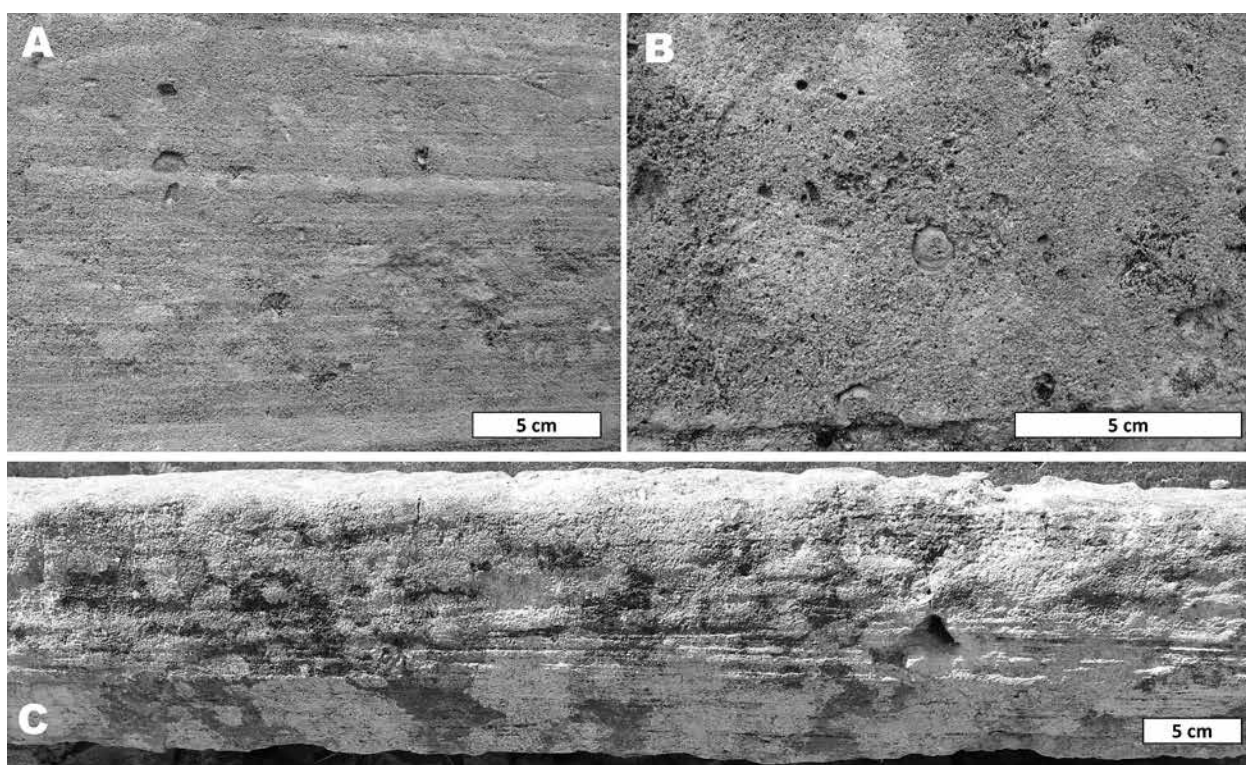

Figura 3 – Pedra de Son Vadó. A. Aspecte general amb estratificació planar, B. Contingut paleontològic, C. Estructures de corrent

L'exploració de la pedra de son Vadó a la zona de Porreres no es va materialitzar en pedreres com les de la zona de Santanyí, sinó amb l'extracció i recol·lecció de fiders (Fig. 4), blocs superficials arrabassats de la roca i dispersats al terreny per l'acció de la pedogènesi, meteorització i/o acció antròpica-conreu) arrabassats del sòl. Mentre duïen a terme les feines del camp, el pagès retirava les pedres i les acumulava als marges del sementer o en forma de clapers on els picadors acudien per triar i endur-se'n les considerades millors per poder obrar.

En relació als seus trets diferencials, la pedra de Son Vadó (Fig. 3), presenta generalment un color gris, un poc més pàl·lid que el del pedrenc explotat a la marina de Llevant (Santanyí-Felanitx). Normalment, sol presentar estructures sedimentàries en forma d'estratificació planar (*llivanya*) i més rarament, marques de corrent (Fig. 3A i 3C). El contingut paleontològic és poc variat, només

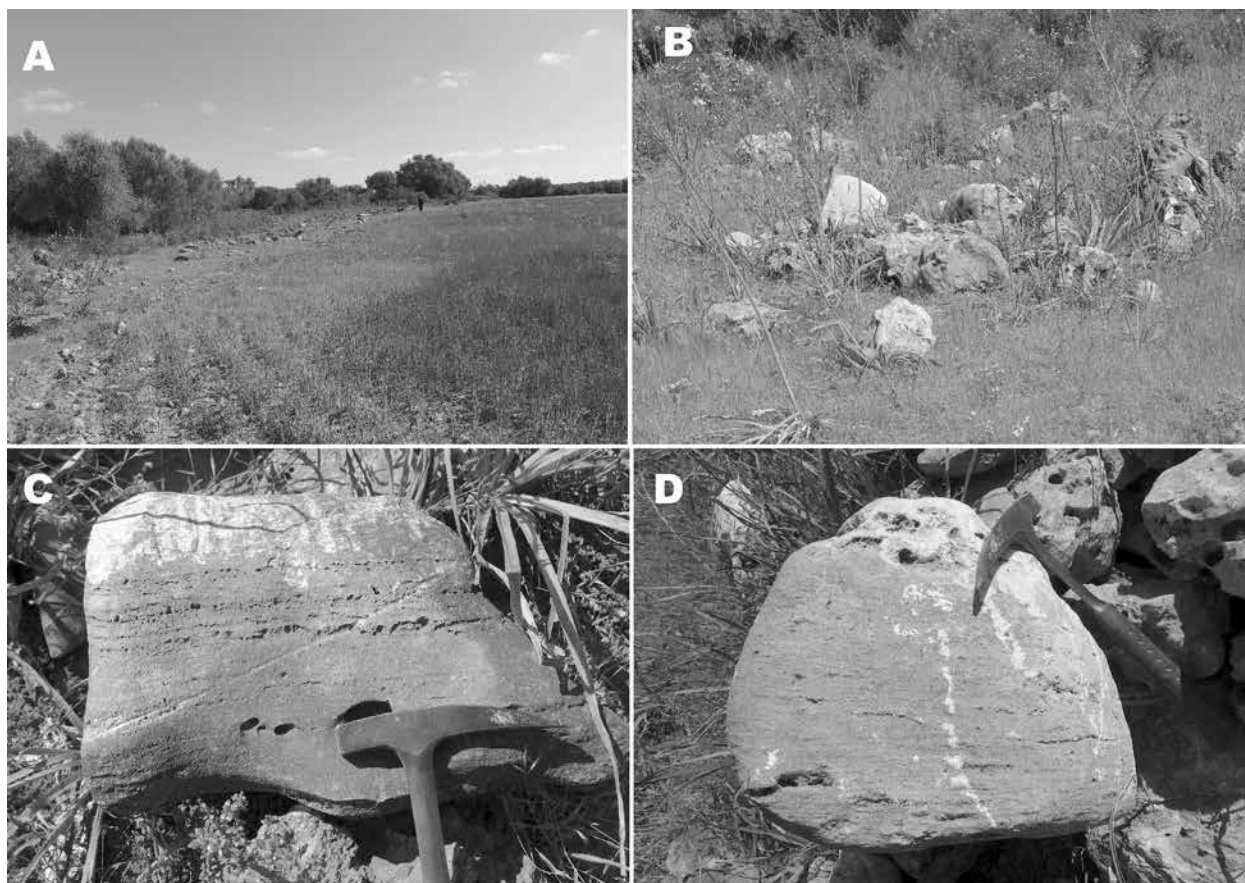

Figura 4 – Foters. A. Disposició dels foters retirats i acumulats als marges del sementer, B. Detall dels foters retirats acaramullats, C i D. Detall de dos foters amb clara estratificació planar.

el trobam a alguns fòssils característics (Fig. 3B), limitats a petits bivalves (cf. *Lucinidae*) i petits gasteròpodes (cf. *Cerithiidae*).

A causa de la seva explotació a partir de foters, no permet peces de construcció de gran gruixa o envergadura. Els productes van ésser bàsicament estris d'ús comú com els carretons de batre (Fig. 5C), piques (Fig. 5A) i murters. També ha estat utilitzada per a l'elaboració d'elements arquitectònics com lloses per a la construcció de cups (Fig. 5B), blocs ben tallats per a construir encadenats de cantonades o brancals i llandars de portals i finestres. Bons exemples encara els podem trobar en el portal, finestres i cantonades de la casa del carrer del Pou Florit núm. 77 (Fig. 6A) obra de Miquel Sorell, *Vadó* o també a la part inferior dels brancals del portal del molí de n'Amengual al carrer d'en Dusai, núm. 3 (Fig. 6B).

AGRAÏMENTS

A Miquel Sorell Barceló *Vadó* (Fig. 7), picador de pedra porrerenc decés recentment, per la seva paciència, simpatia i explicacions que han constituït la font bàsica del contingut de caire industrial i etnològic del present treball.

Figura 5 – Diferents productes elaborats amb pedra de Son Vadó; A. Pica de l'abeurador de sa Bassa Blanca, B. Lloses d'un cup reutilitzades en un banc, C. Carretó de batre inacabat.

Figura 6 – Exemples d'utilització de pedra de Son Vadó en la construcció: A. Casa del carrer del Pou Florit núm. 77, B. Brancals del portal del molí de n'Amengual, al carrer d'en Dusai, núm. 3.

Figura 7 – Miquel Sorell Barceló *Vadó* (a l'esquerra), picador de pedra porrerenc, l'abril de 2012, juntament amb Joan Sorell, un dels autors d'aquesta comunicació.

Referències bibliogràfiques

- BINIMELIS, J. (1595). *Història general del Regne de Mallorca*. 7 vols. [Existeix una versió castellana editada el 1927].
- BOFILL, M. (2016). “Estudi de l’utiltatge macrolític de Closos de Can Gaià (Felanitx, Mallorca)”. Departament de Prehistòria. Universitat Autònoma de Barcelona. 56 p. (inèdit).
- BOVER, J.M. (1836). *Noticias Histórico-topográficas de la Isla de Mallorca, estadística general de ella y periodos memorables de su historia*. Palma: Imprenta Real regentada por Juan Guasp [existeix una segona edició de 1864, Palma: Imprenta de Felipe Juan Guasp y Barberi].
- CAMPANER, A. (1881-1884). *Cronicón mayoricense*. [Existeix una edició de 1967: Campaner, A. *Cronicón mayoricense. Noticias y relaciones históricas de Mallorca desde 1229 a 1800*. Luis Ripoll, Editor. Palma de Mallorca. 677 p.].
- ESTEBAN, M. (1979). “Significance of the upper Miocene coral reefs of the Western Mediterranean”. *Palaeogeography, Palaeoclimatology, Palaeoecology*, 29: 169-188.
- (1996). An overview of Miocene reefs from Mediterranean areas: general trends and facies models. A: Franseen, E.K., Esteban, M., Ward, W.C., Rouchy, J.M. (Eds.), “Models for Carbonate Stratigraphy from Miocene Reef Complexes of Mediterranean Regions. Concepts in Sedimentology and Paleontology”. SEPM, Tulsa, Oklahoma, USA, pp. 3-53.
- FORNÓS, J.J. (1983). *Estudi sedimentològic del Miocè terminal a l’illa de Mallorca*. Tesi de Llicenciatura. Universitat de Barcelona. 228 pp.
- FORNÓS, J.J., POMAR, L. (1983). Mioceno superior de Mallorca: Unidad calizas de Santanyí (“Complejo terminal”). A: POMAR, L., OBRADOR, J., FORNÓS, J.J., RODRÍGUEZ-PEREA, A. (eds.). *El Terciario de las Baleares (Mallorca - Menorca). Guía de las excursiones. X Congreso Nacional de Sedimentología, Menorca 1983*. Palma de Mallorca: Grupo Español de Sedimentología, pp 177-206.
- HABSBURG-LOTHRINGEN, LI.S. (1871). *Die Balearen in Wort und Bild geschildert. Zweiter Band. Die eigentlichen Balearen. Drittes Buch. Mallorca. I. Allgemeiner theil*. F.V. Brockhaus. 665 pp. Leipzig. Traducció al castellà: Habsburg-Lothringen, LI.S. 1989. *Las Baleares por la palabra y el grabado*. Las Baleares propiamente dichas. Mallorca (parte general). Traducción del vol. III de la segunda parte de Die Balearen. Edición Caja de Baleares “Sa Nostra”, vol 6, 931 p.
- JOVELLANOS, G.M. de, (1806). *Memorias del Castillo de Bellver*. A: Muntaner, Ll. (ed.) 1999. Gaspar Melchor de Jovellanos. Obras Mallorquinas. L’Espill, 3: 56-100.
- MAS, G. (2011). El marès de Mallorca: concepte, caracterització i tipologia. *Estudis Baleàrics*, 100/101: 151-171.
- (2015). *El registre estratigràfic del Messinià terminal i del Pliocè a l’illa de Mallorca. Relacions amb la crisi de salinitat de la Mediterrània*. Tesi doctoral. Universitat de les Illes Balears. 534 pp.

–(2017). Hacia una tipología de la piedra de marés de Mallorca. Concepto, caracterización y estratigrafía. *Boletín Geológico y Minero* (Monográfico Piedra Natural: Geología, economía y medioambiente), 128 (2): 301-328.

MAS, G., FORNÓS, J. (2017). Geologia de la *pedra de Santanyí*. Estat actual de la qüestió. II Jornades d'Estudis Locals. Santanyí, 2016. Calonge, 11 i 12 de novembre de 2016 (a premsa).

MAS, G., MORAGUES, L. (2017). Les pedreres dels Sagrera a cala sa Nau: una prospecció geològica a un fet històric. IV Jornades d'Estudis Locals de Felanitx, 2016. 2 i 3 de desembre de 2016 (a premsa).

MAS, G., SORELL, J. (2013). La pedra de sa Mola des Monjos: una calcària plioquaternària d'extremada duresa. Actes de les *IV Jornades d'Estudis Locals de Porreres, 2012*. Porreres, 27-28 d'abril de 2012. Ajuntament de Porreres. pp 33-41.

MOREY, B. (2011). “El relleu de la comarca de Porreres. Apunts d'estratigrafia, geomorfologia i tectònica”. *Actes de les III Jornades d'Estudis Locals de Porreres, 2010*. Porreres: Ajuntament de Porreres. Col·lecció Patrimoni de Porreres, núm. 12, p. 29-49.

MUNTANER, J. (1960). “Piedra de Mallorca en el Castelnuovo de Nápoles. Datos para la biografía de Guillermo Sagrera”. *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, 31: 615-630.

POMAR, L., MARZO, M., BARÓN, A. (1983). “El Terciario de Mallorca”. A: POMAR, L., OBRADOR, J., FORNÓS, J.J., RODRÍGUEZ-PEREA, A. (eds.). *El Terciario de las Baleares (Mallorca - Menorca). Guía de las excursiones. X Congreso Nacional de Sedimentología, Menorca 1983*. Palma de Mallorca: Grupo Español de Sedimentología, pp 21-44.

SASTRE, J. (1993). Canteros, Picapedreros y Escultores en la Seo de Mallorca y el Proceso Constructivo (Siglo XIV). *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, 49: 75-100.

TUCKER, M.E. (2001). *Sedimentary Petrology: an introduction to the origin of sedimentary rocks*. 3rd edition. Blackwell Scientific Publications.

Nivells de metalls pesants a les terres de Porreres

JAUME VADELL

MARIA ADROVER

MARGALIDA COLOMBÀS

Introducció

El terme *metall pesant* s'ha utilitzat àmpliament, tant a publicacions com a legislació, per a descriure un grup de metalls i metal·loides que s'han associat amb la contaminació i s'han equiparat a elements tòxics. Ara bé, la toxicitat de qualsevol element es troba relacionada amb la seva concentració, així que la relació metall pesant-toxicitat no és del tot encertada, ja que alguns també són essencials pels organismes vius.

Hi ha metalls pesants que són necessaris per al desenvolupament de les plantes i es denominen micronutrients. Si el subministrament d'un micronutrient a un organisme no és suficient, el seu creixement es veurà severament reduït i, a l'altre extrem, una disponibilitat excessiva d'un micronutrient produirà toxicitat (EPSTEIN i BLOOM, 2004). Tot i que hi ha molts elements essencials per a les plantes i els animals, els elements traça essencials que poden produir amb més probabilitat problemes de deficiència a plantes són el B, Cu, Fe, Mn, Mo, Zn i Cl (KABATA-PENDIAS i PENDIAS, 1992; EPSTEIN i BLOOM, 2004) i el Co, Cu, Fe, I, Mg, Mn, Se i Zn a animals (SCOTT, 1972). En altres casos no s'ha contrastat l'essencialitat, però es reconeixen com a beneficiosos pels vegetals, com és el cas del Ni o el Co (ROY *ET AL.*, 2006). Hi ha altres elements que no són essencials i, per tant, no es produeix cap efecte de deficiència als organismes quan aquest element falta, però sí que causa un efecte de toxicitat quan apareixen en excés. Entre aquests elements es poden assenyalar l'As, Cd, Hg i Pb.

La concentració de metalls pesants als sòls depèn en primera instància de la composició geològica de les roques o materials a partir dels quals es forma el sòl (RODRÍGUEZ *ET AL.*, 2006). La composició química i els processos de meteorització condicionen de forma natural la concentració de diferents elements traça als sòls, tot i que les activitats humanes en modifiquen i incrementen la concentració.

Les fonts antropogèniques d'elements traça al sòl i el medi ambient assoleixen un ampli ventall (ALLOWAY, 1995): la mineria i fusió metal·lífera, els materials emprats a l'agricultura i jardineria, les aigües residuals, els llots de depuradora, els composts de llots de depuradora i de recollida municipal, la combustió de combustibles fòssils, la indústria química, la manufactura, ús i abocament de productes metal·lúrgics, electrònics o altres productes manufacturats, la caça i la pesca, entre altres.

Entre les fonts de contaminació assenyalades es poden concretar algunes que tenen una incidència més habitual en els espais agrícoles. En els fertilitzants –sobretot els fosfòrics– són comunes les impureses de Cd, Cr, Mo, Pb o Zn. Els fems procedents de ramaderia intensiva poden contenir quantitats apreciables de Cu, As i Zn. Els plaguicides, en funció de la seva composició, poden aportar Cu, As, Hg, Pb, Mn o Zn. Els llots de depuradora, els residus sòlids urbans i els corresponents composts poden aportar, entre altres elements, Cd, Cu, Ni, Zn, Mn i Pb. En el passat, la combustió de benzina amb additius de Pb fou una font d'expansió d'aquest element. De manera semblant, la caça, a través dels perdigons de Pb, és una font d'aportació d'aquest element al medi.

L'objectiu d'aquest treball és avaluar l'estat dels sòls del terme municipal de Porreres quant al contingut de metalls pesants. Aquesta informació complementa un altre estudi realitzat a la zona, on s'estudiava la relació dels metalls pesants en funció de les tipologies de sòl (ADROVER i VADELL, 2010).

Material i mètodes

Les mostres que s'han emprat en aquest treball corresponen a diferents campanyes de mostratge de sòls realitzades en el terme municipal de Porreres entre 1996 i 2008. Els resultats presentats inclouen 40 mostres superficials de terres agrícoles (capa llaurable).

Les determinacions s'han realitzat sobre mostres de terra fina (<2mm). Per a la determinació del contingut de l'As, Cd, Co, Cu, Cr, Mn, Ni, Pb, Zn i Fe s'ha realitzat una digestió de les mostres de terra (0,3 g) amb *aqua regia* (10 ml de la mescla dels àcids clorhídric i nítric en una proporció 3:1) i s'ha intensificat el procés mitjançant microones (15 min a 200 °C). La quantificació s'ha realitzat en un espectròmetre d'emissió òptica amb plasma acoblat inductivament (ICP-OES). Per a la quantificació del Hg s'ha seguit el mateix sistema de digestió amb *aqua regia* i, posteriorment, prèvia reducció amb SnCl₂, s'ha mesurat per espectrometria de fluorescència atòmica. El contingut en carbonat càlcic equivalent (CCE) s'ha realitzat mitjançant un calcímetre i s'ha reaccionat la mostra amb àcid clorhídric.

Resultats i discussió

A la Taula 1 s'indiquen els valors estadístics descriptius dels metalls pesants estudiats. També s'han inclòs els continguts de carbonat càlcic equivalent (CCE) i de ferro (Fe), ja que es tracta de dos paràmetres de referència molt il·lustratius de les característiques d'un sòl. El CCE pel fet de ser un component majoritari de molts de sòls de la zona i determinar-ne les seves característiques físico-químiques i el Fe. Un element també abundant i indicador del grau d'evolució del sòl.

A la Figura 1 es localitzen –dins el terme municipal de Porreres– les 40 mostres caracteritzades. Per a cada element s'han establert cinc categories: des de mostres en nivells molt baixos fins a continguts que sobrepassen el valor de referència, llindar a partir del qual sobresurt dels valors

normals de la població i es pot tractar d'un problema de contaminació. El criteri emprat a la Figura 1 és el següent:

Criteri emprat per a classificar les mostres (Fig. 1) (comparant amb els sòls del conjunt de les Illes Balears)	
◇	Molt baixos, situats a l'extrem inferior de la població de les IB.
□	Continguts situats just per davall la mediana dels sòls de les IB.
●	Continguts situats just per damunt la mediana dels sòls de les IB.
▲	Alts, situats a la part alta de la població dels sòls de les IB.
*	Molt alts, situats per damunt el valor de referència dels sòls de les IB.

En general, els valors obtinguts es troben dins el rang normal dels sòls de les Illes. En total, només hi ha sis mostres que presenten algun element per damunt els valors de referència (contingut que es podria considerar contaminació) establerts per als sòls de les Illes Balears (VADELL i COLOMBÀS, 2017), aplicant el Mètode del Rang Normal d'una Mostra proposat a través del Reial Decret 9/2005. D'aquestes sis mostres, una té un contingut en arsènic (As) que supera lleugerament el valor de referència (33,8 mg/kg, essent el valor de referència 31,2 mg/kg; Figura 1a), una segona conté 236,6 mg de plom (Pb) per quilogram de sòl, quan el valor de referència per a aquest element és 51,0 mg/kg (Figura 1i) i quatre mostres que superen el valor de referència establert per al manganès (Mn, Figura 1f). En el cas del Mn, cal tenir en compte que és un element que en condicions naturals pot presentar continguts molt elevats, cosa que es pot atribuir a un origen geoquímic, com és en tota seguretat a les mostres que sobresurten. De manera natural, alguns sòls presenten continguts molt elevats de Mn, la qual cosa es pot deure, entre altres motius, als alts continguts de les roques sobre les quals s'ha format el sòl o, també, a sòls vermells molt evolucionats. Els típics sòls de call vermell es caracteritzen per alts continguts d'aquest element i, aquestes quatre mostres, corresponen a aquestes terres vermelles. Quant a la mostra que sobrepassa el nivell de Pb –ho fa de manera important– quasi quintuplica el valor de referència. En aquest cas s'ha d'esbrinar l'origen d'aquest alt contingut de la mostra que, entre altres motius, es pot deure a l'aplicació de plaguicides, pintures o perdigons emprats a la caça.

A la Taula 2 s'indiquen els coeficients de correlació de *Spearman* obtinguts entre els metalls pesants determinats, el CCE i el Fe. Cal assenyalar l'alta correlació entre tots els elements i el CCE, excepte el Cu i el Hg. Exceptuant aquests dos elements, que no mostren relacions consistents amb la resta d'elements, tots els altres (As, Cd, Co, Cr, Mn, Ni, Pb i Zn) mostren coeficients de correlació elevats de signe negatiu, estadísticament significatius en tots els casos al nivell de $p < 0,001$ amb el CCE. De la mateixa manera, tots aquests elements mostren coeficients de correlació elevats i de signe positiu, estadísticament significatius al nivell de $p < 0,001$ amb el Fe.

De la mateixa manera les correlacions entre ells són totes de caire positiu i significatives al nivell de $p < 0,001$, excepte en un cas: la correlació entre el Cd i el Mn que només ho és al nivell de $p < 0,01$. Aquestes correlacions posen de manifest el comportament similar dels diferents elements i la seva relació amb els minerals d'argila. En aquests sòls podem considerar els carbonats (CCE) com un component de dilució dels minerals d'argila (ADROVER i VADELL, 2010). Totes aquestes correlacions posen de manifest un comportament paral·lel de tots aquests elements i, per això, es pot considerar un origen geoquímic, sense que hi hagi indicis de mostres contaminades de manera significativa quant a aquests elements.

El Cu i el Hg presenten coeficients de correlació molt baixos i sense significació estadística, excepte en un cas (relació Cu/Mn amb significació al nivell de $p < 0,01$). Aquesta manca de correlació pot ésser atribuïble a problemes de contaminació aliens a la composició geoquímica. En el cas del Hg és difícil atribuir un factor de contaminació a la zona. La combustió de combustibles fòssils es considera una causa que en altres llocs de l'illa de Mallorca podria ésser la causa dels nivells d'aquest element (RODRÍGUEZ *ET AL.*, 2013), sense poder concloure que en el cas de Porreres es doni contaminació d'aquest element. Així i tot, els valors se situen dins els normals de les Illes Balears i no n'hi ha cap que superi el valor de referència. En canvi, quant al Cu, la situació és diferent ja que, tot i no aparèixer cap mostra per damunt el llindar del nivell de referència, la manca de correlació amb la resta d'elements podria evidenciar increments en part de les mostres a causa de l'ús de productes fitosanitaris que contenen aquest element i que s'han aplicat des de fa molts d'anys. L'aplicació del caldo bordelès a les vinyes i, en menor mesura, a altres cultius constitueix el producte emblemàtic que suposa l'aportació al sòl d'aquest element.

Conclusions

A partir del present estudi sobre els continguts en metalls pesants dels sòls agrícoles del municipi de Porreres s'obtenen les següents conclusions:

- Els continguts medians (mg kg^{-1}) obtinguts pels metalls pesants analitzats són molt similars als obtinguts pel conjunt de les Illes Balears.
- En total, apareixen sis mostres que presenten algun element per damunt el valor de referència. D'aquestes mostres, una d'elles, amb alt contingut de Pb, seria indicadora d'un problema de contaminació per aquest element.
- Destaquen les altes correlacions dels elements As, Cd, Co, Cr, Mn, Ni, Pb i Zn, entre ells i amb el CCE i el Fe, la qual cosa posa de manifest un mateix origen geoquímic i estan directament relacionats amb els minerals d'argila.
- El Cu i el Hg presenten un comportament estadísticament diferenciat, sense mostrar correlacions consistents entre ells o amb els altres elements. Aquest fet es pot deure a aportacions antròpiques, difícils de precisar en el cas del Hg i atribuïble, majoritàriament, a productes fitosanitaris en el cas del Cu.

- Tenint en compte els matisos assenyalats en els punts precedents, es pot considerar que en conjunt, la població de sòls estudiats de Porreres presenta un bon estat quant a la presència de metalls pesants, sense ésser necessari prendre mesures especials, excepte en el cas d'una mostra amb alt contingut de Pb.

Referències bibliogràfiques

ADROVER, M., VADELL, J. (2010) Niveles de metales pesados en suelos agrícolas desarrollados sobre diferentes materiales en Porreres (Mallorca). *IV Congreso Ibérico de la Ciencia del suelo. Suelo: Funciones i Manejo*. Editores: Copicentro Granada; 79-85.

ALLOWAY, B.J. (1995). *Heavy metals in soils*. 2nd Edition. Blackie Academic and Professional. London, UK. 368 pp.

EPSTEIN, E.; BLOOM, A.J. (2004). *Mineral nutrition in plants. Principles and perspectives*. Second Edition. Sinauer Associates, Inc. Publishers. Sunderland, Massachusetts.

KABATA PENDIAS, A.; PENDIAS, H. (1992). *Trace elements in Soils and Plants* (2nd edition) CRC Press, Boca Raton, Fl. 365pp.

RODRÍGUEZ, J.A.; GRAU, J.M.; LÓPEZ-ARIAS, M. (2006). Heavy metal contents in agricultural topsoils in the Ebro basin (Spain). Application of multivariate geostatistical methods to study spatial variations. *Environmental Pollution*, 144: 1001–1012.

RODRÍGUEZ, J.A., CARBONELL, G., NANOS, N., GUTIÉRREZ, C. (2013). Source identification of soil mercury in the Spanish islands. *Archives of environmental contamination and toxicology*, 64(2), 171-179.

ROY, R.N.; FINCH, A.; BLAIR, G.J.; TANDON, H.L.S. (2006). *Plant nutrition for food security. A guide for integrated nutrient management*. FAO Fertilizer and Plant Nutrition Bulletin 16. Food and Agriculture Organization of the United Nations. Rome.

SCOTT, M.L. (1972). *Micronutrients in Agriculture* (eds. J.J. MORTVEDT, P.M. GIORDANO, W.L. LINDSAY). Soil Science Society of America, Madison Wisc., 265-288.

VADELL, J., COLOMBÀS, M. (2017) *Estudi de metalls pesats als sòls agraris de les Illes Balears*. Conselleria de Medi Ambient, Agricultura i Pesca. Document inèdit.

Taula 1: Estadístics descriptius dels metalls pesants als horitzons superficials de les terres agrícoles de Porreres. També s'han inclòs els resultats de ferro i carbonat càlcic equivalent com a paràmetres de referència. Els resultats de As, Cd, Co, Cr, Cu, Mn, Hg, Ni, Pb i Zn estan expressats en mg/kg i els de Fe i CCE en g/kg. El nombre de mostres és 40.

	Mitjana	DT	Mediana	Mínim	P25	P75	Màxim
Arsènic (As)	16,7	7,1	16,6	3,5	11,3	22,2	34,9
Cadmi (Cd)	0,47	0,19	0,47	0,06	0,39	0,56	1,08
Cobalt (Co)	9,8	3,5	8,6	4,4	7,2	12,7	17,2
Coure (Cu)	21,4	10,0	18,8	8,4	13,2	28,1	47,9
Crom (Cr)	54,0	19,4	50,1	19,3	37,5	71,2	94,2
Manganès (Mn)	554,4	292,9	466,8	205,6	350,4	687,3	1366,9
Mercuri (Hg)	0,09	0,08	0,07	0,04	0,04	0,12	0,37
Niquel (Ni)	27,1	9,4	23,6	11,4	20,0	35,4	47,4
Plom (Pb)	23,6	35,3	18,6	4,6	11,9	23,0	236,6
Zinc (Zn)	53,4	17,1	51,7	23,1	40,7	63,8	95,3
Ferro (Fe)	24,5	9,9	21,5	7,7	16,5	33,1	43,5
Carbonat Càlcic Equivalent (CCE)	303,5	198,7	331,5	0,0	99,7	449,2	666,7

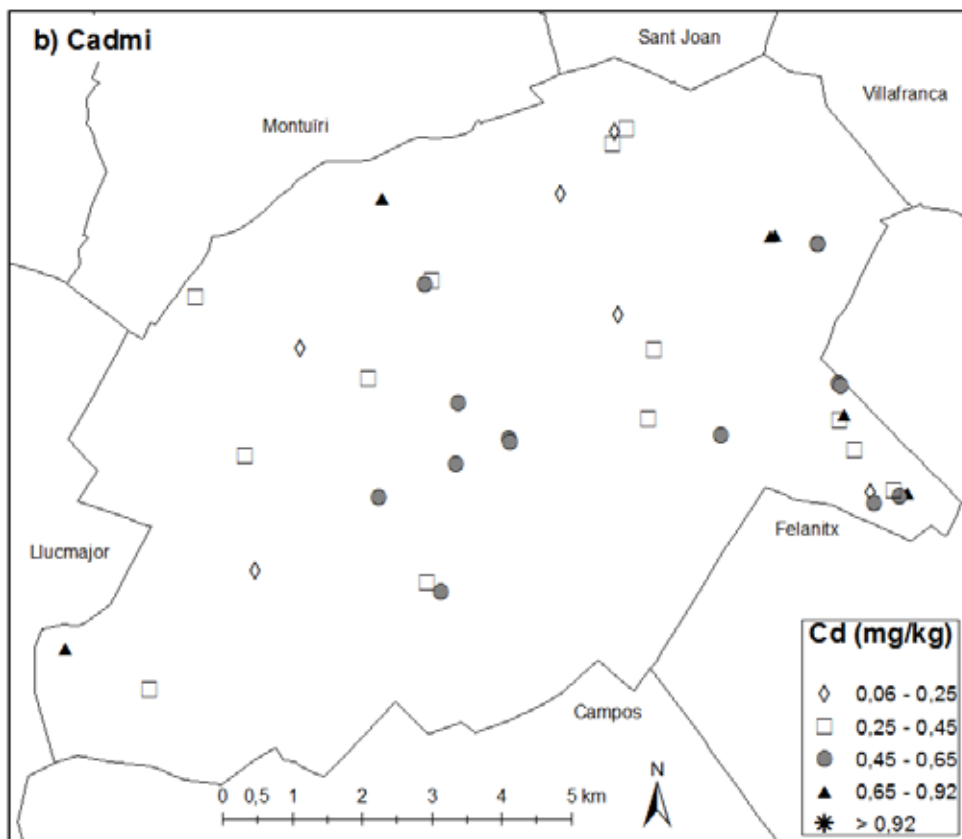
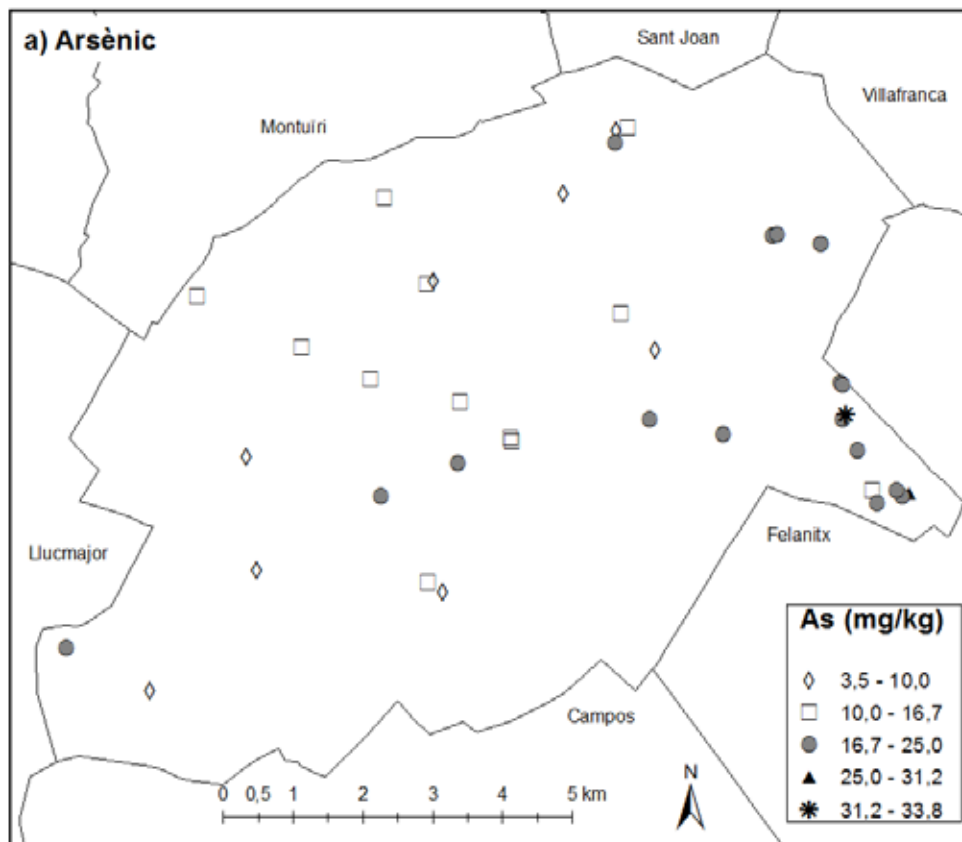
DT: Desviació típica de la mitjana; P25: Percentil 25; P75: Percentil 75.

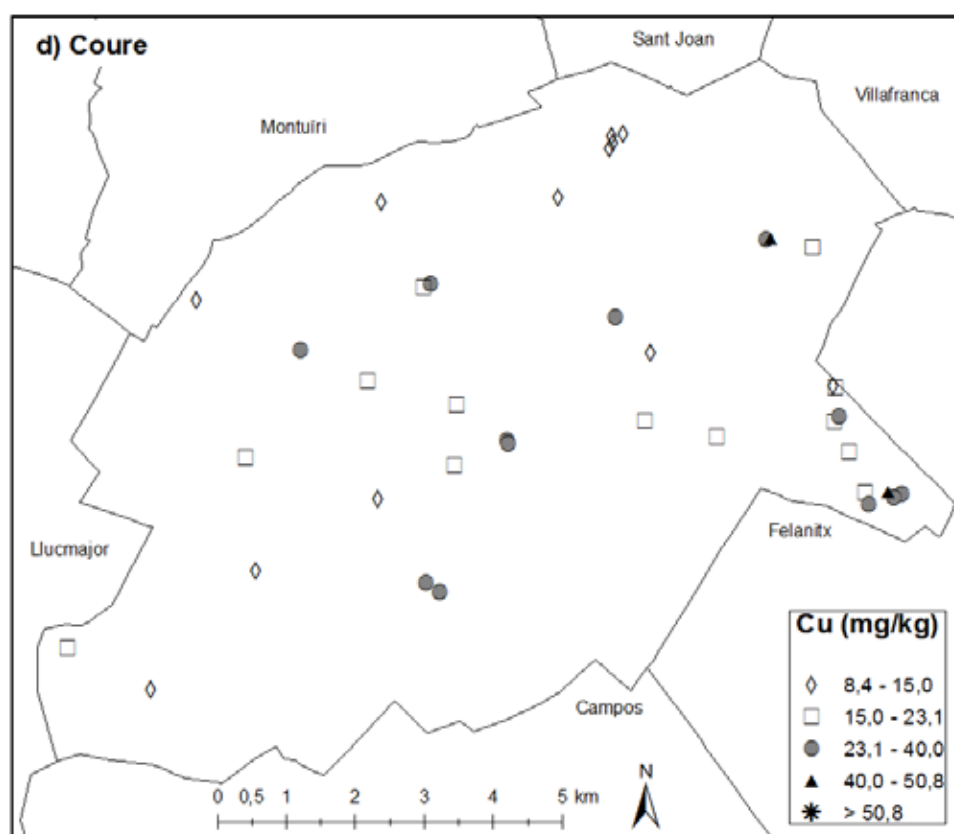
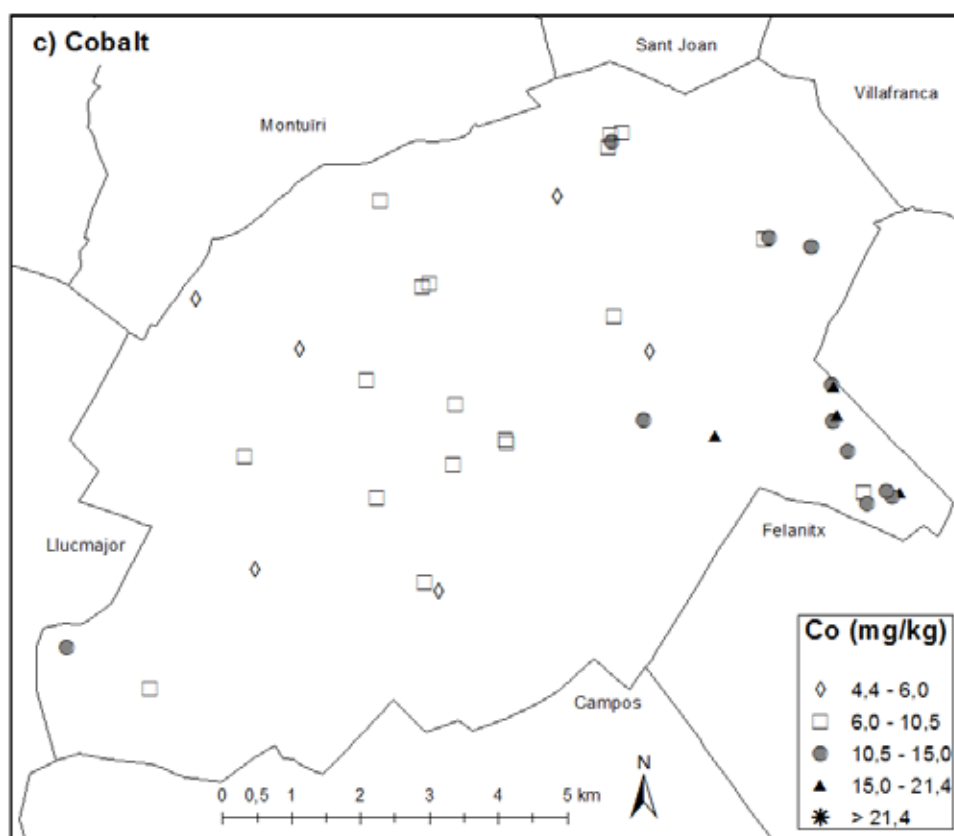
Taula 2: Coeficients de correlació de *Spearman* obtinguts entre els metalls pesants determinats. També s'han inclòs els continguts de carbonat càlcic equivalent (CCE) i de ferro (Fe). El nombre de mostres és 40.

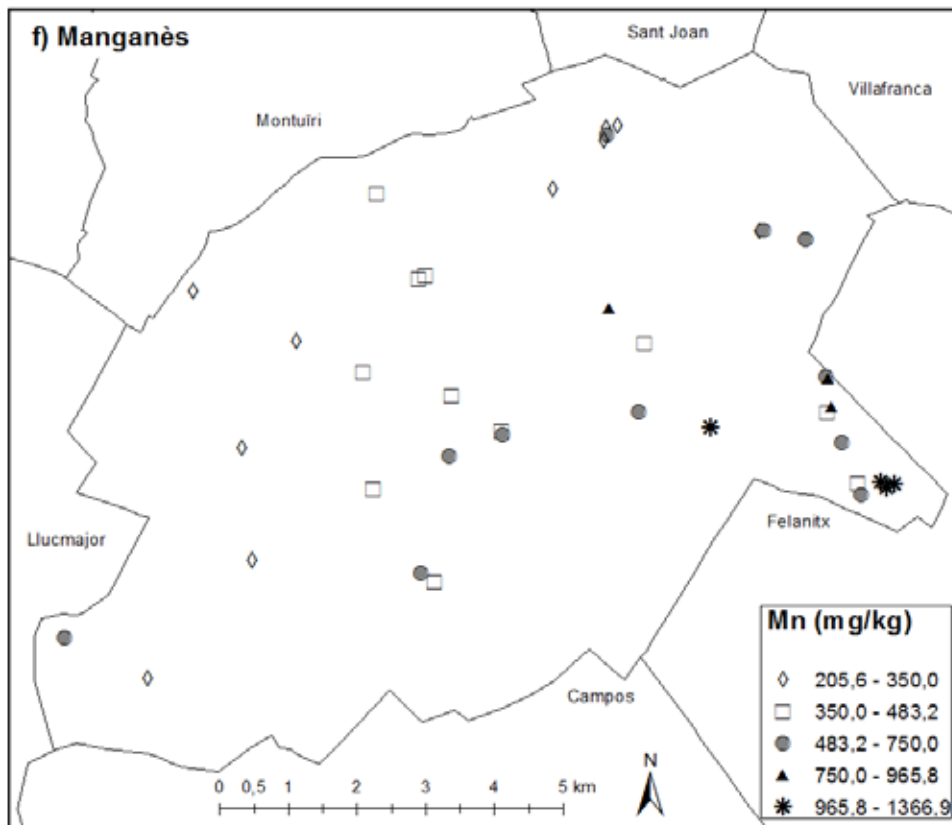
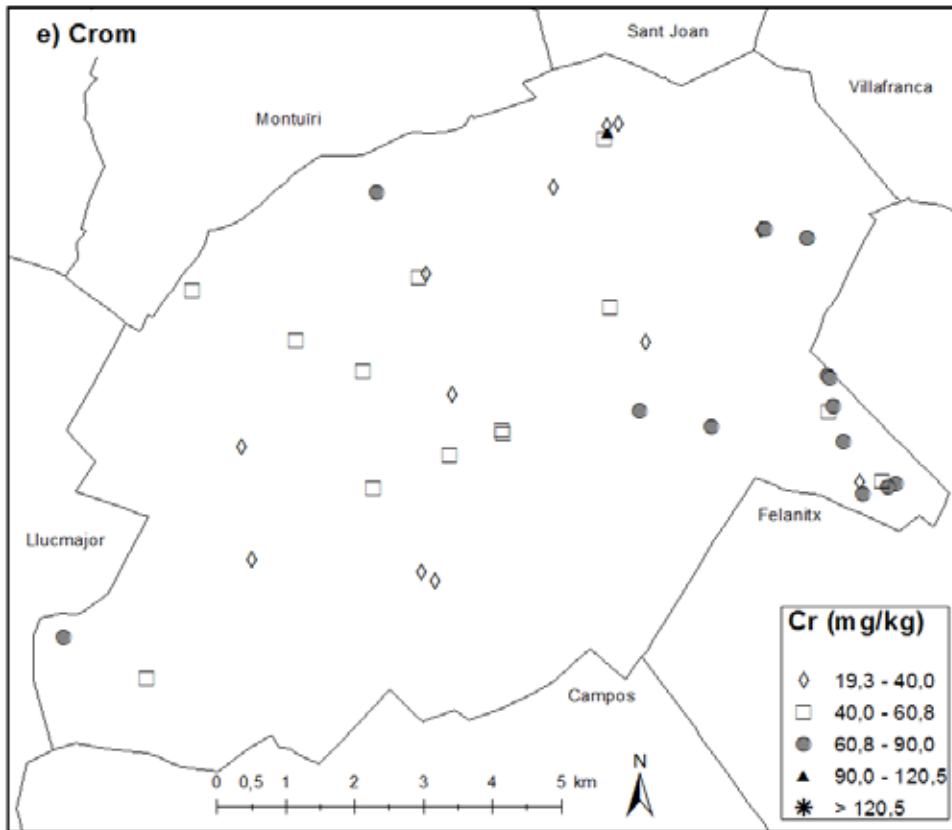
	Fe	As	Cd	Co	Cu	Cr	Mn	Hg	Ni	Pb	Zn
CCE	-0,817 ***	-0,749 ***	-0,538 ***	-0,856 ***	-0,082 -	-0,824 ***	-0,834 ***	0,082 -	-0,835 ***	-0,687 ***	-0,846 ***
Fe		0,883 ***	0,646 ***	0,932 ***	0,220 -	0,897 ***	0,775 ***	-0,167 -	0,853 ***	0,726 ***	0,930 ***
As			0,711 ***	0,829 ***	0,240 -	0,866 ***	0,696 ***	-0,200 -	0,784 ***	0,689 ***	0,820 ***
Cd				0,640 ***	0,144 -	0,697 ***	0,447 **	0,008 -	0,622 ***	0,655 ***	0,575 ***
Co					0,212 -	0,887 ***	0,825 ***	-0,190 -	0,936 ***	0,732 ***	0,897 ***
Cu						0,153 -	0,486 **	0,209 -	0,299 -	0,077 -	0,296 -
Cr							0,736 ***	-0,181 -	0,911 ***	0,693 ***	0,816 ***
Mn								0,078 -	0,855 ***	0,576 ***	0,830 ***
Hg									-0,147 -	-0,047 -	-0,073 -
Ni										0,637 ***	0,841 ***
Pb											0,787 ***

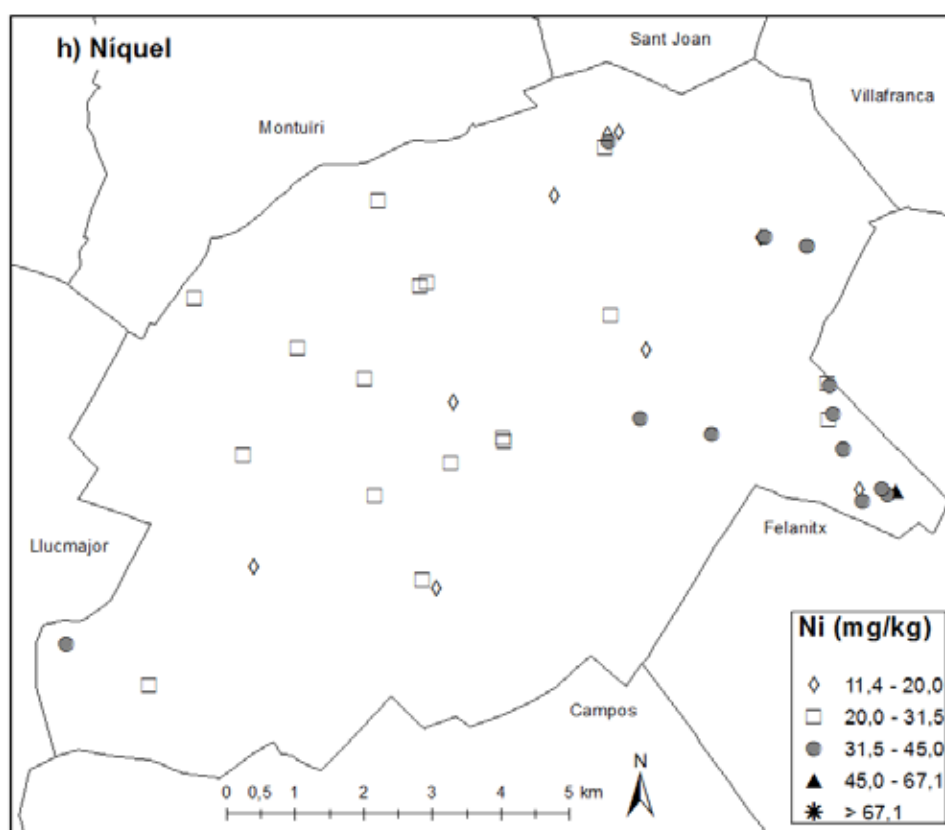
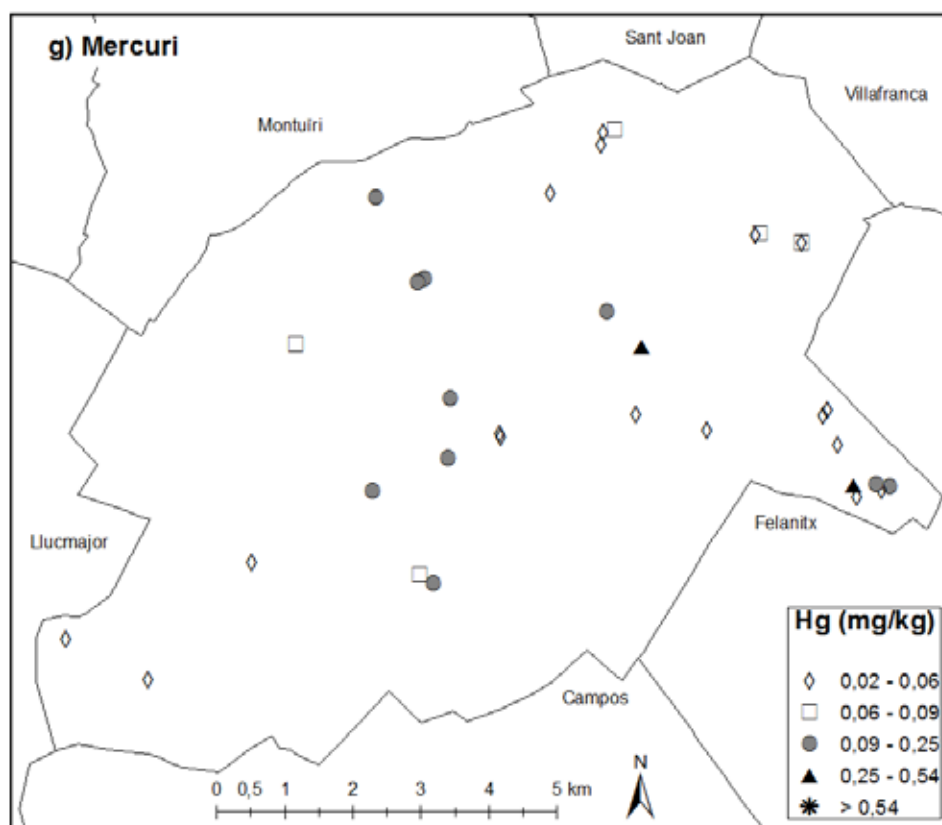
*, **, ***: significació en els nivells de $p < 0,05$, $p < 0,01$ i $p < 0,001$.

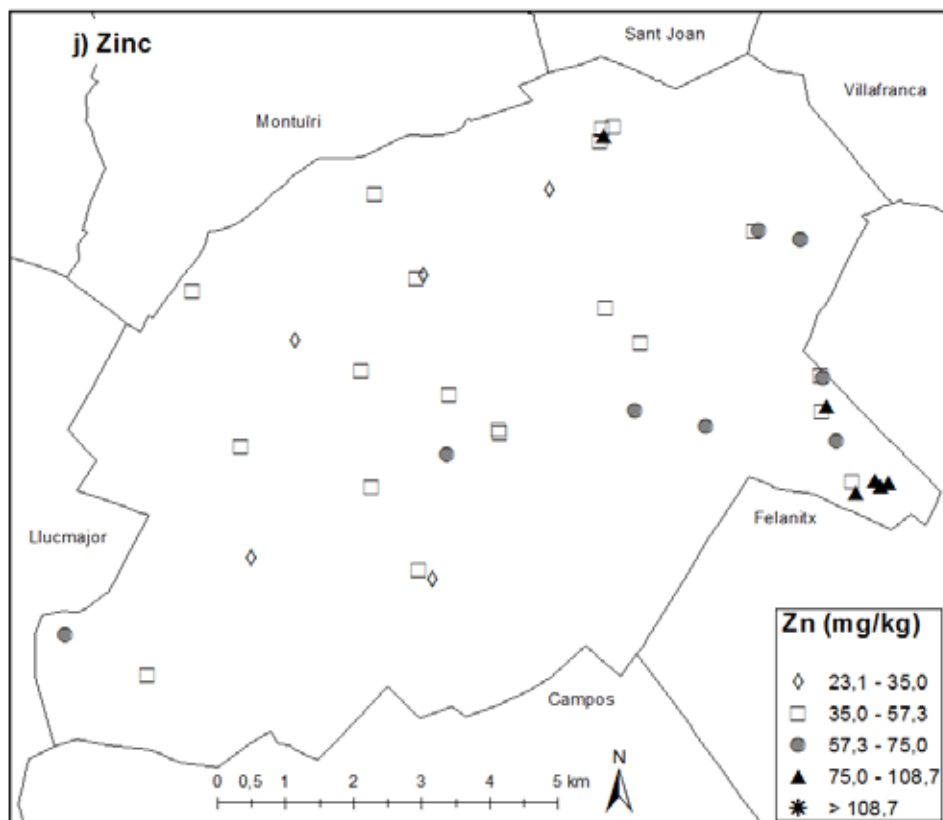
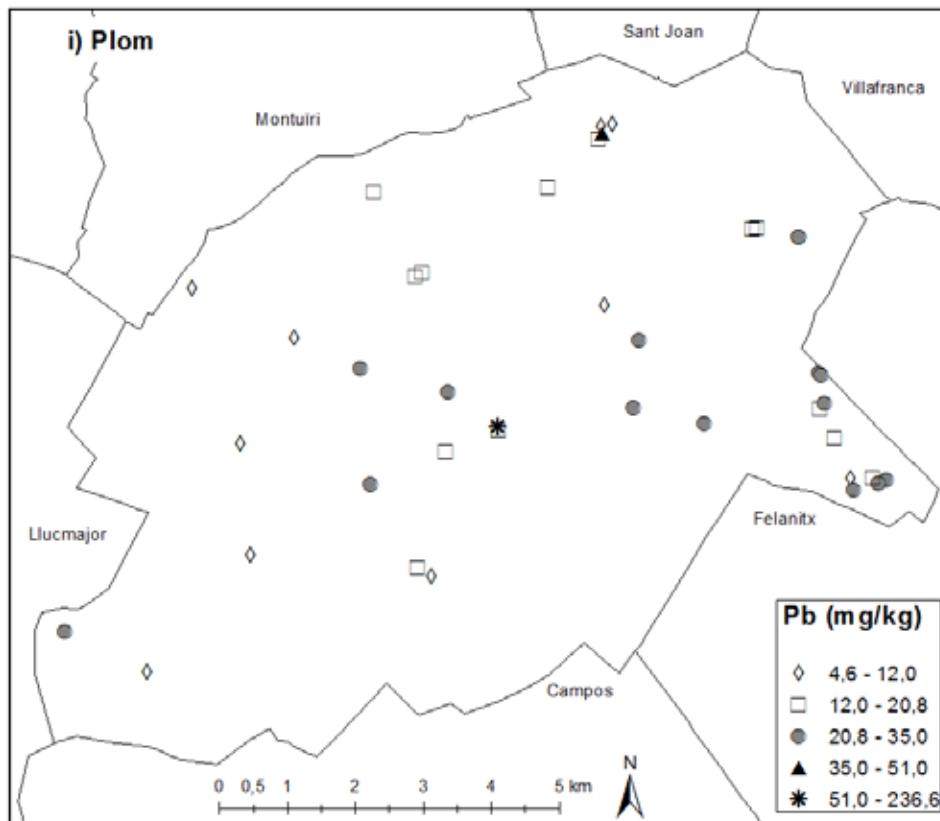
Figura 1 (a-j): Distribució de les mostres superficials (capa llaurable) en funció del seu contingut en metalls pesants.

Porreres i l'arqueologia: estat de la qüestió

JAUME CARDELL PERELLÓ

NOELIA MUNAR CRUZ

L'objectiu d'aquesta comunicació és establir un punt de partida per recuperar el patrimoni arqueològic del municipi de Porreres. Es té la percepció que Porreres és un municipi pobre en jaciments i, com a conseqüència, que està mancat d'evidències de la prehistòria i de l'antiguitat. Res més lluny de la realitat.

Per evidenciar la riquesa arqueològica del municipi, hem optat per esmentar les principals investigacions dutes a terme en l'àmbit arqueològic al poble. Les dividirem en quatre apartats. En el primer, inclourem el grup d'investigacions primerenques, les quals es feren durant el segle XIX i el primer terç del segle XX. El segon, l'integraran les de la resta del segle XX. Les publicacions i les referències contemporànies constituïran el tercer i, finalment, esmentarem els inventaris i catàlegs en què s'inclouen els jaciments.

Primeres investigacions (segle XIX – primer terç del XX)

En aquest període es localitzaren els dos únics documents epigràfics dels quals tenim constància fins ara. El primer, recollit per l'historiador menorquí Antoni Ramis i Ramis l'any 1822, és una inscripció funerària trobada a Son Cota.

Q · SERGI
Q · L · DEM
SALV

Es tracta de l'epitafi d'un llibert, Quint Sergi Demofont, que Zucca (1998, 254) data a finals de la República o a principis de l'Imperi Romà.

La segona inscripció és un *cippus* de pedra que el 1884 es localitzà a sa Figuerassa (fig. 1). D'aquesta peça, tal com expliquen Munar i Rosselló (1977, 20), en fou propietari en un primer moment Jaume Planes, però després passà a mans de Josep Colomines, el qual la diposità al Museu Arqueològic de Barcelona, avui Museu Arqueològic de Catalunya, aquest és el lloc on es troba actualment. La inscripció és:

IONIVS · N
IGILLAI · C
ONTVNIIR
NALI · BIINII
MIIRIINTI

La traducció que en fa Veny (CIBal 74) és: «Jonio a Nigela, su contubernal, que bien lo merecia». Segons el professor sard, la inscripció té una cronologia del segle I dC. Ambdues són una evidència claríssima de l'ocupació del territori en època romana.

Figura 1. *Cippus* de sa Figuerassa (MUNAR i ROSSELLÓ 1977, làmines)

Sens dubte, una troballa singular de l'any 1851 és l'estatueta de bronze (fig. 2) d'una Athena Promachos o Atena protectora, el descobriment de la qual alguns situen a sa Figuerassa (MUNAR i ROSSELLÓ 1977, lam. V), encara que no hi ha evidències febaents que aquest sigui l'indret. Explica Veny (1994, 8), en la publicació per aprofundir en l'estudi d'aquesta peça, que segurament es trobà en algun dels poblats talaiòtics del terme municipal, però que no se'n pot determinar la procedència concreta.

Figura 2. Atena protectora (MUNAR i ROSSELLÓ 1977, làmines)

D'aquesta peça se sap que, en un primer moment, fou propietat de Jaume Conrado i del seu fill, el marquès de la Fontanta. Més tard, passà a formar part de la col·lecció creada pel numismàtic i arqueòleg Vives Escudero; aquest la presentà a diversos erudits perquè l'estudiessin, fins que l'Atena fou cedida al Museu Arqueològic de Madrid. La institució a principis del segle XX feu una sèrie de subhastes de peces de la col·lecció Vives Escudero, entre les quals hi havia l'estatueta. D'aquesta manera, es perdé la pista de la peça i, actualment, es troba en un lloc desconegut. Així i tot, l'any 1994 Veny (1994, 8-17) publicà un estudi sobre el recorregut i les característiques principals d'aquesta peça.¹

¹ Remigia Caubet, per encàrrec de la regidoria de Cultura de Porreres, en feu una rèplica l'any 1994 (VENY 1994, 15).

El mateix any de la troballa de la inscripció de sa Figuerassa, és a dir, l'any 1884, a Son Lluís es localitzà una cova petita a l'entrada de la qual es trobà un enterrament amb ceràmica pretalaiòtica. Aquest fet propicià que, un any després, Enric Fajarnés dirigís l'excavació de la cavitat on es trobaren abundants restes ceràmiques i devuit cranis col·locats de manera ritual en grups de quatre o cinc. Els resultats els publicà el mateix Fajarnés al *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* (FAJARNÉS 1885, 139-140). Per desgràcia, aquesta cova avui dia es troba esfondrada, tal i com mencionà el pare Veny en el pregó de festes de 1986 (VENY 1986, 13).

No podem deixar de banda, tot i que no en sabem la data exacta de la redacció, l'obra anònima *Notas sobre la historia de Porreras recogidas por un sacerdote, hijo de la misma villa*, de la qual hem tingut coneixement gràcies a la transcripció que n'ha fet el pare Gaspar Munar (MUNAR i ROSSELLÓ 1977, 13-22).

Ja dins el segle XX, les primeres notícies d'activitats arqueològiques a Porreres les trobam l'any 1924, quan Gabriel Llabrés i Rafel Isasi feien una excursió a la finca des Moreis (es Tast). Allà trobaren una gran abundància de ceràmica en superfície, que relacionaren directament amb una necròpoli, encara que no en podem especificar el període històric (BSAL 1924, 96).

Poc temps després, dos certàmens del Seminari Conciliar de Sant Pere referenciaren alguns dels jaciments arqueològics de Porreres. En un d'aquests certàmens, Guillem Nadal (1931) pren notes sobre el talaiot des Pagos (fig. 3), en fa un aixecament, una secció del monument i hi adjunta algunes fotografies (NADAL 1931, 81-84).

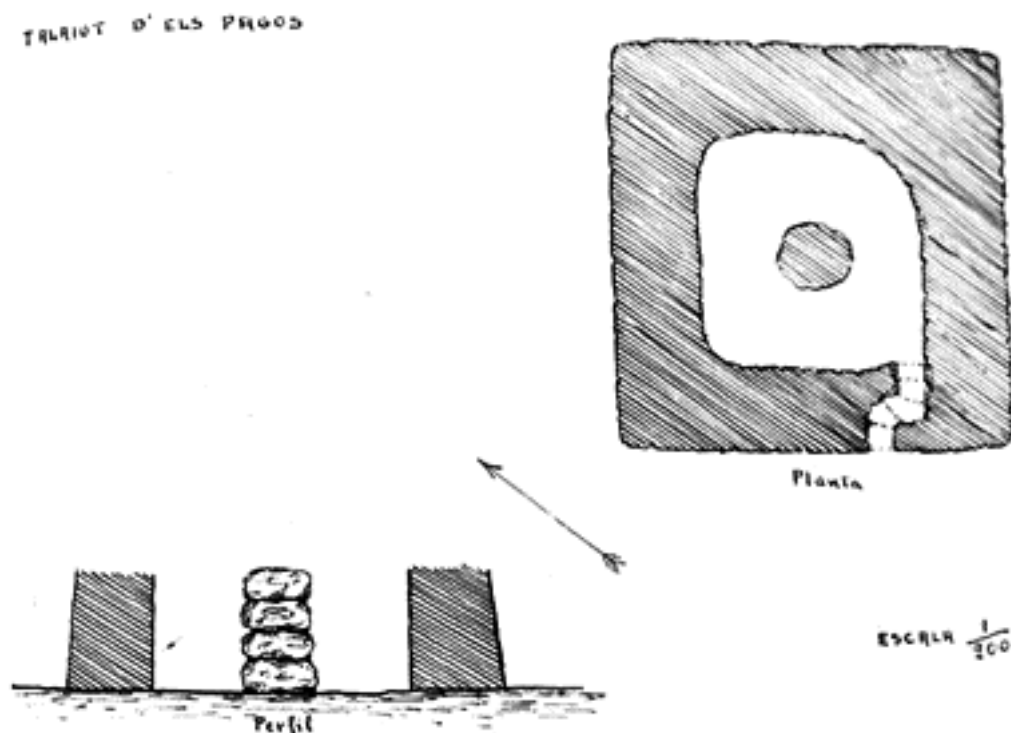

Figura 3. Planta i perfil del talaiot des Pagos segons Nadal (1931, 82)

L'altre certamen és el de Juan Vidal Ollers qui, l'any 1934, feu un estudi de les estacions de Son Drago, es Baulenes (fig. 4-5) i Son Verdereta (fig. 6). En aquest treball també adjuntà fotografies, plantes i alçats que ens proporcionen una informació molt valuosa per estudiar aquests monuments (VIDAL 1934, 16-35).

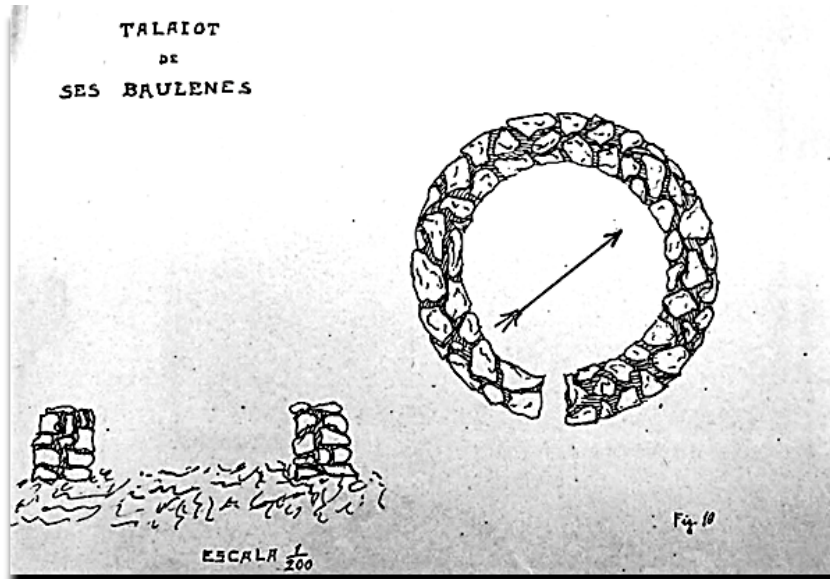

Figura 4. Talaiot des Baulenes (VIDAL 1934, 29)

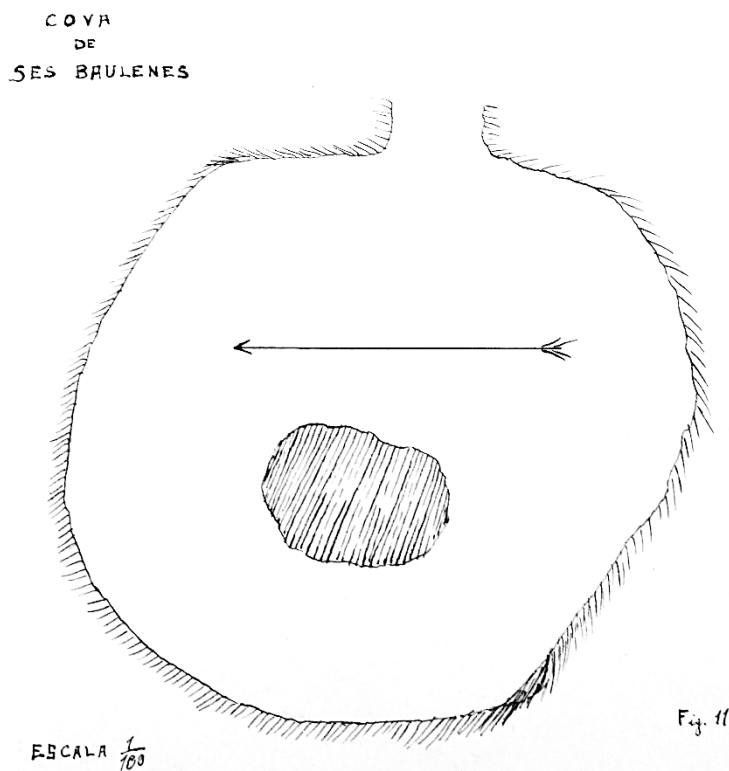

Figura 5. Planta de la cova des Baulenes (VIDAL 1934, 32)

Figura 6. Talaiot de Son Verdereta (VIDAL 1934, 35)

Les investigacions a la segona meitat del segle xx

Amb aquests dos certàmens del Seminari de Sant Pere de qualque manera es tancà la primera fase d'investigacions arqueològiques. Molt probablement aquest tall tingué relació amb la Guerra Civil espanyola i la postguerra. D'aquesta manera, no es reprengueren les investigacions fins als treballs de Josep Mascaró Passarius. L'estudi arqueològic d'aquest menorquí s'inclogué dins l'obra *Història de Porreres* de Gaspar Munar i Ramon Rosselló. Aquests dediquen el primer capítol del llibre a la prehistòria i al món antic del municipi, i fan una recopilació de totes les notícies més importants d'aquest àmbit (MUNAR i ROSSELLÓ 1977, 10-22).

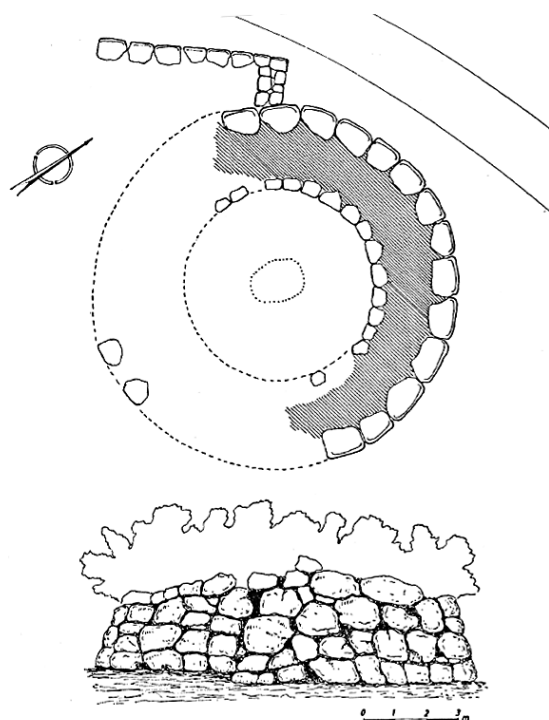

Figura 7. Planta i alçat del talaiot de Son Redó (VENY 1986, 28)

Una data clau en la historiografia de Porreres és la del pregó de les festes de Sant Roc de l'any 1986. En aquest pregó, Cristòfol Veny expressava la satisfacció per la iniciativa de l'Ajuntament de Porreres encaminada a recuperar el patrimoni. El savi porrerenc descrigué els jaciments més importants de Porreres seguint una seqüència cronològica en la qual no falten fotografies, plantes i perfils (fig. 7). Sens dubte, l'estudi més complet fet fins a dia d'avui pel que fa a l'arqueologia de Porreres (VENY 1986).

La tasca investigadora del missioner del Sagrat Cor abasta amb una gran pulcritud diferents temes de la nostra història. Un exemple n'és l'aquí mencionat i que treballa sobre l'Athena Promachos (VENY 1994).

En els anys vuitanta s'iniciaren les primeres excavacions arqueològiques modernes a Porreres. Entre els anys 1986 i 1988, Gabriel Pons Homar feu dues campanyes al Pou Celat que es convertiren en un referent per a la comunitat científica, tot i que l'objectiu era restaurar la muralla posttalaiòtica del poblat. Aquí s'excavà l'interior de la muralla amb uns resultats que posaren de manifest la connexió d'aquesta amb una porxada i una habitació quadrangular (PONS 2009, 89-96). També es feren proves radiocarbòniques i estudis de les restes òssies del jaciment per intentar dur a terme datacions concretes (NOGUERA s/a).

Figura 8. Actuacions al Pou Celat (PONS 2009, 89)

Finalment, l'any 1995, dins el Pla de Preservació de Jaciments Arqueològics de la Mancomunitat del Pla de Mallorca i amb una subvenció de la Conselleria de Cultura, s'hi feu una intervenció de neteja. Aquesta posà en relleu la presència de l'absis d'una naveta que en té una altra d'adossada, tot i que inicialment aquesta construcció estava classificada com a talaiot (MORA 1995, 16-17).

Publicacions i referències contemporànies

L'arqueologia no és un element estrany en les publicacions locals. L'exemple el trobam a les revistes *Foganya* i *Llum d'Oli*. No són grans estudis, sinó petits articles sobre aspectes dels jaciments del municipi, ja sigui per donar informació de troballes fetes, per publicar el resultat d'intervencions, per informar d'activitats o excursions arqueològiques o per commemorar actes de fets arqueològics importants.

Alguns d'aquests articles són:

L'arqueologia a Llum d'Oli			
Núm. (any)	Autor	Pàg.	Títol de l'article
15 (1981)	Barceló, M.	5	«Porreres – Puig d'en Femella – Baulenes – Son Lluís – Bellviure – Porreres»
24 (1983)	Anònim	2	«Important troballa arqueològica»
27 (1984)	Anònim	2	«Activitats arqueològiques»
30 (1986)	Anònim	1	«Excavacions al Pou Salat»
31 (1987)	Barceló, M.	2	«Sobre Arqueologia»
34 (1988)	Anònim	16	«Nova campanya al Pou Salat»
35 (1988)	Pons, G.	1	«La restauració de la murada del Pou Celat. Un fet excepcional»
44 (1994)	Anònim	11	«Atenea Protectora. Segle XI aC.»
48 (1995)	Mora, J.	16 - 17	«Una naveta doble al tancat d'en Just»
51 (1996)	Anònim	9	«Fa cent anys del descobriment de 18 cranis a la Cova de Son Lluís»
52 (1996)	Barceló, M.	7	«Ara fa 72 anys d'unes troballes arqueològiques a Es Moreis»
52 (1996)	Sorell, J.	10	«Indicis d'una murada prehistòrica a Son Móra»
53 (1996)	Barceló, M.	32	«Esment amb les opinions sobre història»
54 (1996)	Barceló, J.	11	«Mascaró Passarius en el record»
54 (1996)	Picornell, R.	28	«Premisses en l'aventura subterrània»

Taula 1. Articles relacionats amb l'arqueologia a la revista *Llum d'Oli*

A la revista *Foganya*, en el número 18, trobam publicat l'article «Prehistòria de Porreres» d'A. Oneto, qui fa una síntesi dels jaciments arqueològics més importants del municipi (ONETO 1992, 25-27).

Si aquestes són les publicacions aparegudes en les revistes locals, no podem deixar de banda les Jornades d'Estudis Locals del municipi en què, curiosament, no trobam cap article referit a la riquesa arqueològica de Porreres fins l'any 2013. L'article al qual feim referència és el presentat per Alexandre Font sobre l'anomenat sepulcre romà de Son Porquer (CARDELL i FONT 2013, 75-83).

En qualsevol cas, aquestes no són les úniques publicacions de les quals hem de fer esment. En el III Congrés El nostre patrimoni cultural hi trobam l'article «El patrimoni tudat a la vila i terme de Porreres», en el qual es donen a conèixer els elements arqueològics del municipi dels quals només queden referències sobre la seva existència (BARCELÓ et al. 1995, 337-342).

Un altre l'article tracta sobre la cova nova de Son Lluís que, malgrat tenir un caire espeleològic clar, es feu dins una cova que figura a la Carta Arqueològica (GINÉS i GINÉS 2006, 5-24).

L'arqueologia de Porreres no sols és present en les publicacions, en el material didàctic editat per l'Ajuntament de Porreres hi podem trobar un quadern dedicat a la història i al patrimoni del municipi el qual fa servir com a fil conductor els principals elements arquitectònics de cada període històric (BARCELÓ et al. 2002, 5-12).

Els inventaris arqueològics

La riquesa arqueològica de Porreres és posada de manifest a partir dels tres inventaris principals del municipi. El primer, el de Mascaró Passarius, el qual entre els anys cinquanta i principis dels seixanta posà les bases per catalogar els béns arqueològics de Mallorca i, consegüentment, de Porreres. L'elaboració del *Mapa general de Mallorca* de 1958 i del *Corpus de toponímia* comportaren la redacció del *Inventario de monumentos prehistóricos y protohistóricos de la isla de Mallorca* publicat l'any 1967 pel Ministeri de Cultura. S'hi enumeren vint-i-tres jaciments porrerencs, als quals Gaspar Munar i Ramon Rosselló, en redactar la seva *Història de Porreres* publicada l'any 1977, n'afegiren cinc més (MUNAR i ROSSELLÓ 1977, 16).

El segon és el de la Conselleria de Cultura, Educació i Esports, la qual, a través de la Direcció General de Cultura, encarregà l'inventari que és conegut normalment com la Carta Arqueològica del Govern Balear. En el cas de Porreres, l'inventari de l'investigador menorquí amb el treball de Gabriel Pons i Gabriel Porcel, l'any 1991, es va veure ampliat i va arribar a incloure trenta-set jaciments.

Finalment, l'any 2005, el Consell de Mallorca publicà l'inventari de Javier Aramburu-Zabala Higuera. Era aquesta relació la que l'investigador va fer servir per a la tesi doctoral, en la qual identificà al terme de Porreres vint-i-vuit jaciments, dotze dels quals no havien estat recollits en els inventaris anteriors.

Per altra banda, hem de fer esment del Catàleg de Béns Patrimonials de Porreres, coordinat per Cosme Garcias i Maria Antònia Llull l'any 2013, el qual, tot i ser un instrument urbanístic, cataloga trenta-quatre jaciments arqueològics.

Els jaciments arqueològics de Porreres

Amb les dades que tenim fins ara –que són les dels quaranta-nou jaciments arqueològics que es troben localitzats a Porreres– la seqüència cronològica s'inicia amb la cultura pretalaiòtica i, d'alguna manera, acabaria en l'època islàmica, tot i que tant l'època moderna com la contemporània també es poden estudiar amb metodologia arqueològica.

Els jaciments més antics que podem trobar a Porreres es corresponen amb el període pretalaiòtic i són el de Son Polla (36/005), So n'Apol·lònia (36/018) –també conegut com Son Valls d'en Mas–, tanca d'en Just (36/02) i Son Lluís (36/031), que es remunten a una cronologia al voltant del segon mil·lenni aC. Entre aquests jaciments hi ha coves artificials amb els corredors d'entrada característics i les cambres ovals o allargades. La de So n'Apol·lònia (36/018) presenta el corredor d'entrada característic, la cambra allargada i el banc corregut lateral (fig. 8). És una de les coves estudiades per Veny, el qual explica que aquesta va ser modificada posteriorment per fer-la servir de barraca, malgrat que conservà alguns elements com el corredor i la planta rectangular allargada (VENY 1986, 14-16).

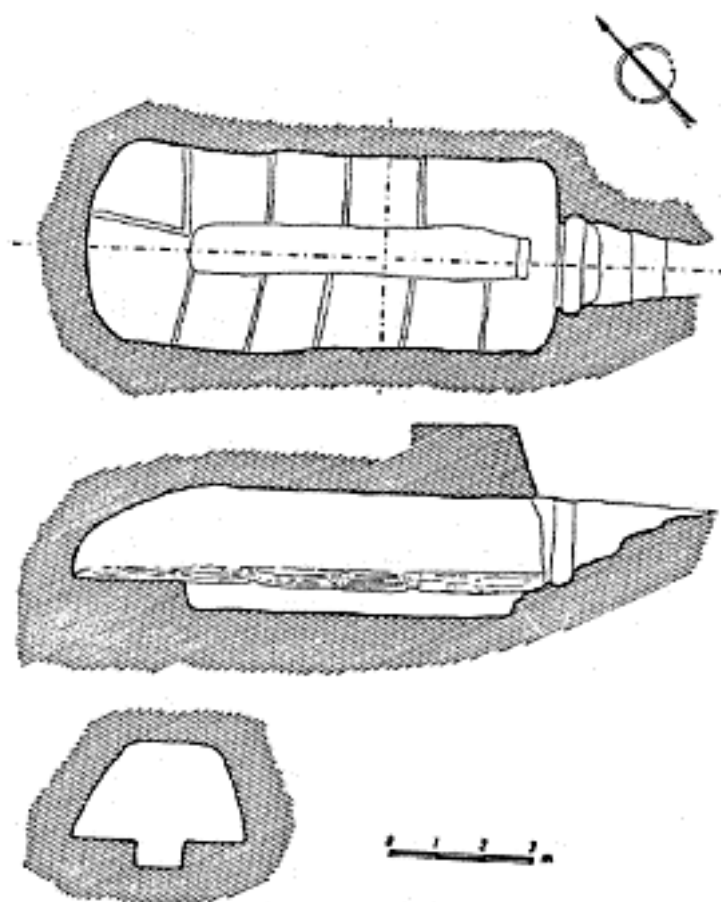

Figura 9. So n'Apollònia (Veny 1986, 15)

L'altra cova de la qual tenim constància és la cova de Son Lluís (36/031). Aquesta és la cova funerària a la qual ja hem fet esment abans, quan hem parlat de la intervenció feta per Enric Fajarnés (FAJARNÉS 1885, 139-140).

Figura 10. Tanca d'en Just (MORA 1995, 16) / **Figura 11.** Tanca d'en Just actualment

Els altres elements representatius de la cultura pretalaiòtica són les navetes que, bé es poden trobar aïllades bé formant poblats. El nom el prenen de la forma de l'estructura, que és semblant a una nau invertida. Sobre la tanca d'en Just (fig. 9-10) –que, com hem dit en un primer moment, estava

classificada com un talaiot— el que es pogué comprovar gràcies a les tasques de neteja és que eren dues navetes, una adossada a l'altra (MORA 1995, 16-17).

Ja dins el primer mil·lenni aC trobam la cultura talaiòtica, que pren el nom de l'element més significatiu, el talaiot. Porreres té onze jaciments: Son Móra (36/002), el Pou Celat (36/003), Son n'Artigues (36/006), Son Redó (36/007), Son n'Oms (36/009), es Pagos (06/0112), es Baulenes (36/026), Son Verdereta (36/027), Son Móra Negri (36/033), la mola des Monjos (36/039-40) i es puig de Son Nebot (36/043).

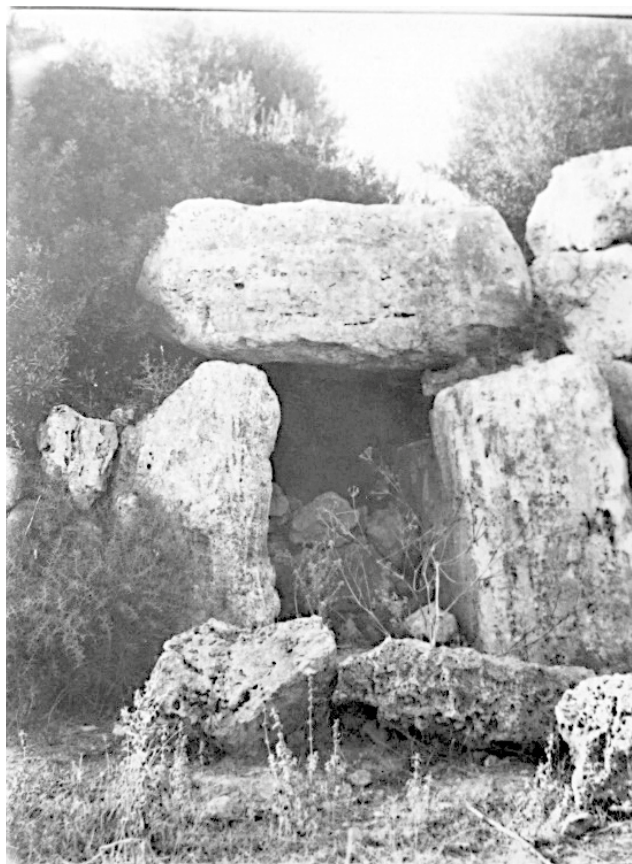

Figura 12. Baulenes (VIDAL 1934, 31)

Figura 13-14. Baulenes actuals

Molts d'aquests jaciments tenen continuïtat en època posterior. Així, cap a la meitat del primer mil·lenni aC entrem en el període postalaiòtic, en el qual, per la ceràmica que es troba en superfície, estan en funcionament o són freqüentats els jaciments de Son Redó (36/008), s'Olivar (36/011), Son Cota (36/022), Son Drago (36/024), es Baulenes (36/026), So n'Orellet (36/028), la cova Vella (36/030), sa Figuerassa (36/032), la cova d'en Bernat Renya (36/033) i So n'Obra Vell² (36/042).

Un exemple de perduració el trobem al Pou Celat que, en època romana, continuarà funcionant fins arribar al segle v dC. No és l'únic, un cas semblant el trobam a Es Pagos.

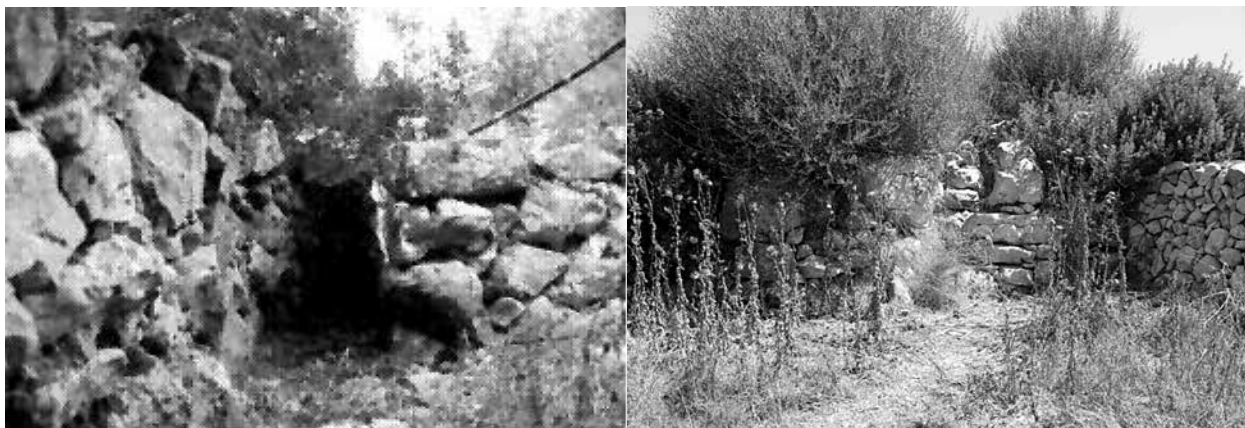

Figura 15. Es Pagos (PONS i PORCEL 1991) / **Figura 16.** Es Pagos actualment

Així, de l'època romana no són pocs els jaciments porrerencs: es Pou Rovat (36/001), turó des Moro (36/010), ses Talaies Grans (36/013), puig Redó (36/014), Son Porquer (36/021), Son Cota (36/022), sa Figuerassa (36/032), sa Garriga (36/037), Son Valls des Serral (36/038), Son Nebot (36/041), So n'Oms (36/047) i Son Calderó (36/48).

Queden encara molts de jaciments per definir-ne l'adscripció cultural, com ara són Son Dagueta (36/035) o Son Jeroni (36/004). Però, en qualsevol cas, el que hem volgut posar de manifest amb aquest estat de la qüestió, breu i esquemàtic, és que Porreres té un alt potencial per a la investigació arqueològica. És, per tant, un breu estudi que pretén ser una crida per iniciar la descoberta del passat porrerenc i, amb aquest, el de Mallorca.

² El Nomenclàtor Toponímic de les Illes Balears (NOTIB) recull aquest topònim amb la forma *Senobre Vell*.

Els jaciments arqueològics de Porreres					
Pretalaiòtic	Talaiòtic	Postalaiòtic	Romà	Indeterminat	
Son Polla (26/005)	Son Móra (36/002)	Pou Celat (36/003)	Es Pou rovat (36/001)	Son Jeroni (36/004)	
Son n'Àpol·lònia (36/018)	Pou Celat (36/003)	Son Redó (26/008)	Turó des Moro (36/010)	Cova de Ses Genetes (36/016)	
Tanca d'en Just (36/023)	Son n'Artigues (36/006)	S'Olivar (36/011)	Ses Talaies Grans (36/013)	Son Mas (16/017)	
Son Lluís (36/031)	Son Redó (36/007)	Son Cota (36/022)	Puig Redó (36/014)	Cova d'en Gornals (36/019)	
	Son n'Oms (36/009)	Son Drago (36/024)	Son Porquer (36/021)	Es Tast (36/020)	
	Es Pagos (36/012)	Es Baulenes (36/025)	Son Cota (36/022)	Sa Cova Nova (36/29)	
	Es Baulenes (36/026)	Son n'Orellet (36/028)	Sa Figuerassa (36/032)	Vinya de sa Garriga (36/034)	
	Son Verdereta (36/027)	Cova Vella (36/030)	Sa Garriga (36/037)	Son Dagueta (36/035)	
	Son Móra Negri (36/033)	Sa Figuerassa (36/032)	Son Valls des Serral (36/038)	Ses Cases (36/036)	
	Mola des Monjos (36/039-40)	Cova d'en Bernat Renya (36/033)	Son Nebot (36/041)	Puig de sa Bastida (36/038)	
	Son Móra Negri (36/033)	Son n'Obra Vell (36/042)	Son n'Oms (36/047)	Puig de Son Redó (36/044)	
	Puig de Son Nebot (36/043)	Pou Celat (36/003)	Son Calderó (36/048)	Son Redó (36/045)	
				Puig de Son Redó (36/046)	

Taula 2. Jaciments arqueològics de Porreres

Referències bibliogràfiques

Anònim (sa). *Notas sobre la historia de Porreras recogidas por un sacerdote, hijo de la misma villa*, p. 1-2 i 14, còpia mecanografiada pel P. Gaspar Munar. Biblioteca de la Real (Ref. BB11-94).

Anònim (1924). “Notícies”. *BSAL XX*, Palma de Mallorca. 96.

ARAMBURU-ZABALA, Javier (2005). *Mallorca Arqueològica. Contribució a l'inventari de Jaciments*. Palma.

BARCELÓ BAUÇÀ, Joan; BARCELÓ CRESPI, Maria; FERRÀ MARTORELL, Rafel - SERVERA SITJAR, Bartomeu (1995). “El patrimoni tudat a la vila i terme de Porreres”. *El nostre patrimoni cultural (III Congrés, 1994)*. Palma. 337-342.

BARCELÓ TABERNER, Margalida; GORNALS MESQUIDA, Antoni; MORA CERDÀ, Joana i SORELL JUAN, Joan (2002). *Conec Porreres pas a pas. Porreres a través de la història. Èpoques i patrimoni*. Porreres.

CARDELL PERELLÓ, Jaume; FONT JAUME, Alexandre (2013). “El suposat sarcòfag de Son Porquer a Porreres”. *Actes de les IV Jornades d'Estudis Locals*. Porreres. 75-83

FAJARNÉS, Enrique (1895). “Descubrimiento de 18 cráneos en una cueva de Porreras (Mallorca 1895)”. *BSAL VI*. 139-140.

FERRÀ PERELLÓ, Bartomeu (1873). *Album artístico de Mallorca*. Palma. làmina XVI, 26.

FURIÓ, Antoni (1835). *Carta histórico – crítica sobre el lugar donde estuvo situada la antigua Palma en la época en que los romanos dominaron la isla de Mallorca*. Palma.

GARCÍAS GARCÍAS, Cosme; LLULL ESTARELLAS, Maria Antònia (Coord.) (2013). *Catàleg de Béns Patrimonial de Porreres*. Tom XII. Ajuntament de Porreres.

GINÉS, J.; GINÉS, A. (2006): “La Cova Nova de Son Lluís (Porreres, Mallorca). Notes sobre aspectes històrics i geoespeleològics”. *Endins 29*. Mallorca. 5-24

MORA CERDÀ, Joana (1995). “Una naveta doble al tancat d'en Just”. *Llum d'Oli 48*. Porreres. 16-17.

MUNAR OLIVER, Gaspar; ROSSELLÓ VAQUER, Ramon (1977). *Història de Porreres vol. I*. Palma. 10-22.

NADAL, Guillem (1931). *Inventario de monumentos arqueológicos con amplia presentación de notes, gràficos y fotografías correspondientes*. Palma. 81-84

NOGUERA TUGORES, Marc (s/a). *Informe de l'anàlisi arqueozoològica de les restes òssies del jaciment talaiòtic de Pou Celat (Porreres)*. Consell Insular de Mallorca. A18/8 (R.2066) Sense paginar.

ONETO, A. (1992), “Prehistòria de Porreres”. *Foganya 18*, Porreres. 25-27.

PONS HOMAR, Gabriel (1988). “La restauració de la murada del Pou Celat. Un fet excepcional”. *Llum d'Oli 35*. Porreres. 1

PONS HOMAR, Gabriel - PORCEL GOMILA, Gabriel (1991). *Carta Arqueològica Govern Balear*. Municipi de Porreres

PONS HOMAR, Gabriel (2009). "Excavacions arqueològiques al poblat prehistòric des Pou Celat (Porreres): alguns elements d'interès". *I trobada d'arqueòlegs de les Illes Balears*. Palma. 89-96

RAMIS RAMIS, Antoni (1828). *Ensayo sobre algunas inscripciones y otros puntos de antiguedades*. Maó.

ROSSELLÓ BORDOY, Guillem (1979). *La cultura talayòtica en Mallorca*. Palma. 51-52

VENY MELIÀ, Cristóbal (1964). *Corpus de las inscripciones baleáricas hasta la dominación arábica*. Madrid. 87.

–(1986). *Pregó de les festes de Sant Roc, 1986*. Porreres. 38.

–(1994). *Atenea Protectora. Segle VI a. C. Febrer, 1851*. Porreres. Porreres.

VIDAL OLLERS, Juan (1934). *Estudios de monumentos artísticos o arqueológicos de Mallorca con precisas anotaciones históricas y amplia presentación de los gráficos, fotografías o planos correspondientes*. Palma.

ZUCCA, Raimondo (1998). *Insulae Baliares. Le isole Baleari sotto il dominio romano*. Carocci

Porreres a la *Història de Lluçmajor*

PAU TOMÀS RAMIS

La *Història de Lluçmajor*, del desaparegut Bartomeu Font Obrador, és una obra que consta de 9 volums, més de 5.200 pàgines en total de texts, llistats, transcripció de documents, mapes, plànols, dibuixos, fotografies que recullen la història de la ciutat des de temps prehistòrics fins al segle xx. Evidentment, la història de la vila lluçmajorera està relacionada amb la història dels altres pobles, ciutats i viles de Mallorca. El propòsit d'aquest treball, que aquí es presenta, és extreure de l'obra de Font Obrador aquelles notícies que facin referència a Porreres i classificar-les mitjançant la graella que es presenta a continuació. És cert que el novè volum de la *Història de Lluçmajor*, és el volum que recull els índexs de la resta de toms (8), però simplement s'hi reflecteix la pàgina i tom on es poden localitzar entrades com per exemple *Porreres*. En aquest treball, per facilitar d'alguna forma la recerca a altres investigadors interessats en determinats temes, en èpoques concretes, en fets específics s'ha intentat, de forma breu i concisa, recollir aquestes notícies i exposar-les de forma classificada i codificada.

L'accés a l'obra *Història de Lluçmajor* és senzill a moltes biblioteques de Mallorca, per això consideram que tenir aquest índex de notícies relacionades amb Porreres pot facilitar, en un futur, la consulta de l'obra a aquells punts específics que en cada moment es vulguin estudiar.

En total hom ha pogut localitzar 150 entrades que pot ser serveixin per acabar de conformar o completar altres històries, estudis, investigacions on principalment s'ha recollit el topònim *Porreres*, però també s'inclouen les referències al topònim *Sa Bastida* com a possessió porrerenca que també surt anomenada a la *Història de Lluçmajor* en diverses ocasions.

Al cap davall de la graella podreu trobar també la correspondència de les abreviatures que fan referència a la temàtica o temàtiques on s'emmarquen cada una de les notícies localitzades i consignades.

Graella de classificació de notícies relacionades amb Porreres

VOLUM PÀGINA	ÈPOCA	CLASSIFICACIÓ	TIPUS DE TEXT	DESCRIPCIÓ
V.I, entre les pp. 48 i 49.	Prehistòria	ARQ	Mapa	El límit entre els termes municipals de Lluçmajor i Porreres al Mapa Arqueològic de Mallorca. Terme Municipal de Lluçmajor de J. Mascaró Passarius.
V. I, p. 84	Conquesta de Mallorca	MUS	Peu de pàgina	La distribució dels “juz” de Mallorca segons el <i>Còdice lat. Jaime I en Feits darm.</i> , 42.
V. I, p. 103	1273	AGR	Text	A la <i>lista general de diezmos o de cereales</i> extensió de gra cultivat a Porreres que, juntament amb Campos i Felanitx, és de 1.600 quarterades. Es considera Porreres com a <i>zona granera</i> de Mallorca. Extret d' <i>AHM, Prot (343) 410 v., 411, 411 v.</i>
V. I, p. 105	1273	AGR	Graella	<i>Derechos de cereales.</i> Campos, Felanitx i Porreres 1.600 quarterades, la meitat de civada i la meitat de blat. Extret d' <i>AHM, Prot.</i> , referida als drets reials.
V. I, p. 105	1273	AGR	Graella	<i>Derechos del vino.</i> Campos, Felanitx i Porreres 22 lliures (moneda real de València). Extret d' <i>AHM, Prot.</i> , referida als drets reials.
V. I, p. 155	1300	FUN	Text	Ordinacions de Jaume II. Entre d'altres es creen les viles de Lluçmajor, Montuïri, Castellitx, Porreres, Sant Joan, Sa Pobla, Binissalem, Selva i Petra.
V. I, pp. 156-157	Segona dècada del segle XIV	CON	Text	Part del document encarregat per Jaume II al dominic <i>Padre Marsilio</i> , en el qual es reconstruïren els fets de la conquesta de Jaume I. Extret de <i>Conquista Mall.</i> , 81-2.
V. I, p. 186	1386	GEO	Text	Composició del que es considerava marina i el que no al segle XIV a partir d'un document de F. Çagarriga. Extret de <i>Reino siglo XV</i> , 15.
V. I, p. 190	1342	GEO CON(vt)	Text	Possessió de Sa Bastida com a limítrofe amb la possessió de Sa Maimona de Lluçmajor a un contracte de venda d'aquesta. Extret d' <i>AHM, Prot (365), 221-23.</i>
V. I, p. 198	1352	GEO	Text	Col·locació de diverses fites a alqueries de Bernat Mateu i Romeu Sala situades a Pérola on s'anomena Porreres. Extret d' <i>AHM, Prot. T. 1350-3.</i>

V. I, p. 198	1355	GEO	Text	Límits de la possessió de Sa Bastida. Extret d' <i>AHM, T. (181)</i> , 89 v.
V. I, p. 201	Segle XIV	GEO	Mapa	Mapa del terme de Lluçmajor al segle XV on apareix Sa Bastida. Cartografia de J. Mascaró Passarius.
V. I, p. 208	1356	PRO	Text	Antoni i Bernat Sala com a propietaris d'un rahal a les immediacions de Pérola i Sa Bastida. Extret d' <i>AHM, T. 1348-76</i> .
V. I, p. 236	1350	AGR	Text	Totals dels delmes reials. Desglossat de blat, vi, bestiar, hortalisses. Porreres; <i>blats: CCCXXX ll.; vi: L ll.; bestiar: XXXIII ll. X s.; ortallissa: II ll. VI s.</i> Total de Porreres en el delmes reials: 415 lliures i 16 sous. Extret d' <i>AHM, RP (3789)</i> , VII-XXI v.
V. I, p. 237	1350	AGR	Text	Porreres en el quart lloc de producció de blat de l'illa de Mallorca, amb 330 lliures. El quart lloc també en la producció de vi, amb 50 lliures. El cinquè, en hortalissa amb 2 lliures i 6 sous. (Calculat a partir dels delmes reials).
V. I, p. 241	1329	DEM	Gràfic	Índex general de població. Gràfic de J. Mascaró Passarius. Porreres està en 13è lloc amb, aproximadament, 875 habitants.
V. I, p. 244	1329	ECO	Text	Transcripció de <i>Reebuda del Monedatge de la ciutat e de fora. Porreres CLXXXVII Mor(ebatins)</i> . Extret d' <i>AHM, RP (3772)</i> , 130-54.
V. I, p. 244	1329	DEM	Text	Població de Porreres: 886 habitants. La tretzena localitat més poblada de l'illa.
V. I, p. 246	1350	ECO	Text	Transcripció del llistat <i>Monedatge (1350)</i> . Porreres hi figura amb <i>CLXXX M° LXXII lliures</i> . Extret d' <i>AHM, RP (3788)</i> , 32-46.
V. I, p. 246	1348	DEM EPI	Text	Disminució de la població en relació a la pesta negra. Porreres no patí un cop demogràfic tan fort com Lluçmajor.
V. I, p. 247	1364	ECO	Text	Transcripció del llistat <i>Morabatí del 1364</i> . Porreres hi figura amb <i>CCXVII Morabatins</i> . Extret d' <i>AHM, RP (3797)</i> , 119-129 v.

V. I, p. 250	Segle XIV	DEM	Text	Moviments de població. Pedro Cardell de Porreres va a viure a Lluçmajor. Bonanato Aulet de Lluçmajor va a viure a Porreres. Extret de <i>Datos procedentes de notarios de Lluçmajor (XIV): Bernardo y Miguel Tomàs, G. Cardell, Estrany Bonet y J. Despuig del AHM</i> .
V. I, p. 251	Segle XIV	DEM CAS	Text	Dones de Lluçmajor casades amb homes de Porreres que residien a Lluçmajor: Catalina, filla de Guillem Olives, casada amb Joan Morey de Porreres.
V. I, p. 266	1360	CAS	Graella	<i>Algunos nombres femeninos</i> . Fa referència al matrimoni abans anomenat. Extret d' <i>AHM, Prot. LC. i AMLL, Clavariato</i> .
V. I, p. 310	Segle XIV	ESG	Text	Almoines donades per llucmajorers a diverses esglésies de Mallorca, entre elles a la de Sant Joan de Porreres.
V. I, p. 322	1374	ESG	Text	<i>Clero de Lluçmajor sirviendo otras Iglesias</i> . Es cita a Julià Pelegrí, beneficiat de Porreres. Extret de <i>Documentos procedentes del AHM, Prot., AMLL, ADM., ACM</i> .
V. I, p. 324	1349	GUE	Text	Porreres a la ruta que seguiren les tropes de Jaume III en la batalla que suposà la fi del Regne de Mallorca.
V. I, pp. 328- 329	1349	GUE	Mapa	Recorregut de les tropes de Jaume III des del seu desembarc a Albercutx, passant entre d'altres poblacions per Porreres, fins a Lluçmajor on tengué lloc la batallà que suposà la fi del Regne de Mallorca.
V. I, p. 339	1349	GUE	Text	Carta del governador Gilabert de Centelles a Pere IV on relata els fets de la batalla de Lluçmajor que suposà la fi del Regne de Mallorca. Anomena Porreres dient que el rei Jaume III, abans d'anar cap a Lluçmajor, era a la vila. Extret de <i>Cronicón May., 107-8, Viaje igles., docum. X, 280-81 i BSAL (1929), XXII, 357-8</i> .
V. I, p. 367	1359	DEF	Text	Homes d'armes. Porreres comptava amb 180 homes d'armes. Extret d' <i>ADM, Sección Sultos Manuscritos, sig. (28) 2931</i> .
V. I, p. 373	1358	DEF	Peu de pàgina	Obligació de Porreres, entre d'altres viles, a pagar 178 lliures al rei per 300 homes a cavall per qüestions defensives i bèl·liques. Extret d' <i>AHM, LC (20), 147 v</i> .

V. I, p. 374	1358	DEF	Peu de pàgina	Participació de Porreres a la construcció de les murades d'Alcúdia (40 homes i 4 animals). <i>Similis litera fuit directa bajulo et juratis de Porreres de XL hominibus et IIII animalibus</i> . Extret d' <i>AHM, LC (19), 164 r-v</i> .
V. I, p. 378	1392	DEF	Peu de pàgina	Contribució per armar galeres davant un possible atac sarraí. Porreres ha d'aportar 20 homes. Extret d' <i>AHM, LC (64), 202v – 203</i> .
V. I, p. 379	1398	DEF ECO	Peu de pàgina	Despeses per pagar galeres armades. Porreres, 200 lliures. Extret d' <i>AHM, LC (73), 50-52</i> .
V. I, p. 380	1398	DEF ECO	Peu de pàgina	Despeses per defensa. Obligació de pagar un emprèstit de deute. Porreres 146 lliures. Extret d' <i>AHM, LC (19), 52-53</i> .
V. II, p. 3	Segle xv	DOC	Peu de pàgina	Campos, Santanyí, Porreres i Algaida com a part integrant en els notaris i documents propis de Lluçmajor.
V.II, p. 29	1448	CON(v) GEO	Text	Venda de taules de carn a la Plaça de Lluçmajor per 15 lliures i límits d'aquestes per part d'Antoni Riera de Porreres, hereu de Joaneta, vídua de Joan Salat, a Bartolomé Tarragona.
V.II, p. 64	1482	ECO	Text	Notificació del Lloctinent General que diu que els carreters de Porreres, entre els d'altres viles, han de participar en les despeses d'arreglar un pont a la carretera de Lluçmajor. Extret d' <i>AHM, Ah (198), 313v</i> .
V.II, p. 144	Segle xiv i xv	GEO	Mapa	Sa Bastida al <i>Mapa del termino de Lluçmajor. Siglos XIV y XV</i> de J. Mascaró Passarius.
V.II, p. 150	1457 - 1484	GEO PRO	Peu de pàgina	El ciutadà Tomàs Frígola és propietari d'algunes finques a Porreres. Extret d' <i>AHM, AH., (135), 184-86</i> .
V.II, p. 169	Segle xv	AGR	Text	Suministre de blat per part de Porreres a la botiga de Lluçmajor.
V.II, p. 189	Segle xv	BES	Text	La mula com a animal preferit per fer el camí entre Lluçmajor i Porreres.
V.II, p. 190	1484	BES	Text	Miquel Catany posa en societat de Julià Pelegrí de Porreres tres <i>burras</i> i s'especifiquen despeses i algunes obligacions. Extret d' <i>AHM, Prot., Manual 1484, XXXXVI</i> .

V.II, p. 190	1451	CON(b)	Peu de pàgina	Contracte de lloguer d'un mul per anar a Porreres (<i>Porres</i>) i «Sineu entre Johan Bordoy, Bertomeu Julia i Bertomeu Pestor». Extret d' <i>AHM. Clavariato 1451</i> .
V. II, p. 200	1489	BIB DEM ECO	Peu de pàgina	Part de la comunicació <i>La población de Mallorca desde Alfonso V hasta Fernando el Católico</i> presentada al IX Congreso de Historia de la Corona de Aragón. Porreres és de les poblacions consignades amb més de 300 morabatins.
V. II, p. 221	1422- 1496	ECO	Taula	<i>Computo del morabatín equivalente al número de fuegos de la población mallorquina</i> . Extret d' <i>AHM, RP (187), f. 1-195v</i>
V. II, pp. 212- 214	1401, 1432, 1435, 1480, 1481, 1486	DEM	Graella	<i>Llucmajorenses avencindados fuera de su villa y termino</i> . Trobam a Pedro Rafal, any 1401; a Esteva Sala, any 1432; a Pedro Saqueres, any 1435; a Bartomeu Veny, any 1480; a Jaume Pastor, any 1481 i a Julià Madró, any 1486. Tots ells amb lloc de residència a Porreres.
V.II, pp. 215- 216	1428, 1437	DEM	Graella	<i>No naturales vecinos de Llucmajor</i> . De Porreres residint a Llucmajor hi trobam a Guillem Ponç, any 1428 i a Jaume Obrador, any 1437.
V.II, p. 217	1498	DEM ECO	Gràfica	<i>Morabatín de toda la Isla correspondiente al año 1498</i> . Porreres, aproximadament, 325. Gràfic de J. Masacró Passarius.
V.II, p. 231	1466	OFI	Text	Guillem Rosselló de Porreres té el seu fill Joan de 13 anys com a aprenent amb el ferrer Bartomeu Ponç a Llucmajor perquè aprengui l'ofici. Extret d' <i>AHM, Prot. S (349), 70v</i> .
V.II, p. 231	Segle xv	BIB FAM	Peu de pàgina	Família Rosselló de Porreres. Veure <i>Origen de las familias Rosselló a Felanitx i Santanyi</i> d'Onofre Vaquer. Felanitx, 1970.
V.II, p. 250	1405, 1406	ESC	Peu de pàgina	Venda d'un esclau de Pestilença a Antoni Mesquida de Porreres per 60 lliures. Extret d' <i>AHM, Prot. Not. Juan Despuig, Tomo de 1405-1406, 136v</i> .
V.II, p. 253	1473	ESC	Text	Francesc Pelegrí llibertava a Catalina, de només 8 mesos, filla de la seva esclava Tomasa i de Joan Ferrer de Porreres. Extret d' <i>AHM. Prot., S (320), 59</i> .

V.II, p. 392	1464	BAN	Text	Cas d'ofenses on prenen part Andreu Mascaró i Guillem Campmar integrants d'un grup de banderia amb membres de Lluçmajor, Montuïri, Algaida i Porreres. Extret d' <i>ADM, Litterarum Homagiarum 1462-73</i> .
V.II, p. 416	1472 - 1477	ECO GOV	Text	Procés per conservar representació al Síndic de les viles foranes. Extret d' <i>AMLL, Clavariato, 1472 i AMLL, Clavariato, 1476</i> .
V.II, p. 434	1405	FES	Text	Enviament d'homes per part de Porreres, 20 en total, a l'homenatge que es reté a Martí el Jove, rei de Sicília. Extret d' <i>AHM, AGC (I), 73 r-v</i> .
V.II, pp. 439 - 440	1413	ESG SVF	Text	Visita de sant Vicenç Ferrer
V.II, p. 449	1401	ESG	Text	Concessió –per part del Papa Benedicte XIII– del quart del delme de l'església de Porreres al rector de Lluçmajor. Extret d' <i>Historia o crón., 155</i> .
V.II, p. 487	1489	ESG	Text	Ordres conferides per part del Bisbe Juan Salinas a Joan Mezquida, fill de Domingo de Porreres. Extret d' <i>ADM, Libros de Ordenes</i> .
V.II, p. 516	1468	ESG	Text	Patronat per un hospital per 25 pobres constituït per jurats de Lluçmajor, Algaida i Porreres. Extret de <i>BSAL, X, 1903, 15-16</i> .
V.III, pp. 4 i 6	1578- 1579	EST	Text	<i>Estim General</i> de la vila de Lluçmajor on s'anomena Porreres com a comparativa amb altres localitats. Es cita: Els Pagos de Porreres, de Miquela Ramona Nicolava, com una finca de gran extensió. Extret d' <i>ARM, AH-2058 i AH-2059</i> .
V.III, p. 145	Segle XVI	GEO	Text	Possessions de Son Frígola, Pérola i Son Samà només separades pel camí vell de Lluçmajor a Porreres.
V. III, p. 147	1590	GEO	Text	Sa Bastida com a possessió limítrofe de Son Frígola.
V.III, p. 169	Segle XVI	NOB	Text	Salvador Sureda de Santmartí com a propietari del <i>Rafal dit Binibada en el terme de Porreras</i> . Extret d' <i>ARM, Audiencia 33, 2193</i> .

V.III, p. 175	1556	CON(II)	Text	Lloguer per 4 anys de la possessió de Mina (Llucmajor) de Jordi Sureda a Joan Durán de Porreres. Extret d' <i>AHM, Prot. 230-235 v.</i>
V.III, p. 208	1526	AGR	Text	Demanda de cereals a Joanot Salas de Porreres per la <i>botiga</i> de Llucmajor. Extret d' <i>AMLL, LA-2, 83.</i>
V.III, pp. 291- 294	1521, 1522, 1527, 1571, 1576	DEM	Graella	<i>Llucmajorers avecindados fuera de su villa y termino.</i> Onofre Garau (pelaire), any 1521; Rafel Armengol (notari), any 1522; Antonio Garcia, any 1527; Bernat Pujol, any 1571 i Joan Tomàs any 1576. Tots ells afincats a Porreres.
V.III, pp. 295- 297	1510, 1525, 1560, 1569, 1573, 1591	DEM	Graella	<i>Los forasters de Llucmajor.</i> Antoni Seguí, any 1510; Gabriel Mora i Nicolau Tomàs <i>alias</i> Nebot, any 1525; Joan Oliver, any 1560; Nicolau Mercadal, any 1569; Joan Duran, any 1573 i Pere Mesquida, any 1591. Tots ells procedents de Porreres. Extret d' <i>AMLL, LA-3, 307 bis.</i>
V.III, p. 369	1523	GER	Llistat	Llistat de 7 porrerencs caporals a les Germanies.
V.III, p. 378	1524	GER	Text	Informes de Climent Garau en relació a les Germanies. Multa de 250 lliures. <i>Pro dote uxoris habet in villa Porreras quandam possessionem.</i> Extret d'una carpeta sense classificar de l'ARM.
V.III, p. 380	1524	GER	Text	Informe de Jaume Camps i el seu gendre en Roig que treballava a Porreres. Multa de 50 lliures. Extret d'una carpeta sense classificar de l'ARM.
V.III, p. 406	1524	GER	Text	Informe de Miquel Garcia, ja mort. La seva muller era a Porreres. Multa de 50 lliures. Extret d'una carpeta sense classificar de l'ARM.
V.III, p. 407	1524	GER	Text	Informe de Rafel Garí que era a Porreres. Multa de 50 lliures. Extret d'una carpeta sense classificar de l'ARM.

V.III, p. 408	1524	GER	Text	Informe de Guillem Tallades amb multa de 50 lliures. De Miquel Joan, multa de 25 lliures. D'en Veny de casa de mossèn Albertí, multa de 25 lliures. D'en Rebassa gendre den Benejam, amb multa de 50 lliures. Tots ells eren a Porreres. Extret d'una carpeta sense classificar de l'ARM.
V.III, p. 454	1562	ECO	Text	Impost de 12 lliures a Matheus Verdera per propietats a Porreres. Extret d' <i>Arnedo II</i> , 59-94.
V. III, p. 498	1540	GEO	Peu de pàgina	Una vinya d'Alacantí, d'alou i domini de Miquel Sureda Sanglada, que en una de les seves parts confronta amb el camí de Porreres. Extret d' <i>ARM, Prot. Not. Nicolás Mataró</i> .
V.III, p. 534	1551	DEF MON OBR	Text	Contribució de 100 porrerencs a les obres de fortificació de Ciutat. Extret d' <i>ARM, AH-315, 53 r-v</i> .
V.III, p. 535	1575-76	DEF MON OBR	Text	Contribució de 90 porrerencs i 12 ases procedents de la vila a les obres de fortificació de Ciutat. Extret d' <i>ARM, AH-344, 170 r-v i 171</i> .
V.III, p. 554	1540	DEF	Text	Creació del terç de milícia conformat per Lluçmajor, Campos, Santanyí, Algaida, Montuïri, Sencelles, Porreres i Santa Maria.
V.III, p. 555	1570	DEF	Text	Reforç de les forces de socors i citació a les <i>mostres</i> on hi acudien, quan eren locals, les forces d'Algaida, Montuïri i Porreres.
V.IV, p. X	Segle XVII	GGC	Text	Porreres forma part de la segona categoria de les viles de Mallorca a l'hora d'anomenar jurats pel Gran i General Consell.
V.IV, p. 3	1685	CAP	Peu de pàgina	Anomena la referència <i>ARM, D 1255 (III)</i> com el lloc on es registra la Capbreuació de Porreres.
V.IV, p. 105	1685	CAD	Text	Consignació al Cadastre de la propietat de dos cortons i mig de terra a <i>Son Sempol</i> propietat de <i>Christofol Vidal</i> de Porreres, amb valor de 20 lliures.

V. IV, p. 192	1600	GEO NOB	Text	La possessió de Binificat de Miquel Sanglada i la de Mina propietat de Jordi Sureda se situen a l'esquerra del camí de Porreres (Direcció Lluçmajor-Porreres). S'esmenta per un conflicte que tengueren els dos propietaris per la tala d'uns arbres. Extret d' <i>AMLL, CR (1600-1601) 6 diciembre 1600.</i>
V. IV, p. 193	1666	GOV	Text	Gaspar de Puigdorfilà com a Governador de Lluçmajor, Porreres, Montuïri i Algaida.
V. IV, p. 235	1627	OBR	Text	Reparació de ponts destruïts i amb males condicions.
V. IV, p. 244	Segle XVII	PRO	Text	Mesquida i Barceló de Porreres com a forans que compren terres a Lluçmajor i s'hi estableixen definitivament.
V. IV, p. 253	1714	GEO	Text	La possessió de Biniferri limitava en un dels seus costats amb el camí Reial de Porreres.
V. IV, p. 255	1695	GEO CAP TES	Text	Referint-se a la possessió de Son Marió de Lluçmajor, a la capbreuació de 1695 s'anomena el <i>Carrerany per lo qual se va a la vila de Porreres</i> . Extret d' <i>ARM, ECR-923.</i>
V. IV, pp. 257- 258	Segle XVII	AGR PRO TOP	Text	Propietats a Lluçmajor de Pons Carbonell, fill de Pons de Porreres, i permisos per collir fruita i altres de la seva terra. Extret d' <i>ARM, Prot. V-145, 14-18 v.</i> La finca de la seva propietat des de llavors s'anomenà Son Ponç en honor del porrerenc.
V. IV, p. 367	1602	GEO	Text	Confrontació limítrofe de la possessió de Lluçmajor de Son Frígola d'Abaix, propietat de Sebastià Frígola, Ciutadà Militar, amb una part de terra de Nicolau Mesquida de Porreres, després de Joan Baptista Sunyer.
V. IV, p. 385	1591	BIB DEM	Text	Porreres al grup de viles amb més de 2000 habitants. Extret de <i>Llabrés, G.: Habitantes de Mallorca en 1591, BSAL XVI, 442.</i>
V. IV, p. 386	1592	ALI	Text	Nombre de persones a les quals corresponien 9 unces de pa diàries. A Porreres hi havia 895 persones en aquesta situació. Extret de <i>Lo que se es menester cada dia en la part forana donant un pa per persona de 9 unzes tant home com dona, ARM, 89 r-v.</i>

V.IV, p. 388	Segle xvii	PRO TOP	Text	Son Mesquida, Son Ponç i Son Cerdà, de Lluçmajor, com a topònims patronímics de Porreres, corresponents a porrerencs afincats a Lluçmajor.
V.IV, p. 398	1604	GRE	Text	Gremi de picapedrers de Lluçmajor i Porreres constituïts com a autònoms.
V.IV, p. 455	1402	GEN FAM	Text	A la genealogia de les famílies Mut de Cugulutx i de la Torre d'en Mut hi trobam a Antonina Valls de Porreres, mare d'Antoni, primer oficial de la Universitat de Lluçmajor.
V.IV, p. 532	1682	ESG MIS	Peu de pàgina	Pedro Sitjar de Porreres com un dels 13 frares que dia 6 de novembre s'embarquen cap a Mèxic acompanyant el Pare Antoni Llinàs <i>per efecte de fundar una província en el reyne de Mexico</i> . Extret d' <i>Olla podrida de varias noticias... anotades por D. Juan Torrella y su hijo Agustín. Villafranca XII, 238</i> .
V.IV, p. 553	1603	BIB ECO	Llistat	Talla general de 1603. Porreres 99 ll., 14 s., 3. Extret d' <i>Estudio Archivístico-Histórico de las fuentes fiscales de Mallorca, desde el siglo xv al xix. Gabela de la Sal, Tallas y Derechos del Aceite</i> . Palma 1982. ARM.
V.IV, p. 555	1601	ECO	Llistat	<i>Lo que han de girar en taules las villes als Sindichs clavaris per los Coronatges del rey</i> . A Porreres li corresponen 241 lliures i 3 diners. Extret d' <i>AMLL, Bandos</i> .
V.IV, p. 558	1677	ESG	Text	<i>Michel Sitjar</i> de Son Roig de Porreres relacionat amb l'oratori de Cura i exempt de fer serveis. Extret d' <i>AMLL, Avisos</i> .
V.V, p. 69	1711	MONQ	Text	Paper que havien de jugar 2000 homes que s'havien de desplaçar des de Porreres a Ciutat a la Conjura filipista.
V.V, p. 124	1702	CAD GEO	Text	Porreres com a terme limítrofe amb Lluçmajor. Extret de <i>Llibre de Catastre del any 1702 de la vila de Llummayor de estimasio nova comansant als 25 Janer dit any</i> de l' <i>AMLL</i> .
V.V, p. 124	1702	CAD MON ESG	Text	La creu d'en Xeriquet a Lluçmajor situada a la intersecció dels camins de Campos i Porreres.

V.V, p. 126	1702	AGR	Text	Comparativa de la collita de vinya de Lluçmajor que és inferior a la de Felanitx o Porreres.
V.V, p. 173	1791	URB	Text	Urbanisme de Lluçmajor creixent en apèndix cap als camins d'entrada i sortida més importants de la vila. Entre ells, el camí de Porreres.
V.V, p. 176	Primera dècada del xviii	URB	Text	Molí de Guillem Sociés situat al camí de Lluçmajor a Porreres.
V.V, p. 187	Segle xviii	URB	Text	Seguint el plànol de Berard s'anomena el camí de Lluçmajor a Porreres i algunes terres que hi confronten.
V.V, p. 188	1794	OBR URB	Peu de pàgina	Al·legació a la causa del trànsit dels porrerencs pel casc antic de la vila de Lluçmajor. Extret d' <i>ARM, RA-1794</i> .
V. V., p. 189	1796	MON ESG	Text	Creu de sant Guillem de Lluçmajor a la bifurcació dels camins de Campos i Porreres.
V.V., entre pp. 192 i 193	Principis de segle xx	MON	Fotografia	Fotografia d'El Molí d'En Xeriquet, ja desaparegut, a Lluçmajor on es veu una indicació del camí cap a Porreres.
V.V, p. 198	1794	URB	Peu de pàgina	Part de l'expedient per la causa dels carros de porrerencs que van a Lluçmajor. Extret d' <i>ARM, RA-1794, 27</i> .
V.V, pp. 248- 249	1794	URB	Mapa	Camí de Porreres al mapa urbà de Lluçmajor <i>Croquis original, Sector Norte de la població con abrevaderos y cruces humilladeros</i> . Extret d' <i>ARM, RA-1794, 27</i> .
V.V, p. 258	1765	OBR URB	Text	Convocatòria per una reunió a Campos amb les autoritats de Lluçmajor, Felanitx, Santanyí i Porreres per tractar el tema de la reparació de camins que anaven a Palma. Extret d' <i>AMLL, LA-11, 188 v</i> .
V.V, p. 260	1784	OBR URB ALI	Text	Necessitat d'arreglar el camí del prat de Son Sunyer per facilitar el pas del que es produeix, entre d'altres llocs, a Porreres: «tota casta de gra y llegums, vi, aiguardent». Extret d' <i>AMLL, LA-12, 142-43 v</i> .
V.V, pp. 262- 263	1794	URB	Text	Conflicte pel pas de carros procedents de Porreres pel centre de Lluçmajor. Extret d' <i>ARM, RA-1794, 27</i> .

V.V, p. 266	1768 - 1781	PRO NOB	Text	Joan Contestí pacta la conducció d'Els Monjos, El Tast i de La Bastida de Porreres, propietat de D. Antoni Montis. Extret d' <i>ARM, Prot. 3759, 25 y 3758, 466.</i>
V. V, p. 298	1724	CON(II) PRO	Text	Prerrogatives del contracte de lloguer de Son Frígola que fan Sebastià Frígola i el seu fill a Miquel Portell per 4 anys. S'anomena la reserva per fer un hort a la part de la possessió de Sa Bastida.
V.V, p. 321	1761	CON(II) NOB PRO	Text	Lloguer de la possessió de La Bastida de Porreres, per part del marquès de La Bastida, entre d'altres propietats com Míner i Sa Maimona, al llucmajorer Joan Contestí Amorós.
V. V, p. 334	1746	BES	Text	La Bastida com una de les finques que apareix al llibre de registre per controlar el bestiar a través de senyes o característiques d'aquest per evitar robatoris i la posterior comercialització de les bísties.
V.V, p. 372	1714	GRE	Text	Reunió del gremi de ferrers de Llucmajor, Algaida, Montuïri i Porreres per votar l'adhesió d'aquests al gremi de ferrers de Palma. Extret d' <i>ARM, A-Presidal Decrets 1712-14, 588 r.-v.</i>
V.V, p. 444	1745	ALI	Text	Miquel Lliteras de Porreres signa com a testimoni en el cas contra Antoni Palou, forner, per un presumpte cas de frau en el pes del pa. Extret d' <i>AMLL, MRS.</i>
V.V, p. 499	1757	ESG	Text	Acció pastoral i "homelética" del Convent de Llucmajor. Cobrament d'1 lliura al Procurador del Comú de Porreres per un sermó dia 13 de juny. Extret d' <i>ARM, C-1061, C-1063, C-1064.</i>
V.V, p. 500	1766	ESG	Text	Acció pastoral i "homelética" del Convent de Llucmajor. Cobrament d'1 lliura i 13 sous per un sermó al puig de Porreres, dia 6 de juliol. Extret d' <i>ARM, C-1061, C-1063, C-1064.</i>
V.V, p. 501	1767	ESG	Text	Acció pastoral i "homelética" del Convent de Llucmajor. Cobrament d'1 lliura i 10 sous per un sermó a Porreres, dia 12 de juliol i de 6 lliures, 11 sous i 4 diners per un sermó, entre d'altres, al puig de Porreres, el 30 de setembre. Extret d' <i>ARM, C-1061, C-1063, C-1064.</i>

V.V, p. 581	1792	ESG OBR	Text	Participació del <i>Mtro.</i> Bartomeu Massutí de Porreres en la pavimentació del santuari de Gràcia.
V.VI, p. 2	Segle XIX	URB	Text	Llucmajor com a lloc de pas dels comerciants que van de Porreres a Palma, amb les conseqüències comercials que això suposa.
V.VI, p. 7	1801	URB	Text	Deficiències dels carrers de Llucmajor, entre d'altres motius, pel pas dels carros procedents de Campos, Santanyí i Porreres. Extret d' <i>AMLL, LA- 16.</i>
V. VI, p. 64 Làmina 8	Finals segle XIX, principis segle XX	MON URB	Fotografia	Fotografia del molí de'n Xerequet i de la creu de sant Guillem (Llucmajor) a l'inici del camí de Porreres.
V.VI, p. 99	1807	CEM	Llistat	Import dels cementiris de l'illa. Porreres, 32.133 reials de velló. Extret de <i>BAP, Ms. 3, t. X.</i>
V. VI, p. 298	1896	ESG FES	Text	Sermó fet pel vicari de Porreres, D. Francisco Mora, a la benedicció de la primera part de l'oratori de s'Arenal de Llucmajor. Extret d' <i>Heraldo de Baleares</i> publicat el 13 de juliol de 1896.
V.VI, p. 334	1893	BIB PIN	Text	Quadre <i>San Alonso pujant a Bellver</i> pintat per Francesc Salvà per l'església de Sant Felip Neri de Palma i després duit a l'Oratori de Porreres. Extret de <i>P. Llorenç Riera-Dr. Joan Rosselló. La Congregació de l'Oratori de Sant Felip Neri de Porreres (1992), 209.</i>
V.VI, p. 456	1814	CONS	Text	Divisió dels partits en què podrien seccionar-se les illes de Mallorca, Menorca i Eivissa. Porreres, que es consigna amb 696 habitants, pertanyia al partit de Llucmajor. Extret d'un <i>Documento impreso cortesía del professor J. Lladó Ferragut.</i>
V.VI, p. 558	1890	TEL	Text	Presència institucional del batle i secretari de l'Ajuntament de Porreres a Llucmajor durant la inauguració de la primera estació microtelefònica de la vila. Extret d' <i>AMLL, LA-27, 34v.-35.</i>
V.VI, p. 559	1890	TEL	Text	Referència a la futura instal·lació d'una estació microtelefònica a Porreres. Extret d' <i>AMLL, LA-27, 34v.-35.</i>

V.VI, pp. 595- 596	Segle XIX	BIB ESG EXC	Text	Darrers menors observants sacerdots del Convent de Sant Bonaventura de Lluçmajor. S'anomena a Bartomeu Mora Fiol que, després de ser exclaustat a Lluçmajor, està adscrit a la parròquia de Porreres on va morir el 1861 i a Mateu Bou Roig que morí a Porreres el 1881. Extret de <i>José Planas, Exclaustados Franciscanos. Convento de Lluchmajor; BSAL 18 (1820), 145-147.</i>
V. VI, p. 615	1883	GEO PRO	Peu de pàgina	Límits d'una finca a Son Samà donada per D. Antoni Mir a D. Antoni Ripoll. El límit del sud de la finca de 2 quarterades és el camí que va de Lluçmajor a Porreres.
V.VI, p. 710	1902	ESG	Peu de pàgina	Menció de la casa que tenien a Porreres les germanes de la Caritat. Extret d' <i>ARM, S, C-117, núm. 358-400.</i>
V. VII, p. 4	1914	URB	Text	Projectades tres rondes limitant l'eixample a Lluçmajor. Una d'elles, la de ponent, enllaçava amb el carrer de Campos i amb les carreteres de Campos i Porreres.
V.VII, p. 85	1927	MON	Text	Presència a Lluçmajor del batle de Porreres, entre d'altres autoritats, durant la inauguració del monument a Jaume III.
V.VII, p. 108	1920	FES MUSI	Text	Concert a la plaça de Lluçmajor de la banda de Porreres dirigida pel Sr. Mora durant les Fires lluçmajoreres, dia 16 d'octubre.
V.VII, p. 122	1928	TEL	Text	Petició de la Comissió Permanent Municipal de Lluçmajor per unir la línia telefònica de la vila amb Palma, Campos, Felanitx i Porreres.
V.VII, p. 153	1917	LLBM	Text	Presència d'autoritats porrerenques, entre d'altres, al míting de <i>La lliga del bon Mot</i> al Velòdrom Monestir Park de Lluçmajor.
V.VII, p. 158	1924-25	ESP	Text	El CD Lluchmayorens és sol·licitat per jugar el partit d'inauguració del camp de futbol de Porreres.
V.VII, p. 163	1928	ESP	Text	Pla de vol d'un concurs de la Societat Colombòfila Local Lluchmayorens. La ruta comprenia Porreres, Felanitx, Manacor, Artà, Capdepera i Cala Ratjada. Extret del testimoni de Sebastià Mas Veny, president de la Federació Balear de Colombòfila.

V.VII, p. 204	Segle xx	GEO	Mapa	Mapa de Lluçmajor amb consignació de límits amb altres municipis. Entre ells, el terme de Porreres.
V. VII, p. 326	1917-18	EPI	Llistat	Número de morts els mesos d'octubre de 1917 i octubre de 1918 a causa de la grip del XVIII. A Porreres 5 i 15. Extret de <i>La Almudaina</i> , 13 de novembre de 1918.
V.VII, p. 366	1933	FES OFI	Text	Pel camí de Porreres els comerciants manacorins anaven cap a les fires de Lluçmajor carregats de mobles; i els artenencs, amb obra de palma.
V.VII, p. 449	Anys 30 del segle xx	MUSI	Text	Porreres vila natal de Joan Xamena, director de la <i>Lira Lluchmayorense</i> i intengrant del grup musical <i>Marvel</i> .
V.VII, p. 458	1931- 1933	MUSI	Text	L'agrupació musical <i>Porreres Jazz</i> , de Porreres, com una de les orquestrines que es prodiguen en aquesta època.
V.VII, p. 515	Principis del segle xx	FERR	Text	El Crèdit Balear com a entitat finançadora de la línia de ferrocarril entre Palma i Manacor que passava per Lluçmajor, Porreres i Felanitx.

AGR: Agricultura
 ALI: Alimentació
 ARQ: Arqueologia
 BAN: Bandejats
 BES: Bestiar
 BIB: Bibliografia
 CAP: Capbreuació
 CAS: Casaments
 CAD: Cadastre
 CEM: Cementiris
 CON: Conquesta
 CON(b): Contracte per bestiar
 CON(l): Contracte lloguer
 CON(v): Contracte de venda
 CON(vt): Contracte venda de terres
 CONS: Constitució
 DEF: Defensa
 DEM: Demografia
 DOC: Documents
 ECO: Economia
 EPI: Epidèmia
 ESC: Esclaus
 ESG: Església

ESP: Esport
EST: Estim
EXC: Exclaustració
FAM: Famílies
FERR: Ferrocarril
FES: Festa
FUN: Fundació
GEN: Genealogia
GEO: Geografia
GER: Germanies
GGC: Gran i General Consell
GOV: Govern
GRE: Gremis
GUE: Guerra
LLBM: Lliga del bon Mot
MIS: Missió / Missioners
MON: Monuments
MONQ: Monarquia
MUS: Musulmana (època)
MUSI: Música
NOB: Noblesa
OBR: Obres
OFI: Oficis
PIN: Pintura
PRO: Propietaris
SVF: Sant Vicenç Ferrer
TEL: Telèfon
TES: Testament
TOP: Toponímia
URB: Urbanisme

Les cavalleries armades de Nunyo Sanç a Porreres: dotació, atribucions i règim de tinença (s. XIII-XIV)

PLÀCID PÉREZ

La conquesta de Mallorca¹ es configurà, de bon començament, com un gran pacte entre Jaume I i la noblesa laica i eclesiàstica de la Corona d'Aragó, amb la connivència de les grans i mitjanes ciutats del país. El pacte es forjà a les Corts celebrades a Barcelona el desembre de 1228 i fou ratificat pel rei l'any següent. Fruit d'aquest pacte, el rei prometé als participants que serien recompensats amb el botí proporcionalment a l'aportació militar i logística de cada un dels quals. El repartiment el faria una comissió elegida per i d'entre ells mateixos. No obstant això, per mor de la intervenció del papa Gregori IX, allò que havia de ser una acció militar restringida a l'àmbit de la Corona d'Aragó, acabà essent una croada oberta a tota la cristiandat. Hi participà, doncs, una munió de gent de tota extracció social i econòmica: des de l'alta noblesa catalana passant per la prelatura eclesiàstica, les Ordes Militars, la petita noblesa, dignitats eclesiàstiques, cavallers individuals, milícies urbanes de ciutats i viles, la comunitat jueva i, fins i tot, grups d'almogàvers, peons i homes de frontera.

Tal com assegurava el pacte previ, el repartiment es va fer en proporció al nombre de cavallers, peons, cavalls, armes, naus, queviures i enginys logístics i militars que cadascú havia aportat a l'empresa. La valoració i ponderació de les forces i els pertrets militars de cada concurrent fou avaluada en 'cavalleries', que és una unitat de compte i càlcul, el valor de la qual ens és encara avui desconegut.

L'exèrcit feudal mallorquí

Vet aquí que, en el transcurs del repartiment i abans que l'illa no fos sotmesa en la seva totalitat, es degué plantejar una qüestió que fins aleshores no ens consta que fos considerada a les negociacions, com era la necessitat de planificar la defensa de Mallorca front a un possible contraatac almohade. Morro (2003, 40) ha adduït que la situació de Mallorca en zona fronterera i la urgència de repoblar-la, la presència de l'illa veïna d'Eivissa encara en poder dels almohades, així com la proximitat del nord d'Àfrica, l'existència d'un gran nombre de captius sarraïns a l'illa, la situació geo-estratègica favorable de l'arxipèlag pel comerç amb les places nord-africanes i l'amenaça d'una possible acció de venjança almohade per tal de recuperar el domini perdut, aconsellen Jaume I a prendre mesures preventives de caràcter militar.

Com es resolgué la qüestió? La solució adoptada pel rei i pels magnats consistí en la constitució pactada d'un grup permanent de cavalls armats –poc més d'un centenar– amb el comès de fer host

¹ En el present treball es fan servir les abreviatures següents: AA = Reial Audiència; ACM = Arxiu Capitular de Mallorca; ARM = Arxiu del Regne de Mallorca; ECR = Escrivania de Cartes Reials.

i cavalcada per l'illa sempre que fos necessari. S'entén per 'cavall armat' un genet amb les seves armes i armadura de ferro i el seu cavall amb els arnesos, degudament protegit i fornit (*unum militem vel hominem de nobili genere cum suo equo et armaturis ferreis ex toto armatis et garnimentis completis, tam militem quam equum, ad tuas proprias expensas et missiones*). El dret i l'obligació de dotar i mantenir els cavalls armats no implicà tots els beneficiaris del repartiment, sinó tan sols el rei i el grup més poderós de nobles, cavallers, ordes militars i dignitats eclesiàstiques. No podia ser d'altra manera, puix que el servei militar i l'ús de les armes eren activitats reservades als estaments superiors de la piràmide feudal, a la vegada que reproduïa les relacions de poder entre els seus membres.

Tal com revela el propi *Llibre del Repartiment del Rei*, el càlcul es va fer proporcionalment a les cavalleries que s'atribuïren a cadascú. La relació finalment consensuada fou la d'un cavall armat per cada 130 cavalleries. El resultat final de l'acord quedà estampat en el *Memoriale de omnibus chistianorum caballarias que fuerunt in captione Civitatis Maioricarum*, un document annex i sense data que acompanya totes les versions conegudes del *Llibre del Repartiment del Rei*. Aquesta relació consigna la quantitat de cavalleries assignades a cada magnat o grup de magnats conqueridors i també el nombre de cavalls armats que podien tenir i amb els quals havien de contribuir a la defensa del novell regne de Mallorca.

Allò que no es definí, però, fou el règim sota el qual s'havia de prestar aquell servei militar. Alguns dels magnats optaren per reservar-se'l i prestar-lo ja sigui personalment o bé a través d'un cavaller assalariat cada vegada que fos precís. D'altres, en canvi, optaren per subrogar de forma permanent el servei a cavallers externs; com a contrapartida, tals cavallers rebien una dotació consistent en una determinada quantitat de rendes i/o béns immobles que els permetien viure de manera honorable.

La subrogació és un pacte de naturalesa privada entre el senyor i el cavaller que es concreta en un document de vassallatge i es rubrica amb la prestació d'homenatge de boca i mans. El document defineix les relacions bilateral següents:

- 1.- El senyor lliura perpètuament al vassall certa quantitat de terres enunciades en forma d'alqueries i rafals. En el cas que se n'especifiqui l'extensió, la suma sempre és de 20 jovades. Sol addicionar-se a la donació una altra porció de terra, o bé una casa o un grup de cases o qualque molí, que sovint es compensen amb rendes en moneda. El vassall rep les propietats en feu a costum de Barcelona.
- 2.- A canvi dels béns rebuts, el vassall es compromet a mantenir a expenses pròpies un o més cavalls armats. La missió encomanada al genet consisteix en defensar l'illa o el regne de Mallorca, mai a títol personal, sinó sempre en nom de son senyor i a compte dels cavalls armats que corresponia a aquell mantenir.
- 3.- Finalment, el senyor concedeix facultat al vassall per construir castells, fortificacions o defenses en l'àmbit geogràfic de les terres que li cedeix en feu; si bé, en tal cas, es reté la potestat sobre ells.

Les cavalleries armades de Nunyo Sanç

A Nunyo Sanç, oncle de Jaume I i comte del Rosselló, correspongué en el repartiment una part considerable del botí, la segona més important després del rei. Incloïa un sector de la Ciutat i el seu terme, així com els districtes musulmans de Bunyola i Manacor, en el darrer dels quals es troba l'actual municipi de Porreres. Per aquest conjunt de terres, se'l facultà i es comprometé a mantenir 14,5 cavalls armats.

El comte decidí subrogar íntegrament aquest servei. Per això, va esmerçar una part de les seves propietats immobiliàries i de les rendes que produïen per a dotar 12 cavallers que mantinguessin 14 cavalls armats en nom seu. El conjunt de béns i rendes que obtingué cadascun d'aquests cavallers rep el nom de cavalleria. Tres d'aquestes cavalleries foren dotades amb alqueries i rafals situats al municipi de Porreres: les de Pere sa Roca, d'Alemanys de Sadoa i de Baldoví de Semi.

La cavalleria de Pere sa Roca

Aquesta fou la primera de les dotze cavalleries que atorgà Nunyo Sanç. La donà el 16 de juny de 1232² al cavaller Pere sa Roca, i li assignà els béns següents:

- *Benifet, Benidurri, Beninavarri* i el rafal *Alaudi*.
- Unes cases que ja té dins Ciutat i unes altres cases que estan en el mateix carreró, prop de la llotja dels genovesos (*juxta logiam januensium*).³
- La tercera part d'un hort i farraginal tocant el vall de la murada, extramurs de la Ciutat, prop de la porta de Sant Antoni.

La donació inclou tant els territoris, les muntanyes i les valls com els prats, pastures, herba, aigües, llenya, erms, vinyes i arbres diversos que contenen, així com també els homes i les dones que els poblaran (*cum hominibus et feminis populaturis*), la qual cosa sembla indicar que encara estaven deshabitats. D'aquestes propietats, el cavaller en podia fer les seves voluntats i alienar-les a qui volgués, excepte a institucions i persones eclesiàstiques (*exceptis clericis et ordinibus*). Aquesta facultat no comportava la cessió de cap tipus de jurisdicció, puix que totes les transaccions s'havien d'escripturar a l'escrivania senyorial (*retinemus nobis et nostris perpetuo scribaniam publicam sicut eam retinemus in aliis honoribus nostris*). Finalment, Nunyo Sanç concedia potestat al cavaller per construir fortificacions o forteses dins les seves possessions; reservant-se, això sí, la potestat sobre elles (*Et si in predictis alcheriis vel in earum aliquo loco aliquam feceritis fortitudinem aut municionem vel municiones, dabitis nobis et nostris potestatem, irati et peccati, tu et tui quandocumque et quocienscumque a nobis vel a nostris successoribus verbo vel scripto nuncio vel nunciis fueritis requisiti, ad bonam consuetudinem Barchinone*).

Com a compensació per aquestes possessions, Pere sa Roca havia de mantenir a expenses pròpies

² ARM. Reial Patrimoni, pergamins s. XIII, nº 180, 16 calendes juliol 1232.

³ ARM. ECR-351, f. 47v, idus juliol 1285 (15/07/1285).

un cavall armat. El comès del cavaller consistia a seguir Nunyo Sanç per tot Mallorca i per les illes Balears quan en fos requerit, tant en temps de guerra com de pau. Endemés, el cavall i les armes i arnesos haurien de ser presentats i exhibits al senyor sempre que li ho fos sol·licitat. I, en garantia del compliment de les obligacions establertes en el conveni, Pere sa Roca es declara home propi del comte i li ret homenatge de boca i mans.

Ubicació i extensió territorial

Donat que els territoris cedits al cavaller havien de formar part necessàriament de la porció que correspongué a Nunyo Sanç, és lògic que no comparegui ni la pols de *Benifet*, *Benidurri*, *Beninavarri* ni del rafal *Alaudi* en el *Llibre del Repartiment del Rei*. En canvi, han de constar forçosament a la «Remenbrança de tot quant a lo sennor do Nuno en la isla de Mayorcas, Deus la guide, de honos foras de la vila, de profeitz et de terras, et los noms de las alcarias et de las juvadas», (MUT I ROSSELLÓ 1993)⁴ que és un memorial fet l'any 1239 (PÉREZ 2013, 250) de «les propietats que posseïa el comte en Nunyo Sanç a les rodalies de la Ciutat i a la resta de l'Illa, no sols les adquirides per via de recompensa militar per dret de conquesta, sinó també les comprades o bescanviades» (MUT i ROSSELLÓ 1993, 37).

Aquest document cabdal en referir-se al *djûz* musulmà de *Manaqûr* compareix una divisió territorial de menor entitat anomenada *La partida de Caçor*, que Mut i Rosselló (1993, 79 i 205) identifiquen aproximadament amb l'actual terme municipal de Porreres. Dins d'aquesta partida s'hi relacionen el *Rafal Aliafudi*, de 6 jovades, seguit del *Rafal Imn Albirri* d'altres 6 jovades i, dos llocs més avall, altre rafal de dues jovades anomenat *Luias d'Alcagadi*. Més endavant, hi figura *Beni Fat* i *Beni Fat la secunda*, ambdues de 6 jovades.

Aquests autors no pogueren localitzar cap d'aquestes possessions. Pel que fa a *Luias d'Alcagadi*, aventuren que pot haver derivat en la possessió i el torrent de Son Lluís. Quant a *Beni Fat*, proposen l'actual Son Valls, a la part de ponent del terme de Porreres, dividida avui en diverses finques, igual com ho fan també Barceló *et al.* (1997).

Un document de l'any 1292⁵ ens ajuda a ubicar les propietats que constituïen aleshores la cavalleria de Pere sa Roca:

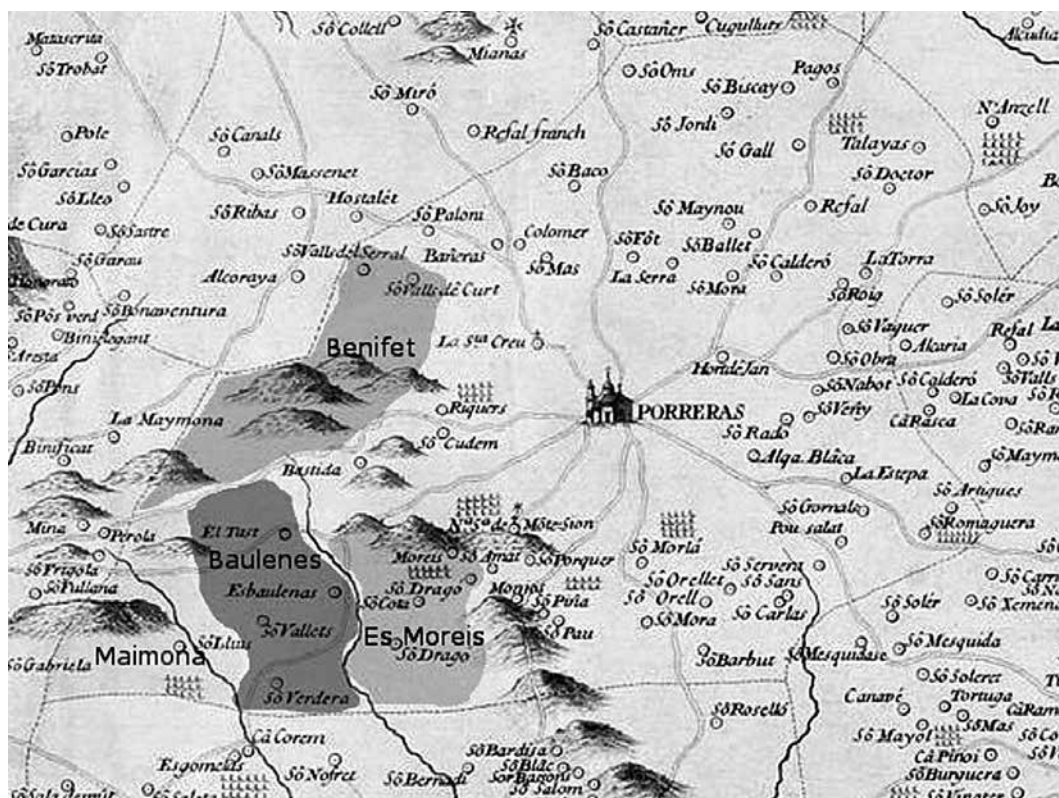
- L'alqueria La Rocha: confronta amb l'alqueria dels Riquers, l'alqueria La Bastida, l'alqueria Pèrola, l'alqueria de Garcia Morey i els rafals Maimona i Baulenes. Els límits semblen coincidir amb l'alqueria Benifet, actualment Son Valls i Es Tast.
- L'alqueria de Garcia Morey: confronta amb La Mesquida, l'alqueria dels Cloquers, l'alqueria de La Rocha i el rafal Baulenes. Cal identificar-la, doncs, amb Es Moreis.
- El rafal Baulenes: confronta amb el rafal Gomilles, l'alqueria Païssa, el rafal Baulenes i l'alqueria dels Cloquers. Es tracta, doncs, de l'actual Es Baulenes.

⁴ En endavant citat com a "Remenbrança"

⁵ ARM. ECR-353, f. 63v, 2 calendes octubre 1292 (30/09/1292); i ARM. ECR-1145, f. 86r, 17 calendes octubre 1292 (15/09/1292). Ha estat citat per nombrosos autors.

- El raval Maimona: confronta amb l'alqueria de Pèrola, l'alqueria Païssa, el raval Baulenes i l'alqueria de La Rocha. No pot ser altre sinó l'actual Son Lluís.

Tot plegat –els béns atorgats a la cavalleria– constituïa un territori continu de 20 jovades d'extensió, equivalent a unes 227 Ha;⁶ és a dir, poc més del 2,6 % de la superfície total del municipi actual: *Beni Fat* (6 jovades), *Rafal Aliafudi* (6 jovades), *Rafal imn Albirri* (6 jovades) i altres 2 jovades que devien correspondre al raval *Luias d'Alcagadi*. La ubicació aproximada queda reflectida en el plànol adjunt, confeccionat a partir del mapa del cardenal Despuig (1784).

La transmissió del domini directe de la cavalleria

En morir Pere sa Roca, la cavalleria passà a mans de l'hereva, sa filla Alaydis, qui va morir intestada essent encara pubilla. Aleshores, la cavalleria romangué en poder de sa mare, Sibil·la, qui es casà en segones núpries amb Mir de Palau i aportà la cavalleria al matrimoni en concepte de dot. Anys després, Mir de Palau i Sibil·la en feren donació al seu fill major, Guillem Ramon, en ocasió del seu matrimoni amb Dolça.⁷ Guillem Ramon de Palau degué abandonar l'illa entorn el 1280 i deixà com a procuradora i administradora de la cavalleria sa muller Dolça,⁸ i mai no hi tornà. Els seus béns passaren a parts iguals al seu germà Miró de Palau i a les seves germanes Sibil·la i Beatriu. L'any 1292,⁹ Miró de Palau aconsegueix adquirir les parts i drets de les dues germanes i reunificar així la cavalleria.

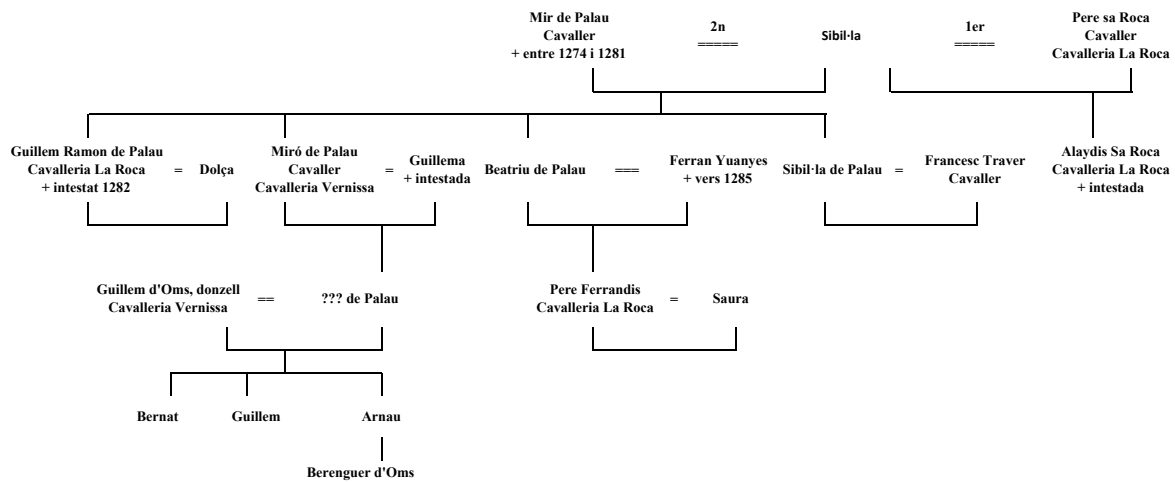
⁶ Adoptem com a equivalència: 1 jovada = 16 quarterades; 1 quarterada = 7.103 m².

⁷ ARM. Reial Patrimoni, pergamins s. XIII, n° 180, 16 calendes juliol 1232; i ARM. ECR-349, f. 247v, 6 idus març 1284 (10/03/1285).

⁸ ARM. ECR-350, f. 117v, 3 nones març 1280 (05/03/1281); i f. 160r, 4 nones maig 1281 (04/05/1281).

⁹ ARM. ECR-353, f. 63v, 2 calendes octubre 1292 (30/09/1292).

Genealogia de la família Mir de Palau (1250-1300 circa)

No tenim altres referències de la cavalleria durant gairebé dos-cents anys. A les mostres de cavalls armats del segle XIV no compareix la cavalleria La Roca. Aquesta absència deixa entreveure que la cavalleria havia estat absorbida pel Patrimoni reial i, per tant, el servei militar estava amortitzat. També ho indica el fet que entre 1328 i 1340 és el propi Patrimoni reial qui cobra els lluïsmes de les alienacions i empenyoraments que es fan a les terres de la cavalleria (SASTRE 2008).

L'any 1472, el rei Joan II inicia una revisió dels feus vacants existents a Mallorca sota domini reial, per tal de descobrir aquells que no s'adapten als usos i costums de Barcelona. El Procurador reial, Francesc Burguès, detecta irregularitats en la gestió de la cavalleria La Roca. Segons sembla, el seu titular, Ferrer de Galiana, havia imposat censos i havia venut i disgregat una part dels territoris que la composaven sense el preceptiu permís del rei com a senyor feudal i sense haver respectat el dret de fadiga ni pagat el lluïsmes corresponent. Malgrat aquestes omissions, el rei ratifica la cavalleria al donzell Antoni de Galiana, fill de l'esmentat Ferrer, prèvia la prestació del sagrament i homenatge de fidelitat, mitjançant un document datat a Castelló d'Empúries el 14 de maig de 1475.¹⁰ El nou títol no esmenta en cap moment l'obligació de prestar cavall armat, com tampoc no el mencionen els posteriors posseïdors de la cavalleria. Ben al contrari, a les capbreuacions dels segles XVI, XVII, XVIII i XIX, sempre declaren posseir-la en feu honorat i sense cap servici ni prestació (*in feudum honoratum domini nostri Regis et absque aliquo servicio seu prestacione aliqua*).

Juntament amb la cavalleria La Roca, Joan II ratifica a Antoni de Galiana altres dues cavalleries i mitja, anomenades respectivament *Sarrella*, *Santa Cirga* i *Alpuda d'Avall*. Succéi al de Galiana el magnífic Felip Fuster, qui les deixà en herència a son fill Pelai Fuster. Aquest les llegà a son fill, també anomenat Pelai Fuster, segons deixa testamentària disposada el 1526. El virtut del testament signat l'any 1556, l'hereva d'aquest Pelai fou sa filla Elionor Fuster qui, l'any 1568, feu hereu universal son cosí-germà Felip Despuig, donzell. D'aquest passaren a sa filla i hereva Francisca

¹⁰ ARM. Lletres Reials 74, f. 27. Les dades que segueixen coincideixen, en gran part, amb les publicades per Barceló *et al.* (1997, 26).

Despuig l'any 1590 i ella les llegà al magnífic Ramon de Puigdorfila per testament de 1605. Aquest darrer, l'any 1650 en fa donació al seu fill Antoni de Puigdorfila, donzell.¹¹

El donzell Ramon de Puigdorfila hagué d'enfrontar-se a un plet familiar per la successió dels béns de son pare. Com a resultat del litigi, l'any 1680 la cúria civil del Sant Ofici li adjudica les tres cavalleries i mitja per les més de 24.610 lliures que aconsegueix acreditar sobre els béns paterns.¹² El donzell aprofita l'ocasió per unificar tots els territoris en dues úniques cavalleries: La Roca, amb béns a Porreres i a Campos; i Son Galiana, amb seu a Manacor.

La cavalleria La Roca passa a mans de la seva filla, dona Maria de Puigdorfila i Despuig, en virtut de constitució dotal feta l'any 1705¹³ en ocasió de les seves noces amb don Ferran Gual i Moix. En morir, l'any 1776, deixa per hereva sa filla, dona Magdalena Gual-Moix i Puigdorfila, segons testament que havia fet l'any 1755.¹⁴ La successora de dona Magdalena, qui finí el 1789, fou la seva germana dona Ignàsia Gual-Moix, per mor del testament signat l'any 1787.¹⁵ Aquesta senyora, ja vídua de don Ignasi Ferrandell, vers l'any 1800 disposà per hereu el seu fill, don Ignasi Ferrandell Gual, marquès de la Cueva.¹⁶ El marquès deixà la cavalleria en usdefruit a la marquesa vídua, dona Maria del Carme Castelar i Ferrer, per testament escripturat a València, el 8 de desembre de 1803 seguit de la seva mort el mes següent.¹⁷

Entre els anys 1818 i 1820 s'entaula un procés entre els marquesos de la Cueva i els de casa Ferrandell, en el qual es veu involucrada la cavalleria La Roca. Finalment, aquesta és adjudicada a don Manuel Ferrandell de Maroto i Villalonga, fill de don Ramon Fernández de Maroto i de dona Maria Francisca de Villalonga Ferrandell Pinós Gual i Moix, marquesos de la casa Ferrandell, *Grandes de España Honorarios*.¹⁸

Els drets i emoluments de la cavalleria

Podem intuir quins eren els drets feudals que tenia el titular sobre les terres de la cavalleria i les rendes que n'obtenia; però conèixer els ingressos que aquests drets representaven, és una tasca impossible per manca de documentació de tipus econòmic.

Abans de 1281,¹⁹ Guillem Ramon de Palau ja havia establert l'alqueria i les cases de Benifet a Pere Roig i a sa muller Borrassa, a delme i tasca dels esplets de pa, vi, oli, lli, cànem i llegums.²⁰ També ens consta que una altra alqueria ja estava establerta l'any 1277 a na Maria Febrera a delme i tasca

¹¹ ARM. ECR-1146, f. 88v, 22/07/1586; ECR-1125, f. 439, 21/07/1854; ECR-1148, f. 126v, 29/07/1651; i ECR-1149, f. 131v, 06/02/1658.

¹² ARM. ECR-1151, f. 314, 05/11/1695.

¹³ ARM. ECR-1153, f. 369, 03/10/1750.

¹⁴ ARM. ECR-1154, f. 102v (2a part), 19/09/1777; i ECR-1156, f. 314, 20/10/1787.

¹⁵ ARM. ECR-1157, f. 18, 26/11/1790.

¹⁶ ARM. ECR-1158, f. 242v, 26/06/1802.

¹⁷ ARM. ECR-1159, f. 7, 20/02/1805.

¹⁸ ARM. ECR-1125, f. 439, 21/07/1854.

¹⁹ ARM. ECR-350, f. 117v, 3 nones març 1280 (05/03/1281); i ECR-350, f. 160r, 4 nones maig 1281 (04/05/1281).

²⁰ Segons Soto (1995, 561), la tasca era l'onzena part de la collita, una vegada descomptat el delme; per tant, delme i tasca equivaldrien al 18,2 % de la producció total, al manco pel que fa al blat. En canvi, per a López (2008, 165) equivalia al 17,5 % del total produït.

de pa, vi, lli, oli i cànem i, anys més tard, a en Garcia Morey, amb les mateixes condicions.²¹ El rafal Maimona estava igualment establert a Pere Ermengol i a sa muller Guillema, a delme i a dos morabatins anuals.²² Anys després, el cavaller Mir de Palau recupera aquest rafal i el restableix a Guerau de Bellcastell, a cens de 12,5 morabatins i un parell de gallines censals per Sant Briç (13 de novembre).²³

Pel que fa a les cases de la Ciutat, és probable que, la dècada de 1260, Mir de Palau i sa muller Sibil·la l'obressin per dividir-la en dues i condicionar-hi alguns obradors. Una part quedà a la família i l'altra l'estableixen a Silvestre d'Horta per 3 morabatins censals per Sant Miquel, més 80 sous d'entrada.²⁴ Quant als obradors, en té dos d'establerts a: Guillem d'Oliveres per 1,5 morabatins; un altre a Guillem Provençal, per 3 morabatins i un altre a Macià de Ripoll a cens d'1,5 morabatins i 50 sous d'entrada. Tots els censos es paguen per Sant Miquel.²⁵ Finalment, l'any 1285, venen les dues cases amb el corral residu al genovès Jacobí Bonsenyor i a Martí de Mayoies, per 180 i 210 lliures, respectivament.²⁶

A més d'aquestes rendes anuals en espècie i en diner, el senyor gaudia del dret de deu dies de fadiga.²⁷ També cobrava eventualment lluïisme a raó del vintè cada vegada que es produïa una alienació patrimonial (*quandocumque et quocienscumque tu et tui hec predictum vendideritis, stabiliveritis et alienaveritis*); de manera que percebia el 5 % del valor de la venda o de l'entrada, en cas d'establiment. Pel rafal Maimona, en canvi, el lluïisme era de l'octava part (12,5 %).

Per tant, és ben evident que a partir del segle XIII la cavalleria ja no disposava del domini útil sobre els territoris ni els immobles urbans originaris, sinó únicament el domini directe i els drets i rendes feudals habituals sobre aquestes terres i habitatges. Aquesta circumstància queda reflectida en les successives capbreuacions que els titulars fan a l'escrivania de la Procuració reial. A la declaració que fa el donzell Ramon de Puigdorfla l'any 1696²⁸ confessa tenir la Cavalleria La Roca *ab tots los aious, lluïsmas, fadigas, foriscapis, obvencions, censos alodials y demes emoluments y drets dominicals a dita cavalleria perteyents y espectants en y sobre diverses possessions, rafals, camps, viñes, garrigues y demes propietats situats y situada en dita vila de Porreres y son terme y part en lo terme de dita vila de Campos*.

La cavalleria d'Alemanya de Sadoa o de Sàdaba

Una altra de les cavalleries creada per Nunyo Sanç i que té relació amb Porreres és la que instituí

²¹ ARM. AA, Pergamins s. XIII, n° 51, 5 idus desembre 1277 (09/12/1277); i ARM. ECR-353, f. 63v, 2 calendes octubre 1292 (30/09/1292).A

²² ARM. ECR-354, f. 95r, calendes maig 1296 (01/05/1296).

²³ ARM. ECR-351, f. 260v, 7 idus novembre 1299 (07/11/1299). Citat per Rosselló (1974, 37).

²⁴ ARM. ECR-347, f. 24r, 8 calendes agost 1268 (25/07/1268)

²⁵ ARM. ECR-347, f. 269r, 6 calendes abril 1263 (27/03/1263); f. 24v, 5 calendes agost 1268 (28/07/1268); i f. 28r, 13 calendes setembre 1268 (20/08/1268).

²⁶ ARM. ECR-349, f. 247v, 6 idus març 1284 (10/03/1285); i ECR-351, f. 47v, Idus juliol 1285 (15/07/1285).

²⁷ Dret pel qual el senyor, dins un cert temps, podia quedar-se les terres en cas de venda, pel mateix preu que pagava el més donant.

²⁸ ARM. ECR-1151, f. 334, 26/09/1696.

a favor del cavaller Alemany de Sadoa²⁹ el 28 de febrer de 1233.³⁰ Li assignà els béns següents:

- La vall d'Esporles, excepte allò que ja havia donat als monjos del monestir cistercenc de La Real per construir-hi un convent (*vallem nostram de Sportulis, cum omnibus pertinentiis et juribus suis, excepta donacione quam fecimus monasterio Cisterciensis ordinis quod ibi hedificare proposuimus*).
- La mesquita anomenada *Rabig*, del terme de Felanitx.
- L'alqueria *Luch* i els seus rafals, situats al mateix terme.
- Unes cases amb un hort contigu i una sínia que ja tenia Alemany de Sadoa per donació baix de l'Almudaina de la Ciutat, que confronten per tres parts amb carrers i per l'altra part amb el pont inferior o jussà de la Riera.³¹

Les clàusules de la donació són les mateixes que la cavalleria La Roca, si bé en aquest cas Alemany havia de mantenir no només un, sinó tres cavalls armats (*tres milites vel scutiferos de paratge*). Nunyo Sanç li imposa, endemés, que si fent la guerra o de manera fortuïta es perdés qualcun dels cavallers, dels cavalls o de les armadures, Alemany de Sadoa els hauria de reposar dins un termini màxim de dos mesos (*Et si forte cum armis vel casu fortuito amitteretis dictos milites vel scutiferos, equum vel equos, vel loriam corporis sive equi, teneamini submittere infra duos meses vel antea si poteritis alium militem, equum vel loriam corporis sive equi*).

Suavitzant les condicions anteriors i sorprenentment, Nunyo Sanç eximeix Alemany de Sadoa de per vida de l'obligació de servir amb els tres cavalls armats. En morir ell, els seus successors sí que hauran d'aportar i mantenir el servei (*Hanc facimus indulgenciam ac remissionem quod in vita vestra dictos milites ibidem non teneatis; post decessum vero vestrum, successores vestri hac indulgenciam nullatenus gaudeant, immo dictos milites cum sui sequis et garnimentis ibidem teneant*).

La transmissió de la cavalleria

Alemany de Sadoa era un cavaller del cercle de confiança de Nunyo Sanç. Independentment d'aquesta cavalleria, havia rebut diverses alqueries a Esporles, per haver estat participant a la conquesta i beneficiari directe del repartiment. L'any 1232 era batle de la ciutat i regne de Mallorca,³² juntament amb Arnau de Girona, però no degué ser-ho gaire temps. Tres o quatre mesos després de rebre la cavalleria, retornà a terra ferma per incorporar-se a la conquesta de València.

El juny de 1233 formava part de la host cristiana comandada per Jaume I, que conquerí la vila de Borriana (Castelló) el dia 16 del mes següent (MIRET 1918, 104). Degué ser ferit a la campanya

²⁹ Sàdaba o Sadoa és un municipi d'Aragó situat a la província de Saragossa i enquadrat actualment a la comarca de Las Cinco Villas.

³⁰ ACM. Pergamí 7732, 2 calendes març 1232 (28/02/1233). Transcrit per Mora i Andrinal (1982, n° 4); i per Vich i Muntaner (1948, n° 17). Ha estat citat per nombrosos autors.

³¹ Són els transcrits per Coll (2013), amb els núm. 600, 1233 i 1239.

³² ARM. ECR-1145, f. 20, 15 calendes mar 1231 (15/02/1232).

de la conquesta de València. El *Llibre dels Feits* descriu que mentre tenia lloc la batalla del Puig de Santa Maria el dia 15 d'agost de 1237, Alemany de Sadoa es trobava malalt a Borriana: *E don Alaman de Sàdava era malalt a Borriana, e havia un bon cavall, i enviam-li un hom nostre perquè el nos prestàs, perquè Nòs havíem de tornar al Puig per a la batalla. E ell prestà'l nos de bona voluntat i de grat* (SOLDEVILA 1971, 95). L'octubre de 1238 el trobam encara a València, escortant el seguici de Nunyo Sanç.³³ Ja no retornà a Mallorca. Degué morir els primers mesos de 1239.

El seu successor fou Ferran Alemany,³⁴ qui probablement renuncià a la cavalleria el juliol del 1239,³⁵ perquè prestar servei a Nunyo Sanç per tres cavalls armats li devia resultar excessivament oneros. Els béns, per tant, retornaren a mans del comte.

Poc temps romangueren aquestes possessions en mans de Nunyo, qui ben aviat els destinà a una finalitat ben distinta. Abans de la conquesta, els magnats s'havien compromès a dotar l'església de Mallorca amb el deu per cent dels béns que aconseguissin –l'anomenat desè o *deè*–, però el comte havia retardat uns quants anys aquesta cessió. Per aquest motiu, el papa Gregori IX l'amenaçava peremptòriament d'excomunió. Finalment, el 22 d'agost de 1239 signa dos acords amb el bisbe en Ramon de Torrelles per formalitzar la dotació i la distribució del delme, amb la condició que el bisbe intercedeixi davant el papa perquè li aixequi l'amenaça canònica.³⁶ Al final del procés, el comte Sanç cedeix a la Seu, en concepte de desè, 21 cases a la Ciutat i 154 sous censals sobre diversos obradors, més un molí en el terme de Sant Llorenç de la Ciutat, nou jovades de terra en el terme de Campos, altres vuit en el terme de Felanitx i totes les terres de la cavalleria que tenia Alemany de Sadoa en els termes d'Esporles i de Felanitx. N'exceptua les cases i l'hort que la cavalleria tenia baix de l'Almudaina de la Ciutat perquè, com s'ha dit, ja les havia donat als Sadoa abans de constituir-les.

Ubicació i extensió territorial

L'anterior document té una importància cabdal per al present treball, perquè relaciona i nomena totes les alqueries i rafals que constituïen la cavalleria d'Alemany de Sadoa, així com la seva extensió expressada en jovades. Així doncs, Nunyo Sanç transfereix al bisbe i capítol de Mallorca 84 jovades de terra procedents de la cavalleria, en qualitat de desè. D'aquestes, 58 estan ubicades a la vall d'Esporles i les altres 26 al terme de Felanitx. Les alqueries i rafals d'aquest darrer terme són: *Rubentix*, de 12 jovades; *Alluch*, d'altres 6; *Alubacer*, de 2; *Algari*, de 3 i *Algriles*, d'altres 3 jovades.

No és difícil identificar aquestes possessions amb les que compareixen relacionades en ordre invers a la “Remenbrança...”, gairebé seguides i de la mateixa extensió: *Egrullax*, *Rafal Algar*, *Rafal Abu Bacr*, *Aluc* i *Robintis*. Totes elles estaven ubicades a la *Partida de Caçor* i, per tant, no

³³ ARM. AA, Pergamins segle XIII, nº 10, 12 calendes novembre 1238 (21/10/1238).

³⁴ ACM. Pergamí 8355, 14 calendes juliol 1239 (18/06/1239). Citat per Cateura (1986, 86).

³⁵ Al manco fins el mes de juliol actua com a procurador seu Llop Ferran: ACM. Pergamí 8355, 14 calendes juliol 1239 (18/06/1239); i ARM. ECR-341, f. 85r, 4 idus juliol 1239 (12/07/1239).

³⁶ ACM. Còdex 3413, f. 4, núm. 85, 11 calendes setembre 1239 (22/08/1239); i ACM. Còdex 3413, f. 22, núm. 86, 10 calendes setembre 1239 (23/08/1239).

hi ha dubte que cal localitzar-les a l'actual municipi de Porreres, que «fins devers 1300 formava una única unitat política amb Felanitx, Campos i Santanyí» (MUNAR I ROSSELLÓ 1977, 44). Cal tenir en compte, endemés, que aquestes alqueries i rafals foren les úniques terres que obtingué la Porció Temporal en el terme de Porreres.

Tal com ocorregué sovint, moltes alqueries i rafals andalusins perderen la denominació anterior i adoptaren el nom dels colons que s'hi establiren. Així, l'alqueria *Luch* passà a anomenar-se *Banyeres* quan en Garcia Ortiç la ven a Ferrer de Banyeres l'any 1245.³⁷ Prèviament, Ferrer havia mudat el seu llinatge original, Valls, pel de Banyeres, quan obtingué l'alqueria homònima del terme d'Artà per donació que li feu el prior del monestir de premonstratesos de Santa Maria de Bellpuig (GILI 2004; BARCELÓ 2001, 50). També els rafals *Hahuecar* i *Algar* s'anomenaren *dels Riquers* des del moment que aquesta família els unificà, l'any 1251.

La mesquita *Rabig* també perd aviat la denominació andalusina i passa a ser coneguda únicament pel genèric *Mesquida* (BARCELÓ 2001, 36). El primer colon que l'habità a partir de 1236, Bernat Bartomeu, renuncia al seu llinatge familiar i adopta el nom de Bernat de Mesquida, que transmetrà als seus descendents (ORTEGA 2015).

Més difícil d'aclarir és l'origen del rafal *Olivar*. La primera referència documental, corresponent a l'any 1249, esmenta *medietatem totius raffalli de olivari qui vocatur Luc*. Per tant, no cal dubtar que formava part de l'alqueria de Banyeres. El nom "olivar" deu referir-se al tipus de cultiu que s'hi conreava. La deducció ve referendada pel fet que en els documents d'establiment posteriors es cobrava tasca sobre les olives, encara que avui en dia aquest conreu és inexistent a la zona (BARCELÓ *et al.* 1997, 32 i 106).

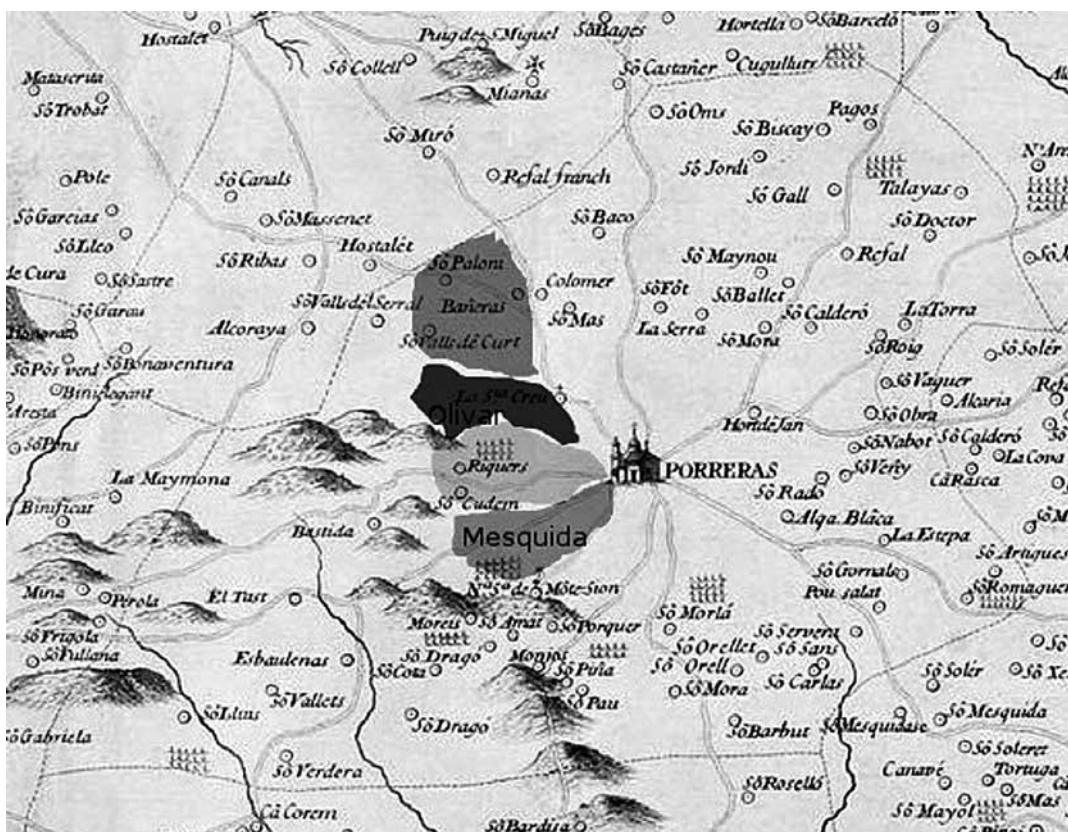
D'altra banda, l'anomenat *Capbreu d'en Manresa* ens permet confirmar les suposicions anteriors. Aquest document relaciona totes les propietats que el bisbe i capítol de la Seu de Mallorca tenien l'any 1404. A l'apartat corresponent a la parròquia de Porreres, cita les alqueries de la Mesquita, de l'Olivar, de Banyeres i dels Riquers i en dona les confrontes (MUNAR I ROSSELLÓ 1977, 81). Com que ja hem dit que les úniques possessions que obtingué la Porció Temporal a Porreres són les de la cavalleria d'Alemanys de Sadoa, és evident que cal identificar aquestes alqueries amb les antigues denominacions andalusines.

³⁷ ACM. Pergamí 7806, 6 nones maig 1245 (02/05/1245). Vegeu Rosselló (1986, 8).

Topònims de les possessions de la cavalleria d'Alemanys de Sàdaba

Constitució cavalleria 1233	"Remembrança..." 1239	Dotació desè 1239	Documentació diversa Segle XIII	Capbreu d'en Manresa 1404	Jovades
Mesquita Rabig	Robintis	Rubentix	Mesquita Rubenxix Rafal/Alqueria Olivar	Alqueria de la Mesquida Alqueria del Olivar	12
Alqueria Luch i els seus rafals	Aluc	Alluch	Alqueria Banyeres	Alqueria de Bañeras	6
	Rafal Abu Bacr	Albubacer	Rafal dels Riquers	Alqueria dels Riquers	2
	Rafal Algar	Algari			3
	Egrullax	Algriles			3

Tal com s'ha representat al plànol següent, a partir d'aquestes indicacions no resulta difícil ubicar les alqueries i rafals andalusins sobre el mapa del cardenal Despuig.

Pel que fa a l'extensió i acceptant l'equivalència ja esmentada, les 26 jovades adjudicades a Alemanys de Sadoa en el terme municipal de Porreres constituïen un territori continu de 295,5 Ha, equivalent al 3,4 % de la superfície total del municipi.

Els drets i emoluments de la cavalleria

Mentre romangué a Mallorca, Alemanys de Sadoa dirigí personalment el repoblament d'aquelles terres que havia obtingut al terme d'Esporles en qualitat de beneficiari de la conquesta, però no tingué temps de dirigir les que formaven part de la cavalleria.³⁸

³⁸ Vegeu: ACM. Còdex 3413, f. 116, núm. 16, 10 calendes gener 1231 (23/12/1231); ROSSELLÓ, J. (1999), pergami núm. 6, idus gener 1231 (13/01/1232); i Arxiu Diocesà de Mallorca. Pergamins Sant Jaume, núm. 1, 16 calendes febrer 1231 (17/01/1232).

En abandonar l'illa, l'any 1233, designa com a batle i procurador de tots els seus béns a Garcia Ortiç, investint-lo del poder suficient per donar, establir i poblar les possessions i cases que hi tenia.³⁹ Per tal de remunerar la seva gestió, el de Sadoa estableix a Ortiç l'alqueria *Luch*. Garcia Ortiç tan sols haurà de donar al senyor la quinzena mesura de la producció de cereals i de vi (*quintadecimam mensuram de omni fructu panis et vini; de aliis vero fructibus on tenere aliquid dare*), mentre que la resta dels productes seran exempts de qualsevol renda. En el llenguatge de l'època això significa que per cada quinze parts de la collita ha de donar-ne una al senyor, una vegada descomptat el delme. Tot plegat equival al 5,7% de la producció anual de blat i de vi.

A partir d'aleshores, Garcia Ortiç dirigirà les operacions de repoblació de les possessions que pertanyen a la cavalleria del seu senyor:

- El 1235 estableix el rafal *Hahubecar* a Vicenç d'Exea, a delme i tasca.⁴⁰ Pel delme, haurà de satisfer anualment la desena part (9,09%) de tots els fruits que produeixi. Per la tasca, la tretzena part de la producció de pa, vi, lli i cànem (6,7%) i la cinquena part (14,9%) de les olives (*tresdecimam partem de omni fructu panis, vini, lini et canabi que Deus ibi dederit, et quintum de olivis*).
- L'any següent estableix a Berenguer de Falgueres i a Bernat Bartomeu, a parts iguals, un honor que els ha delimitat a la mesquita anomenada *Rubinix*: la meitat d'una vinya i figueral, i un farraginal ubicat prop de l'era (*totum illum honore sicut eum monstravi et fexuravi, [...] medietatem cuiusdam vinee et figueralis (et) quoddam ferraginale auod est juxta aream domini Alamandi de Sadoa*). La renda a pagar fidelment per cadascun d'ells serà el delme (9,09%), la tasca de tota la producció de blat, vi, lli i cànem i la cinquena part (14,9%) de les olives.⁴¹ Encara que no s'especifici el valor de la tasca, suposam que era l'onzena part, descomptat el delme (8,2%). Tres anys després, estableix als mateixos repobladors un camp de la mateixa alqueria (*unum campum in alqueria Rozenxit*), a delme (9,09%) i tasca també sense determinar.⁴²
- El 1237, estableix el rafal *Algar* i un altre rafal innominat contigu⁴³ a Tota, la vídua de Ponç de Riquer. A més de satisfer fidelment el delme anual, li imposa una renda que consisteix en la tretzena part (6,7%) dels cereals, la verema, el lli i el cànem, i la cinquena part (14,9%) de les olives que produeixi.⁴⁴
- Pel que fa a les cases de baix de l'Almudaina de la Ciutat, solien estar arrendades a Guillem de Pinta i a sa muller per 120 sous melgoresos anuals. En morir Alemany de Sadoa, la

³⁹ ACM. Pergamí 8348, 7 calendes febrer 1234 (26/01/1235).

⁴⁰ ACM. Pergamí 8348, 7 calendes febrer 1234 (26/01/1235). Citat per Rosselló (2001, 7), però creiem que la data està equivocada.

⁴¹ ACM. Pergamí 8351, 1236 (dia i mes il·legibles). Citat per Rosselló (2001, 7).

⁴² ARM. ECR-341, f. 85r, 4 idus juliol 1239 (12/07/139).

⁴³ Deduïm que aquest rafal contigu que, l'any 1277, *non habet nomine sarracenicum*, ha de ser Egrullax o Algriles.

⁴⁴ ARM. ECR-341, f. 91v, 15 calendes març 1236 (15/02/1237); i ACM. Pergamins 8355 i 8356. Citats per Rosselló (1974, 12).

vídua Urraca Ladron i els fills comuns, Pere Alemany i Martí Lopis, continuen cobrant-ne la renda.⁴⁵ També l'any 1236 Garcia Ortiç estableix a Pere Tintorer un obrador de les cases esmentades que confronta amb altres obradors. A més d'un besant d'entrada, haurà de pagar 3 morabatins anuals per Sant Miquel i, l'any 1237, un tros de l'hort contigu situat prop del pont jussà de la riera (*[ad opera]torium et domos faciendas, totum illud spacium quod est de illo orto nostris usque ad porcione episcopi Barchinone, juxta pontem et super pontem jussanum usque in [...] et pariete orti Alamandi, et sicut tenet VII brazas orti*) a Bernat de Cardona i sa muller Catalana perquè hi construeixin unes cases i un obrador. A més dels 13,5 sous melgoresos d'entrada, com a renda d'aquest tros d'hort, els de Cardona hauran de satisfer un besant de plata i una gallina censals per Nadal.⁴⁶

Podem concloure doncs que, a partir de 1237, la cavalleria ja no disposava de terra ni d'altres propietats immobles, sinó únicament de drets i rendes sobre aquestes terres i habitatges. A més de percebre les contribucions anuals en forma de censos en espècie i en diner, Alemany de Sadoa gaudia del dret de deu dies de fadiga. També cobrava el vintè de lluïsmes (5%) cada vegada que es produïa una alienació patrimonial per venda, sots-establiment o empenyorament.

El cavaller de Sadoa no gaudia de cap tipus de jurisdicció sobre aquests immobles, que continuaven estant sota el domini de Nunyo Sanç. En totes les escriptures s'advertia que el comte es retenia el dret i l'escrivania pública, de manera que tots els documents, litigis i demandes havien de tramitar-se obligatòriament a través de la cúria comtal.

La situació no canvia gaire quan Nunyo Sanç traspassa les terres al bisbe i capítol de Mallorca. Les condicions econòmiques dels establiments es respecten i es mantenen. Només es produeix la substitució d'un senyor feudal per un altre de manera que, a partir d'aleshores, en lloc de cobrar les rendes i exercir la jurisdicció la cúria de Nunyo Sanç, ho fa la Porció Temporal de la Seu de Mallorca.

La cavalleria de Baldoví de Semi

La cavalleria de Baldoví de Semi és la darrera de les 12 que creà Nunyo Sanç. L'instituí el 21 d'octubre de 1238,⁴⁷ a la ciutat de València, poc després de la capitulació i d'haver fet l'entrada oficial a la ciutat acompanyant el rei Jaume I. Li assigna exactament 20 jovades de terra, constituïdes per les tres alqueries següents:

- L'alqueria *Senobia*, de 12 jovades (*alqueriam nostram que vocatur Senobia*), al terme de Felanitx.
- L'alqueria *Tormarina*, de 4 jovades (*alqueriam nostram que vocatur Tormarina*), al terme de Campos.
- L'alqueria *Acen* o *Vinya*, també de 4 jovades (*alqueriam nostram que vocatur Acen que vulgariter nuncupatur modo alcheria de Vinea*), també a Campos.

⁴⁵ ARM. ECR-341, f. 45v, 134 i 135. Transcrit per Coll (2013, núm. 600, 1233 i 1239).

⁴⁶ ARM. ECR-341, f. 90v, 13 calendes maig 1236 (19/04/1236); i f. 91v, 10 calendes març 1236 (20/02/1237).

⁴⁷ ARM. AA, Pergamins s. XIII, núm. 10, 12 calendes novembre 1238 (21/10/1238). Transcrit per Vich i Muntaner, n° 23. Ha estat citat per nombrosos autors.

Per aquesta donació, Baldoví de Semi haurà de prestar el servei d'un cavall armat per compte dels 14,5 que havia de mantenir Nunyo Sanç. Les clàusules de la cessió són les mateixes que la cavalleria La Roca, si bé el comte no concedeix al cavaller la facultat de construir-hi fortificacions ni fortalises. Tampoc ja no l'obliga a seguir-lo per tot Mallorca i per les illes Balears quan en fos requerit, sinó per tot el regne de Mallorca. S'han d'entendre aquestes limitacions i modificacions en el context dels canvis militars i polítics del moment, puix que aleshores l'illa de Menorca ja estava sotmesa al vassallatge de Jaume I, Eivissa havia estat conquerida per la host cristiana comandada per Guillem de Montgrí, Nunyo Sanç i l'infant Pere de Portugal l'any 1235, i València capitulà l'any 1238 davant l'exèrcit del rei. Així, per tant, el regne de Mallorca abraçava ja totes tres illes, mentre que el poder almohade havia perdut potència ofensiva després de la pèrdua del regne de València.

La transmissió de la cavalleria

Baldoví de Semi era un cavaller del cercle familiar de Nunyo Sanç i, per això, el comte el qualificava com a *milite nostro*. No res més en sabem d'ell, sinó que rebé igualment unes cases situades en el carrer del Temple de la Ciutat (CATEURA 1986, 87).

El destí de la cavalleria que li adjudicà el comte també ens és desconegut. Cal assumir que, en un temps indeterminat, fou amortitzada pel comte, o bé pel seu successor, el rei. En qualsevol cas, la cavalleria no durà més d'una dècada. Els béns quedaren incorporats al Patrimoni reial en domini directe i el servei armat fou assumit per aquest. En data desconeguda, el rei cedí l'alqueria *Senobia* a mestre Joan de Verí, canonge de la Seu i secretari i notari de Nunyo Sanç, lliure ja de tota prestació militar.⁴⁸ Mestre Joan probablement fou el primer qui establí terres als colons.

Ubicació i extensió territorial

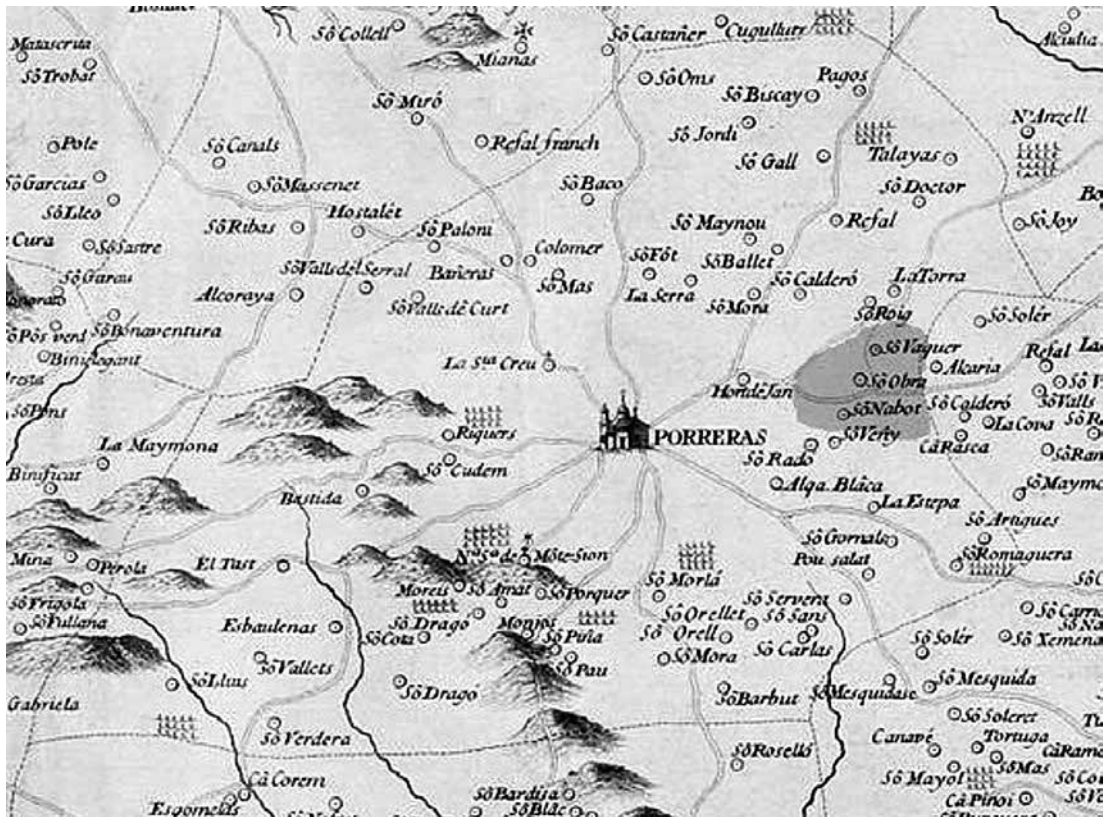
A la "Remenbrança...", compareixen tres noms d'alqueries que podrien correspondre a les que Nunyo Sanç adjudica a aquest cavaller. Les dues primeres es troben relacionades una rere l'altra sota una capçalera que diu: *De terminal de Campos con la paret*. Són: *Tor Marina*, de 4 jovades i *Bacem*, de la mateixa extensió; que es poden relacionar amb *Tormarina* i *Acen* sense cap dificultat i enquadrar-les en el municipi de Campos, tal com fan Mut i Rosselló (1993, 142).

L'altra, en canvi, es troba dins la ja coneguda *Partida de Caçor*, dins el terme municipal de Porreres, per tant. Es tracta de l'alqueria *Acenobra*, de 14 jovades que, malgrat la diferència de dues jovades, creiem que podem identificar amb la *Senobia* de la cavalleria, a la qual s'adjudiquen tan sols 12 jovades.

L'alqueria *Senobia* compareix escrita de moltes maneres diverses a la documentació posterior: *Senobre*, *Senobra*, *Senabre*, *Sanobra*, *Sanobre*, *Çanobre*, *Cenobra*, *Genobra*, *Sa Nobra*, *La Nobra* i, finalment, *Son Obra*. Sabem que confrontava amb les alqueries *Montdaguer* i dels *Salmaters*, però la referència més segura –a més del topònim– és que la travessava el camí que de Porreres

⁴⁸ ACM. Pergamí 8018, nones juny 1289 (05/06/1289). Citat per Rosselló (1974, 16).

anava a Felanitx i Manacor (ROSSELLÓ 2001, 12). D'acord amb la documentació dels segles XIII-XV, Barceló *et al.* (1997) identifiquen encertadament la cavalleria amb les possessions actuals Son Obra, Son Nebot i Son Vaquer. La ubicació aproximada queda reflectida en el plànol que s'adjunta.

Les 12 jovades de terra de l'alqueria *Senobia*, que la cavalleria de Baldoví de Semi tenia al municipi de Porreres, equivalen a unes 136,3 Ha i venen a suposar l'1,6 % de la superfície total del municipi.

Els drets i emoluments de la cavalleria

Tal com revela l'acta de constitució de la cavalleria, Nunyo Sanç havia donat prèviament aquesta alqueria al cavaller Guter Dies, mitjançant un document signat el 22 d'agost de 1232⁴⁹ en qualitat de feu i sense cap tipus de contraprestació.⁵⁰ A més d'aquesta possessió, el comte dona al cavaller l'honor de la vall de Canet (Esporles) —exceptuades 6 jovades de terra—, i dos parells de cases dins la Ciutat. La donació és únicament a títol vitalici, de manera que després de la seva mort aquest conjunt de béns haurà de ser retornat inexcusablement a Nunyo Sanç (*in obitum vestrum nobis et nostris quiete devolvantur hec omnia predicta*).

Guter Dies degué morir ben aviat, i el comte Sanç va recuperar el feu. Tot seguit, Nunyo el va desmembrar i cedí l'alqueria *Senobia* als frares de l'Orde de Calatrava. L'any 1239,⁵¹ en remissió dels seus pecats, també donà les cases esmentades als monjos del Císter en alou franc, juntament amb altres béns, per dotar i ajudar a construir el monestir de La Real.

⁴⁹ ARM. ECR-341, f. 5r, 11 calendes setembre 1232 (22/08/1232).

⁵⁰ L'original sembla que diu *alqueriam de Corbra* o de *Carbra* que Pérez (1977, 24) i Cateura (1986, 87) interpreten com a *Cabra*, encara que no hi ha dubte que es tracta de la mateixa alqueria *Senobia*.

⁵¹ Mora i Andrial (1982, I, n° 15), 2 calendes juliol 1239 (30/06/1239).

Poc temps després i per motius que desconeixem, l'alqueria tornà a mans del comte, qui l'assignà al cavaller Baldoví de Semi i passà així a formar part dels territoris de la seva cavalleria armada, com abans s'ha explicat.

Serveixi la llarga disquisició precedent per explicar el ràpid canvi de mans que pateix la propietat durant els anys immediatament posteriors a la conquesta. D'altra banda, no coneixem cap document d'establiment ni d'arrendament a colons repobladors de les terres de l'alqueria *Senobia*, ni durant el temps que estigueren en mans de Guter Dies ni de l'orde de Calatrava, ni de Baldoví de Semi. Aquest fet pot tenir diverses explicacions: que els documents no han arribat fins a nosaltres, que l'alqueria fos conreada directament pel senyor del domini directe, que hagués romàs erma i/o dedicada a pastures. En qualsevol cas, els ingressos, drets i rendes feudals que generava l'alqueria per a la cavalleria de Baldoví de Semi ens són impossibles de conèixer.

Referències bibliogràfiques

- BARCELÓ, Maria (2001). ... *sobre Porreres*, Porreres, 215 p.
- BARCELÓ, Maria; FERRÀ, Rafael; SERVERA, Bartomeu (1997). *Les possessions de Porreres. Estudi històric*, Porreres, 262 p.
- CATEURA, Pau (1986). "Los caballeros en la repoblación señorial de Mallorca", *El regne de Mallorca i el sud francès. IV Jornades d'Estudis Històrics Locals*, Palma, p. 83-89.
- COLL, Mª Carme (2013). *El llibre manual de Pere Romeu, notari públic de Mallorca (1239-1243)*, Tesi Doctoral inèdita, Palma.
- GILI, Antoni (2004). "Banyeres, un topònim de cap de brot", *Sobre onomàstica. Jornades d'Antroponímia Toponímia (1993-2002)*, coordinades per Hermínia Planisi Gili i Margalida Rosselló Gaià, Palma: Universitat de les Illes Balears i Govern de les Illes Balears, p. 179-180.
- LÓPEZ, Joan Fc. (2008). "Para una historia fiscal de la Mallorca cristiana (Siglos XIII-XIV)", *Anuario de Estudios Medievales*, núm. 38/1, Barcelona, p. 101-184.
- MIRET, Joaquim (1918). *Itinerari de Jaume I el Conqueridor*, Barcelona.
- MORA, Pau; ANDRINAL, Lorenzo (1982). *Diplomatari del monestir de Santa Maria de la Real de Mallorca Vol. I (1232-1360)*, Palma.
- MORRO, Guillem (2003). *Capdepera medieval. Segles XIII i XIV*, Palma: Ed. Documenta Balear, 315 p.
- MUNAR, Gaspar; ROSSELLÓ, Ramon (1977). *Història de Porreres. Volum primer (Des dels temps prehistòrics fins al segle XVI)*, Palma, 223 p.
- MUT, Antoni; ROSSELLÓ, Guillem (1993). *La Remenbrança de Nunyo Sanç. Una relació de les seves propietats a la ruralia de Mallorca*, Palma: Govern Balear, 230 p.

ORTEGA, Antoni (2015). “Porreres als pergamins franciscans: els Artigues i els Mesquida”, *V Jornades d’Estudis Locals Porreres*, p. 64-70.

PÉREZ, Lorenzo (1977): “Corpus Documenta Balear. Reinado de Jaime I”, *Fontes Rerum Balearium*, I, Palma, p. 2-112.

PÉREZ, Plàcid (2013) “Sobre el poblament musulmà d’Almallutx. Un exercici de localització d’algunes alqueries i rafals del jûz de les Muntanyes de Mallorca”, *VII Jornades d’Estudis Locals de Sóller i Fornalutx*, Sóller, p. 245-272.

ROSSELLÓ, Joan (1999). *Els pergamins de l’arxiu parroquial de Santa Eulàlia. Volum I: 1230-1349*, Palma.

ROSSELLÓ, Ramon (1974). *Porreres en el segle XIII*, Palma: Caja de Ahorros, 60 p.

- (1986). *Cronicó felanitxer. Apèndix s. XIII-XVI*, Felanitx, 90 p.

- (2001). *Noticiari de Porreres (segles XIII-XIV)*, Porreres, 60 p.

SASTRE, Jaume (2008). “Compravenda de possessions a Porreres durant el regne privatiu de Mallorca (1311-1343)”, *II Jornades d’Estudis Locals*, Porreres, p. 17-40.

SOLDEVILA, Carles (1971). “Crònica o Llibre dels Feits”, *Les quatre grans cròniques. Jaume I, Bernat Desclot, Ramon Muntaner, Pere III*, Barcelona: Ed. Selecta.

SOTO, Ricard (1997). “Patrimoni reial i transformacions agràries a Mallorca en el segle XIII”, *Patrimoni reial i transformacions agràries a Mallorca en el segle XIII*, Lleida, p. 555-573.

VICH, Juan; MUNTANER, Juan (1945). *Documenta Regni Maioricarum*, Palma.

Localització, documentació i contextualització de dos fragments d'escultura gòtica d'influència sagreriana a Porreres

GABRIEL NOGUERA VICH

Introducció

A l'església parroquial de Porreres, en una estança utilitzada de magatzem i sense cap tipus de funció litúrgica, hi ha dos fragments d'escultura adherits al mur (Imatge 1). El fragment més gran mostra els tres costats d'una possible figura hexagonal i el petit, un altre dels possibles costats. Com veurem més endavant, aquesta morfologia ens fa pensar que es tracta dels fragments del capitell hexagonal d'una creu de terme. En el fragment més gran s'hi representen les figures de dos homes barbats subjectant filacteris i un escut a la part central (Imatge 2). L'altre fragment, més petit i també més deteriorat, mostra un tercer home barbat (Imatge 3). Aquestes figures podrien ser interpretades com profetes que presenten els trets típics de les representacions medievals. La representació de les seves túniques amb uns plecs densos i feixucs, però que alhora permeten endevinar les seves anatomies, així com la representació dels rostres absents i de mirada greu o el gust per la diversitat de postures i expressions que presenten, ens permeten identificar aquestes figures com a mostres del gòtic mallorquí d'influència borgonyona, un estil que arriba a Mallorca amb Guillem Sagrera vers el 1420 i s'allarga fins a finals del segle xv amb els escultors sagrerians que segueixen les innovacions que aquest va introduir a l'illa. Les principals hipòtesis defensades en aquesta comunicació són que aquestes peces formen part de l'entorn artístic sagrerianà i que són dos fragments del capitell d'una creu de terme.

A l'hora d'abordar un estudi sobre aquestes peces, trobam una sèrie de problemes: són fragments d'escultura descontextualitzats i inserits al mur d'una església barroca del segle xviii, per la qual cosa hem perdut tot rastre del seu emplaçament original. A això se li afegeix que encara no s'ha trobat cap tipus d'informació referent al trasllat d'aquestes peces. Finalment, cal notar que aquestes peces han estat passades per alt en tots els estudis sobre l'art gòtic mallorquí, tot i que com veurem són uns fragments prou interessants.

En els apartats següents es proposa validar les hipòtesis plantejades mitjançant una contextualització estilística d'aquestes peces, que seran contrastades amb la resta d'escultures d'influència sagreriana conservades. Això implicarà fer un repàs a la trajectòria de Guillem Sagrera i a com les innovacions que va portar es van assimilar en diferents graus. Posteriorment, es procedirà a aprofundir en l'anàlisi tipològica de les creus de terme per tal d'entendre millor aquesta tipologia i valorar els fragments que ens atenen.

Contextualització estilística

L'objectiu d'aquest apartat és traçar l'arribada del gòtic borgonyó a Mallorca de la mà de Guillem Sagrera i com les innovacions que introdueix són assimilades per la resta d'escultors de l'illa. El fil conductor seran les obres conservades, ja que només aquestes permeten establir comparacions estilístiques amb les peces que ens atenen.

Guillem Sagrera i la introducció del corrent Borgonyó a Mallorca

Assumint que aquestes peces presenten unes característiques estilístiques afins al corrent del gòtic borgonyó, el més lògic és començar per la figura que va introduir aquest corrent a Mallorca: Guillem Sagrera. L'estudi de la seva figura ens ajudarà a entendre com s'estén aquest corrent per l'illa durant el segle XV i com es difon en diferents graus d'assimilació.

La trajectòria de Guillem Sagrera es pot dividir en quatre actes: un primer, de formació a Mallorca; l'etapa rossellonesa, en la qual esdevé un arquitecte-empresari amb un estil consolidat; l'etapa mallorquina, en què realitza les seves obres principals en els treballs realitzats a la Seu i, sobretot, a la llotja de mercaders, i una etapa final a Nàpols, on realitza la reforma del Castell Nou sota encàrrec reial.

Tots els autors semblen coincidir en el fet que Guillem Sagrera era originari de Felanitx, on el nom de la seva estirp apareix documentat des del segle XIII. Aquesta localitat va ser fecunda en mestres d'obra i picapedrers, a més de tenir pedreres –com ara les de Cala sa Nau– d'on es podia extreure la pedra de Santanyí, que fou la preferida per a les grans obres arquitectòniques i escultòriques de l'època.

El 1397, Guillem Sagrera apareix registrat, juntament amb el seu pare Antoni i el seu cosí Miquel Sagrera, tallant pedra per al portal del Mirador de la Seu de Ciutat de Mallorca (MANOTE 1996, 348). Aquest fet és d'una gran rellevància, ja que sabem que Pere Morei, un mestre d'obres d'origen mallorquí que s'havia format a la cort papal d'Avinyó, dirigia les obres del Portal (DURLIAT 1960, 251). En aquesta obra també hi participaren Joan de Valencines, d'origen francès i que va aportar una renovació estilística respecte als treballs realitzats anteriorment a la Seu; Enric Alemany i Pere de Santjoan, un autor d'origen picard aliè a les novetats del moment, però de treball refinat, també conegut per ser el mestre del portal de Sant Miquel a Ciutat (DURLIAT 63, 111-120).

Així doncs, el jove Guillem Sagrera es va formar al peu d'una de les obres més importants de l'última dècada del segle XIV. Aquesta posició va permetre que el jove amb aptituds per l'arquitectura i l'escultura entrés en contacte amb mestres experimentats, que tot i fer una feina de caràcter provincià, estaven en contacte amb focus artístics de fora de l'illa. Tal com apunta Manote (1996, 375), la finalització d'aquesta fase constructiva del portal i la diàspora dels mestres que hi treballaven, degué facilitar a Guillem Sagrera la sortida de Mallorca, probablement amb Pere de Santjoan, qui l'any 1404 va marxar a Perpinyà.

Durant l'etapa rossellonesa, Guillem Sagrera es consolida com a mestre d'obres de prestigi i comença a rebre encàrrecs escultòrics i arquitectònics d'importància, com ara la trona que llavora juntament amb Rotllí Gautier, encarregada el 1410, un talús per reforçar el campanar d'Elna, encarregat el 1415 o les obres de Sant Joan el Nou de Perpinyà. També veiem com, durant aquest període, la personalitat arquitectònica de Sagrera es comença a consolidar. Per exemple, en el congrés d'arquitectes de la catedral de Girona el 1416 (FREIXAS CAMPS 2002, 3) o en el canvi de forma de Sant Joan el Nou i la seva sala capitular (POISSON 2002, 59-57), veiem com Sagrera es va decantant cap a la concepció d'espais unitaris, diàfans i de grans proporcions. Com apunten Manote i Palou (1998-1999, 95), en aquest període, Sagrera no sols consolida la seva personalitat com a arquitecte, sinó també com a empresari, ja que mentre encara es porten a terme les obres de Sant Joan el Nou, és cridat a Mallorca per esdevenir mestre d'obres de la Seu. A partir d'aquest moment, Sagrera actuarà com un arquitecte-empresari i coordinarà una extensa xarxa de professionals, familiars, homes de confiança, esclaus i tallers afiliats capaços d'abordar qualsevol tipus de projecte, ja es tracti d'obres escultòriques, arquitectòniques o d'enginyeria.

Pel que fa a la seva vessant com a escultor, cal apuntar que la majoria d'autors creuen que va ser durant l'etapa rossellonesa quan Sagrera va viatjar a Flandes i va entrar en contacte amb el focus més important del moment: la cort de Borgonya. Allà va poder descobrir l'obra de Claus Sluter, màxim exponent de l'escultura borgonyona i autor del cèlebre calvari conegut com a Pou de Moisès. Wethey (1934) ja havia apuntat que Sagrera hauria d'haver fet aquest viatge per força abans de tenir-ne evidència documental, ja que d'altra manera l'estil sluterià de Sagrera no es pot explicar.

L'etapa que més ens interessa per a la finalitat d'aquest article és l'etapa mallorquina. Aquesta etapa s'inicia amb l'arribada de Guillem Sagrera a Mallorca des del Rosselló, quan fou cridat com a mestre d'obres pel capítol de la Seu l'any 1420, i s'allargà fins que la seva situació econòmica l'obligà a partir cap a Nàpols sota protecció reial (MANOTE i PALOU, 1998-1999, 96).

En aquest període, Sagrera demostra ser un arquitecte excepcional, com es pot apreciar a la llotja de mercaders, un dels edificis més rellevants del gòtic civil català. Tot i això, per a la finalitat d'aquest article ens interessa més la seva vessant d'escultor.

Durant la seva estada com a mestre major de la Seu de Mallorca, Guillem Sagrera alça el quart tram de la nau septentrional finalitzat el 1430, el corresponent tram de nau central i el tram de volta esbiaixada que la connecta amb la sagristia dels vermells (ALOMAR 1970 142-143; PALOU 1995, 97; MANOTE i PALOU 1998-1997, 17). Pel que fa a l'escultura, en aquest període s'inicia la realització del programa escultòric del portal del Mirador. L'obra s'havia acabat vers el 1404, quan s'especula que el jove Sagrera marxa de Mallorca, però faltava omplir el mainell amb una marededéu i els nínxols amb l'apostolat. Tot i això, només es van arribar a realitzar la figura de la Verge, sant Pere i sant Pau, atribuïdes a Sagrera (Imatges 4 i 5). Posteriorment, es van llavorar les figures de Joan Baptista i sant Andreu, imitant l'estil de Sagrera i la de Sant Jaume, que és posterior i d'estil renaixentista.

Es conserva documentació referent a l'encàrrec de la figura de Ssant Pere a Guillem Sagrera l'any 1422 (WETHEY, 1934) i, per les seves semblances, els estudiosos li han atribuït la figura de sant Pau de forma unànime. Aquestes figures ens mostren per primer cop com Sagrera havia assimilat l'estil borgonyó en la seva vessant més sluteriana, present en els ambients on s'havia mogut durant l'etapa borgonyona. Els apòstols Pere i Pau presenten els trets característics d'aquest estil: els volums es tracten de forma contundent i creen figures amb una forta presència que prenen possessió de l'espai; les teles presenten uns plecs pesants i oculten gran part del cos, que s'hi endevina contundent i enèrgic a sota; els rostres mostren els apòstols com homes grans i savis amb barbes abundants i rínxols de gran plasticitat; els ulls, emmarcats per arrugues, creen un joc d'ombres que els donen una mirada terrible. També cal destacar el naturalisme a l'hora de representar les teles, els cabells i els rostres, cosa que trenca amb la tradició anterior.

Harold Wethey (1934, 57), desconixedor de l'estada de Sagrera al Rosselló, afirma que el mestre encara no mostra tot el potencial que manifestarà a la Llotja i és del parer que el salt qualitatiu que veu entre aquestes escultures i les de la Llotja es deu a un viatge que realitzà entre 1422 i 1435 a la Borgonya. Per tant, Wethey explica els sants Pere i Pau al timpà del portal del Mirador com una influència dels treballs francoflamencs de Jean de Valenciennes. No obstant això, si comparem les obres de Jean de Valenciennes i els dos apòstols de Guillem Sagrera, el resultat és decebedor: ens mostra un salt qualitatiu abismal en favor de Sagrera que costa d'atribuir a la simple genialitat de l'individu. Les figures de Jean de Valenciennes resulten molt més esquemàtiques, poc naturalistes, convencionals i amb unes proporcions que no sempre funcionen. Les figures de Sagrera ens mostren un dinamisme i una expressivitat amb detalls realistes que doten els personatges d'una forta presència.

Alomar (1979), Llompart (1983), Manote i Palou (1998-1999) i altres estudiosos que han abordat el portal del Mirador coincideixen en el fet que el viatge a la Borgonya ja s'havia produït i que aquestes escultures són el primer exemple de l'escultura borgonyona en la vessant més sluteriana a Mallorca, un corrent importat per Guillem Sagrera que havia assimilat a la perfecció aquest moviment i, com veurem, va ser capaç d'aportar innovacions i variacions. Domenge, a *Guillem Sagrera et «lo modern de son temps»* (2009), fa una proposta sobre l'hipotètic itinerari que va portar el nostre artista a terres borgonyones.

L'escultura de la Verge amb l'infant del mainell del portal del Mirador presideix l'apostatol i és una de les figures més reeixides i també la més malmesa. Actualment, al portal del mirador s'hi troba una còpia en què s'han completat de forma imaginativa les pèrdues de l'original, conservada al museu catedralici. Del corpus d'obra atribuïda a Guillem Sagrera, aquesta és la que ha presentat més divergències i controvèrsia entre els estudiosos. Émile Bertaux (1908, 662-663) afirma que és obra de Pere Morei i la situa, per tant, a la segona meitat del segle XIV. Marcel Durliat (1960, 245-255) apunta que es tracta d'una obra renaixentista italiana i la situa a finals del XIV, però no pot explicar la seva autoria en el context artístic de la Mallorca del moment i resol que es tracta d'una importació. Segons Wethey (1939, 48), l'obra s'acosta més al clima artístic de Reims i

Amiens o a l'escultura italiana del segle XIV. Finalment, una tercera posició l'atribueix a Sagrera i avança la seva cronologia fins al segle XV; Verrié (1949) és el primer, seguit de Palou i Manote (1998). Aquests autors han apuntat que l'escultura es troba en un mal estat de conservació que en dificulta una valoració global i una comparació amb els apòstols, tot i que aquesta comparació resulta efectiva. També se li ha de sumar que estigui feta de marbre, un material diferent i que ofereix unes possibilitats plàstiques distintes de les de la pedra de Santanyí, usada en les altres escultures. Segons Palou i Manote (1998, 96), el fet que l'escultura s'hagi d'adaptar al mainell, també implica una certa distorsió del cànon sagrerianà. Si comparem la Verge amb els apòstols, trobem paral·lelismes pel que fa als plecs contundents, l'articulació de les robes i, sobretot, el traçat dels ulls i la manera de crear ombres mitjançant les arrugues de l'expressió facial que presenten. Segons Palou i Manote (1996), si la situem a la primera meitat del segle XV, només la podria haver llavorat Sagrera, ja que era el mestre major i, per tant, el més capacit per fer una obra que destaca per la seva rellevància, valor artístic i per estar feta amb un material car i poc habitual a Mallorca, com és el marbre.

Cap a l'any 1420, Guillem Sagrera va iniciar la construcció de la llotja de mercaders. Com es pot veure en el contracte definitiu, redactat l'any 1426, Sagrera va tenir la sort –poc comuna per als arquitectes de l'època– de dissenyar i construir tot l'edifici *ex novo*, a més d'assumir les responsabilitats de contractista, cosa que li permetia prendre decisions com ara qui serien els seus col·laboradors o els materials triats per a l'obra.

En aquest projecte, Guillem Sagrera, ja consolidat com un gran arquitecte i escultor, va tenir la possibilitat de desplegar totes les seves habilitats en la vessant més imaginativa, tant en l'arquitectura com en l'escultura. Pel que fa a l'escultura, trobem el programa escultòric conservat més extens i de més qualitat de l'illa. Cal insistir en el fet que la Llotja és el punt culminant de l'obra de Guillem Sagrera i una de les fites arquitectòniques més reeixides del gòtic meridional. Una anàlisi detallada de l'escultura de la Llotja és indispensable per entendre com la personalitat artística de Guillem Sagrera eclipsa i condiciona tota la producció escultòrica posterior.

Un altre fet cabdal lligat a la construcció de la Llotja és que Sagrera aglutina un equip important de *lapiscides*, picapedres i escultors que provenen del seu taller i d'altres tallers subcontractats. Hem d'entendre que aquesta obra magna va aglutinar els artesans de la pedra més capacitats de l'illa que es van formar sota la direcció de Guillem Sagrera i van assimilar el seu estil. Per tant, a la Llotja es forma una generació de *lapiscides* sagrerians que difondran el seu estil amb més o menys fortuna un cop el mestre deixa l'illa per no tornar-hi.

En les línies següents, farem un repàs a l'escultura de la Llotja, començant per l'exterior per passar després a l'interior. Això ens permetrà copsar l'estil del mestre i veure els diferents nivells de qualitat de les escultures que va realitzar sota la seva traça o per la gran diversitat de mans que van treballar sobre la traça del mestre. Aquest exercici és imprescindible per tal d'ubicar els fragments conservats a Porreres dintre del seu context artístic.

A l'exterior, una de les escultures més cèlebres és la que presideix el timpà de la porta d'accés principal: l'àngel custodi de la mercaderia (Imatge 6). Aquesta figura representa l'emblema del Col·legi de Mercaders i es repeteix en diferents punts de l'edifici. La figura té unes proporcions encertades i alhora monumentals i desplega unes ales de plomatge minuciosament llavorat i exuberant. Manote (1996, 436) no el podria descriure millor: «Rostre, cabell i roba han rebut un tractament que, malgrat l'excel·lència, no és aliè al de moltes creacions contemporànies; és a les ales, però, on es desplega una vessant molt més imaginativa de l'escultor, la qual fou presumible després de l'obra de sant Pere de la Catedral». Seguint l'estil borgonyó, els plecs de la roba cauen feixucs i densos, porta la túnica lligada amb un cingol i un tancador espectacular que remet a les refinades peces d'orfebreria tardomedieval i, amb les seves mans delicades, sosté un filacteri en el qual es pot llegir «Deffenedor de la mercaderia». Tot i que el rostre es troba erosionat, és d'una gran qualitat i es presenta jove, envoltat d'una cabellera de rínxols trepanats que creen un atractiu joc de llums i ombres. Aquesta figura ha estat considerada per Wethey (1939) com la millor de la Llotja i, per Palou, (1995, 98) com l'obra cabdal de la producció de Sagrera i de tot el gòtic mallorquí. Manote i Palou (1998-1999) situen la seva factura vers el 1440, tenint en compte l'evolució de l'obra de la Llotja.

Al costat oposat de l'edifici hi trobem un altre timpà que presideix el portal que obre l'edifici a l'antic hort de la Llotja, una zona enjardinada que forma part del conjunt de la Llotja. El timpà està ocupat per una altra escultura cabdal en la producció de Guillem Sagrera, tot i que es troba més deteriorada i la seva visualització és més difícil. Es tracta d'una marededéu amb l'infant que a sobre té un àngel que baixa del cel en picat per coronar-la (Imatge 7). La postura agosarada de l'àngel ha fet que popularment se la conegui com la “marededéu del granot”. Els plecs de la roba ens remetent al Pou de Moisès de Claus Sluter i la postura de la marededéu, amb el cap enrere per mirar com l'infant mama, així com el mantell que li cobreix el cap i deixa veure uns blens llargs de cabell ondulat que cauen per sengles costats, remetent a la marededéu del portal del Mirador. Wethey (1936) i Manote i Palou (1995) apunten que aquesta figura fou inequívocament llavorada pel mestre Sagrera i, tot i que es troba en un pèssim estat de conservació, és una obra que el connecta directament amb el focus artístic de la cort de Borgonya.

La figura de sant Joan Baptista que presideix un dels cantons de la Llotja també ha estat atribuïda a Sagrera (ALOMAR 1970; MANOTE i PALOU 1998-1995), tot i que alguns artistes com ara Wethey (1934) apunten que la figura té una qualitat inferior. El cert és que, tot i que aquesta peça té unes característiques sagrerianes, l'estat de conservació dificulta qualsevol judici de valor.

Un altre conjunt escultòric que es troba a la Llotja és el de les deu gàrgoles (algunes afegides en una restauració del segle XIX), que ofereixen un repertori de cabelleres i plomatges que ens remetent a les barbes dels sants o a les plomes imaginatives de l'àngel custodi de l'imaginari sagrerianà, tot i que amb un caràcter més imaginatiu. Segons Alomar (1970, 136), aquestes gàrgoles són inequívocament obra de la mà de Guillem Sagrera, que degué deixar algunes parts secundàries a altres membres del taller, ja que la seva originalitat i expressionisme així ho revelen. Tot i això,

autors com Palou i Manote (1998-1995, 98) apunten que aquestes gàrgoles serien obres fetes per altres membres del taller. Cal afegir que la recent restauració ha permès demostrar que una de les gàrgoles és un afegit del segle XIX aplicada segons els criteris de la restauració vuitcentista (DILMÈ 2013, 248-253).

Les quatre mènsules situades als quatre cantons dels edificis (Imatge 8) formen un altre conjunt molt interessant. Representen un grup d'homes barbats i figures angèliques que subjecten llibres i filacteris. Aquestes peces presenten tots els trets de l'estil borgonyó interpretat per Sagrera: gran detallisme en barbes i cabelleres, expressions greus, la representació acurada de la vestimenta i l'orfebreria, la sensació de volumetria incrementada gràcies al volum dels cossos i el "vent" que agita les seves teles i cabelleres.

A l'interior de la Llotja hi trobem diversos conjunts d'escultura molt interessants, sobretot perquè permeten veure la gran diversitat de mans que operaven en l'obrador de Sagrera, cosa que ens permet fer-nos una idea del punt en què es troben les nostres peces.

Al sostre hi trobem un conjunt de dotze claus de volta. Sis representen l'escut de la Corona d'Aragó i les altres sis representen l'emblema del Col·legi de Mercaders. Els sis àngels presenten característiques molt similars, tot i que les ales, les teles o les cabelleres evidencien mans diferents (MANOTE i PALOU 1998-1999, 98). Tot i això, recentment, Juan (2014, 216) les ha atribuït a la controvertida figura d'Huguet Barxa, a la qual ens referirem més endavant.

Un altre conjunt de figures molt interessants són els àngels de clau de volta de l'intradós dels finestrals, unes figures angèliques que semblen baixar en picat dels núvols i sobresurten de la clau de volta pròpiament dita (Imatge 9). Les seves teles i cabells agitats donen una gran sensació de moviment i recorden a l'àngel que corona la verge del timpà. Aquestes figures es troben entre les que tenen més qualitat del conjunt (WETHEY 1934, 52). Tot i això, s'hi pot apreciar de nou la diversitat de mans que les van llavorar (MANOTE i PALOU 1998-1999, 98). Flanquejant dits finestrals hi ha culs de llàntia a sengles costats que representen figures d'oficis, la factura dels quals ens permet insistir en la diversitat de mans que les llavoraren (Imatges 10 i 11).

Per finalitzar, cal esmentar les figures dels quatre evangelistes que es troben als arcs conopials que coronen les quatre portes d'accés a les torres de l'edifici. Aquestes figures presenten els evangelistes com homes barbats acompanyats de la seva forma animal (Imatge 12 i 13). Wethey (1934, 52) ja va notar que divergien en qualitat: «St Mathew and St Luke seem to have been craved by Sagrera; St John and St Mark on the contrary, are inferior shop productions». Tot i això, Manote (1996, 439) apunta que només sant Joan pot ser considerat de qualitat inferior, ja que l'estat de conservació de sant Marc pot jugar males passades a l'hora de valorar-lo.

Podem concloure que en aquesta etapa veiem com Sagrera s'ha convertit en un arquitecte-empresari que arriba a monopolitzar les obres més importants de l'illa. El seu taller esdevé una extensa xarxa d'homes de confiança, esclaus, tallers afiliats i familiars que controlen l'extracció de la pedra, el

seu transport, la talla i l'edificació. Són capaços de fer obres de qualitat i índole diversa: molls, canalitzacions d'aigua, capelles, reformes i treballs escultòrics. A més, treballen per als comitents més importants del moment, com són el Col·legi de Mercaders, el Capítol de la Seu i la Universitat.

L'etapa mallorquina de Sagrera conclou amb la seva fallida econòmica a causa de les males condicions del contracte amb el col·legi de mercaders (que li exigien invertir els doblers per anticipat). Amb el temps, Sagrera no va poder fer front a les despeses i, sota protecció reial, l'arquitecte va marxar a Nàpols, on Alfons el Magnànim li ofería protecció i una nova font d'ingressos, així com un repte professional: aixecaria la sala dels Barons del Castell Nou, la seva última gran obra que no va veure acabada, ja que va morir el 1454. Tot i que mai no va tornar a Mallorca, el plet que es va obrir entre Sagrera i els mercaders no es va resoldre fins el 1533. Aquest plet ha generat una valuosa font d'informació a l'hora d'estudiar l'arquitecte i la seva obra magna (CARBONELL 2007-2008; MANOTE 2014).

Altres obres documentades de l'obrador de Guillem Sagrera

En aquest apartat procedirem a analitzar les obres escultòriques documentades i conservades de l'obrador de Guillem Sagrera fora de la Seu i la Llotja. Fer un cop d'ull a aquestes peces ens permetrà comprovar com el mestre delegava els encàrrecs a diferents mans amb més o menys perícia.

La primera obra a tractar és la Creu de Santa Catalina (imatge 14) conservada al Museu de Mallorca. Aquesta peça ens interessa doblement per ser una creu de terme i per ser un encàrrec del taller de Guillem Sagrera. Es tracta de l'única creu de terme conservada a Mallorca que defuig de l'esquema habitual i presenta una exuberància ornamental que contrasta amb la resta de creus –de caràcter molt popular. Aquestes restes han estat relacionades amb un document trobat per Llompart el 1441 (PALOU 1995, 49).

La Creu de santa Catalina està llavorada en pedra local i presenta un tambor octogonal amb figures a mitja cuixa envoltades per gablets. Els seus costats estan decorats amb traceria i al vers i revers s'hi representen la Verge i Crist ressuscitat. A sota hi ha unes figures angèliques agosarades com les de la Llotja. Tot i que l'escultura es troba molt deteriorada, veiem que presenta un cànon curt, lluny de la monumentalitat de les figures de la Llotja. Per tant, aquesta peça, tot i presentar innovacions respecte a la tipologia de creu de terme, és d'una qualitat que queda lluny d'altres obres del taller de Sagrera. Això contrasta amb els fragments trobats a Porreres, que tot i respectar els esquemes tradicionals de la creu de terme, presenten una volumetria i ocupen l'espai d'una manera que s'acosta més a les concepcions de la Llotja.

Una altra obra documentada i conservada de l'obrador de Guillem Sagrera és la capella de la Passió (actualment de sant Francesc) a Sant Miquel de Felanitx (imatge 15 i 16). Es conserva un document del 9 de gener de 1442 en què el bisbe Gil Sánchez Muñoz dona el vistiplau al prevere Jordi Sabet per construir una capella dedicada a la Passió que alhora serviria d'enterrament per a

ell i la seva mare. Segons el document, el mestre d'obres seria Guillem Sagrera (ROSSELLÓ 1996, 12).

Actualment, aquesta capella presenta un altre aspecte fruit de la intervenció neogòtica i el canvi d'advocació que va comportar la desaparició del sepulcre dels Sabet i del retaule. Les úniques restes d'obra sagreriana conservades són quatre culs de llàntia i una clau de volta que representen dos profetes, la flagel·lació, el bes de Judes i la figura de Crist sortint del sepulcre. Aquestes figures van ser repintades probablement durant la restauració neogòtica i, actualment, després de la neteja que s'ha portat a terme, la pintura llueix més que mai, cosa que dificulta l'apreciació de l'obra escultòrica.

És de consens general que aquestes peces no es poden atribuir a Sagrera, sinó a alguns deixebles del seu obrador (ROSSELLÓ 1979, 7; LLOMPART 1983, 411; MANOTE 1996, 447). Tot i això, com comenta Manote (1996), els dos culs de llàntia anteriors que representen dos profetes, presenten una qualitat superior a la resta del conjunt, més "sagreriana". Si comparem aquests profetes amb les figures trobades a Porreres, hi podem establir punts de connexió pel que fa al treball dels rostres, la volumetria i la indumentària. Això no obstant, els profetes de la capella de la Passió presenten uns esquemes més rígids i postures teatrals i forçades, cosa que ens fa pensar que tot i pertànyer a la mateixa tradició, són obres de qualitat inferior.

Altres obres adscrites a l'òrbita sagreriana

En aquest apartat tractarem les obres conservades i no documentades que podem ubicar en l'òrbita sagreriana.

Al Museu de Mallorca es conserva el sepulcre de Guillem Vilascar (Imatge 17), un reeixit membre del taller de Sagrera que el 1451 va esdevenir mestre major de la Llotja per finalitzar les obres, després de la partida de Sagrera. La traceria d'alguns finestrals de la Llotja també se li han atribuït (ALOMAR 1979, 243). En el seu sepulcre s'hi pot llegir «Sepultura del honrat Guilem Vilascar e dels seus». A sobre hi ha una pietat esculpida que, tot i ser un magnífic exemple de la tradició sagreriana, té un tractament dels volums més senzill i costa de connectar amb les peces conservades a Porreres.

El retaule de la *Passio Imaginis* de Sant Salvador a Felanitx és una altra obra que es pot adscriure a aquest segon moment sagrerianà, tot i trobar-se envoltat d'una gran controvèrsia (Imatge 18). Fou encarregat per la família dels Sabet que, com hem vist en la capella de la Passió de Sant Miquel del mateix municipi, sentien una forta devoció pel misteri de la passió (LLOMPART 1977, 332). Tradicionalment, ha estat atribuït a Huguet Barxa des que Llompart (1977) va assenyalar les semblances de les figures femenines d'aquest retaule amb la de santa Pràxedes conservada a la capella palatina de Santa Aina a l'Almudaina. Seguint aquesta línia, també li va atribuir la Deposició del Museu Diocesà (Imatge 19). Manote (1998) va proposar adscriure a aquest grup d'escultures la figura de Nostra Dona dels Àngels de la parròquia de Pollença, tot i matisar que

donada la diversitat d'autors sagrerians, és agosarat atribuir totes aquestes obres al mateix autor, ja que les semblances entre les figures femenines es poden atribuir a la repetició d'un model més que a la manera de fer d'un artista. Efectivament, si ens fixem en els plecs i el tractament volumètric, hi podem trobar algunes diferències. Tot i això, cal rebatre l'argument de Juan (2014, 214) que apunta que el retaule de la *Passio Imaginis* és una obra importada i el vincula a uns documents del 1450 en què Jordi Sabet encarrega a un mercader que ha d'anar a Flandes un retaule amb aquesta temàtica. Pel fet que les obres importades de Flandes solien ser talles en fusta i pel tipus de pedra i el plantejament plàstic de la *Passio Imaginis*, podem afirmar que aquesta obra no només encaixa en la tradició sagreriana, sinó que n'és un magnífic exemple.

També cal apuntar que la figura de santa Pràxedes, l'única obra conservada i documentada d'Huguet Barxa, presenta un tractament volumètric i un nivell de detall inferior al de la *Passio Imaginis*. El més prudent és inserir aquestes obres en una mateixa tradició, sense precipitar atribucions.

Comparant la *Passio Imaginis* i la Deposició del Museu Diocesà amb les figures de Porreres, ens tornam a topar amb les diferències abans esmentades que allunyen les peces de Porreres d'aquest segon moment sagrerianà i les acosten més a l'escultura de la Llotja.

Un altre conjunt interessant són les mènsules amb evangelistes de l'antic convent de Trinitaris Calçats de Ciutat (Imatge 21). Quan va ser enderrocat el convent, Bartomeu Ferrà les va depositar al fons de la Societat Arqueològica Lul·liana i, actualment, es troben exposades al Museu Diocesà. Com ja va notar Wethey (1934), aquests evangelistes prenen com a model els de la Llotja, tot i que com apunta Manote (1996), presenten una qualitat d'un rang inferior. Tot i això, són magnífics exemples de la producció dels sagrerians.

Al retaule major de l'església parroquial de Muro es conserva la figura d'un sant Joan que prové d'un retaule anterior. Aquesta figura remet inevitablement al sant Joan de la Llotja, cosa que va portar a pensar a Llompart (1983, 409) que es tractava d'una figura llavorada per Sagrera. Llevat d'això, tal com apunta Manote (1996, 449), aquesta figura presenta uns pòmuls esquemàtics i triangulars, i la posició de les cames i el tractat de les teles resulten simplistes i dissimulen l'anatomia, cosa que fa pensar que és una escultura feta per un seguidor avantatjat de Sagrera.

El sepulcre de Ramon Llull és una obra tardana molt coneguda que es pot incloure dintre de l'òrbita sagreriana. Fou llavorat per Francesc Sagrera cap el 1487, nebot-nét de Guillem Sagrera a qui devem importants obres com el portal del l'Almoïna de la Seu (ALOMAR 1970, 217-227). En el sepulcre de Ramon Llull podem veure com Francesc Sagrera és continuador d'algunes de les influències borgonyones importades pel seu tiet-avi. Tot i això, la seva obra esdevé més seriada i pesada, i mostra com els escultors que segueixen el primer moment sagrerianà acaben copiant models i perdent l'originalitat i el sentit del volum que va caracteritzar el primer moment sagrerianà.

La darrera figura a tractar és una clau de volta conservada a les sales del Museu Diocesà que prové de l'antiga església de Manacor, que fou enderrocada per construir l'actual temple neogòtic (Imatge 22). Segons Manote (1996, 114), aquesta clau de volta presenta una marededéu amb

l'infant girada de tres quarts i que presenta una sensibilitat renaixentista. Tot i això, els àngels dels costats presenten els rostres ovalats, les cabelleres arrissades i el tractament de les postures i teles típicament sagrerians. Per tant, Manote (1995) proposa que aquesta obra és fruit d'una col·laboració entre un artista sagrerianà i un artista italià.

Conclusions de la contextualització estilística

Aquest apartat ens ha permès veure com Guillem Sagrera va introduir nous models a l'illa i els va aplicar de forma imaginativa. A més, va crear un taller extens on es llavoraven obres de qualitat tan diversa com la de l'Àngel Custodi de la Llotja i els culs de llàntia de la capella de la Passió de Felanitx. Aquesta varietat de graus de qualitat fa que sigui molt difícil atribuir qualsevol obra al taller de Sagrera.

També hem vist com, en un segon moment, la generació de picapedrers que s'havien format sota les seves ordres li prenen el relleu. Tot i això, no trobem cap personalitat capaç de reinventar els models sagrerians, de manera que els models borgonyons esdevenen seriats i es perd la "frescor" inicial importada per Sagrera fins que arriben les primeres renovacions renaixentistes.

Llavors ens falta preguntar-nos: a quin punt podem ubicar les peces trobades a Porreres? Comparant-les amb el panorama escultòric del segle XV podem concloure que aquestes peces són d'una gran qualitat. El tractament de les teles ens permet intuir l'anatomia i, aquestes, es pleguen de forma pesada tot i semblar agitades per una mena de vent típicament borgonyó. També hi veiem un gust pel detall que ja no trobam en les obres sagrerianes més seriades: la representació de les teles, la individualització dels rostres, el detall que presenta la corona d'orfebreria dels profetes o el volum i naturalisme a l'hora de representar els escuts.

Podem concloure que l'anàlisi estilística ens porta a pensar que aquestes peces són les restes d'un encàrrec molt important i d'una qualitat que l'acosta a algunes de les escultures menors de la Llotja, com ara els culs de llàntia de l'intradós dels finestrals. Vista la diversitat en termes de qualitat que produïa el taller de Guillem Sagrera, no podem descartar que les peces de Porreres fossin llavorades per algun dels seus deixebles avantatjats. Tot i això, per la manca de documentació, tampoc no podem assegurar que provenguin del taller del mestre, ja que també les podria haver llavorat algun altre taller que no fos aliè a aquestes innovacions.

Tipologia: la creu de terme

En aquest apartat desenvoluparem la hipòtesi que aquests fragments formen part d'una antiga creu de terme mitjançant una anàlisi de la tipologia. Posteriorment, farem un breu repàs sobre les creus de terme de Porreres per tal de poder especular sobre el seu possible origen i inserir la peça en el context local.

Les creus de terme o peirons són un tipus de creus monumentals, generalment de pedra, que

s'erigien als encreuaments de camins per indicar els límits del nucli urbà o la proximitat de monestirs i altres centres religiosos (FERRÀ, 1885). Actualment, moltes de les que es conserven han quedat integrades dins dels entramats urbans. El fet que estiguin a la intempèrie ha fet que la seva conservació sigui difícil; a més, moltes de les creus que es conserven no són medievals, tot i que s'aixequen al lloc que ocupaven les antigues creus medievals.

Aquestes creus tenien la funció devocional en l'espai públic i sembla que eren un element comú no només al territori català, ja que Viollet-le-Duc les recull al *Dictionnaire*, on esmenta que solien marcar llocs on havien ocorregut fets memorables o bé cementiris (VIOUET-LE-DUQUE 1854, 434).

Tot i això, les creus de terme no han generat gaire bibliografia. A Catalunya destaca l'aportació de Gudiol a *Les creus monumentals a Catalunya* (1919), on parla de les seves funcions i proposa una classificació segons els materials i la tipologia per tal d'elaborar el cos d'un inventari (GUDIOL, 1919).

La tipologia de les creus de terme en el context local

Bartomeu Ferrà, arquitecte neogòtic, escriptor i erudit que a finals del segle XIX s'interessà per les creus de terme, ens va deixar la publicació més completa que tenim sobre el tema a Mallorca: *Cruces de Piedra* (FERRÀ, 1885). En aquesta publicació, Bartomeu Ferrà fa un repàs històric i s'endinsa en la funció de les creus de terme a Mallorca. També fa l'intent de crear un catàleg de creus, tot i que el resultat és poc exhaustiu i, per exemple, les de Porreres no hi apareixen. Bartomeu Ferrà és també rellevant per ser un dels fundadors de la Societat Arqueològica Lul·liana i el principal impulsor de la creació del Fons Lul·lià, germen del futur Museu de Mallorca (CANTARELLAS, 2005). Cal apuntar la relació d'aquest personatge amb Porreres, ja que era molt proper a Pere Joan Campins i va ser l'arquitecte responsable de la reforma neogòtica de Monti-Sion, la reforma de l'altar major de l'església parroquial i del disseny de la primera fase de l'actual cementeri.

La majoria de creus de terme conservades a Mallorca es troben sobre uns graons octogonals o bé circulars a sobre dels quals s'aixeca el fust que dona pas al capitell. El capitell, tal com apunten Ferrà i Gudiol, també sol ser octogonal (tot i que trobem casos com els fragments de Porreres, que poden ser hexagonals) i alterna figures de sants i profetes amb escuts. Hem de suposar que els escuts representarien la localitat on es troben i/o les armes de la confraria, família o personatge donant, i esdevindrien, així, elements simbòlics per construir la imatge pública del donant en espais comuns.

La hipòtesi que seguim planteja que els fragments de Porreres formen part d'un d'aquests capitells hexagonals que alternaria tres figures de profetes amb tres escuts; d'aquests es conserven els tres profetes, un escut i les restes d'un segon escut (Imatge 23).

A sobre del capitell s'alcen les creus pròpiament dites que, generalment, en un costat representen

Crist crucificat amb la Verge i sant Joan en els medallons dels costats, Maria Magdalena i el pelicà en els extrems superior i inferior. En el revers hi podem trobar la Verge amb el nen i els quatre evangelistes en els medallons dels extrems de la creu, com es pot veure a la Creu d'es Pont. També cal apuntar que aquestes creus segueixen esquemes similars i comparteixen alguns trets formals amb les creus processionals d'orfebreria gòtiques, de les quals potser prengueren model. Tot i això, a mesura que avança la cronologia, aquesta tipologia es diversifica i n'apareixen algunes variants que sovint tendeixen a una major simplicitat. Segons Gudiol (1919), aquestes creus «amb pilar de construcció» són més comunes a la zona de la Catalunya Nova, Lleida i Tarragona, cosa que podem estendre a Mallorca.

Tot i que, com hem dit, aquestes creus tendeixen a ser de caire molt popular, conservem l'encàrrec d'una d'elles a l'obrador de Guillem Sagrera. Es tracta d'una creu que un pescador li va encarregar per situar-la davant de la porta que condueix al raval de Santa Catalina (MANOTE, 1996). Com hem vist, aquesta peça no es troba entre les més reeixides de l'obrador de Sagrera, encara que la seva traceria i profusió decorativa demostren que existien creus de terme que sobresortien entre les altres per la seva qualitat o complexitat.

En aquest sentit, també cal destacar les notícies que tenim sobre dues creus de terme encarregades a Huguet Barxa, un dels artistes imaginaires més capaços i sol·licitats del moment. Segons el document tret a la llum per Barceló i Llompart (1998, 91) el 1460, Huguet Barxa contracta l'erecció d'una creu al camí que va de Lluçmajor a Capocorb. Sens dubte, es tracta d'una creu amb la tipologia que estem contemplant, ja que es compromet a llavorar una creu i diversos sants en el capitell. Malauradament, no conservem cap d'aquestes creus que va contractar Huguet Barxa i no podem saber si foren obres de qualitat o si va derivar la seva confecció als membres menys qualificats del seu taller.

D'aquestes dades en podem concloure que els fragments conservats a Porreres són d'una qualitat excepcional, molt poc habitual si les comparem amb la resta de creus de terme conservades.

A Porreres tenim constància de fins a sis creus de terme que mereixerien un estudi a part: la creu Nova o creu des Racó, la creu del Pou d'Amunt, la creu d'en Net, la creu d'es Pont i les desaparegudes creu del Molí d'en Monroi i la creu de la placeta de Santa Catalina Tomàs. A més, tenim dos indicis que n'hi podria haver hagut dues més: a la sagristia de Monti-Sion es conserva una creu de pedra molt deteriorada que respon a aquesta tipologia, tot i que la seva incerta procedència no permet assegurar que siguin les restes d'una creu de terme. L'altra possible creu és la que hi podria haver hagut a l'actual plaça de l'església. En un fragment del capbreu del segle XII tret a la llum per Cantarellas (2007, 69-70) es fa referència al fet que l'actual Plaça de l'Església es coneixia com a Plaça del Peiró, paraula que també designa les creus de terme. Hem de suposar que la utilització d'aquest topònim devia anar vinculada a la presència d'una creu monumental, ara desapareguda. La proximitat d'aquest peiró amb la rectoria i l'església, els majors centres de poder religiós de la vila, i el fet que els fragments es conservin a l'edifici proper, ens fa plantejar la

hipòtesi següent: podria ser que les restes que ens atenen fossin restes del peiró ja esmentat al segle XIII, renovat al segle XV? Tot i que aquesta hipòtesi sigui molt atractiva, emetre una conclusió tan contundent seria precipitat per la falta de documentació, ja que aquests fragments podrien haver format part de qualsevol altra creu medieval substituïda per una de més moderna.

Cal apuntar que de les creus medievals, l'única conservada és la creu d'es Pont. La comparació dels fragments trobats a la Parròquia amb aquesta creu certifica que a nivell tipològic els capitells es corresponen (una forma octogonal que alterna sants i escuts, amb una motllura inclinada que donaria pas a la creu pròpiament dita). Tot i això, a l'hora de comparar la qualitat de l'escultura es fa patent que la distància entre aquestes dues peces és abismal, ja que la del Pont respon als models populars i seriats que podem trobar arreu, i la de la Parròquia, com hem dit, està llavorada seguint les influències sagrerianes.

Conclusions

Podem concloure que aquestes peces formen part de l'òrbita sagreriana i, per extensió, d'un dels moments més rellevants en la producció artística mallorquina. Donada la diversitat d'encàrrecs, els diferents nivells de qualitat que presenten les seves obres i el fet que el seu taller va monopolitzar el mercat de la pedra, podríem trobar-nos davant de les restes d'un encàrrec del taller de Guillem Sagrera. Tot i això, com que no tenim proves documentals, no podem menystenir la possibilitat que es tracti d'una obra d'algun altre autor capacitat que, fora del seu taller, fos influït per les innovacions de Sagrera.

Aquestes peces també són una aportació important per a l'estudi de la tipologia de la creu de terme: la qualitat de l'escultura i la substitució dels sants per profetes ens mostra que no sempre eren obres de caràcter popular. A més, presenta restes de policromia, rarament conservades en les creus de terme.

Pel que fa al context local, podem sumar una creu de terme més al patrimoni porrerenc, però, sobretot, podem reafirmar que a la vila tardomedieval es feren encàrrecs de gran importància a artistes molt capacitats que normalment treballaven a Ciutat, com ara la creu d'argenteria encarregada a Antoni Oliva o el retaule dels sants Joans, encarregat a Huguet Barxa i Gabriel Mòger, tots ells autors de renom. Això demostra el poder econòmic dels comitents porrerencs que encarregaven objectes sumptuosos i que seguien la moda del moment.

Malgrat tot, aquestes peces encara presenten una sèrie d'incògnites a resoldre: la seva descontextualització i la falta de documentació impedeixen recrear la biografia d'aquesta possible creu de terme. Per tant, tota hipòtesi sobre el seu emplaçament original cau en l'especulació.

També queda en el misteri el motiu del seu desplaçament i, sobretot, el motiu de la seva conservació. Com hem vist, creus com la de la placeta de Santa Catalina Tomàs o del molí d'en Monroi van desaparèixer al llarg del segle XX, sense que ningú tingués la sensibilitat de conservar-les. En canvi,

aquests fragments van ser curiosament recollits i enganxats al mur, a l'altura d'un metre i mig, per garantir-ne la conservació i afavorir-ne la contemplació. Això demostra una gran sensibilitat i una voluntat museística a l'hora de conservar i exhibir aquestes peces.

Una proposta per al futur d'aquestes peces

Un cop constatada la rellevància d'aquests fragments escultòrics que fins ara havien passat desapercebuts a tota la historiografia, cal retornar-los la dignitat que es mereixen, fer-los més accessibles al públic i millorar-ne l'accés per a la recerca, la seva apreciació estètica i per a la divulgació del període historicoartístic al qual pertanyen –com hem vist, un dels més rellevants de la nostra història.

Com que el seu emplaçament no és l'original i, a més, en dificulta la visió i estudi, s'hauria d'interpel·lar la propietat perquè encarregui a un grup d'experts en materials petris la seva extracció del mur. Aquesta operació permetria recuperar el volum original exempt de la peça i en milloraria la percepció. El procés de restauració també permetria aportar més informació sobre les restes de policromia i treure a la llum parts de l'escultura que romanen ocultes sota el morter.

Referències bibliogràfiques

ALOMAR ESTEVE, Gabriel. “Los discipulos de Guillermo Sagrera en Mallorca Napoles y Sicília (I-II)”, *Napoli Nobilissima*, Vol II, fasc IV, 1963. p. 85-96 i p. 125-136.

ALOMAR ESTEVE, Gabriel. *Guillem Sagrera*, Barcelona, Bulme, 1970.

BARCELÓ CRESPI, Maria i LLOMPART MORAGUES, Gabriel. “Quaranta dades d'art medieval mallorquí”, *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, N.º 54, 1998. p. 95-104.

BERTAUX, Emile. “La sculpture de xveme siecle en Espagne iusqu'au temps des rois chatoliques”, *Historie de l'art*, vol, II, (Dir, Andre Michel), Paris, Librairie Armand Colen, 1908.

CANTARELLAS CAMPS, Catalina. “Bartomeu Ferrà i Perelló. Palma 1843-1924”, *Societat Arqueològica Lul·liana: Una il·lusió que perdura*, Gabriel Ensenyat, Palma 2005. Vol 2. p. 9-36.

CARBONELL I BUADES, Marià. “Sagreriana Parva”, *Locus Amoenus*, 9, 2007-2008, p. 62-78.

DILMÉ BEJARANO, Enric. *La restauració històrica de la llotja de Palma de Mallorca. (1866-1905). Lliçons d'una intervenció vuitcentista*, Directores: J. Domenge i Mesquida i J. L. González Moreno Navarro, Universitat Politècnica de Catalunya Escola tècnica Superior d'Arquitectura de Barcelona, Departament de Construccions Arquitectòniques I, Programa de Construcció, Restauració i Rehabilitació Arquitectònica, UPC, 2013.

DOMENGE I MESQUIDA, Joan. “Guillem sagrera et “lo modern de son temps”, *Revue de l'art*, 166, 2009.

DURLIAT, Marcel. “Le portail du Mirador de la cathédrale de Palma de Majorque”, *Pallas. Annales de la Faculté des Lettres de Toulouse*, XI, Tolosa de Llenguadoc, 1960, p. 245-255.

DURLIAT, Marcel. “Un artiste picard en Catalogne, et a Majorque: Pierre de Saint-Jean”, separata de *Caravelle*, I, Tortosa de Llenguadoc, 1963.

FERRÀ PERELLÓ, Bartomeu. “Cruces de Piedra.” *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, Palma, 1885, p. 18-21.

FREIXAS CAMPS, Pere. “La catedral de Girona”, *Arquitectura I*, (L’art gòtic a Catalunya, II), Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 2002, p. 302-324.

GUDIOL I CUNILL, Josep. “Les creus monumentals a Catalunya”, *Bulletí del centre excursionista de Catalunya*, 4, 1919.

JUAN VICENS, Antònia. *Lapiscida vel ymaginarius. L’art de la pedra a Mallorca a la baixa edat mitjana*. Publicacions de l’Abadia de Montserrat. 2014.

JUAN VICENS, Antònia. “La actividad escultórica de Huguet Barxa. Nuevas perspectivas”, *Archivo español de arte*, vol 87, 347, 2014. p. 209-226.

LLOMPART MORAGUES, Gabriel. *Huguet Barxa, autor del retablo de la Passio Imaginis de Felanitx*, “*Archivo español de arte*”, T. 50, N°199, 1977. p. 328-334.

LLOMPART MORAGUES, Gabriel. “Sagreriana Minora.”, *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, 39, 1983, p. 407-434.

MANOTE CLIVILLES, Maria Rosa. *L’escultura gòtica Catalana a la primera meitat del segle XV a la Corona d’Aragó. Pere Joan i Guillem Sagrera*. Dir. Eduard Carbonell, Universitat de Barcelona, 1996.

MANOTE CLIVILLES, Maria Rosa i PALOU I SAMPOL, Joana Maria. “L’escultura gòtica Mallorquina” a *Mallorca Gòtica*, Departament de Publicacions del MNAC i Servei de Cultura de la CECiE, 1998-1999, p. 51-74.

MANOTE CLIVILLES, Maria Rosa i PALOU I SAMPOL, Joana Maria. *Guillem Sagrera*, “L’art gòtic a Catalunya. Escultura II”, Antoni Pladevall i Font, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 2007.

PALOU I SAMPOL, Joana Maria. *Guillem Sagrera*, Palma, Ajuntament de Palma, 1985.

POISSON, Olivier. “La cathédrale de Perpignan et son “changement de forme” de 1433”, *Études Roussillonnaises*, XIX, 2002, p. 59-67.

ROSSELLÓ VAQUER, Ramón. *Mestre Guillem Sagrera*. Barcelona, Olañeta. 1979.

VIOLLET-LE-DUC, Eugène. *Dictionnaire raisonné de l’architecture française du XIe au XVIe siècle*. Paris, B. Bance, 1854.

WETHEY, Harold E. “Guillermo Sagrera”, *The Art Bulletin*, Vol XXI, n° I, 1934, p. 44-60.

Imatge 1: Vista general de la localització actual dels fragments

Imatge 2: Fragment gros

Imatge 3: Fragment petit

Imatge 4: Marededéu del Portal del Mirador

Imatge 5: Sant Pere del Portal del Mirador

Imatge 6: Àngel del timpà de la Llotja

Imatge 7: Marededéu del timpà de la Llotja

Imatge 8: Mènsula de la Llotja

Imatge 9: Àngel clau de volta

Imatge 10: Cul de llàntia

Imatge 11: Cul de llàntia

Imatge 12: Sant Mateu, arc conopial de la Llotja.

Imatge 13: Sant Joan Evangelista, arc Conopial de la Llotja

Imatge 14: Creu de santa Catalina

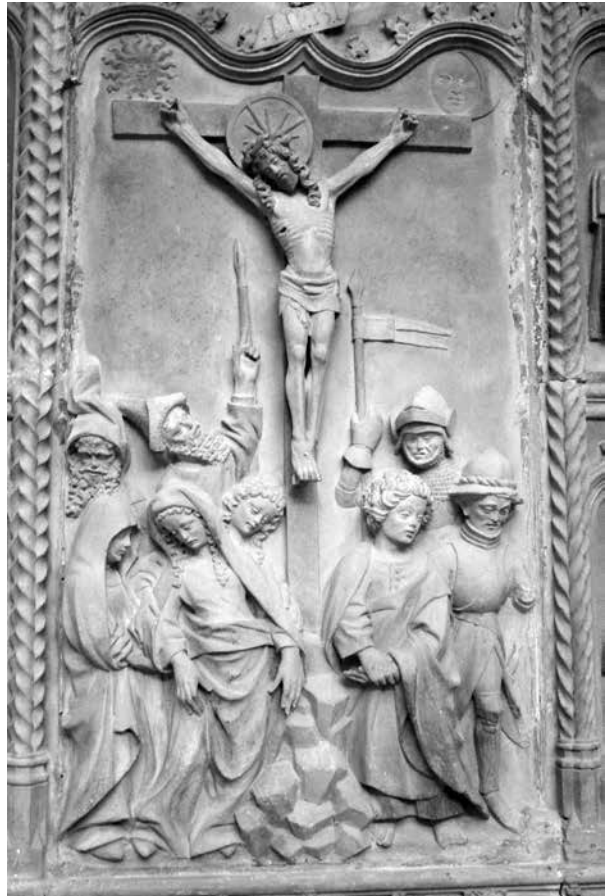
Imatge 15: Cul de llàntia amb home barbat. Antiga capella de la Passió a Sant Miquel de Felanitx.

Imatge 16: Cul de llàntia amb la flagel·lació. Antiga Capella de la Passió a Sant Miquel de Felanitx

Imatge 17: Sepulcre de Guillem Vilascar

Imatge 18: Retaule de la *Passio Imaginis*

Imatge 19: Deposició. Museu Diocesà

Imatge 20: Detall peces de Porreres

Imatge 21: Mènula del convent dels trinitaris

Imatge 22: Clau de volta de l'antiga església de Manacor

Imatge 23: Creu d'Es Pont

Darrereres voluntats davant la mort

Porreres, segles XIII – XVI

MARIA BARCELÓ CRESPI

El fenomen de la mort, en la majoria de cultures, genera un ritual i unes pràctiques cerimonials en les quals es mesclen elements religiosos i profans.

Sens dubte, per afrontar l'estudi d'aquest tema l'ideal seria una investigació de caràcter interdisciplinari que hauria de comptar amb fonts arxivístiques i arqueològiques sense descuidar l'anàlisi de textos literaris, làpides sepulcral, túmuls funeraris, escuts familiars i altres que, ben segur, poden contribuir a l'amplitud de coneixements envers les sensibilitats i devocions populars de la societat d'antany. Tot per arribar a un estudi el més complet possible en el camp de la Història de les Mentalitats.

No és el cas aplicable a Porreres per al període estudiat atès que, ara per ara, sols podem comptar amb fonts arxivístiques les quals són inexistent a l'Arxiu Municipal, però se'n conserven, sobretot, a l'Arxiu del Regne de Mallorca. Entre les fonts arxivístiques, sens dubte, abunden els testaments preservats en els protocols notarial.

El testador o testadora a l'hora de deixar escrita la seva darrera voluntat expressava el desig de fer efectiva l'herència, però també incloïa elements propis de la vida espiritual. Així, els marmessors estaven obligats a complir amb mandes, misses i tota una sèrie de pràctiques religioses entre les quals es poden mencionar els llegats –quasi sempre de petites quantitats– entès com una manifestació de religiositat popular. Resulta interessant comprovar quins eren els sants de major preferència, les festes més concorregudes i tants altres detalls.

Seguir el ritual funerari, ostentós per als poderosos i senzill per als més humils, comporta estudiar vetllatoris, vestidures, seguicis, llocs d'enterrament, tipus de sepulcre –si n'hi ha–, etc. De la majoria dels casos de la gent senzilla no s'han conservat referències d'aquest ritual.

En el present treball s'ha procurat atendre, a partir d'un recull d'exemples, les darrereres voluntats de porrerencs i porrerenques en els darrers anys de la tardor medieval i fins a l'inici del concili de Trento (1545) pel que fa a aspectes de religiositat popular, obviant els aspectes materials de l'herència. S'ha donat veu a homes i dones que fa segles deixaren aquest món i que, gràcies als documents, avui sabem quin era el seu desig a l'hora d'encomanar l'ànima a Déu. No cal insistir que es tractava d'una societat en què Déu i l'Església eren de summa importància.

El testament

Feien testament les persones que tenien alguna cosa per deixar, perquè de les que no tenien res, no ha quedat rastre en els protocols dels notaris.

El discurs d'un testament, la gran majoria redactats en llatí, començava amb frases que assenyalaven l'estat de salut, fent especial esment a tenir el cap clar, i el temor a la mort.

Pereta, muller d'Andreu Mesquida: [...] *egritudine detenta de qua me mori timeo morte corporali cum meo tamen bono et pleno sensu firmaque loquela ac memoria integra per Dei gratiam existens facio, compono et ordino presens huiusmodi meum testamentum ultimum* (1508).¹

Antoni Salom: [...] *existens in meis bono sensu firmaque loquela et memoria integra in corpore tamen non (...) sanus hoc presens meum facio testamentum* (1509).²

Pere Cardell: [...] *corpore et mente sanus et per Dei gratiam cum meo bono et pleno sensu firmaque loquela ac memoria integra existens facio, compono et ordino hos huiusmodi presens ultimum meum testamentum* (1523).³

El que motivava a fer testament podia obeir a diferents raons: una important malaltia, un viatge amb perill evident, un part sovint amb complicacions per a la dona i altres casos.

Tal vegada, tot plegat, es plasmava en el testament atès que no es tractava sols d'un document davant notari que recollia la darrera voluntat del testador en relació als seus béns materials. Gairebé sempre, a la part inicial del testament, també s'expressaven desitjos i sentiments del testador o testadora envers la seva religiositat.

Al llarg de tota la vida terrenal les persones es preparaven per a l'altra vida, la del més enllà, la qual cosa es feia palesa en moltes de les manifestacions religioses. No de bades, gairebé tots els testaments incloïen invocacions de caràcter religiós com:

Pereta, muller d'Andreu Mesquida: [...] *in primis ergo et ante omniam comendo animam meam in manibus domini nostri Dei Jesuchristi qui totius humani generis salute in ligno Sancte Crucis mortem subire voluit corporalem et qui neminem valipire (?) ymo omnes sperantes in se salvat, custodit et ad (...) paradisi gaudia feliciter* (1508).⁴

Antoni Salom: [...] *in comendans animam meam in manus domini nostri Jesuchristi* (1509).⁵

Andreu Tellades: [...] *comendo animam meam in manibus domini Dei nostri Jesuchristi qui totius humani generis salute in ligno Sancte Crucis mortem subire voluit corporalem* (1517).⁶

Pere Cardell: [...] *in primis ergo et ante omnia comendo animam meam in manibus domini Dei nostri Jesuchristi (...) qui totius humani generis salute in ligno Sancte Crucis mortem subire voluit corporalem* (1523).⁷

Joana, muller de Pere Proença: [...] *in nomine domini nostri Jesuchristi quem misit pater natum est*

¹ ARM (Arxiu del Regne de Mallorca), Prot. G-164, f. 74r.

² ARM, Prot. P-452, f. 19r.

³ ARM, Prot. G-96, f. 146r.

⁴ ARM, Prot. G-164, f. 74r.

⁵ ARM, Prot. P-452, f. 19r.

⁶ ARM, Prot. P-561, f. 493r.

⁷ ARM, Prot. G-96, f. 146r.

Virgine et factum sub lege ut eos qui sub lege erant redimeret (1526).⁸

Igualment, sovint –però no sempre–, a l'inici del testament apareixen expressions que fan palès el reconeixement de la feblesa de la persona humana davant la mort, alhora que s'hi entreveu la religiositat personal i de la col·lectivitat en una època marcada per l'Església.

I es feia testament tement la mort. Rares vegades ha quedat constància del dia i l'hora en què la mort havia arribat. Entre l'acte de fer testament i la mort del testador podia passar poc o molt temps. De vegades es dictava testament davant una mort imminent o, simplement, per tenir les coses preparades. És clar, es podien fer tants testaments com hom volgués o corregir-los mitjançant un codicil.

En el testament també es recullen unes altres voluntats en relació a l'àmbit espiritual que els hereus o marmessors havien de complir i que anaven encaminades a la salvació de l'ànima del testador, com eren les mandes. Al cap i a la fi, era una manifestació de la fe cristiana del testador mitjançant les quals expressava les seves devocions.

Els marmessors

El paper que havia de jugar el marmessor o marmessors era certament important perquè es comprometia a complir amb la voluntat del testador o testadora. És a dir, vetllar per a que el testament es complís. Podien ser una o més persones, lligades amb qui feia testament per parentiu o amistat, fins i tot el propi confessor. Els clergues solien gaudir de la confiança de bona part dels fidels. Per aquest fet, se'ls solia agrair amb alguna petita quantitat econòmica o algun altre present.

Guillem Servera, fill d'Antoni Servera àlies de l'Alqueria, escollia marmessors el seu pare Antoni i la seva esposa Caterina (1513).⁹

Joan Marimon àlies Nicolau, nomenava marmessors el seu pare Guillem i Tomàs Nicolau, prevere (1515).¹⁰

Antoni Marimon àlies Ferran, designava marmessors l'esposa Margalida, el nebot Guillem Marimon i els preveres Ponç Feliu i Agustí Ferran. A tots ells remunerava amb 10 sous (1525).¹¹

Miquel Feliu, prevere, elegia marmessors el germà Gabriel i l'altre germà Ponç, també prevere (1533).¹²

⁸ ARM, Prot. G-97, f. 263r.

⁹ ARM, Prot. P-559, f. 193r.

¹⁰ ARM, Prot. N-30, f. 67r.

¹¹ ARM, Prot. B-143, f. 262r.

¹² ARM, Prot. G-165, f. 231r.

Guillem Xamena, mencionava per marmessors la seva muller Sebastiana i el nebot Bernat Xamena (1535).¹³

L'enterrament

Poc sabem del ritual de l'enterrament a Porreres. El 1523 Pere Cardell deixava dit en el seu testament que quatre homes pobres portassin el seu cadàver a la sepultura. Aquests homes havien de vestir capes de tela blanca les quals, després, serien seves.¹⁴

La sepultura

A Porreres, pel fet de no haver-hi cap convent, els difunts només es podien sebolir a l'església parroquial, bé a l'interior del temple bé a l'exterior, on hi havia el fossar que també es considerava lloc sagrat.¹⁵ Les famílies amb més poder econòmic eren soterrades als vasos existents a les diferents capelles del temple, mentre que les persones de condició més senzilla eren inhumades en el fossar.

La major part de la gent volia descansar on hi havia els seus pares o altres predecessors. Les dones casades, en la majoria dels casos, elegien un lloc del marit o de la família del marit. De vegades, no s'indicava l'indret en concret, sinó que es deixava a bon criteri dels marmessors.

Fins i tot algun porrerenc que vivia fora de la vila volia que el seu descans etern fos a la vila nadiua. Antoni Riera vivia a Lluçmajor, però manava ser enterrat en el túmul del seu pare al cementiri de l'església de Porreres (1430).¹⁶

Joan Marimon àlies Ferran, *in cimiterio sive fossar* de l'església parroquial de Porreres en el vas on fou enterrada la seva mare Catalina (1515).¹⁷

Antoni Marimon Ferran, *in tumulo predecessorum meorum ante capellam Sancti Antonii* (1525).¹⁸

Les principals famílies (o les seves branques) tenien el vas en una capella concreta. A tall d'exemple, els Mesquida, a la capella de sant Bernat, els Nicolau, a la capella del Corpus, etc.

¹³ ARM, Prot. G-165, f. 624r.

¹⁴ MUNAR OLIVER, Gaspar; ROSSELLÓ VAQUER, Ramon (1977, 134). *Història de Porreres*. Vol. I. Porreres.

¹⁵ Es pot fixar la ubicació del fossar a través d'informació més aviat indirecta. El 12 de gener de 1391 Guillem Mora, de Porreres, comprava una sort de terra (desconeixem el nom del venedor atès que el document és incomplet i li manca l'inici) que confrontava amb el camí reial que anava a Sineu, camí públic que anava a Manacor, sort de terra del difunt Bartomeu Mora, hort de na Padiola, sort de terra de Julià Cabrer, hort de Joan Mora i *cum tancha fossaris dicte parrochie*. ARM, ECR 64, f. 7r. Queda clar que l'església i el seu fossar s'ubicaven entre els camins que anaven a Sineu i Manacor, avui carrer del Pont i carrer Nou.

¹⁶ ARM, Prot. M-193, f. 284r.

¹⁷ ARM, Prot. N-30, f. 67r.

¹⁸ ARM, Prot. B-143, f. 262r.

Antoni Cardell volia ser enterrat *in ciminterio* de l'església de Porreres *in tumulo dels Cardells* (1508).¹⁹

Salvadora, muller del pare Joan Lluç àlies Rovira, en el vas dels Lluç (1514).²⁰

Bernat Nicolau, *en lo sementiri de mossèyer Sent Joan petró e gordià de la parròquia de Porreres en la capella dels Nicolaus* (1520).²¹

A la documentació, no sempre queda clara la terminologia a l'hora de nomenar vas, carner, túmul, capella, fossar, cementiri... Sovint, la confusió és evident.

Deixes o mandes

La definició de manda, segons el DCVB, és un llegat fet en testament a favor d'alguna persona o d'una entitat, gairebé sempre de caràcter religiós i per a aplicació de sufragis. Hi solia haver més d'un destinatari. Era mostra d'una actitud pietosa i la finalitat era per a què resassin per l'ànima del difunt si es tractava d'alguna comunitat religiosa, és a dir, *ut orent pro animam meam*.

Hi havia una manda que hom podria qualificar de forçosa i era el dret parroquial, mentre que la resta tenien un caràcter més aviat voluntari. D'una banda, els donatius a l'església, convents, santuaris, hospitals, confraries i altres feien palesa una societat teocèntrica i, alhora, eren mostra de la religiositat popular. D'altra banda, tenien un vessant benèficoassistencial quan les mandes anaven adreçades als hospitals, pobres, a la redempció de captius, etc.

Tant la sepultura com les misses i les mandes es pagaven dels béns del difunt i s'encarregava a l'hereu o als marmessors.

La quantitat i varietat de les mandes pies podia oscil·lar segons la voluntat del testador o testadora d'acord amb les seves preferències devocionals o, fins i tot, segons la seva disponibilitat econòmica. Convé tenir present que hi havia gent que no testava simplement per no tenir res.

Existia, tant als pobles com a la ciutat de Mallorca, la consuetud de deixar 5 sous al rector o al vicari per l'anomenat dret parroquial. Rarament eren altres quantitats. Els preveres, a més, destinaven una quantitat al bisbe de Mallorca.

Miquel Mesquida, prevere, entre les seves deixes consten 5 sous al rector de Porreres i 10 sous al bisbe de Mallorca (1503).²²

¹⁹ ARM, Prot. G-164, f. 82r.

²⁰ ARM, Prot. N-30, f. 47r.

²¹ ARM, Prot. B-216, f. 31r.

²² ARM, Prot. G-164, f. 6r-6v.

Agustí Ferran, prevere, 5 sous al rector de Porreres i 20 sous al bisbe de Mallorca (1516).²³

Miquel Feliu, prevere, 5 sous al rector de Porreres i 5 sous al bisbe de Mallorca (1533).²⁴

A l'església hi havia molts bacins per arregar almoines, ja fossin de persones devotes o de deixes testamentàries. Els fidels, de vegades, feien distinció entre uns o altres bacins i per això els dedicaven quantitats diferents.

Vicenç Blanc destinava 12 sous a cada un dels bacins de Sant Joan, Ànimes del Purgatori, fàbrica de Monti-sion, pobres vergonyants, fàbrica de la Seu, Verge de Lluc, Corpus Christi, confraria de la Verge Maria, sant Sebastià i 6 diners a tots els altres bacins (1521).²⁵

Sebastiana, muller d'Antoni Servera, dit de l'Alqueria, repartia 20 sous als bacins de l'hospital general, redempció de captius i pobres vergonyants. Només 5 sous eren pel de Sant Joan (s'entén l'obra de l'església de Sant Joan), Corpus Christi, confraria de la Verge Maria, ànimes del purgatori, llànties, Monti-sion i la resta dels altres bacins (1533).²⁶

Antoni Mesquida, dit de l'Alqueria, dispensava 2 sous a cada un dels bacins de Sant Joan, la Seu, lluminària de la Verge Maria, pobres vergonyants, ànimes del purgatori, Corpus Christi i Sant Sebastià. En canvi, a cadascun de la resta dels bacins parroquials sols els adjudicava 12 diners (1535).²⁷

Val a dir que un dels bacins era per a les obres de la fàbrica del temple parroquial, al qual gairebé tothom aportava alguna quantitat encara que fos mòdica.

Tomàs Nicolau, prevere, llegava 1'5 quarterades de forment censal al bací de les obres de l'església de Sant Joan (1507).²⁸

Joan Lluc àlies Rovira, paraire, 10 sous a l'obra de l'església parroquial (1514).²⁹

Antoni Servera, 10 sous al bací de l'obra de l'església (1524).³⁰

Un bací amb finalitat certament pràctica era el que arregava pecúnia per comprar oli per a les llànties o cera (candeles, ciris). Aquests dos productes, a més de complir amb una finalitat litúrgica, servien per il·luminar les capelles en particular i el conjunt del temple en general.

²³ ARM, Prot. P-561, f. 470r.

²⁴ ARM, Prot. P-561, f. 543r.

²⁵ ARM, Prot. G-97, f. 19r.

²⁶ ARM, Prot. G-165, f. 291r.

²⁷ ARM, Prot. G-165, f. 702r.

²⁸ ARM, Prot. G-164, f. 73r.

²⁹ ARM, Prot. N-30, f. 45v.

³⁰ ARM, Prot. G-96, f. 92r.

Ponç Feliu, prevere, donava 5 sous al bací de la lluminària de l'església (1520).³¹

Antoni Servera, dit de l'Alqueria, agraciava amb 5 sous el bací de la lluminària de la Verge i amb 4 sous el bací de les llànties (1531).³²

Sebastiana, muller d'Antoni Servera de l'Alqueria, afavoria amb 5 sous al bací de les llànties (1533).³³

Entre els molts bacins que recaptaven a l'església, un era el dels pobres vergonyants que recollia almoines (diners o queviures) procedents de les persones devotes i de mandes pietoses per ajudar als pobres de la vila. Hi havia un denominat procurador dels pobres que el 1517 era Antoni Massot, notari. El bací dels pobres vergonyants col·lectava per després distribuir entre les persones més necessitades.

Antoni Mesquida hi destinava un censal perpetu de 3 quarteres i 4 barcelles de blat el valor de les quals havia de servir per al sosteniment de la llàntia del Santíssim amb la condició que del blat que sobràs s'havien de fer pans per repartir als pobres (1516).³⁴

Pere Cardell a l'hora de testar disposà que el dia del seu òbit s'havien de repartir tres quarteres de blat als pobres. Aquest donatiu responia al fet que en Cardell volia regraciar quatre homes pobres per tal que portassin el seu cadàver a la sepultura (1516).³⁵

Antoni Marimon àlies Ferran donava per almoina a la parròquia 5 quarteres de forment censals que li pagava cada any Bernat Veny, dit del Puig, per la seva possessió anomenada del Puig i que rebia per la festa de Sant Pere i Sant Feliu del mes d'agost. Aquest forment o blat s'havia de distribuir la setmana abans de la festa de Nadal entre persones pobres (amb preferència entre membres de la seva parentela) o, si hi hagués molta necessitat, a l'hospital general (1525).³⁶

Un bací, també important, era el destinat a la Seu.

Antoni Mesquida, 10 sous a la Seu (1516).³⁷

Ponç Feliu, prevere, 5 sous a la Seu (1516).³⁸

Joana, muller de Bernat Nebot, 5 sous a la Seu (1518).³⁹

³¹ ARM, Prot. P-561, f. 685r.

³² ARM, Prot. G-165, f. 239r.

³³ ARM, Prot. G-165, f. 291v.

³⁴ MUNAR OLIVER, Gaspar; ROSSELLÓ VAQUER, Ramon (1977, 134). *Història de Porreres*. Vol. I. Porreres.

³⁵ MUNAR OLIVER, Gaspar; ROSSELLÓ VAQUER, Ramon (1977, 134). *Història de Porreres*. Vol. I. Porreres.

³⁶ ARM, Prot. B-143, f. 262v.

³⁷ ROSSELLÓ VAQUER, Ramon (2010, 6). *Noticiari de Porreres (Recull de notes i articles esparsos)*. Porreres.

³⁸ ARM, Prot. P-560, f. 458r.

³⁹ ARM, Prot. P-561, f. 604r.

A la vila de Porreres, com s'ha dit, no hi havia cap convent (Sant Felip és una fundació de finals del segle XIX) i són més aviat escassos els llegats a convents de Ciutat o d'altres pobles.

Antonina Sitjar, muller de Guillem Nicolau, 2 sous (?) per dir les misses de sant Amador a l'església conventual del Carme de Ciutat (1511).⁴⁰

Joan Marimon àlies Nicolau, 10 sous als frares del convent de Jesús, també anomenat de Nostra Dona dels Àngels, situat fora murada de Ciutat (1515).⁴¹

El 12 de desembre de 1520 Joana, muller de Pere Proençal, 12 diners al bací del convent del Sant Esperit de la ciutat de Mallorca, de frares trinitaris, per a la redempció de captius⁴²

L'hospital de referència a Mallorca temps enrere era l'hospital general, fundat el 1453. Els habitants de la ciutat gairebé sempre li deixaven alguna cosa, però també els de la part forana. Un altre hospital aiximateix reconegut era el dels masells i, en dates més tardanes, també el de Porreres. Els hospitals, aleshores, complien més una funció benèficoassistencial i no tant sanitària.

Joan Marimon àlies Nicolau, 5 sous a l'hospital dels masells de Ciutat (1515).⁴³

Antoni Mesquida, 10 sous en concepte d'almoïna a l'hospital general (1516).⁴⁴

Tomàs Nicolau, prevere, 10 quarteres de forment censals a l'hospital general (1517).⁴⁵

Antoni Servera, conegut com de l'Alqueria, 40 sous a l'hospital general (1531).⁴⁶

Bernat Proençal deixà unes cases i dues quarteres de blat anuals per a la seva conservació a l'hospital de Porreres i Pere Proençal, fill o net de l'anterior, en el seu darrer testament del 1575 deixà 10 lliures per reparar les dites cases.⁴⁷

Els santuaris també eren objecte de llegats, la qual cosa palesava la devoció de molts fidels. Els mallorquins, i els porrerencs, manifestaven una especial inclinació per la Mare de Déu de Lluç i també per la Mare de Déu de Montserrat.

Ara bé, per damunt de tot, les gents de Porreres a partir del segle XIV i sobretot, des del segle XV, veneraren la Mare de Déu de Monti-sion. Ara per ara, gràcies als testaments de principis del

⁴⁰ ARM, Prot. G-96, f. 83r.

⁴¹ ARM, Prot. N-30, f. 67v.

⁴² MUNAR OLIVER, Gaspar; ROSSELLÓ VAQUER, Ramon (1977, 186). *Història de Porreres*. Vol. I. Porreres.

⁴³ ARM, Prot. N-30, f. 67r.

⁴⁴ ROSSELLÓ VAQUER, Ramon (2010, 6). *Noticiari de Porreres (Recull de notes i articles esparsos)*. Porreres.

⁴⁵ ARM, Prot. P-561, f. 543v.

⁴⁶ ARM, Prot. G-165, f. 239r.

⁴⁷ MUNAR OLIVER, Gaspar; ROSSELLÓ VAQUER, Ramon (1977, 133). *Història de Porreres*. Vol. I. Porreres.

segle XVI, hom ha pogut documentar els inicis de les obres de la capella, atès que eren moltes les persones, gairebé tothom, que volien destinar alguns doblers per a que les tasques edilícies anassin progressant.⁴⁸ El 1518, Agustí Ferran, prevere, tenia el càrrec de clavari de l'obra de Santa Maria de Monti-sion.⁴⁹

Andreu Mesquida, 5 sous al bací de l'obra de Monti-sion (1502).⁵⁰

Salvadora, muller del paraire Joan Lluç àlies Rovira, 5 sous a l'obra de Monti-sion (1514).⁵¹

Andreu Tellades, 12 diners a la fàbrica de Monti-sion (1517).⁵²

Joana, muller de Bernat Nebot, 5 sous a l'obra de Monti-sion (1518).⁵³

A Antoni Mesquida, li havien de dir cada any dotze misses en reconeixement al que havia donat per a la fàbrica de Monti-sion és a dir, un tros de terra i un de garriga segons constava davant el notari Cristòfol Mir (1526).⁵⁴

Joan Sitjar, fill de Joan Sitjar àlies Roig, 5 sous a les obres de Monti-sion. Justament volia que a l'església del santuari es diguessin les misses dels Set Goigs de la Verge Maria pels preveres que elegissin els marmessors *et pro celebracione, luminaria et offerta* llegava 8 sous i 11 diners (1527).⁵⁵

Adesiara hi havia gent que no s'oblidava de les confraries, que tenien el seu propi bací.

El prevere mossèn Agustí Ferran, 10 sous a la confraria de l'Assumpció (1516).⁵⁶

El prevere mossèn Ponç Feliu, 5 sous a la confraria de la Verge Maria (1520).⁵⁷

Un aspecte interessant pel que fa a deixes testamentàries, no de caràcter material, és la concessió de l'alforria a esclaus a causa de l'afecte o estima que els tenien els seus amos.

Pereta, muller d'Andreu Mesquida, assignava 10 lliures a Maria, esclava del seu marit, a pagar per l'hereu *tempore in quo a captivitate voluerit et potuerit exire et de facto libertatem consequuta fuerit* (1508).⁵⁸

⁴⁸ MUNAR OLIVER, Gaspar; ROSSELLÓ VAQUER, Ramon (1977, 174). *Història de Porreres*. Vol. I. Porreres. BARCELÓ CRESPI, Maria (2012, 10-12). "Sobre la datació de la capella del santuari de Monti-sion". *Programa de Festes de Sant Roc*. Porreres.

⁴⁹ ARM, ECR 71, f. 106v.

⁵⁰ ARM, Prot. G-164, f. 59r.

⁵¹ ARM, Prot. N-30, f. 47r.

⁵² ARM, Prot. P-561, f.493v.

⁵³ ARM, Prot. P-561, f. 604r.

⁵⁴ ARM, Prot. P-560, f. 447v.

⁵⁵ ARM, Prot. G-96, f. 341r.

⁵⁶ MUNAR OLIVER, Gaspar; ROSSELLÓ VAQUER, Ramon (1977, 185-186). *Història de Porreres*. Vol. I. Porreres.

⁵⁷ ARM, Prot. P-561, f. 685r.

⁵⁸ ARM, Prot. G-164, f. 74v

Antoni Mesquida concedia la llibertat al seu esclau Macià, fill de la seva Bàrbara (1516).⁵⁹

Un altre Antoni Mesquida el 1524 concedia l'alforria o llibertat a *una sclava negra de edat de circa XXXV anys anomenada Bàrbara la qual lo defunct en sos darrers dies ha feta francha* (1524). Tal vegada es tracta de la mare de Macià.⁶⁰

L'agraïment per bona servitud podia fer-se extensiu a membres de la mateixa família.

Pere Sans, prevere, feia arribar a la seva germana Nicolaua, donzella, la no gens menyspreable quantitat de 30 lliures *pro bono amore fraternali ac servitute quam fecit in domo patris mei ac mea*, així com de la mare Joana. Aquesta quantitat l'havia de fer efectiva l'hereu en dos terminis, un quan Nicolaua complís quinze anys i l'altre quan es casàs (1515).⁶¹

Un tipus de deïxa més aviat especial era la que solia fer el marit a la seva muller amb la finalitat de comprar i confeccionar la vestimenta de dol. Tal vegada calgui entendre-la com a simbòlica, atès que el més segur és que ja es disposàs de prendes luctuoses.

Andreu Tellades, 100 sous a la seva dona Joana *pro vestitu luctus* (1517).⁶²

Antoni Marimon àlies Ferran, 10 lliures *pro vestitu luctus* (1525).⁶³

Andreu Mesquida, conegut com d'Alcoraia, deixava 12 lliures a la seva esposa Francina pels vestits de dol (1535).⁶⁴

Les al·lotes joves en edat de casar-se de vegades, segons la situació econòmica de la família, no podien disposar d'un dot per aportar al matrimoni. Necessitaven de l'ajut i solidaritat de gent més benestant o d'institucions que actuaven en pla benèfic. Adesiara algú volia contribuir amb una deïxa a què donzelles sense recursos gaudissin d'una petita quantitat a l'hora de contreure núpcies. I no sempre pobres.

Joan Feliu cada any rebia 4 barcelles de forment censals que li pagava Joan Pons per una sort de terra. En el seu testament, una part la destinà per maridar donzelles de la seva parentela (1497).⁶⁵

Misses

Era costum estès a Porreres i a tot Mallorca celebrar les trenta-tres misses de sant Amador per a l'ànima del difunt. Algunes persones afegien les de mossèn Negrell, les de la Sirventa i altres.

⁵⁹ ROSSELLÓ VAQUER, Ramon (2010, 6). *Noticiari de Porreres (Recull de notes i articles esparsos)*. Porreres.

⁶⁰ ARM, Prot. G-97, f. 188r.

⁶¹ ARM, Prot. N-30, f. 62v.

⁶² ARM, Prot. P-561, f. 493v.

⁶³ ARM, Prot. B-143, f. 262v.

⁶⁴ ARM, Prot. G-165, f. 702r.

La possessió d'Alcoraia sovint va ser conduïda per gent de Porreres tot i trobar-se en el terme de Montuïri.

⁶⁵ ARM, Prot. G-98, f. 48r.

Andreu Mesquida volia que el seu fill Miquel Mesquida, prevere, li oficiàs les trenta-tres misses de sant Amador (1502).⁶⁶

Pereta, muller d'Andreu Mesquida, adjudicava 8 sous a un aniversari que els hereus havien de satisfer cada any. Dit aniversari havia de tenir lloc el dia 26 de juliol, festivitat de Santa Anna, a l'església de Porreres per part de tots els preveres que hi celebraven, beneficiats o no. La intenció era en remissió de tots els pecats de Pereta, dels seus pares i de tots els fidels difunts (1508).⁶⁷

Joana, vídua de Guillem Gelabert, destinava 3 barcelles de forment censals al comú de Porreres per a que cada any oficiassin *unum perpetuale aniversarium* (1506).⁶⁸

Guillem Servera, fill d'Antoni Servera àlies de l'Alqueria, desitjava que li diguessin les tres misses de la Santa Trinitat i hi destinava 3 sous i 6 diners (1513).⁶⁹

Antoni Mesquida volia que fossin dites les misses de sant Amador més quaranta misses a la capella de Monti-sion, compreses les dels Set Goigs (1516).⁷⁰

Ponç Feliu, prevere, cedia 2 lliures per les misses de sant Amador a celebrar per tots els preveres més la lluminària i oferta. Agregava, cada any en honor de Déu, la Verge Maria i sant Joan, una missa matinal amb diaca i subdiaca i després absolució *super tumultum meum*; hi destinava 20 sous a distribuir entre els preveres celebrants i presents, beneficiats o no, *inter quos computetur schola dicte ecclesie*. I encara volia que en honor de la Verge, sant Ponç i santa Magdalena, el dia de la festa, s'oficiàs una missa major amb diaca i subdiaca per la qual cosa aportava 10 sous a repartir entre tots els preveres celebrants *ibi presentes inter quos volo computetur schola dicte ecclesie* (1520).⁷¹

Bartomeu Mora, fill de Pere Mora, popularment anomenat dels Salmaters, deixava 40 sous per oficiar les misses de sant Amador i 8 sous i 2 diners per a les dels Set Goigs de la Mare de Déu a l'església parroquial pels preveres que elegissin els marmessors (1527).⁷²

Sebastiana, muller d'Antoni Servera dit de l'Alqueria, assenyalava a l'església per dit set misses dels Set Goigs *et celebrata missa voce submissa fiat absolutio super tumulto meum*. Per cada missa deixava 12 diners, 2 diners per llum i oferta i altres 2 diners per absolució (1533).⁷³

Miquel Feliu, prevere, volia que una vegada mort li diguessin, cada any per la festa de Sant Miquel, una missa *voce alta* per part de tots els capellans beneficiats o no de l'església parroquial (1533).⁷⁴

Guillem Xamena deixava 8 sous anuals per un ofici en honor de la Verge Maria i de sant Antoni de

⁶⁶ ARM, Prot. G-164, f. 59v.

⁶⁷ ARM, Prot. G-164, f. 74v.

⁶⁸ ARM, Prot. S-1.800, f. 4r.

⁶⁹ ARM, Prot. P-559, f. 193r.

⁷⁰ ROSSELLÓ VAQUER, Ramon (2010, 6). *Noticiari de Porreres (Recull de notes i articles esparços)*. Porreres.

⁷¹ ARM, Prot. P-561, f. 685r.

⁷² ARM, Prot. G-97, f. 279r-280r.

MUNAR OLIVER, Gaspar; ROSSELLÓ VAQUER, Ramon (1977, 186). *Història de Porreres*. Vol. I. Porreres.

⁷³ ARM, Prot. G-165, f. 291v.

⁷⁴ ARM, Prot. G-165, f. 231v.

Pàdua i una missa a la capella de sant Antoni de l'església de Porreres. A més, 2 lliures per una missa a la Seu i les misses de sant Amador també a la Seu (1535).⁷⁵

Alguns exemples de testaments dels segles XIII-XV

Són molt poques les referències a testaments conservats de porrerencs i porrerencs anteriors al segle XVI.

En el testament de mestre Joan, paborde de la Seu i parent de Nunyo Sanç, datat el 29 de juny de 1276 s'indica que deixà 50 sous *operi ecclesie Sancti Johannis de Porrariis ad adiutorium capitis ecclesie faciendi*, a més dels 5 sous habituals al rector. La dada és força interessant perquè la manda va destinada a les obres que s'estaven fent a la primera església que tingué el poble i, en concret, es refereix a l'absis. Val a dir que mestre Joan posseïa una alqueria i un rafal en el terme de Porreres.⁷⁶

El 10 de juliol de 1278 testava Pere Orell. Elegia sepultura en el cementiri de l'església de Sant Joan i deixava 40 sous per construir-hi quatre vasos. Les mandes pietoses havien d'afavorir molts destinataris tant de Porreres com de Ciutat i, fins i tot, més enllà. D'una banda, 10 sous per a les feines d'enterrament, 5 sous al rector i 30 sous a les obres de l'església de Porreres. D'altra banda, 50 sous al monestir de la Real, 12 diners als frares predicadors, menors i de penitència, 12 diners a cada hospital de Ciutat, 12 diners a les comunitats de monges franciscanes de Santa Clara i d'agustines de Santa Margalida, 2 sous a les obres de la Seu de Mallorca, 12 diners per ajudar a Terra Santa, 12 diners als pobres vergonyants, 12 diners per ajudar a donzelles pobres a l'hora de contreure matrimoni, 12 diners al convent de Sant Antoni de Viana i 20 sous per vestir pobres vergonyants.⁷⁷

Berenguer Blanc manifestà la seva darrera voluntat el 27 d'agost de 1280. Expressà el desig de ser inhumat en el cementiri de l'església de Porreres deixà la quantitat de 8 sous per fer l'enterrament. Llegava 5 sous per a les obres de l'església, 4 sous i mig per a la celebració d'un novenari, 2 sous a la fàbrica de la Seu, 6 diners als hospitals de Ciutat, 6 diners a les monges de Santa Clara i de Santa Margalida, 6 diners als frares menors, predicadors i de penitència, 6 diners als frares trinitaris del convent del Sant Esperit en concepte d'almoïna per a la redempció de catius i també al convent de Sant Antoni de Viana.⁷⁸

⁷⁵ ARM, Prot. G-165, f. 624r.

⁷⁶ ROSSELLÓ VAQUER, Ramon (1974, 29-30). *Porreres en el segle XIII*, Porreres. MUNAR OLIVER, Gaspar; ROSSELLÓ VAQUER, Ramon (1977, 43). *Història de Porreres*. Vol. I. Porreres.

⁷⁷ ROSSELLÓ VAQUER, Ramon (1974, 31). *Porreres en el segle XIII*. Porreres.

MUNAR OLIVER, Gaspar; ROSSELLÓ VAQUER, Ramon (1977, 44). *Història de Porreres*. Vol. I. Porreres.

⁷⁸ ROSSELLÓ VAQUER, Ramon (1974, 33-34). *Porreres en el segle XIII*. Porreres.

Detengut de malaltia, però conservant el cap ben clar, el dia 3 de juny de 1282 Pere Vaquer atorgà testament. Les mandes pietoses contemplaven 5 sous a l'obra de l'església de Sant Joan de Porreres en el cementiri de la qual volia ser enterrat, 5 sous al rector de dita església, 6 diners a la candela de Santa Maria, 6 diners a l'obra de la Seu, a més de 10 lliures de cera i 6 diners a cada hospital de Ciutat. Per a la seva ànima destinava 80 sous que, descomptades les mandes, la resta s'assignava a misses i almoines a criteri dels marmessors.⁷⁹

Davant el notari Pere de Tovars, el 20 d'agost de 1283 s'escripturà el testament de Berenguer Ramon de Sant Marçal. Hi consta el desig de ser enterrat en el cementiri de l'església de Sant Joan de Porreres. Entre les deixes hi ha 5 sous a l'obra del temple parroquial, 5 sous al rector, 10 sous per a la sepultura, 2 sous a cada hospital de Ciutat, 5 sous a l'obra de la Seu i 12 diners a l'obra del mur de la capital de Mallorca.⁸⁰

Val a dir que, tant la murada com els hospitals de Ciutat, eren indrets d'interès públic. La primera, per defensar la ciutat, l'illa i els hospitals per la seva funció benèfica i assistencial. La murada, al segle XIII, era el recinte que s'aixecà a finals del segle XII en època almoràvit i que havia restat molt malmesa en el setge de 1229. Al llarg del segle XIII es fundaren diversos hospital espargits per la ciutat com el de Sant Andreu o el de Sant Antoni de Viana. Més tard, s'implantaren el de Santa Magdalena, el de Santa Catalina, el dels mesells i altres. L'any 1453 es creà l'hospital general que els fusionà tots, excepte el dels mesells, situat fora murada, per evitar contagis.⁸¹

Uns altres porrerencs de la família Banyeres elegiren per lloc del seu descans etern el cementiri de Santa Maria de Bellpuig d'Artà sense descuidar-se, emperò, de l'església de Porreres. Guillem de Banyeres feu testament el 21 de març de 1258 i manà que hi constàs el desig que un capellà celebràs un ofici diví en honor de Déu i de la Verge Maria i en remissió dels seus pecats a l'altar de la Verge Maria de l'església de Sant Joan de Porreres. Bernat de Banyeres, el 23 de març de 1258, dictava testament i, entre els llegats, indicava 30 sous a l'obra de l'església de Sant Joan de Porreres, 3 sous al seu rector i 20 sous a l'altar de la Verge Maria de dita església. Berenguer de Banyeres, el 18 de març de 1259, feia constar en el seu testament les deixes de 20 sous a l'obra de l'església de Sant Joan de Porreres, 5 sous al rector pel dret parroquial i dispensava el seu germà Bernat del deute de 56 lliures amb la condició que ell i els seus successors mantinguessin una llàntia perpètua que cremàs tant de dia com de nit prop de l'altar de sant Joan a l'església de Porreres.⁸²

A finals del segle XIV, en concret el dia 12 de juny de 1394, el bisbe Lluís de Prades concedí

⁷⁹ ROSSELLÓ VAQUER, Ramon (1974, 37-38). *Porreres en el segle XIII*. Porreres.

⁸⁰ ROSSELLÓ VAQUER, Ramon (1974, 40). *Porreres en el segle XIII*. Porreres.

⁸¹ BARCELÓ CRESPI, Maria; ROSSELLÓ BORDOY, Guillem (2006, 338-344). *La ciudad de Mallorca. La vida cotidiana en una ciudad mediterránea medieval*. Palma.

⁸² ROSSELLÓ VAQUER, Ramon (1974, 17-18). *Porreres en el segle XIII*. Porreres.

llicències per a sepultures a l'església de la parròquia de Porreres. A mossèn Francesc Descaus, rector de Porreres, per aixecar de la seva pròpia pecúnia una capella dedicada a santa Anna on pogués bastir la seva sepultura al terra tot i que en un lloc més elevat de la paret hi podria col·locar un sepulcre amb la seva imatge i senyal. A Ponç de Vic, una altra sepultura a la mateixa capella. A mossèn Jaume Nicolau, prevere, poder tenir sepultura en una capella dedicada al Corpus Christi que construïria amb les despeses al seu càrrec.⁸³ Aquests tres casos ja s'estan referint a la segona església de Porreres, gòtica, aixecada el més probable a la segona meitat del Tres-cents.⁸⁴

Del segle xv, igualment, s'han conservat pocs testaments.

El dia 15 de novembre de 1438 testà, a l'alqueria del seu marit, Caterina, esposa de Pere Feliu. Caterina era de Campos i en unes primeres núpcies havia maridat amb Pere Sala. Elegia marmessors el seu marit i Bartomeu Barceló als quals donava 10 sous a cada un. Desitjava que el seu repòs etern fos *in cimiterio ecclesie parochialis de Porreriis*. Els llegats pietosos contemplaven 5 sous al rector, 5 sous a l'obra de l'església de Sant Joan, 6 diners als altres bacins parroquials, 6 diners a l'obra de la Seu, 6 diners al santuari de Lluc i 6 diners a les monges agustines del puig de Pollença per a què resassin per la seva ànima. Afegia 2 lliures més per a la celebració de misses.⁸⁵

El dissabte, 12 d'octubre de 1471 procedia a fer testament Joana, muller d'Antoni Alçamora, fuster de Ciutat. Encara que el document no ho indiqui, Joana devia ser porrerenca, atès que volia que després de la seva mort *corpus meum deferatur ad dictam villam* i elegia sepultura a l'església de Porreres *in tumulo quem illic habeo*. Les mandes pies afectaven a l'església de Porreres d'aquesta manera: 5 sous al rector (no indicava de quina parròquia encara que fa pensar que seria la de Porreres), 20 sous al bací de la Verge Maria, 10 sous a la confraria de Sant Antoni de Viana *de qua confrater sum* i 10 lliures per a què els marmessors les distribuïssin en misses i obres pies.⁸⁶

Salvador Valls de Padrina, casat amb Antonina, era habitador de la parròquia de Felanitx i era conegut amb el malnom de Padrina. El dia 26 de setembre de 1490 feia testament davant el notari Carles Gaià. Era parroquià de Felanitx i per això, deixava els 5 sous preceptius al seu rector. Això no obstant, expressava el desig de ser enterrat *in cimiterio ecclesie parrochie de Porreres in tumulo dels Valls*. Entre els seus llegats pietosos figuraven almoines als bacins de la parroquial de Felanitx i al santuari de Sant Salvador, així com a la Seu, però també beneficiava a Porreres amb quantitats gens menyspreables. D'aquesta manera cedia 40 lliures al bací de Sant Joan, 40 lliures i 10 sous al bací del Corpus Christi i 2 diners a cada un dels altres bacins de l'església porrerenca. Deixava 12 diners per a què cada dissabte es digués una missa a l'església de Porreres en honor

⁸³ MUNAR OLIVER, Gaspar; ROSSELLÓ VAQUER, Ramon (1977, 76). *Història de Porreres*. Vol. I. Porreres.

⁸⁴ BARCELÓ CRESPI, Maria (1990, 8-10). *L'església parroquial de Porreres*. Palma.

⁸⁵ ARM, Prot. E-5, f. 7r-9r.

⁸⁶ ARM, Prot. P-453, f. 68.

de la Verge Maria. També lliurava 20 sous a cada marmessor i 15 lliures a la seva muller pels vestits de dol. Volia que el seu hereu *in die vulgariter dicto dels Morts dare et distribuere inter in illa die procurantes et amore Dei elemosinarum postulantes unam quarteriam frumenti super tumulum meum predictum et eam per dictum meum heredem*. L'hereu era el net Salvador, fill del seu fill també Salvador, difunt. Aquest testament revocava un altre que Salvador feu amb Bernat Baulenes, notari porrerenc.⁸⁷

El notari felanitxer Carles Gaià escripturà el testament de Joan Sitjar, *vulgariter nominatus de le Torre*, el 18 de juliol de 1496 en el qual no hi mancaren els llegats pietosos *pro anima mea salvanda*. Aquests foren: 5 sous pel dret parroquial, 40 sous per a les trenta-tres misses de sant Amador a celebrar pel prevere Ponç Feliu *pro quibus canendis, luminaria et offerta*; 15 sous, *amore Dei*, destinats als bacins de l'obra de la Seu, obra de l'església de Sant Joan de Porreres, lluminària de la Verge Maria, de les ànimes del purgatori, redempció de captius cristians, de la Verge Maria de Lluc; 4 sous al bací de sant Antoni i 12 sous als altres bacins del temple parroquial de Porreres, on volia ser inhumat. Afegia que el que sobràs després de sumar aquestes quantitats fins arribar a 10 lliures es destinàs a l'obra del campanar ja començat d'aquesta segona església.⁸⁸ És bo recordar que no es tractava d'un campanar pròpiament dit, sinó d'una espadanya com solien tenir les esglésies gòtiques del moment i que en conservam un bon exemplar a l'església parroquial de Selva. Un document del dimarts, 11 de juny de 1499 en el qual es descriu la presa de possessió de Lluís de Santangel com a rector, s'esmenta que [...] *acceserunt ad campanile ipsius ecclesiae quod supra portale ipsius ecclesiae constructum est*.⁸⁹

En presència del notari Gaià, ja esmentat, es redactà l'última voluntat de Joan Feliu, el 29 de gener de 1497. Volia ser enterrat a la capella de sant Antoni de l'església parroquial. Assenyalava com a mandes pies 5 sous al rector, 100 sous al bací de les obres de l'església i 5 sous a tots els altres bacins, així com al de la Seu, que també es recaptava a l'església porrerenca. Afegia, en pla benèficoassistencial, barcelles de forment censals que cada any lliurava Joan Pons per una sort de terra a distribuir pel vicari i jurats de Porreres entre pobres o donzelles *maritandas descendentes de parentela mea*; 4 barcelles més que pagava en Nadal Duran per una vinya, destinades a pobres o donzelles de la vila a l'hora de maridar. Encara completava amb dos draps de llana blava setzens destinats als pobres a bon criteri dels marmessors. Adjudicava 4 lliures per les trenta-tres misses de Sant Amador i per la lluminària a celebrar per l'oficiant que triassin els marmessors.⁹⁰

⁸⁷ ARM, Prot. G-98, f. 241r-244v.

⁸⁸ ARM, Prot. G-99, f. 83r-84r.

⁸⁹ ARM, Prot. C-2.658, ff. 123r-126r.

BARCELÓ CRESPI, Maria (2000, 71-80). "Notes sobre algunes rectories mallorquines a les acaballes del segle XV: el cas de Porreres". *Homenatge dedicat a Llorenç Pérez*. Palma. Reproduït a BARCELÓ CRESPI Maria (2014, 91-113). *Sobre Porreres*. III. Porreres.

⁹⁰ ARM, Prot. G-98, f. 48r-49v.

Alguns exemples de testaments del segle XVI

S'ha de dir que del segle XVI els testaments preservats són molts. Un mostrari d'una dotzena, simplement a manera d'exemple, serveixen per comprovar l'expressió dels desitjos i actituds a l'espera del darrer alè de la gent de Porreres que palesen el context de religiositat popular als inicis de l'Edat Moderna.

Andreu Mesquida, el 28 de desembre de 1502, elegia marmessors els seus fills Antoni i Andreu (aquest residia a Manacor). Una vegada mort, volia descansar a la capella de sant Bernat de l'església de Sant Joan de Porreres. Les mandes contemplaven: 5 sous al rector pel dret parroquial, 5 sous al bací de l'obra de l'església, 12 diners als altres bacins, 5 sous a l'obra de la Seu i 5 sous a l'obra de Monti-sion. Potser sigui la primera vegada que es troba documentada una quantitat per a l'edificació de la capella del santuari, la qual cosa, sens dubte, té la seva importància a efectes d'establir la cronologia del procés constructiu. Deixava 40 sous per les trenta-tres misses de sant Amador a celebrar pel seu fill Miquel Mesquida, prevere. Un llegat interessant eren les 11 lliures que donava *bono amore et bona servitute* a Miquela, filla de Lluç Mager (?) de Valldemossa, així com 40 sous que li serien entregats en temps de núpcies. Andreu era el sogre del notari felanitxer Carles Gaià.⁹¹

Des del principi del segle XVI prenia més força la devoció al santuari de Monti-sion. Les obres de la capella avançaven a bon ritme, ho sabem gràcies als molts llegats pietosos constatats en els testaments de les gents de Porreres. A la família Dusai, de Ciutat, amb propietats al terme de Porreres, s'hi sumaren les principals famílies locals i un bon enfilall de persones devotes. Una bona manera de datar la construcció de dita capella.⁹²

El 10 de febrer de 1508 dona Pereta, muller d'Andreu Mesquida dictava testament per trobar-se *egritudine detenta de qua me mori timeo morte corporali cum meo tamen bono et pleno sensu firmaque loquela ac memoria integra per Dei gratiam existens facio, compono et ordino presens huismodi testamentum ultimum*. Elegia marmessors el seu marit i Joan Mora, prevere, a qui donaria 20 sous a cada un per gratificar la marmessoria. Indicava *eligo sepulturam corpori meo faciendam in siminterio ecclesie de Porreres in tumulo dels Mesquides quam quidem sepulturam volo et mando fieri bene et honorifice secundum statum meum ad noticiam et cognicionem dictorum meorum manumissorum* i les despeses de dita sepultura correrien a càrrec dels seus béns. Posava la seva ànima *in manibus domini nostri Dei Jesuchristi qui tocis humani generis salute in ligno Sancte Crucis mortem subire voluit corporalem* i per a la remissió del seus pecats, encarregava unes mandes pies que contemplaven 5 sous al rector o al seu vicari i 12 diners a cada un dels bacins de l'església parroquial. Com era costum, es preveïen unes misses i, per això, Pereta destina 40

⁹¹ ARM, Prot. G-164, f. 59r-61r.

⁹² BARCELÓ CRESPI, Maria (2012, 10-12). "Sobre la datació de la capella del santuari de Monti-sion". *Programa de Festes de Sant Roc*. Porreres.

sous per a les trenta-tres de sant Amador a celebrar a l'església pels preveres que elegissin els marmessors inclosa *luminaria et oferta* i 8 sous que cada any havien de pagar els hereus per un aniversari a l'església parroquial a celebrar *per omnes prebiteros ibi celebrantes*, beneficiats o no, el dia de la festa de Santa Anna, el 26 de juliol. Tot plegat era *in remissionem omnium meorum peccatorum, parentum meorum* i tots els fidels difunts.⁹³

Joan Marimon, àlies Nicolau, feu testament el dissabte dia 10 de novembre de 1515 i nomenava marmessors el seu pare Guillem i Tomàs Nicolau, prevere. Volia ser soterrat *in cimiterio sive fossar* de l'església parroquial de Porreres en el vas on fou enterrada la seva mare Catalina. Els llegats pietosos anaven destinats a: 5 sous a l'obra de l'església, 5 sous al bací de la capella del Corpus Christi, 5 sous a les llànties davant el Corpus Christi, 5 sous a les obres de Monti-sion, 5 sous al bací de les ànimes del purgatori i 12 diners als altres bacins de l'església. Incloïa també dos destinataris a Ciutat: 5 sous a l'hospital dels masells, fora murada, i 10 sous als frares franciscans del convent de Nostra Dona dels Àngels, també anomenat de Jesús, igualment fora murada. No es descuidava de les misses i, per tal motiu, deixava 2 lliures per les misses de sant Amador i 4 misses per l'ànima de la seva muller Blanca, de la seva mare Catalina, del padrí Mateu Nicolau i de la padrina Blanca esposa de Mateu, totes elles s'havien de celebrar a l'església parroquial.⁹⁴

El 2 de setembre de 1517, davant el notari Jaume Pujals, Andreu Tellades ordenava el seu testament que, com gairebé tots, començava dient *comendo animam meam in manibus domini Dei nostri Jhesuchristi qui totius humani generis salute in ligno Sancte Crucis mortem subire voluit corporalem*. Designava com a marmessors la seva muller Joana i el seu germà Antoni. Decidia ser soterrat en el cementiri de l'església parroquial de Sant Joan *in tumulo dels Tellades*. Alhora indicava que l'enterrament fos *secundum statum meum ad noticiam et cognitionem dictorum meorum manumissorum*. Aquesta indicació deixava ben clar que s'havia d'ajustar a la seva condició social sempre tenint en compte el parer i el criteri dels marmessors. Les mandes pies abastaven 5 sous al rector pel dret parroquial, 12 diners als bacins de l'obra de l'església de Sant Joan, Corpus Christi, fàbrica de Monti-sion, lluminària de la Verge Maria i dels pobres, 15 sous al bací de les ànimes del Purgatori i 6 diners a cada un dels altres bacins. Quant a misses, assignava 40 sous per a les misses de sant Amador a celebrar a l'església parroquial pels preveres que elegissin els marmessors a qui compensava amb 15 sous a cada un. Un llegat especial el feia a la seva esposa, que feia usufructuària de l'heretat si vivia casta i sense marit, de 100 sous *pro vestitu luctus*, la vestimenta de dol.⁹⁵

El notari Jaume Pujals, el 10 de març de 1520, redactà el testament de Ponç Feliu, prevere, qui nomenava marmessors el seu *patrum* (oncle) Ponç Feliu, també prevere, i Antoni Ferran de la

⁹³ ARM, Prot. G-164, f. 74r-75v.

⁹⁴ ARM, Prot. N-30, f. 67r-68r.

⁹⁵ ARM, Prot. P-561, f. 493r-494v.

Mesquida *consobrinum meum* els quals elegirien l'indret de sepultura a l'església i rebrien 10 sous. Ponç Feliu, per ser clergue, llegava 10 sous al bisbe de Mallorca; 5 sous a cada un dels bacins de Sant Joan, Corpus Christi, ànimes del purgatori, lluminària de l'església i confraria de la Verge Maria, a més de 12 sous a la resta de bacins del temple parroquial. No es descuidava de les misses, i assignava 2 lliures per a què tots els preveres celebrassin les misses de sant Amador amb lluminària i oferta, així com 20 sous per a una missa matinal cada any en honor de Déu, de la Verge Maria i de sant Joan, aquesta missa havia de ser amb diaca i subdiaca i després s'havia de fer absolució sobre el túmul. Els 20 sous s'havien de distribuir entre els preveres celebrants i presents, beneficiats o no, *inter quos computetur schola dicte ecclesie*. Altres 20 sous havien de ser per a una missa major anual en honor de la Verge, de sant Ponç i de santa Magdalena, el dia de la seva festa; missa a celebrar amb diaca i subdiaca, entre tots els preveres *ibi presentes inter quos volo computetur scola dicte ecclesie*.⁹⁶

Bartomeu Mora, conegut per Bartomeu dels Salmaters, dictà testament el dia 4 d'agost de 1521. Triava per marmessors el germà Miquel Mora i l'esposa Antonina. Alhora que encomanava la seva ànima a Déu, elegia sepultura *in siminterio ecclesie de Porreres in tumulo dels Mores quam sepulturam fieri volo et mando bene et honorifice secundum statum meum ad noticiam dictorum meorum manumissorum*. Deixava el que era pràctica habitual al rector o al vicari de la parròquia, és a dir, 5 sous. Agregava altres 5 sous a l'obra de l'església de Sant Joan i a l'obra de Monti-sion així com 12 diners a cada un dels altres bacins de l'església. Disposava que, després de la seva mort, els marmessors elegissin els preveres que haurien de dir a l'església parroquial les següents misses i les quantitats que hi reservava: 40 sous per les trenta-tres misses de sant Amador i 8 sous i 2 diners per les set misses dels Set Goigs de la Verge Maria. També adjudicava 10 sous a cada marmessor per la seva execució testamentària.⁹⁷

El primer dia de març de 1523, Pere Cardell feia testament fent constar *corpore et mente sanus et per Dei gratiam cum meo bono et pleno sensu firmaque loquela ac memoria integra*. Elegia com a comissaris o marmessors la seva esposa Pereta i el seu nebot Silvestre Cardell. Volia que el seu descans etern fos al túmul dels Cardell *in siminterio ecclesie de Porreres*, d'acord amb la seva condició i a coneguda dels dits marmessors. Entre els llegats pietosos, sempre per amor de Déu, esmentava 5 sous al rector o vicari de l'església pel seu dret parroquial. Afegia 4 sous al bací de l'obra de Sant Joan de dita església, altres 4 sous al bací de l'obra de l'església de Monti-sion, 2 sous al bací de la lluminària de la Verge Maria, 2 sous al bací de les ànimes del Purgatori i 12 sous als altres bacins. Alhora remarcava que els marmessors s'encarregassin de la celebració, a l'església parroquial, de les trenta-tres misses conegudes de manera popular com de sant Amador per les quals assignava 40 sous. No s'oblidava dels marmessors, a qui deixava 10 sous a cada un per la labor de la seva marmessoria.⁹⁸

⁹⁶ ARM, Prot. P-561, f. 685r .

⁹⁷ ARM, Prot. G-97, f. 279-280.

⁹⁸ ARM, Prot. G-96, f. 146r-147r.

El dia 12 de maig de 1523 Caterina, vídua de Joan Mesquida, afectada de malaltia, decidí fer testament i designà marmessor el seu pare Bartomeu Mas, de Campos, a qui donava potestat que si moria fes complir la darrera voluntat de la filla. Volia ser sebollida en el túmul dels Mesquida a l'església parroquial de Porreres. Entre els llegats pietosos contemplava: 5 sous al rector o al vicari de l'església; 4 sous a cada un dels bacins del Corpus Christi, Sant Joan, obra de Monti-sion i sant Sebastià; 10 sous a la confraria de la Verge Maria Mare de Déu i 12 diners a cada un dels altres bacins. Pretenia que li diguessin les trenta-tres misses de sant Amador i, per això, deixava 40 sous. Instituí una missa aniversari a celebrar el 26 del mes de juny de cada any per tots els preveres beneficiats o no celebrants en dita església parroquial en remissió dels seus pecats, dels seus pares i de tots els fidels difunts, per la qual cosa deixava 8 sous censals. Altres 8 sous anaven destinats a un aniversari pel seu marit Joan a acomplir el dia 25 de juny amb les mateixes condicions que l'anterior. Altres deixes no relacionades amb l'herència contemplaven 20 sous al marmessor; 3 lliures a Jaumeta, esclava de la seva sogra Magdalena, *pro adiutorio sue redemptionis* a entregar dins els dos anys següents a la mort de la testadora; 40 sous a Jaume Pons, estadant a Porreres, *pro serviciis per eum michi factis*.⁹⁹

El dimarts, dia 9 de maig de 1525, es formalitzava el testament d'Antoni Marimon *Ferran*. Antoni designava marmessors la seva esposa Margalida, el nebot Guillem Marimon *Ferran* i els preveres Ponç Feliu i Agustí Ferran destinant 10 sous a cada un d'ells. Esperava que el seu descans etern fos a l'església de Porreres *in tumulo predecessorum meorum ante capellam Sancti Antonii*. Dels seus béns, desitjava que es complissin una sèrie de mandes pies que contemplaven primerament 5 sous al rector pel dret parroquial. Després, *intuitu caritatis et pietatis*, 10 sous a cada bací de Sant Joan, Corpus Christi, sant Antoni, sant Sebastià, santa Aina de l'església de Porreres *ut orent Deum pro anima mea*. Completaven 30 sous al bací de les Ànimes del Purgatori, 5 sous als bacins de sant Sebastià –ja esmentat–, als dels pobres vergonyants i als de la fàbrica de la Seu i 2 sous als altres bacins. Per almoïna, a la parròquia de Porreres destinava 5 quarteres de forment censals, de nombre de 10, que li feia Bernat Veny dit del Puig, de Porreres, a pagar per la festa de Sant Pere i Sant Feliu del mes d'agost per la possessió del Puig a Porreres. L'almoïna anava destinada als pobres d'entre la seva parentela. Pel que fa a les misses, volia que a l'església celebrassin un trentenari tots els preveres de dita església.¹⁰⁰

Joana, muller de Pere Proençal, devia ser de Montuïri.¹⁰¹ Dictà testament el 12 de desembre de 1526 i elegia per executors testamentaris el seu marit Pere Proençal i Francesc Coli. Demanava ser soterrada al cementiri de l'església de Porreres *in tumulo dels Prohensals*. Entre les deixes, cal fer esment de 5 sous al rector o al seu vicari, 12 diners a cada un dels bacins de l'obra de Sant Joan, Corpus Christi, obra de Monti-sion, Sant Esperit i 6 diners destinats a la resta de bacins. És

⁹⁹ ARM, Prot. G-96, f. 152r-153r.

¹⁰⁰ ARM, Prot. B-143, f. 262r-263v.

¹⁰¹ Sembla confirmar-ho la indicació de celebrar unes misses a l'església d'aquella vila així com el fet de deixar dues sorts de terra situades en el terme de Montuïri a la germana Antonina, casada amb Bartomeu Manera, i a la germana Francina, casada amb Francesc Ripoll, tots de Montuïri.

interessant remarcar el bací del Sant Esperit perquè el que recaptava anava destinat a la redempció de captius cristians la majoria dels quals es trobaven al nord d'Àfrica. El convent de frares trinitaris del Sant Esperit de Ciutat canalitzava aquesta tasca d'alliberar cristians si es pagava un rescat, tasca que compartia amb l'altre orde redemptorista dels mercedaris. A l'apartat de misses indicava les trenta-tres de sant Amador per dir a l'església de Porreres i les misses dels Set Goigs de la Mare de Déu a l'església de Montuïri. Encara destinava 11 sous i 8 diners per dir en el mes d'agost, cada any, tres misses de la Santíssima Trinitat.¹⁰²

Joan Sitjar, fill del difunt Joan Sitjar àlies Roig, dictava testament al notari Carles Gaià el 15 de setembre de 1527. Els marmessors, de la seva parentela, eren Baptista Sitjar, prevere, i Mateu Sitjar als quals deixava 11 sous. Manava ser enterrat *in cimiterio de Porreres in tumulo dels Sitjars*. Assenyalava un enfiloll de mandes pietoses que contemplaven 5 sous al rector pel dret parroquial, 5 sous al bací de Sant Joan, 5 sous a l'obra de Monti-sion, 5 sous a altres bacins i, entre ells, el de les ànimes del purgatori i 12 sous a la resta de bacins. A més, destinava 2 lliures per les trenta-tres misses de sant Amador a celebrar a l'església parroquial pels preveres que volguessin els marmessors i 8 sous i 2 diners per les misses dels Set Goigs de la Verge Maria a celebrar a l'església de Monti-sion pels preveres que elegissin els marmessors *et pro celebracione, luminaria et offerta*. A la seva muller Joana, entre altres coses, li lliurava 10 lliures *pro vestitu luctus*.¹⁰³

Mossèn Miquel Feliu era prevere de Porreres i habitava al poble. El 27 d'agost de 1533 formalitzava el seu testament. Proposava per marmessors dos membres de la seva família: Gabriel Feliu i Ponç Feliu, igualment preveres. Volia ser enterrat a l'església parroquial *in qua volo ponentur duo lapiscide* a pagar dels seus béns. Per ser capellà, deixava 5 sous al bisbe de Mallorca i 5 sous al rector de Porreres d'acord amb el dret parroquial. També destinava 5 sous a cada un dels bacins de Sant Joan, pobres, ànimes del purgatori, Corpus Christi, obra de Monti-sion i 12 diners a la resta de bacins. Per a la seva ànima manava celebrar les misses de sant Amador, aniversaris i per Sant Miquel, cada any, una missa *voce alta* per tots els preveres beneficiats, o no, de l'església. Un llegat especial consistia en 2 barcelles de forment que destina als companys preveres de l'església de Porreres.¹⁰⁴

Porrerens i porrerenques a fora de la Vila

Davant el notari Joan Porquers el dissabte, 12 d'octubre de 1471 Joana, muller d'Antoni Alçamora, fuster, dictà la seva última voluntat. Vivia a Ciutat, però quan li arribàs la mort, volia que *corpus meum deferatur ad dictam villam* [de Porreres] i desitjava ser sebollida a la seva església parroquial *in tumulo quem illic habeo*. Hi donava algunes deixes com 20 sous al bací de la Verge Maria, 10

¹⁰² ARM, Prot. G-97, f. 263r-264r.

¹⁰³ ARM, Prot. G-96, f. 341r.

¹⁰⁴ ARM, Prot. G-165, f. 232r-231v

lliures perquè els marmessors distribuïssin en misses i altres obres pies, així com 10 sous a la confraria de Sant Antoni de Viana *de qua confrater sum*.¹⁰⁵

Antoni Gordiola trobant-se malalt i resident en el moment a l'hospital del mesells de Ciutat, feu testament el 13 d'agost de 1509 en el mateix centre hospitalari, situat fora murada i que acollia els leprosos. Antoni elegia sepultura en un carner de l'església de dit hospital emperò traspassava 2 lliures per a les trenta-tres misses de sant Amador i lluminària que encarregava al prevere Ponç Feliu per dir-les a l'altar major de l'església de Sant Joan de Porreres.¹⁰⁶

Almanco en els anys de transició a la Modernitat hi havia un grup de capellans porrerencs que habitaven a la ciutat de Mallorca. Entre ells, potser el més reconegut sia mossèn Gabriel Mora. Altres noms eren Antoni Salom, Ponç Feliu, Miquel Mora, Joan Mora, Miquel Mesquida, Bernat Baulenes i altres.

Aquests porrerencs, a l'hora d'expressar la seva darrera voluntat, tenien un record per a la seva vila nadiua.

Mossèn Antoni Salom feu testament el dia 12 d'abril de 1509 i l'escripturà el notari Joan Porquers. Era prevere a la Seu, a l'església parroquial de Santa Eulàlia de Ciutat i beneficiat a la parròquia de Porreres. Elegia marmessor mossèn Joan Roig, prevere, *carissimum amicum meum*, que fou domer de la Seu, a qui lliurava una gramalla de dol amb capulla de drap de llana. Pel que fa a les deixes, llegava 5 sous al bisbe pel dret episcopal; 24 sous censals que rebia sobre una vinya, dels quals 16 eren per aniversaris a celebrar cada any a l'església de Porreres per l'ànima del seu pare, Gabriel Salom i per la de la seva mare, Bàrbara; i els 8 restants, per la seva ànima a l'església de la Verge Maria de Monti-sion cada any el dia de la Visitació de la Verge. Volia que es diguessin les misses de sant Amador a l'església de Porreres per preveres de la mateixa, tant beneficiats com no. Mossèn Salom tingué un record per dues dones que el serviren: Agnès, que havia estat esclava del mercader Bernat Rovira, ciutadà, i en el moment lliberta, a qui declarava usufructuària de per vida de l'alberg que posseïa a la vila de Porreres prop de la plaça, i per Bàrbara, donzella, filla del difunt Guillem Riera de Porreres *pro servitute prestata in domo mea* a qui deixava 100 sous que li serien entregats davant l'església el dia del seu casament. Nomenava hereu universal Jesucrist la qual cosa significava que, després de la seva mort, els seus béns s'havien de vendre en pública subhasta i repartir els diners obtinguts segons el costum. Dels censals que rebia, destinava 30 sous per aniversaris a l'església de Santa Eulàlia de Ciutat, per celebrar cada any el dia de la festa de la Visitació de la Verge un ofici solemne amb capes i bordons i també un ofici dels morts amb nou lliçons, lliurant 2 diners a cada prevere celebrant. El que restàs havia de ser per instituir un benefici a l'església de Santa Maria de Monti-sion de Porreres a l'altar de la capella baix invocació de santa

¹⁰⁵ ARM, Prot. P-453, f. 68.

¹⁰⁶ ARM, Prot. N-30, f. 12r

Bàrbara que, en el cas que volgués, podria ser pel ja esmentat mossèn Joan Roig o per algun dels preveres de l'església parroquial de la vila que no comptàs amb benefici. Aquest testament ofereix informació interessant que permet corroborar que a principi del segle XVI, feia poc que s'havien començat les obres de l'església del santuari de Montis-ion, en una capella del qual volia descansar. Així ho expressava: *eligo sepulturam corpori meo faciendam in ecclesia beate Marie Montis Sion in sumitate cuiusdam podii satis prope dicte villam situata in tumulo quem habeo in capella quam ibi noviter teci et institui sub invocacione Sancte Barbare*.¹⁰⁷

Mossèn Gabriel Mora, sens dubte, pertanyia a alguna de les riques famílies pageses de Porreres. És sabut que almenys des de 1479 ja estava instal·lat a Ciutat. Va ser vicari de la parròquia de Sant Miquel, gaudi d'un benefici a Santa Eulàlia i a la Seu, procurador de la caixa de Sant Bernat, domer i bosser de la catedral i va exercir de capellà al monestir de Santa Elisabet de monges jerònimes. Malgrat tot, no es va desvincular ni de familiars ni de coneguts, així com tampoc de les vicissituds de la parròquia de Porreres.¹⁰⁸ El notari Alexandre Brondo va escripturar el seu testament el dimecres, 27 d'agost de 1522 en el qual mossèn Mora designava marmessors fins a sis homes, entre els quals hi havia el canonge i humanista Gregori Genovard i Espanyol i el notari Damià Mora, parent seu. Elegia sepultura a l'església conventual de les jerònimes en el túmul que feu construir mossèn Bernat Duran. Deixava llegats a esglésies, convents i hospitals de Ciutat. Ara bé, pel que fa a Porreres: 100 sous a les obres del temple parroquial, 4 quartans d'oli al bací de les llànties, 20 sous al bací de les ànimes del Purgatori i 2 sous a cada confraria per tal que resassin per la seva ànima. Alhora repartí casa, terres i censos a Porreres entre diversos membres de la seva família.¹⁰⁹

A través de l'anàlisi de la religiositat de les gents de temps enrere, hom pot acostar-se a la mentalitat i a les creences de la societat en què s'integraven.

¹⁰⁷ ARM, Prot. P-452, f. 19r-21r.

¹⁰⁸ BARCELÓ CRESPI, Maria (2000, 199-211). "Gabriel Mora, un humanista porrerenc". *Al tombant de l'Edat Mitjana. Tradició medieval i cultura humanista*. XVIII Jornades d'Estudis Històrics Locals. Palma.

BARCELÓ CRESPI, Maria (2002, 281-290). "El testament de dos humanistes: Gabriel Mora i Gregori Genovard". *BSAL*, 58. Palma.

BARCELÓ CRESPI, Maria (2009, 137-146). "Gabriel Mora, un prevere porrerenc en el cercle d'humanistes de la ciutat de Mallorca". *Actes de les II Jornades d'Estudis Locals*. Porreres. Reproduït a BARCELÓ CRESPI, Maria (2014, 163-204). *Sobre Porreres*. III. Porreres.

¹⁰⁹ ARM, Prot. B-143, f. 134r-136v.

Mapa i plànols dels camins de Lluçmajor a Porreres (1758)

JOAN BAUZÀ LLINÀS

ANTONI GINARD BUJOSA

ANDREU RAMIS PUIG-GRÒS

Introducció

En una recerca més àmplia sobre mapes, plànols i formes de representar el territori, ens hem centrat en una tipologia de documents manuscrits que hem definit com a *mapes de visura* (des del segle XIV fins al segle XIX, sobretot durant els segles XVII i XVIII).¹ Els *mapes de visura* són imatges i representacions de tipus cartogràfic elaborades *ex professo* amb la clara intenció d'aclarir, a través de la imatge, quelcom que es posava en dubte. La finalitat demostrativa pot provenir d'una o de les diverses parts implicades en un procés litigiós. Tot i que la visura suposa un dictamen per part d'un perit o expert, el mapa no sempre és obra d'un coneixedor de tècniques i mètodes cartogràfics. És freqüent, per no dir habitual, que el mapa (a vegades plànol o croquis) sigui obra de persones poc avesades a l'aixecament planimètric, encara que també és cert que hi ha visures per encàrrec a professionals reputats i amb gran experiència dins el món de l'enginyeria, l'arquitectura o, fins i tot, les arts plàstiques.

A la varietat formal s'hi suma una varietat temàtica, atès que les possibilitats de confrontacions per a defensa d'interessos són molt nombroses. La representació d'un espai, per esquemàtica que sigui, deriva essencialment d'una disputa de propietat o de drets vinculats o relacionats amb l'ús o els drets sobre un determinat bé. Així, podem parlar d'alguns assumptes recurrents que, al llarg del temps, han generat un nombre considerable de mapes de visura.

Atès que la Reial Audiència exercia funcions judicials, però també de govern, els mapes de visura, d'acord amb les causes de les quals provenen, responen a diverses qüestions: confrontes i definició dels límits de la propietat, drets de pas, camins i vies de comunicació, terres comunals i disputes entre els interessos col·lectius i els particulars (titularitat, aprofitaments o pasturatges), usos de l'aigua (propietat, aprofitaments i infraestructures) o visures de projectes de construcció i d'altres actuacions.

En aquest cas, presentam un mapa i dos plànols dels camins de Lluçmajor a Porreres, de 1758, que són un bon exemple dels conflictes pel dret de pas i els camins. Aquests documents permeten una lectura històrica d'un territori faisonat per elements significatius del paisatge, que s'hi representen mitjançant una simbologia elemental, quasi naïf, i una toponímia ben precisa.

¹ A hores d'ara la recerca ha permès donar a conèixer mapes de visura de l'alqueria de Guatners (Llorito), de Santanyí, de Marratxí i del Pla de Sant Jordi (Palma) que abasten des de mitjan segle XV fins al segle XIX.

Els documents gràfics provenen de dos expedients de la Reial Audiència de Mallorca i ofereixen una bona mostra dels citats mapes o plànols de visura. Per les seves característiques es podrien presentar, fins i tot, com una provatura o una base per a una nova cartografia emergent, que tindrà el més significatiu exponent en el mapa de l'illa de Mallorca de 1785, patrocinat pel canonge Antoni Despuig i Dameto. De fet, els dos camins referenciats a la documentació judicial apareixen clarament representats en el mapa de 1785. En canvi, el mapa de 1758, a una escala més gran, és més ric en toponímia que el mapa posterior impulsat per Despuig, a una escala més petita.²

Procedència del mapa i dels plànols

El mapa i els plànols provenen d'un plet davant la Reial Audiència, format per dos expedients (ARM AA Plets II M 66/16, f. 67 i ARM AA 719/1, f. 14 i f. 21), però que afecten el mateix litigi.

La disputa té l'origen, l'any 1756, amb la construcció d'una paret per part de la propietat de Pérola que impedeix el pas del camí des de Lluçmajor cap a la Bastida i cap a Porreres, i que hauria obligat a transitar per un altre camí des de Lluçmajor en direcció a Porreres i Felanitx. Tant la propietat de la Bastida com les Universitats de Porreres i de Lluçmajor denunciaven els fets per tal de mantenir el pas pel camí de Lluçmajor fins a Porreres, per la Bastida. La propietat de Pérola pretén defensar el tancament d'aquest camí, tot intentant centrar el debat sobre quin dels dos camins ha de tenir la consideració de "camí reial". En el litigi, a més de les Universitats de les viles de Lluçmajor i de Porreres, hi estan implicades dues famílies importants: els Montis, propietaris de la Bastida, contra Catalina Mesquida, propietària de Pérola i, a la vegada, esposa de Guillem Bestard, relator de la Reial Audiència.³

El primer expedient (de 70 fulls foliats) (ARM AA Plets II M-66/16) s'inicia el 30 de juliol de 1757. Els litigants són Fèlix de Montis i Suñer, absent del Regne, propietari de la Bastida, representat per Jordi Colomar i Miquel Manera, contra Catalina Mesquida, propietària de Pérola, representada per Martí Pou.

El dia 30 de juliol, Miquel Manera, en nom de Jordi Colomar, apoderat de Fèlix de Montis,

² Els topònims comuns del mapa de 1758 amb el de 1785 són: *Mina, Pérola, Sò Frigola, Sò Fullana, Sò Lluís, El Tast, Bastida, N^a S^a de Mòte-Sion i Riquers*, juntament amb els dels de les viles de Lluçmajor i Porreres.

³ Guillem Bestard i Ferrer. Fill d'Andreu Bestard i Canyelles, notari de Binissalem, i de Francina Ferrer i Serra de Marina. Nasqué el 12 de gener de 1724. El 24 de setembre de 1753 contragué matrimoni amb Catalina Mesquida i Ramon. Es matriculà a la Universitat Literària l'any 1738; obtingué el batxillerat el 8 de maig de 1742 i el doctorat el 23 de juny del mateix any. Feu la passantia amb el Dr. Antoni Serra Maura. Examinat per la Reial Audiència jurà com advocat el 27 d'abril de 1746. Fou jutge de la cúria de la cavalleria de Salvador d'Olesa. El 1758 era relator de la Reial Audiència. El seu nomenament es degué a les gestions de Bonaventura Serra al comte de Campomanes. Jutge d'apel·lacions del Consolat de Mar (1754 i 1758). El 1769 fou nomenat advocat extraordinari del Sindicat de Fora. Soci fundador de la Reial Societat Econòmica Mallorquina d'Amics del País (1778). Estigué matriculat en el Col·legi d'Advocats des de la seva fundació (1779) i en fou degà (1780 i 1785). Fou catedràtic de *Instituta* a la Universitat Literària des del 7 de novembre de 1747 i, posteriorment, de *Prima de Leyes* (15 de març de 1755-11 de febrer de 1787). Podria haver-se jubilat el 1779, però volgué mantenir el càrrec. Morí el dia 11 de febrer de 1787. Fou autor de cinc al·legacions jurídiques impreses (PLANAS, 2011: 155-156).

exposa que posseeix un camí per transitar amb carro, cavalleria o qualsevol altre mitjà des de la Bastida per la possessió de Pérola de Lluçmajor i que, Miquel Seguí, majoral de Pérola, propi de Catalina Mesquida, ho impedeix (f. 1). El 21 de setembre, els regidors de la Universitat de Porreres decideixen acudir a la Reial Audiència, perquè la propietat de Pérola impedeix –posant barreres amb pany i clau– el camí que de la vila, per la Bastida i per Pérola, va fins a la Ciutat de Palma (f. 11). Nomenen *lo Honor* Antoni Móra de Son Drago; els representa el notari Mateu Estada (f. 12).

Obviant l'expedient suara citat, el 23 de novembre de 1757, s'obre un segon expedient (ARM AA 719/1) quan Martí Pou, en nom de Catalina Mesquida, denuncia que els vianants entren dins Son Frígola, propietat de la seva representada, i demana que la Universitat de Lluçmajor es faci càrrec de la recomposició del camí. Dia 5 de desembre, Mateu Estada, en nom dels regidors de Lluçmajor, respon a la notificació i recorda que hi ha una causa pendent (f. 4-5), que és la iniciada el 30 de juliol (en l'altre expedient) en relació a la qual fa referència al «mapa que ofrezco en la mencionada causa».

El 6 de desembre, Martí Pou reclama la visura, «porque el medio de la visura es el más fácil y segura para averiguar si es cierto lo que llevo expuesto y pedido» (f. 6). Dia 2 de gener de 1758, Onofre Gomila, notari i escrivà, dugué a terme una visura (f. 9-10) que seria molt discutida; de fet, el 26 de gener, Martí Pou posa en dubte els termes de la visura. És possible interpretar que el desacord se centra en definir quin dels dos camins diferents és el “camí reial” per anar de la vila de Lluçmajor cap a Porreres: «un camino Real que llega a la villa de Porreras desde Lluçmayor» (f. 11). Dia 1 de febrer, Martí Pou urgeix una resolució (f. 12).

El 2 de febrer, els regidors de Porreres manifesten que «la dita Sra. pretén impedir un camí molt antich per cuyo camí se va de este vila de Porreras a la ciutat de Palma passant per la Posso. La Bastide y per la Posso. Pérola» (f. 18). El 4 de febrer, Mateu Estada impugna la visura del 2 de gener, tot afirmant que «el camí passa des de Lluçmajor per la ma esquerra del Predio Pérola» i per reforçar els seus arguments, presenta un plànol de la secció del camí [plànol 1] (f. 13). El 14 de febrer, Mateu Estada insisteix en la inexactitud de la visura i que el plànol és correcte: «al thenor del mappa que presenté que es totalmente contra la dha. visura para justificacion dho. mapa y para evidenciar haberse excedido en la visura y que esta no es conforme al terreno» (f. 15).

El 20 de febrer, Josep Campaner redacta un informe –que podem suposar gairebé determinant– sobre el conflicte.⁴ En primer lloc, proposa unir els dos expedients del plet; en segon lloc, aclareix la confusió derivada de la visura del 2 de gener, tot presentant un nou plànol de la secció del camí [plànol 2] que s'explica amb molt de detall (f. 19-20). En conclusió, es tracta de dos camins separats i que «el camino Rl. de Porreras se deve entender desde nº 23 hasta nº 8» (f. 20). És a dir,

⁴ Josep Campaner [*Josepus Campaner*] és identificable amb Josep Campaner i Crespí, germà del també jurista Jaume Campaner i Crespí († 1765) i oncle de Nicolau Campaner Sastre de la Geneta († 1831). Obtingué el batxillerat a la Universitat Literària el 16 d'abril de 1741 i el doctorat el 25 de juny de 1741. Realitzà la passantia amb el Dr. Antoni Nadal. Examinat per la Reial Audiència jurà com advocat el 10 de febrer de 1746. Segons Bover, fou jutge de la cúria de la cavalleria de Pacs. Posteriorment, accedí a l'estat eclesiàstic. Fou autor d'una al·legació jurídica impresa (PLANAS, 2002: 60-61).

de Lluçmajor a Porreres per la Bastida, que era el pas que obstaculitzava la propietat de Pérola.

Respecte al plànol de la secció del camí [plànol 2] –que és coincident amb el presentat per Mateu Estada [plànol 1]–, afirma: «el mapa que novament te presentat es conforme á la cituació, terreno y caminos conté que sera enseñat als testimonis, y conté Veritat y es ver» (f. 20v). Per refermar les dades incorporades al plànol de la secció del camí [plànol 2], adjunta a l'expedient una còpia d'una capbreuació de 31 de gener de 1710 promoguda pel magnífic Rafel Frigola, doctor en Medicina (f. 22-23): té un rafal dit *Son Semar* i abans *Son Rovellat* que eren, antigament, dues-centes quarterades, situat en el terme de Lluçmajor “*in loco del Pelech*”. Afronta amb Pérola (del mateix propietari) amb terres de Joan Antoni Güells, ciutadà, amb l'hort de Gabriel Oliver, amb la possessió de Míner, amb terres d'Antoni Miralles *Beca* i amb terra de diversos establidors de *Son Semar*. També inclou una peça de cinc quarterades de terra i vinya que afronta amb el camí que va a Míner, amb terres d'Antonina Garí, muller d'Antoni Esbert, síquia mediant, amb terres d'Antoni Joan Ros, síquia mediant, amb terres de la magnífica senyora Francina Socies i Pastor, muller del magnífic Antoni Sala, doctor en Medicina, amb terra d'Antoni Company *Tonió*, amb terra de Miquel Amengual *Valent*, amb terra del magnífic Joan Antoni Güells, ciutadà, amb terres d'Antoni Esbert i amb terres dels hereus de Joan Coll, camí mediant.

Finalment, el 22 de febrer, Martí Pou intenta rebatre els arguments de la part contrària:

«Supone que el camino de Felanig es distinto de el de Porreras contra lo que se expresa y confiesa en la Visura [de 2 de gener] siendo asi que el Camino que supone ser de Felanitx y le pone en el nº 6 va a passar por en medio de la villa de Porreras y antes de llegar a esta villa se une con la travesia que en otro tiempo passava por Son Frigola y la Bastida» (f. 25-25v).

Més endavant, la continuació d'aquest plet, ja amb els dos expedients unificats, dona lloc, el 13 de novembre de 1758, a la presentació del mapa del camí de Porreres a Lluçmajor (ARM AA Plets II M-66/16, f. 67), presentat per Miquel Manera, en nom de Jordi Colomar, apoderat de Fèlix de Montis (f. 65-65v).

Una dada d'interès és que en el detall de les costes del procés corresponent als regidors de Porreres i Lluçmajor hi figura una partida de 10 sous, atribuïble a l'execució del *Mapa* (25 de febrer de 1758) (ARM AA 719/1, f. 26v).

L'indret de la discòrdia

Els plànols i el mapa indiquen clarament l'indret de la discòrdia, que és la causa del litigi, a la confluència dels dos camins en direcció a Porreres. Al mapa: 51. «Part ahont se unexen los caminos Reals de Porreras y de Felenix». La paret que impedeix el camí està assenyalada amb el núm. 4 [plànol 1] i amb el núm. 9 [plànol 2]; al mapa s'hi dibuixa la paret («7. Paret nove qui tanca el camí vell; feta el año 1756»).

A causa del tancament del camí, el trànsit s'havia desviat per una drecera, per tal d'esquivar l'obstacle de la paret. Al plànol 1 s'indica esquemàticament la drecera (6. *Dredera del Garroveral*)

per dins Pérola (núm. 5), sense arribar a la continuació del camí cap a Porreres. El plànol 2 dibuixa tot el traçat de la drecera per la 13. *Tanca del Garroveral de Son Semar*, per dins terres de *Son Semar* (núm. 10), fins que arriba a la continuació del camí cap a Porreres. Al mapa, la drecera correspon al núm. 6. *Camí nou qui entre dins el vell*, que transcorre per dins terres de núm. 5. *Garroveral de Pérola*, per voltar la paret (núm. 7) i enllaçar el camí de Lluçmajor amb el de Porreres per la Bastida.

Noti's l'ús de diversos topònims (Pérola i Son Semar) per designar les mateixes terres. Un altre topònim igualment usat a la documentació és el de Son Frígola. A mitjan segle XVII, les terres de Pérola s'han d'identificar amb les de Son Frígola. El 19 de setembre de 1615, Rafel Frígola arrendà *la possessió dita Pérola i Son Semar* (FONT, 1982, IV, 367 i 371-373). El plànol núm. 2 (ARM AA 719/1, f. 21) confirma un canvi de denominació: *5. Pérola antes Son Frigola*, l'any 1758.

El mapa de 1758

El mapa és un manuscrit fet amb tinta i aiguada sobre paper d'aquarel·la, de 735 x 425 mm; emmarcat amb una línia continua de 595 x 413 mm; a la part inferior, té el requadre amb la llegenda (135 x 415 mm). El mapa se centra en les terres de les possessions de la Bastida i de Pérola, els propietaris de les quals són les dues parts litigants. Abasta tot l'àmbit entre Lluçmajor i Porreres, per tal d'explicitar tant el camí objecte de la disputa com el proposat camí alternatiu (de Lluçmajor a Porreres i Felanitx).

El mapa no té escala, encara que incorpora una percepció de visió en perspectiva (des de Lluçmajor) i una noció de les proporcions, tot respectant les posicions relatives i les orientacions dels elements representats. A pesar de les dificultats que ofereix per dur a terme un assaig de georeferenciació sobre un mapa topogràfic, en base a l'àrea de cobertura, l'àmbit del mapa de 1758 abastaria –en hipòtesi– un espai d'un perímetre d'uns 33 km i una superfície d'uns 65 km², amb la qual cosa és possible assignar-li una escala aproximada de l'ordre 1:16.168.

La representació territorial incorpora camins, possessions (amb topònims interiors) i altres aspectes del paisatge. El mapa és, gairebé per definició, un mapa de camins, ja que se centra sobretot en la connexió entre Lluçmajor i Porreres, que és l'objecte del plet, i en els camins d'accés a les diverses propietats.

Camí de Campos (3. Camí de Campos)

Tan sols és una referència a la sortida de Lluçmajor (actual Ma-19A). A la dreta, un signe d'un molí de vent fariner, identificable amb el molí d'en Gaspar, tot i que en aquest indret s'ha conservat un conjunt de tres molins de vent fariners.

Camí de Lluçmajor a la Bastida i a Porreres

És l'actual carretera Ma-5020 i el camí de la disputa, clarament indicat des de Lluçmajor en direcció a Porreres (2. *Camí qui va de dita Vila Lluçmajor a la Bastide*). A la sortida de Lluçmajor,

a l'esquerra, signe d'un molí de vent fariner, identificable amb el conjunt dels molins de vent. Més endavant, el camí és travessat per una síquia (4. *Sequia dels molins de aygue*); els molins hidràulics s'han de relacionar amb la font del Pèlec.⁵

En arribar al punt de la discòrdia, hi ha el dibuix d'un caminal nou per esquivar l'obstacle de la paret que tancava el pas (6. *Camí nou qui entre dins el vell*), així com el dibuix de la paret (7. *Paret nove qui tanca el camí vell; feta el any 1756*). Tot situat a la confluència dels dos camins en direcció a Porreres (51. *Part ahont se unexen los camins Reals de Porreras y de Felenix*).

Seguidament, la continuació del camí cap a la Bastida i fins a Porreres aporta algunes característiques constructives (10. *Proseiex el camí de la disputa ab vestigis de paret antigue y empredat ala part superior*; 18. *Proseguex el camí de la disputa ab vestigis de paret y empredrat*; 28. *Proseiex el camí de la disputa*; 29. *El collet del Puig agut per hont passe el camí*; 35. *Part ahont se unexen los camins de la disputa y el de Felenix*). Des d'aquest tram parteixen els camins cap a les cases de Míner (11. *Camí qui va a las cases de Mina*), el camí que va a les cases de Pérola, el camí de la Bastida (22. *Camí qui va a las cases de la Bastide*) i el camí cap a les cases dels Riquers.

Camí de Lluçmajor a Porreres i Felanitx

És el possible camí alternatiu, clarament indicat des de Porreres en direcció a Lluçmajor fins al punt del conflicte, que és l'objecte del plet. En realitat, si aquest camí s'ha de continuar des de Porreres fins a Felanitx, s'ha de fer a través del nucli urbà de Porreres, tal com apareix indicat al mapa (37. *Continua el camí qui va a Felenix*).

Cap a ponent del nucli de Porreres, el primer punt d'atenció d'aquest camí és la ja esmentada confluència amb el camí que prové de Lluçmajor per la Bastida (35. *Part ahont se unexen los camins de la disputa y el de Felenix*), però ara, en direcció a Lluçmajor, el camí es dirigeix cap a llebeig i cap a migjorn, per darrera un puig que podem identificar amb el puig de les Tres Fites i per l'anomenat Coll d'en Cerdà (38. *Coll den Serdá*; 41. *Camí qui ve de Felenix y abaxe per el coll den Serdá*; 46. *Proseiex el camí de Felenix*) fins arribar novament a l'esmentat punt de la disputa, a la unió amb el camí de Lluçmajor a Porreres per la Bastida (51. *Part ahont se unexen los camins Reals de Porreras y de Felenix*). A aquest camí hi aboquen uns ramals que van a les possessions dels Monjos, al Tast, a Son Lluís, a Son Frígola i a Son Frigoleta; passa per devora Son Fullana del Pou i un darrer camí cap a Son Fullana del Serral.

Aquest camí, segons el Catàleg de camins del terme municipal de Porreres,⁶ és, en part, el camí núm. 16 (camí des Moreis / camí de sa Mesquida / camí de Baulenes), que ha estat definit per Maria Barceló:

⁵ Rosselló i Sacarès ofereixen un resum de referències sobre la font des Pèlec i el seu sistema (vegeu ROSSELLÓ; SACARÈS, 2014: 146 i ss.).

⁶ REYNÉS TRIAS, Antoni (Coord.) (2009) *Catàleg de camins del terme municipal de Porreres*. Tom I. Mallorca: Consell de Mallorca. Departament de Medi Ambient. Pàg. 130-137 i mapa pàg. 138.

«Quan serem al molí des Coll convé [...] pujar al puig d'en Femella [...]. Prosseguint el camí [de sa Mesquida] passarem molt prop de la possessió d'Es Tast [...]. S'acaba el camí asfaltat i si ens desviam una mica a l'esquerra trobarem la possessió de Baulenes. [...]. De retorn al camí principal seguirem fins a Son Lluís» (BARCELÓ, 2001: 36-37); «el camí que anava fins a Es Tast i després seguia una doble direcció: 1) cap a Baulenes, Son Verdera, Son Corem fins arribar a l'actual carretera Campos-Llucmajor. 2) cap a Son Frígola fins abocar a l'actual carretera Porreres-Llucmajor» (BARCELÓ, 2001: 198).

Des de Llucmajor, aquest segon tram de camí cap a Porreres l'hem d'identificar amb el camí de Son Frígola. Atenent la informació disponible, el camí no hauria tengut consideració de camí reial i, actualment, és una via de difícil trànsit. Això no obstant, l'Ajuntament de Llucmajor el declarà camí veïnal l'any 1894:

El Ayuntamiento de Lluchmayor ha abierto una información pública para que se declare vecinal el camino llamado de «Son Frígola», desde su arranque entre los kilómetros 28 y 29 de la carretera del Estado, que conduce desde Palma á Porto Colom, hasta el confín de aquel término municipal, en donde se bifurca para dirigir uno de sus ramales á la villa de Campos y otro á la villa de Porreras.⁷

La declaració de camí veïnal s'anuncià oficialment el 7 de setembre de 1894:

La Corporación municipal de Lluchmayor celebró sesión en la que se dio a conocer el haber sido declarado vecinal el camino de Son Frígola hasta el confín del término municipal de Lluchmayor. (LLABRÉS; POU, 2012: 367).

Les possessions

Una altra informació del mapa són les referències a les possessions, especialment Pérola i la Bastida, però també altres propietats.

Pérola (Llucmajor), situada al camí de Porreres, entre Míner i Son Frígola. Documentada el 1252, el 1307 era una de les terres més riques del terme. Confrontava amb la Bastida (Porreres). Segons Font Obrador, «La alquería “Pérola” era en la centuria decimosexta, propiedad de los Frígola y “Son Frígola”, desmembración de aquélla, asimismo en la época en cuestión, de una familia Frígola» (FONT, 1963: 218). Com s'ha dit, les terres de Pérola s'han d'identificar amb les de Son Frígola i Son Semar. El plànol núm. 2 confirma el canvi de nom: 5. *Pérola antes Son Frígola*, l'any 1758. El 1777, Pérola, valorada en 4.000 lliures, era de Guillem Bestard, espòs de Catalina Mesquida. D'aquesta possessió són interessants la toponímia interior i les referències explícites al mapa:

- 5. *Garroveral de Pérola* (representat al mapa amb arbrat regular)
- 8. *Samenter de Pérola ab amerlers* (al mapa, amb arbrat regular)
- 9. *Rotas de Pérola*
- 13. *Sementer de Pérola*
- 15. *Hort de Pérola* (al mapa, puntejat dins un requadre)

⁷ *El Noticiero Balear: diario de avisos y noticias*. Núm. 1.115, 15 de juny de 1894, pàg. 2.

- 16. *Pleta de Pérola* (al mapa, al costat de l'hort, dins un tancat)
- 17. *Cases y sementer de Pérola* (al mapa, dibuix de les cases)
- 19. *Rotas de Pérola* (al mapa, amb arbres disseminats)
- 20. *Paret divisoria de la Bastide y Pérola* (al mapa, línia de traç continu)
- 49. *Paret divisòria de Pérola, son Fullane del Pou, Son Frigoleta, y son Frigola gran* (al mapa, línia de traç continu)

La Bastida (Porreres), situada entre Pérola i els Riquers. L'any 1679 fou fideïcomesa pel ciutadà militar, abans corsari, Joan Baptista Sunyer, i passà per herència a la seva neboda Paula Sunyer. Els béns dels Sunyer passaren als Montis. Fèlix Francesc de Montis, originari de Sardenya, es casà amb Paula Sunyer Saliner, filla d'un mercader mallorquí, i traslladà la seva residència a Mallorca el 1667. El 1791, Antoni de Montis i Álvarez, regidor perpetu de l'Ajuntament de Palma, fou el primer marquès de la Bastida (BARCELÓ; FERRÀ; SERVERA, 1997: 73-75). Com en el cas de Pérola, són interessants la toponímia interior i les referències textuais que conté el mapa:

- 20. *Paret divisoria de la Bastide y Pérola* (al mapa, línia de traç continu)
- 21. *Rotas de la Bastide dites lo arbosar*
- 22. *Cami qui va a las cases de la Bastide*
- 23. *Pinar de la Bastide* (al mapa, arbrat dens dins requadre, més una altra zona similar a llevant de les cases de la Bastida)
- 24. *Pou y polls de la Bastide* (al mapa, signe circular que indica el pou i tira d'arbres arrengrada amb el camí)
- 25. *Sementer de la Bastide*
- 26. *Cases de la Bastide* (al mapa, amb el dibuix de les cases sobre el turó)
- 27. *Sementer y viña de la Bastide* (al mapa, dibuix tramat dins un requadre)
- 30. *Rotas de la Bastide*
- 31. *Puig dels avenchs* (al mapa, puig dels Avencs dins la Bastida)
- 32. *Rotas de la Bastide*
- 33. *Paret divisoria de la Bastide y als riquers* (al mapa, línia de traç continu).

Les altres possessions són referències territorials, encara que representades amb un detall menor que els dos casos anteriors.

Míner (Llucmajor). Al camí de Llucmajor a Porreres per la Bastida, el mapa representa el camí d'accés a les cases (amb dibuix), unes altres cases i un hort, igualment amb el dibuix d'una construcció i un requadre puntejat. (11. *Camí qui va a las cases de Mina*; 12. *Cases de Mina* i 14. *Cases y hort de Mina*). Rosselló i Sacarès fan esment de l'hort vell de Míner (2014: 138).

Els Riquers (Porreres). En el cadastre de 1790, el rafal dels Riquers i un rafal annex eren propietat de Pere Andreu Móra i Rosselló i estava valorat en 2.778 £ (BARCELÓ; FERRÀ; SERVERA, 1997: 118-

120). Al camí de Lluçmajor a Porreres per la Bastida, el mapa representa la paret divisòria amb la Bastida i el dibuix de les cases i el camí d'accés (33. *Paret divisòria de la Bastida y als riquers*; 34. *Cases dels riquers*).

Monti-sion (Porreres). El puig de Monti-sion (39. *Puig de Montesion*) amb l'edifici del santuari al cim.

Els Monjos (Porreres). El 1749 pertanyia a Jaume Sitjar i Serra; tenia cases amb celler, molí de sang i un alambí d'aram (BARCELÓ; FERRÀ; SERVERA, 1997: 94-95). Al mapa, les cases dels Monjos, amb un camí d'accés des del camí de Lluçmajor a Porreres i Felanitx (40. *El predio los Monjos*).

El Tast (Porreres). Les cases del Tast, amb un camí d'accés des del camí de Lluçmajor a Porreres i Felanitx (42. *El predio el Tast*).

Son Lluís (Porreres). Les cases de Son Lluís, amb un camí d'accés des del camí de Lluçmajor a Porreres i Felanitx (43. *El predio son Lluís*).

Son Frígola (Lluçmajor). Cap a tramuntana del camí de Lluçmajor a Porreres i Felanitx, les cases de Son Frígola amb un camí d'accés, i cap a migjorn del camí, indica una pleta (44. *La Pleta de son Frigola gran*; 45. *Cases del Predio son Frigola*). A la partió amb Pérola s'hi representa la presència de vinya.

Son Frigoleta (Lluçmajor). Al camí de Lluçmajor a Porreres i Felanitx, les cases de Son Frigoleta, amb un camí d'accés (47. *Son Frigoleta*) amb dos sementers de vinya.

Son Fullana del Pou (Lluçmajor). Al camí de Lluçmajor a Porreres i Felanitx, les cases de Son Fullana del Pou i un signe circular en referència al pou (48. *Son Fullane del pou*) i un sementer de vinya a la partió amb Pérola i Son Frigoleta. Així mateix, la paret divisòria amb Pérola, des del camí fins a la paret divisòria amb la Bastida (49. *Paret divisòria de Pérola, son Fullane del Pou, Son Frigoleta, y son Frigola gran*).

Son Fullana del Serral (Lluçmajor). Amb un accés al camí de Lluçmajor a Porreres i Felanitx, les cases de Son Fullana del Serral i el camí (50. *Son Fullane del Serral*), damunt un turó i amb sementers de vinya a la part de migjorn.

Altres aspectes del paisatge

A partir d'un punt de vista situable al nucli de Lluçmajor, a través del dibuix, dels signes i dels topònims, el mapa ens informa sobre el territori i el paisatge en aspectes com el relleu, la vegetació, les infraestructures, els usos del sòl, els cultius, les construccions, etc.

Entre Lluçmajor i Porreres hi ha unes formes de relleu que, sense assolir grans altures, configuren una topografia irregular, ondulada i, en ocasions, abrupta. Zones elevades, com el puig de ses Tres Fites (292 m), el puig dels Avencs (279 m), el puig de la Bastida (275 m), el puig d'en Femella (294 m) o el Puig de Monti-sion (245 m), alternen amb zones de depressió, com el torrent de Son Lluís o torrent de Can Seguí, la capçalera del torrent de Baulenes o el torrent des Tast.

És evident la voluntat de representar el relleu, normalment en forma de petites elevacions vistes en perspectiva i també amb alguns orònims explícits. Un petit accident és l'anomenat collet del puig Agut (29. *El collet del Puig agut per hont passe el camí*). Aquest indret és, per ara, de localització desconeguda.⁸ Un altre és el puig dels Avençs (31. *Puig dels avenchs*), una elevació de 200 metres d'alçada, entre la Bastida i el Figueral de Son Valls, que al mapa se situa dins terres de la Bastida. Un altre indret costerut és el coll d'En Cerdà, al camí de Lluçmajor a Porreres i Felanitx (38. *Coll den Serdá; 41. Camí qui ve de Felenix y abaxe per el coll den Serdá*). Aquest coll s'ha de situar pròpiament entre el puig d'en Femella i sa Bastida; el mapa representa el camí que passa entre una elevació i el puig de Monti-sion (39. *Puig de Montesion*). Aquest darrer és una elevació de 245 m. Finalment, Son Fullana del Serral (50. *Son Fullane del Serral*) apareix igualment representat damunt un turó allargassat o serral.

Quant a la vegetació natural o espontània, el mapa dibuixa un pinar dins la Bastida (23) –amb un dibuix d'arbrat compacte– i polls dins la Bastida (24). Els polls són arbres de creixement ràpid (*Populus sp.*) –dels quals se'n pot aprofitar la fusta– que generalment se sembraven a llocs de sòls humits. Indica, igualment, pletes dins Pérola i Son Frígola Gran (16 i 44), més una possible referència a una antiga zona d'arboçar rompuda o a la presència d'arboceres dins rotes de la Bastida (21).

Les àrees conrades es fan explícites als sementers de Pérola (8, 13 i 17) i de la Bastida (25 i 27), amb garrovers i ametlers a Pérola (5 i 8); rotes a Pérola (19) i a la Bastida (9, 21, 30 i 32). Els horts, a Pérola (15) i a Míner (14), tenen una simbologia característica consistent en un requadre tramat amb punts. Les vinyes, indicades també amb requadres tramats amb línies paral·leles, apareixen tant a la Bastida (27) com a ponent del nucli de Porreres (52. *Viñas del terma de Porreras*) i a altres propietats ja esmentades.

Els elements construïts, a més de les cases de les possessions, es fan evidents amb la síquia dels molins d'aigua (4); els pous de la Bastida (24) i de Son Fullana del Pou (48); la paret que tanca el camí (7) i les referències a les parets i empedrat del camí de Lluçmajor a Porreres (10 i 18), juntament amb el dibuix de les parets divisòries entre les propietats de la Bastida, Pérola, els Riquers, Son Fullana del Pou, Son Frigoleta, i Son Frígola Gran (20, 33 i 49).

Pel que fa a les viles de Lluçmajor i Porreres, el mapa incorpora dues vistes en perspectiva. El nucli urbà de Lluçmajor (1. *Vila de Llummayor*) és més aviat una referència, ja que el territori representat comença a la unió dels camins de Porreres i de Campos. En canvi, la imatge de la vila de Porreres (36. *Vila de Porreras*) sí que s'ha de considerar inclosa en el mapa, ja que s'hi representa la sortida cap a llevant del camí de Felanitx (37. *Continua el camí qui va a Felenix*).

Un dilema entre dos camins

Una qüestió bàsica que plantegen el mapa i els dos plànols, així com tot el procés litigiós, és que

⁸ Cosme Aguiló (1996: 56) esmenta un puig Agut, situable al puig de ses Bruixes (Lluçmajor).

afecta la comunicació de Lluçmajor amb Porreres i viceversa. El tancament del pas del camí de Lluçmajor a la Bastida i a Porreres (base de l'actual carretera Ma-5020) hauria obligat a transitar únicament pel denominat “camí de Lluçmajor a Porreres i Felanitx”. Per tant, la discussió també se centra entre dos camins per unir les dues viles.⁹

En el plet històric que ens ocupa, és evident que hi pesaven molt els interessos privats. El camí de Lluçmajor a Porreres per la Bastida donava accés cap a les cases de les possessions de Míner, de Pérola, de la Bastida i dels Riquers. Al camí “alternatiu”, de Lluçmajor a Porreres i que continuava fins a Felanitx –passant pel nucli urbà de Porreres–, hi abocaven accessos a les possessions dels Monjos, del Tast, de Son Lluís, de Son Frígola, de Son Frigoleta, de Son Fullana del Pou i de Son Fullana del Serral. En aquest sentit, és molt important –i probablement decisiva– la intervenció de la propietat de la Bastida, que hauria perdut la comunicació amb Lluçmajor.

Un segon aspecte no menys important són els interessos públics (representats per les universitats de Lluçmajor i de Porreres) i la discussió sobre la consideració de camí “reial” per comunicar les poblacions principals –s’entén com un camí ample i capaç per a carruatges, la conservació i recomposició del qual corria a càrrec de les institucions públiques.

Per analitzar les característiques i les conseqüències dels fets sobre la xarxa viària que donaren lloc al mapa de 1758, en base a la realitat actual, s’han traslladat els continguts del mapa antic a un mapa topogràfic i a un model digital del terreny. Quant als camins, s’han tingut en compte els traçats de l’actual carretera Ma-5020 –camí de Lluçmajor a Porreres per la Bastida– i els trams d’altres camins per identificar la correspondència del “camí de Lluçmajor a Porreres i Felanitx”.

La paret de la discòrdia se situa a uns 3,5 km de distància des de Lluçmajor, per l’actual carretera Ma-5020. Des d’aquest punt, la distància calculada fins a Porreres per la Bastida és de 7.144 m, mentre que la distància fins a Porreres pel camí de Porreres i Felanitx és de 8.013 m, amb la qual cosa aquest darrer hauria suposat afegir al recorregut uns 869 metres addicionals (a l’entorn d’un 12 % més).

Des de Lluçmajor, el camí a Porreres i Felanitx s’ha d’identificar amb el camí de Son Frígola, que no hauria tingut la consideració de “camí reial”. Això no obstant, l’Ajuntament de Lluçmajor el declarà camí veïnal l’any 1894. Aquest camí “a Porreres i Felanitx”, actualment, l’hauríem de dividir en tres trams:

- 1) Camí de Son Frígola, des de la carretera de Lluçmajor a Porreres per la Bastida, fins al límit dels termes de Lluçmajor-Porreres.
- 2) Continuació del camí de Son Frígola des del límit de Lluçmajor-Porreres, fins a l’enllaç amb el camí des Moreis/sa Mesquida, al creuer en direcció a Campos.
- 3) Tram de tramuntana del camí des Moreis/sa Mesquida, del creuer en direcció a Campos

⁹ La problemàtica derivada de l’ús dels camins per al transport, el seu estat i conservació, fou també l’objecte d’un altre conflicte a causa del trànsit dels carreters de Porreres per Lluçmajor, l’any 1794 (ARM AA 793/27).

fins a la carretera de Lluçmajor a Porreres per la Bastida.

El camí “alternatiu”, de Lluçmajor a Porreres i Felanitx, abans d’arribar al poble de Porreres, passa per darrera una elevació identificable amb el puig de les Tres Fites i pel Coll d’en Cerdà, on hi ha un pendent considerable en ambdues direccions, però sobretot cap a Lluçmajor. Una possible dificultat que sembla menor al camí per la Bastida, amb l’anomenat “collet del puig Agut”.

Si les diferències en distància i pendents no eren insalvables, el camí de Lluçmajor a Porreres i Felanitx no era tampoc excessivament més llarg, a no ser que estàs en més mal estat que l’altre camí (el de Lluçmajor a Porreres per la Bastida). Així, podria tractar-se de dos camins que tenien unes característiques força similars i que, en un món agrari, podrien haver tingut utilitat i una funcionalitat equiparables per comunicar Lluçmajor amb Porreres. De fet, els dos camins del mapa i dels plànols de 1758 apareixen clarament representats en el mapa posterior de 1785, patrocinat per Antoni Despuig, a escala més petita, assenyalats com “*camino de ruedas*”. Si s’ha de fer cas a la llegenda, eren camins que reberen la mateixa consideració, gairebé en una certa igualtat de condicions.

Tota una altra qüestió és la seva evolució posterior fins a l’actualitat. Pel que fa a l’antic camí de Lluçmajor a Porreres i Felanitx, la circumstància que el seu manteniment hagi estat una competència de dos ajuntaments podria haver contribuït al seu deteriorament, de manera que s’ha mantingut i consolidat el camí de Lluçmajor a Porreres per la Bastida. Mentrestant, el camí de Lluçmajor a Porreres i Felanitx actualment és una via de menor trànsit, però que s’ha adaptat als nous hàbits del segle XXI i que s’aprofita per a l’esport de les rutes en bicicleta.

Conclusions

En el conjunt dels anomenats mapes de visura, el mapa i els plànols del camí de Lluçmajor a Porreres, de 1758, no sols són un bon exemple de la temàtica relativa als drets de pas i als camins, sinó que també són un cas demostratiu de com la redacció de l’escrit de l’acta d’una visura pot ser esmenada amb el suport d’una imatge o dibuix esquemàtic, però ajustat a la realitat del terreny.

L’autoria dels plànols i del mapa és pròpiament desconeguda, tot i que els plànols s’han de relacionar amb Mateu Estada i Josep Campaner. És molt possible que aquest darrer exercís l’arbitratge entre les dues parts. El mapa s’ha de relacionar amb Miquel Manera.

Un aspecte interessant de tot el plet és el paper que hi pogué jugar Guillem Bestard que, per la seva posició dins la Reial Audiència, intervé a través de la seva esposa com a persona interposada, sense deixar de banda el possible pes de la seva influència.

Els plànols i el mapa se centren en els dos camins per connectar Lluçmajor i Porreres. L’estat i les característiques dels dos camins semblen força similars. No obstant això, la resolució del litigi judicial hagué de contribuir a consolidar l’actual via de comunicació entre Lluçmajor i Porreres a través de la carretera Ma-5020 (per la Bastida).

Des del punt de vista toponímic constatarem, en primer lloc, un nom de localització opac (el puig Agut) i, per altra part, l'evolució toponímica de la propietat inicialment dita Son Frígola que, per fragmentació, dona lloc a Pérola, Son Semar, Son Frígola i Son Frigoleta. L'interès també deriva dels topònims interiors i d'altres elements específics que es troben representats als documents cartogràfics.

Annex

Plànol 1. Plànol d'una secció del camí de Lluçmajor a Porreres, 1758

Arxiu del Regne de Mallorca, AA 719/1, f. 14

Títol	Sense títol
Caràcters físics	Manuscrit, a tinta, sobre paper, de 305 x 210 mm. Té marca d'aigua: àguila bicèfala amb corona i creu part damunt la corona. Al pit de l'àguila, les lletres BIA.
Datació	Sense datar. Plànol presentat el 4 de febrer de 1758.
Autor	Desconegut. Presentat per Mateu Estada, representant dels regidors dels ajuntaments de Lluçmajor i de Porreres.
Escala	Sense escala
Orientació	Orientació general desplaçada cap a xaloc amb el nord cap al cantó inferior esquerra.
Llegenda i toponímia	Sense llegenda. Números, topònims i textos incorporats al plànol. [Algunes informacions s'han extret de l'expedient]. <i>F [Felanitx]</i> <i>1. Pérola</i> <i>2. [?]</i> <i>3. Camí que se litiga qui ve de Llummayor a Porreres</i> <i>4. [paret que impedeix el pas]</i> <i>5. Pérola</i> <i>6. Dresera del Garroveral</i> <i>7. Llummayor</i>
Signes	Línies contínues per assenyalar camins i partions.
Aspectes descriptius	Traç senzill, delineat, que representa una secció del camí de Porreres a Lluçmajor.
Documentació annexa	Forma part d'un expedient d'un plet davant l'Audiència. El plànol correspon al f. 14. A la coberta de l'expedient: <i>Año de 1757</i> <i>Expediente en que por parte de Dª Catharina Mesquida Muger de Dⁿ Guillermo Bestard R^{tor} de esta R^l Aud^a se pide que el Bayle de la Villa de Llummayor haga que los Regidores de la misma compongan el Camino R^l que de dha. Villa va â la de Porreres.</i> <i>Ess^{no} ma^{or} Onofre Gomila Not.</i>
Conservació	En bon estat

Plànol 2. Plànol d'una secció del camí de Lluçmajor a Porreres, 1758**Arxiu del Regne de Mallorca, AA 719/1, f. 21**

Títol	Sense títol
Caràcters físics	Manuscrit, a tinta, sobre paper, de 410 x 305 mm. Té marca d'aigua: àguila bicèfala amb corona i creu part damunt la corona. Al pit de l'àguila, les lletres BIA.
Datació	Sense datar. Plànol presentat el 20 de febrer de 1758.
Autor	Desconegut. Presentat per Josep Campaner, advocat.
Escala	Sense escala
Orientació	Orientació general desplaçada cap a xaloc amb el nord cap al cantó inferior esquerra.
Llegenda toponímia	<p>i Sense llegenda. Números, topònims i textos incorporats al plànol. [Algunes informacions s'han extret de l'expedient].</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Felenix</i> 2. <i>Terras del Dr. Miquel Auli</i> 3. <i>Son Fullana</i> 4. <i>La Bastida</i> 5. <i>Pérola antes Son Frigola</i> 6. <i>Cami de Felenix</i> 7. <i>Porreras</i> 8. <i>Cami de Porreras que se disputa y de la Bastida [Camino Real]</i> [sense numerar] <i>Bastida</i> 9. <i>[pedaso de pared impositiva del passo de dicho camino n° 8]</i> 10. <i>Son Semar</i> 11. <i>[camí de Míner]</i> 10. <i>Son Semar</i> 12. <i>Mina</i> 13. <i>Tanca del Garroveral de Son Semar [drecera]</i> 14. <i>Cami qui va de Llummayor a Porreras, y Felenix</i> 15. <i>Terras de Antonina Thomas</i> 16. <i>Terras de Juan Oliver</i> 17. <i>Ort de Gabriel Oliber are den Rafela</i> 18. <i>Terras de Juan Antoni Guells are dels hereus de Antoni Garau de Binialegant y de Miguel Catany Guayte</i> 19. <i>Establidors</i> 20. <i>[camino de establedores]</i> 21. <i>Terras de Antoni Miralles als. Beca</i> 22. <i>Terras de Ursula Frigole</i> 23. <i>Lummayor</i>
Signes	Línies contínues per assenyalar camins i partions. Línies ondulades per representar el camí i la drecera. Indicis de dibuix d'una construcció a Son Frígola (Pérola).
Aspectes descriptius	Traç senzill, delineat, que representa una secció del camí de Lluçmajor a Porreres.

Documentació annexa	Forma part d'un expedient d'un plet davant l'Audiència. El plànol correspon al f. 21. A la coberta de l'expedient: <i>Año de 1757</i> <i>Expediente en que por parte de Dª Catharina Mesquida Muger de Dⁿ Guillermo Bestard R^{tor} de esta R^l Aud^a se pide que el Bayle de la Villa de Llummayor haga que los Regidores de la misma compongan el Camino R^l que de dha. Villa va â la de Porreras.</i> <i>Ess^{no} ma^{or} Onofre Gomila Not.</i>
Conservació	En bon estat
Bibliografia i reproduccions	ROSSELLÓ VAQUER, Ramon (2005) <i>Crònica de Porreres (segles XVI-XX)</i> . Porreres: Ajuntament de Porreres (Patrimoni de Porreres; 6). Pàg. 108.

Mapa del camí de Llummajor a Porreres, 1758

Arxiu del Regne de Mallorca, AA Plets II M 66/16

Títol	Sense títol
C a r à c t e r s físics	Manuscrit, a tinta i aiguada, sobre paper d'aquarel·la, de 735 x 425 mm. El mapa està emmarcat amb una línia continua: 595 x 413 mm. A la part inferior, requadre amb llegenda (135 x 415 mm) [el paper de la llegenda està unit al del mapa i forma un únic document]. El mapa està relligat a l'expedient (de 70 fulls numerats) i correspon al f. 67. Revers: 65 (número de foli de l'expedient).
Datació	Sense datar. Lliurament del mapa a l'Audiència, el 13 de novembre de 1758.
Autor	Desconegut. Lliurat per Miquel Manera, en nom de Jordi Colomar, apoderat general de D. Fèlix de Montis i Suñer.
Escala	Sense escala
Orientació	Orientació desplaçada cap a llevant, amb el nord aproximadament cap al marge de l'esquerra.

Llegenda i toponímia	<p>Llegenda amb l'explicació dels números, que trasllada al mapa:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Vila de Llummayor 2. Camí qui va de dita Vila a la Bastide 3. Camí de Campos 4. Sequia dels molins de aygue 5. Garroveral de Pérola 6. Camí nou qui entre dins el vell 7. Paret nove qui tanca el camí vell; feta el año 1756 8. Sementer de Pérola ab amerlers 9. Rotas de Pérola 10. Proseiex el camí de la disputa ab vestigis de paret antigue y empredat ala part superior 11. Camí qui va a las cases de Mina 12. Cases de Mina 13. Sementer de Pérola 14. Cases y hort de Mina 15. Hort de Pérola 16. Pleta de Pérola 17. Cases y sementer de Pérola 18. Proseguex el camí de la disputa ab vestigis de paret y empredrat 19. Rotas de Pérola 20. Paret divisoria de la Bastide y Pérola 21. Rotas de la Bastide dites lo arbosar 22. Camí qui va a las cases de la Bastide 23. Pinar de la Bastide 24. Pou y polls de la Bastide 25. Sementer de la Bastide 26. Cases de la Bastide 27. Sementer y viña de la Bastide 28. Proseiex el camí de la disputa 29. El collet del Puig agut per hont passe el camí 30. Rotas de la Bastide 31. Puig dels avenchs 32. Rotas de la Bastide 33. Paret divisoria de la Bastide y als riquers 34. Cases dels riquers 35. Part ahont se unexen los camins de la disputa y el de Felenix 36. Vila de Porreras 37. Continua el camí qui va a Felenix 38. Coll den Serdá 39. Puig de Montesion 40. El predio los Monjos 41. Camí qui ve de Felenix y abaxe per el coll den Serdá 42. El predio el Tast 43. El predio son Lluís 44. La Pleta de son Frigola gran 45. Cases del Predio son Frigola 46. Proseiex el camí de Felenix 47. Son Frigoleta 48. Son Fullane del pou 49. Paret divisòria de Pérola, son Fullane del Pou, Son Frigoleta, y son Frigola gran 50. Son Fullane del Serral 51. Part ahont se unexen los camins Reals de Porreras y de Felenix 52. Viñas del terma de Porreras
Signes	<p>Dibuixos dels nuclis urbans de Llummayor i de Porreras (cases i església amb campanar); dibuix de molins de vent fariners; dibuixos de cases de possessions; camins; terrenys de cultiu; parets divisòries; sèquies, pous (signe circular), horts, arbrat, pletes, relleu (puigs i turons).</p>
Aspectes descriptius	<p>Dibuix a mà alçada que representa el camí de Llummayor a Porreras amb les possessions i terres destacades entre ambdós nuclis urbans.</p>

Documentació annexa	El mapa forma part de l'expedient (de 70 fulls foliats) d'un plet davant la Reial Audiència de Mallorca. A la coberta de l'expedient: <i>Jordi Colomar P^{dor}genr^l. de Dⁿ. Felix de Montis y Suñer absent del Regne pro^{curd}. Miquel Manera</i> <i>C^aD^aCatharina Mesquida Muller del D^r. en Drets Dⁿ. Guillem Bestard Relator de la R^l. Aud^a. P^{dor}. Marti Pou.</i> <i>En la R^l. Aud^a de Mall^a</i> <i>Relator Dn. Matheo Garau</i> <i>Sco. D. Joseph Bernad not.</i>
Conservació	En bon estat
Bibliografia i reproduccions	(2002) [Carpeta de 30 mapes i plànols]. Felanitx: ROSSELLÓ I VAQUER, Ramon, Editor; Impremta Roig de Campos [edició de 10 carpetes numerades a mà per l'editor].

Bibliografia

AGUILÓ, Cosme (1996) *La toponímia de la costa de Lluçmajor*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans (Treballs de l'Oficina d'Onomàstica; II).

BARCELÓ CRESPI, Maria (2001) *...sobre Porreres*. Ed. Maria Barceló Crespi.

BARCELÓ CRESPI, Maria; FERRÀ MARTORELL, Rafel; SERVERA SITJAR, Bartomeu (1997) *Les possessions de Porreres. Estudi Històric*. Porreres: Ajuntament de Porreres (Patrimoni de Porreres; 2).

FONT OBRADOR, Bartolomé (1963) "Contribución a la biografía de los obispos Francisco y Miguel Thomas de Taxaquet" a *BSAL*, 32, 216-223.

FONT OBRADOR, Bartolomé (1982) *Historia de Lluçmajor. Volumen cuarto. El siglo XVII*. Mallorca: Gráficas Miramar.

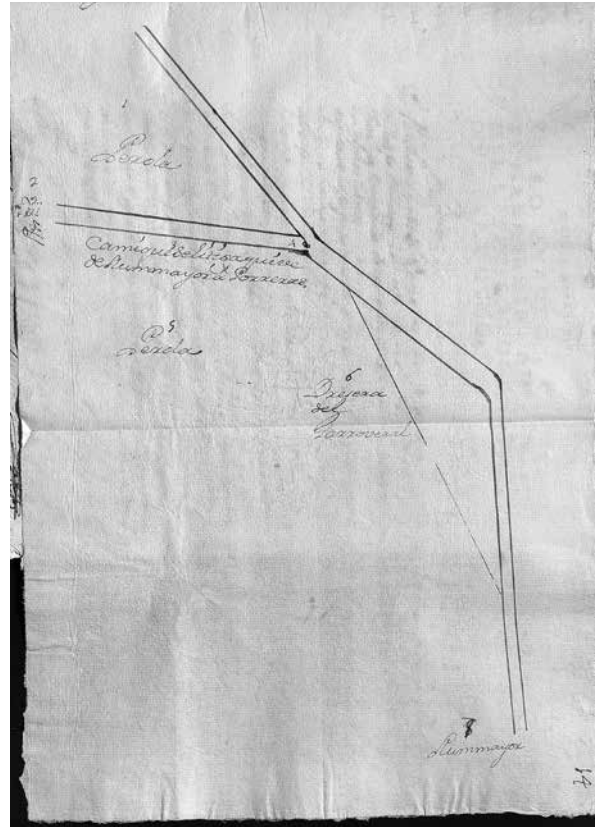
LLABRÉS BERNAL, J.; POU MUNTANER, J. (2012) *Notícies y relaciones históricas de Mallorca. Siglo XIX*. Palma: Societat Arqueològica Lul·liana. Edició digital a cura de Pep Barceló Adrover i Joan Barceló Frau (esal # 1).

PLANAS ROSSELLÓ, Antonio (2002) "Los Juristas mallorquines del siglo XVIII" a *Memòries de la Reial Acadèmia Mallorquina d'Estudis Genealògics, Heràldics i Històrics*, 12, 37-97.

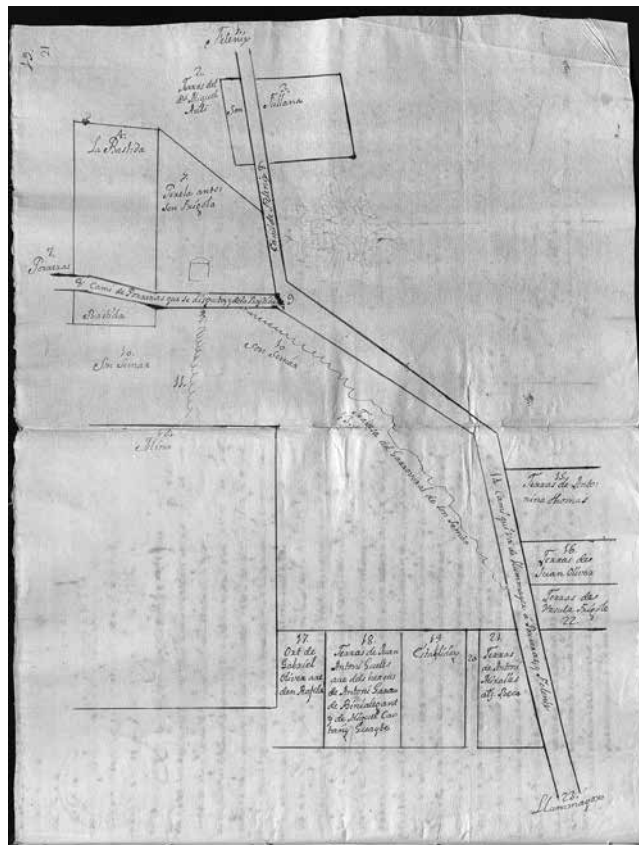
PLANAS ROSSELLÓ, Antoni; RAMIS BARCELÓ, Rafael (2011) *La Facultad de leyes y cánones de la Universidad Luliana y Literaria de Mallorca*. Madrid: Universidad Carlos III.

REYNÉS TRIAS, Antoni (Coord.) (2009) *Catàleg de camins del terme municipal de Porreres*. Tom I. Mallorca: Consell de Mallorca. Departament de Medi Ambient.

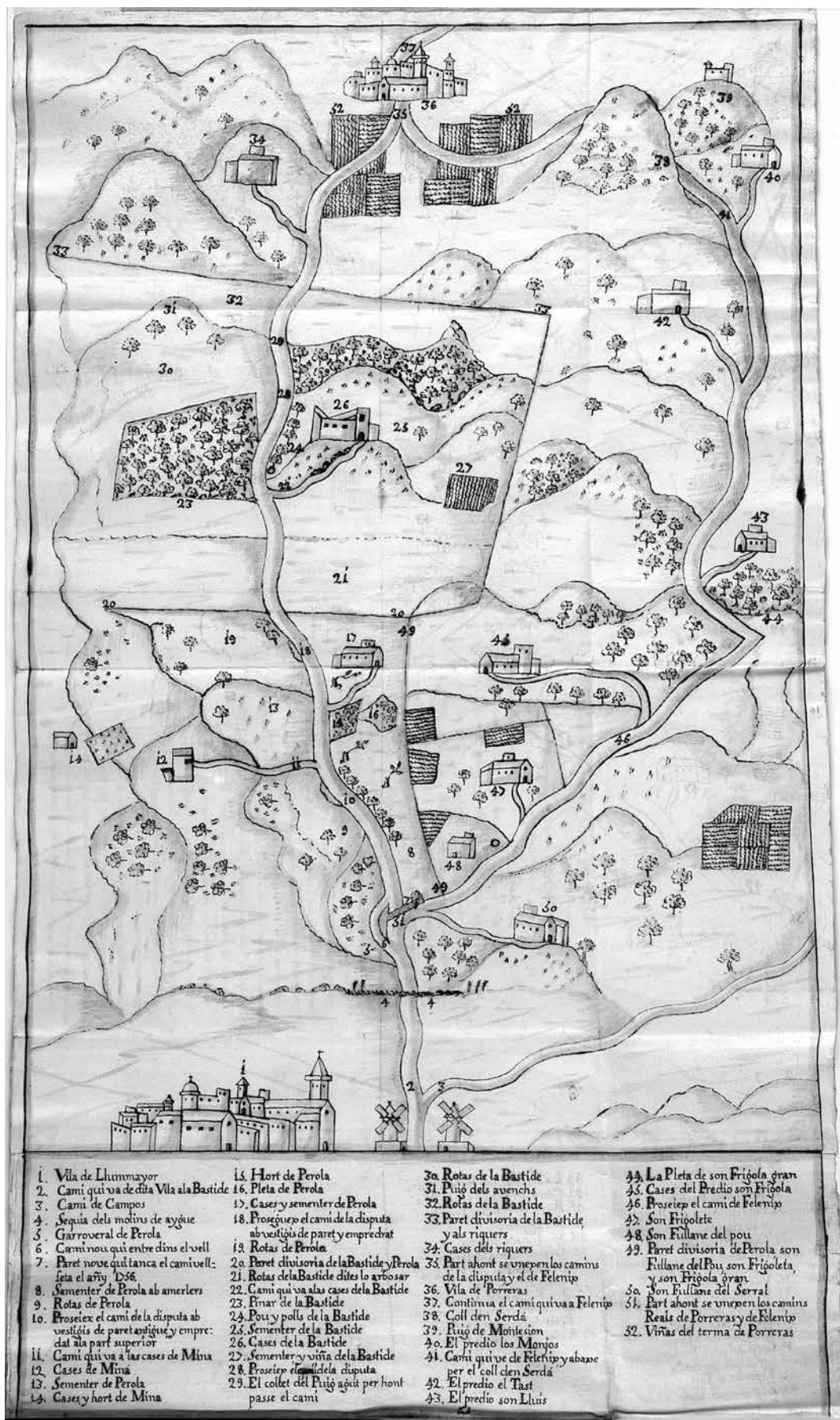
ROSSELLÓ I VERGER, Vicenç M.; SACARÈS MULET, Josep (2014) *El Puig de Randa i les fonts del seu entorn*. Algaida: Ajuntament d'Algaida (Col·lecció Panoràmica; 6).

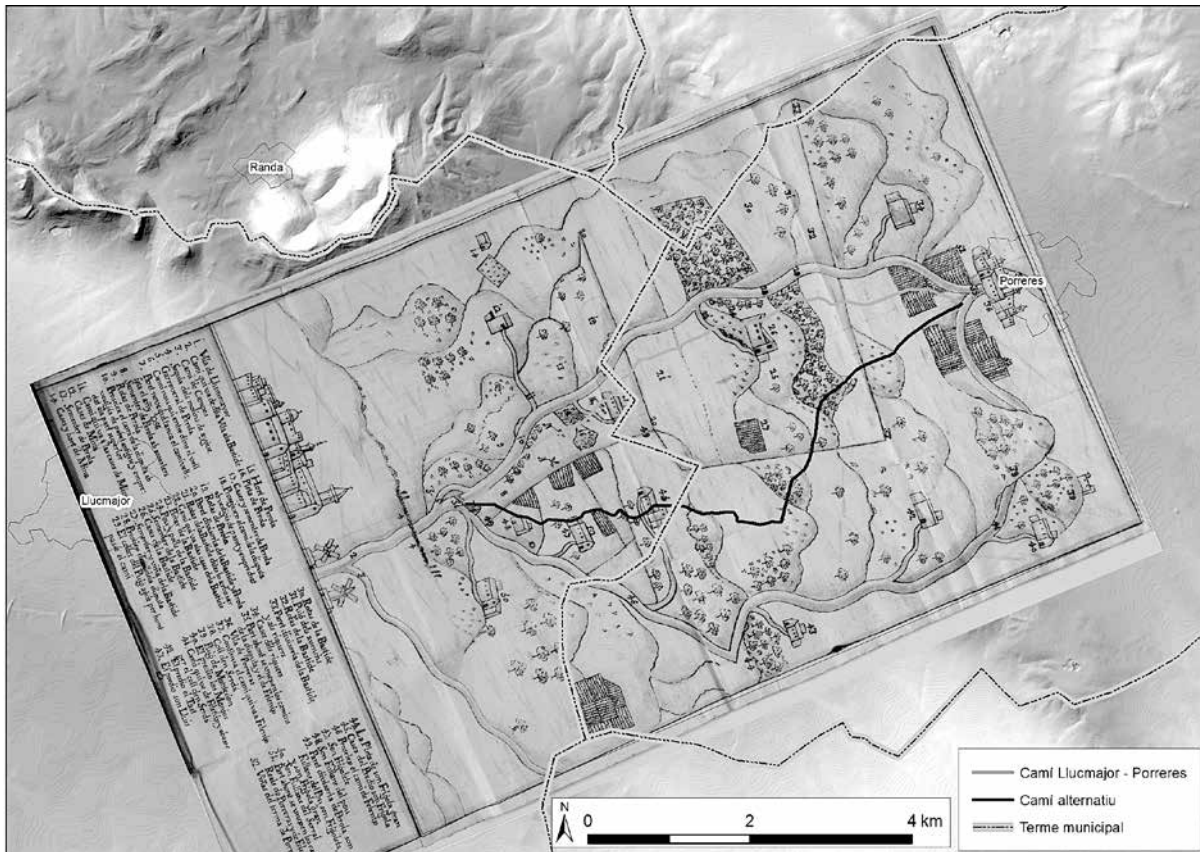
Plànol 1. Plànol d'una secció del camí de Lluçmajor a Porreres, 1758.
Arxiu del Regne de Mallorca, AA 719/1, f. 14.

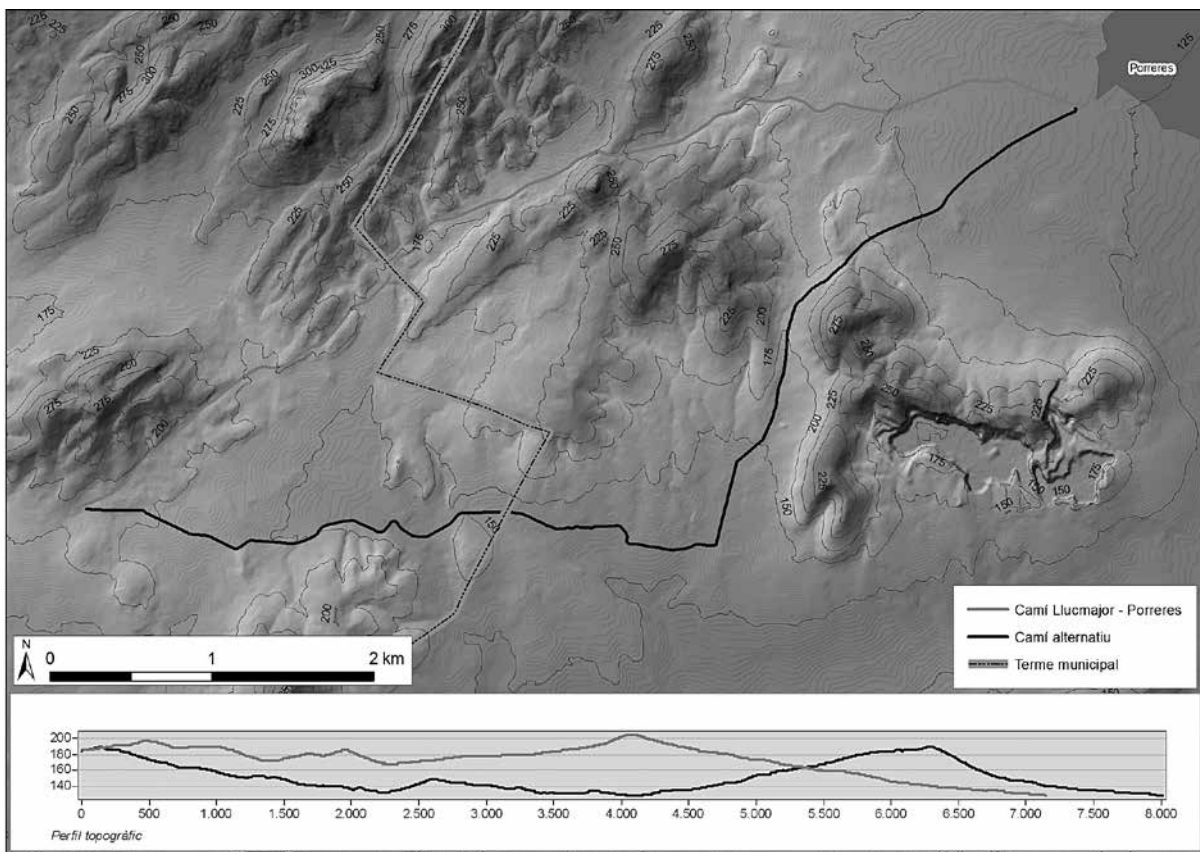
Plànol 2. Plànol d'una secció del camí de Lluçmajor a Porreres, 1758.
Arxiu del Regne de Mallorca, AA 719/1, f. 21.

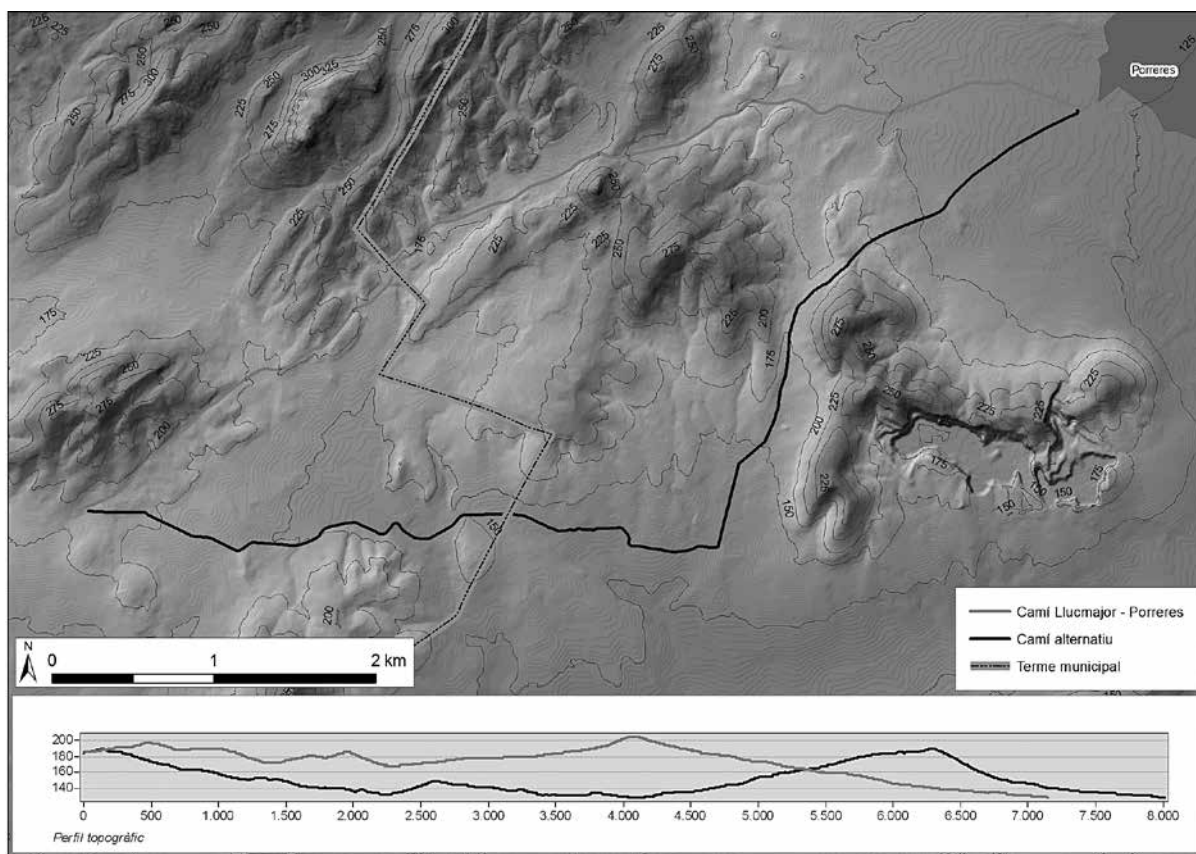
Mapa del camí de Lluçmajor a Porreres, 1758.
 Arxiu del Regne de Mallorca, AA Plets II M 66/16.

Mapa dels camins de Lluçmajor a Porreres, 1758. Superposat a un model digital del terreny.

Camins de Lluçmajor a Porreres. Model digital del terreny, límits dels municipis, perfil topogràfic amb distàncies i pendents.

Àmbit del mapa del camí de Lluçmajor a Porreres, 1758. Superposat a un mapa topogràfic.

Un contracte d'arrendament de l'apotecaria d'Anna Sitjar Barceló (s. XIX)

FRANCESC CANUTO BAUÇA

Amb la present comunicació analitzam, tot seguint els registres consignats en un document notarial, l'apotecaria propietat d'Anna Sitjar Barceló, viuda de Baltasar Barceló Nebot (1782-1824), apotecari i batle constitucional de la vila de Porreres en el període 1813-1823. El document utilitzat és un contracte d'arrendament de l'apotecaria protocol·litzat el 1824 pel notari de Porreres, Pere Joan Ferrando Nebot.¹

El resultat de la investigació l'hem dividit en quatre apartats:

- 1) La filiació i el patrimoni familiar de Baltasar Barceló
- 2) La localització de l'apotecaria
- 3) La filiació de l'arrendatari i el patrimoni familiar del també apotecari Josep Barceló Villalonga (m. 1827), natural de Binissalem i vesí de Porreres
- 4) L'inventari de l'apotecaria

Baltasar Barceló Nebot, batle constitucional. El Patrimoni Familiar

Baltasar Barceló Nebot (1782-1824), fill de Baltasar i de Joana Anna, apotecari de professió. El 1812 era subdelegat de Marina de l'ajuntament porrerenc i el 1813 batle constitucional. L'hem trobat documentat el 1821 i el 1823 com a batle constitucional. Era casat amb Anna Sitjar Barceló (1783-1841) *de Son Roig*. Estaven domiciliats, el 1822, al carrer «Travesia del Potecari» núm. 729.² Ambdós eren de família benestant –de la mà major de la vila– i disposaven d'un ric i extens patrimoni familiar. El mateix any del seu traspàs, la viuda Anna Sitjar va arrendar per un període de dos anys (1824-1826) l'apotecaria a Josep Barceló Villalonga, apotecari de professió, natural de Binissalem i vesí de Porreres.

Baltasar Barceló morí el 1824.³ Desconeixem, per ara, el motiu de la seva mort, era relativament jove (42 anys) i els documents consultats no registren el motiu del seu traspàs. Sobta que morís a Palma i que fos

¹ ARM, protocol 5960, f. 22-29v

² Ajuntament de Porreres (1997). *Padró de la vila de Porreres (1822-1828)*. Porreres.

³ Arxiu Parroquial de Porreres, Llibre de morts 17 (1817-1840), f. 88v. 1824, març 29. «Don Baltasar Barceló Nebot. A los veinte y nueve marzo de 1824, murió en la ciudad de Palma, de este Reyno de Mallorca, señor Baltazar Barceló de edad de 42 años y once meses, hijo de Baltazar y de la señora Juana Ana Nabot, consortes, natural y vecino de la presente villa de Porreres. Hizo testamento en poder de Pedro Juan Ferrando, notario. Su cadaver fué subterrado en el cementerio del convento del Sant Esperit, de Palma. En su manda pia destina de sus bienes la cantidad de 150L mallorquinas y satisfecho de ella su funeral, lo sobrante se inviarta en missas y parte en caridad a los pobres a dirección de los albaceas. Mas manda que por espacio de 15 años después de su muerte, dos pobres mendigantes de esta villa, cada semana, el viernes toda la mañana hasta al oficio mayor si quieren ohir missas en sufragio de su alma se les dará un sueldo por (...) a cada uno y esto será a cargo de su heredero. Anima ejus per misericordiam Dei requiescat in pace.»

sepultat en el convent del Sant Esperit de la mateixa ciutat. Tot apunta, seguint Munar (1979, 239), que fou víctima dels excessos de la població revoltada durant el Trienni Liberal: «[...] En Porreras fueron también excesivos los insultos. La familias que sufrieron eran los notarios Antonio Mora y Pedro Juan Ferrando de un modo atroz. El boticario Baltasar N. víctima que fué, pues murió en medio de mil insultos. Muchos eclesiásticos fueron maltratados [...]».⁴

Riera (2000, 387) aporta indicis que també apunten en la mateixa direcció, en un article sobre avalots antixuetes a Porreres el 1821:

«[...] Quan el notari Mora hagué relatat aquesta història, realment lamentable, se li demana (era una pregunta obligada) si sap les causes del motí i qui eren els amotinats, i diu: *que le parece provenian de haver encarcelado el Bayle, que era entonces D. Baltasar Barceló, cuatro o cinco individuos de esta Villa que le parecieron ser cabeza de motín, de resultas de haberle embestido en su casa una noche, después de las once, amenazándole con la vida en número de unos cincuenta hombres, por cuyo motivo, después de haver dado parte al Capitán General, le mandó una compañía de Granaderos del Regimiento del Imperial, y después de aquietado el pueblo y marchada la tropa, persiguieron los insultadores a los del partido de aquel Bayle, y no sabe quienes componían la facción tumultuosa [...]*».

El 1826, dos anys després del seu òbit i a instàncies de la viuda Anna Sitjar, s'efectuà l'inventari dels béns de Baltasar Barceló.⁵ Vegem a continuació un resum de dit inventari protocol·litzat pel notari porrerenc Pere Joan Ferrando:

La casa pairal o cases majors d'aquesta família, coneguda popularment com Cas Potecari (actualment Cas s'Apotecari Gran), constaven segons el document de: «casas maiores llamadas cal Boticario con inclusión de las casas que comprehenden la Botiga de Boticario, las establas y portasa y demás oficinas de las mismas que todas cuntas (sic) confinan desde las casas del Honor Gaspar Barceló Roig a las de Pablo Mora llamadas Can Genet». Foren valorades en 3845L; unes cases anomenades Can Sitjar, amb corral i pati valorades en 165L; una casa celler, amb 10 botes congrenyades i una bomba per fabricar aiguardent, situada al carrer d'en Penyaflor valorades en 1166L i un hort tancat situat al paratge de Son Mas amb cases, torre, safareig i sinya, valorat en 975L.

La suma total de les terres inventariades era de 47 quarterades i d'1 hort i mig, de les quals 25 quarterades estaven plantades de vinya, ubicades en els termes municipals de Porreres, Felanitx i Montuïri: Hort Vell, al camí de Sineu, 5 quartons; Camí de Felanitx, 3 quartons; Camí de Felanitx, 2 quarterades; sa Creueta, 3 quartons; sa Creueta, 1 quarterada; Siquia des Pont, 2 quartons; es Pontet, una porció de terra sense quantificar; Coma de ses Roques, 4 quarterades; es Polls, devora ses Planes, 6 quartons; Clot de s'Argila, 1 quarterada i dos horts i mig; Clot de s'Argila, 5 quartons; s'Hort, 5 quartons; Camí de Campos, 2 quarterades; Son Gardana, 1 quarterada; Camí de Son Servera, 1 quartó; Camí de Son Servera, 1 quartó; Camí de Son Servera, 2 quartons; es Pla, 4 quartons; es Pati, dins el casc urbà, devora es Pou Florit, 3 horts i sa Serra, 3 quartons.

La vinya, de 25 quarterades d'extensió, es distribuïa així: sa Pleta, 8 quarterades; sa Pleta, 1 quarterada i 1 quartó de terra inculta; es Pla, 5 quarterades i 1 quartó; sa Coma, 4 quarterades i 2 quartons; Son Móra,

⁴ Munar transcriu aquest paràgraf de *Miscelanea Històrica I*, pàg. 450. És evident que es tracta d'un error, ja que el llinatge abreuïat és Nebot, quan hauria de ser Barceló.

⁵ ARM, protocol 5960, f. 15-33v

1 quarterada i 2 quartons; Son Jordi, 3 quarterades i 2 quartons; es Riquers, 1 quartó i Son Servera, 1 quarterada i 2 quartons.

A més, al terme municipal de Felanitx: Son Ferrandell, 4 quarterades i al terme municipal de Montuïri: s'Hostalot, 1 quarterada i 3 quartons i Son Ribas, 2 quarterades i 1 quartó.

Vegem a continuació, per orde cronològic, una sèrie de documents notariais, els quals ens revelen algunes de les activitats (arrendaments, compravendes de terra) de Baltasar Barceló:

-1811, setembre 4. Contracte d'arrendament per un període de 9 anys de la possessió dels Gomeles (Campos), propietat dels marquesos de Ferrandell.⁶

-1811, setembre 25. Contracte d'arrendament per un període de 9 anys dels arbres (figueres, garrovers i ametlers) de la possessió de Son Gabriela (Llucmajor), propietat de Bernat Morlà, de Llucmajor.⁷

-1813, maig 15. Contracte d'arrendament del Rafal de Son Veny, juntament amb les terres següents: 2 quarterades devora l'Hort de Son Nebot; la peça de terra dita el Camp, situada en el paratge del Molí dels Serres (tot això propietat de l'esposa, Anna Sitjar) i una peça de terra de la seva propietat situada en el paratge de Son Servera, que confronta amb la possessió de Son Servera i terres d'en Carles. A Joan Antoni Melià àlies Molles, de Porreres, per un període de 9 anys i 210 lliures d'annua mercè.⁸

-1814, maig 19. Adquisició d'una porció (26 quarterades) de la possessió els Gomeles (Campos) per 1325 lliures, moneda de Mallorca:

«[...] Ramon Fernández de Maroto, González de Pérez Rius y Guerrero, marquès de Casa Ferrendell, Grande de España honorari, natural y vesí de la Ciutat de Palma, espòs de doña Maria Francisca Villalonga, marquesa de Ferrendell. Estableix a vossa mercè Baltasar Barceló, fill de Baltasar y Anna Nebot, una porció de terra de tenor de vint y sis cuarteradas y mitja de pertinències del predio es Gomellas situada en el termino de la vila de Campos, que antes del soberano decret de las corts fonch en alou y directe domini de la mia Cavalleria de la Roca. Afronta dita porció de terra, de una part ab terras ditas el Campet, pròpies del señor Andreu Coll, de altre ab la possessió dita Son Lluís y per las restants parts ab terras remanents de las matexas pertinències [...]».⁹

-1821, agost 19. Adquisició de diverses porcions de terra (14 quarterades i les cases rústiques) de la possessió de Son Ferrandell (Felanitx), propietat del marquès de Ferrandell, per valor de catorze mil set-cents cinquanta-set lliures, moneda mallorquina.¹⁰ Posteriorment, entre el 1821 i el 1824, les terres foren establides i adquirides per nombrosos felanitxers, actes que foren protocol·litzades pel notari porrerenc Pere Joan Ferrando Nebot.¹¹ El 1826 l'inventari dels béns de Baltasar Barceló, consigna la propietat d'una porció de 4 quarterades plantades de vinya.

-1822, setembre 22. Adquisició de la meitat de la possessió de Mianes (Montuïri) a Joaquim Aguiló Fortesa, negociant, de Palma. La possessió, de 285 quarterades d'extensió, confrontava amb Son Comelles,

⁶ ARM, protocol M-2257, f. 297

⁷ ARM, protocol 5958, f. 23

⁸ ARM, protocol 5958, f. 55

⁹ ARM, protocol R-972, f. 200

¹⁰ ARM, protocol R-975, f. 266v

¹¹ ARM, protocol 5960, f. 1 i següents

Son Castanyer i Son Oms, i havia estat adquirida el 1821 per Joaquim Aguiló Fortesa, negociant, i Pere Josep Moyà Mayol, regidor perpetu de l'Ajuntament de Palma i propietari de la possessió de Son Castanyer (Montuïri), per 100.000 lliures, moneda mallorquina.¹² Posteriorment, la possessió fou dividida en dues parts en acta protocol·litzada pel notari Antoni Mora. El dia 7 de setembre de 1822, Joaquim Aguiló va vendre la seva meitat a Baltasar Barceló.

Baltasar Barceló testà el dia 9 de març de 1824 davant el notari Pere Joan Ferrando.¹³ Elegí marmessors l'esposa Anna Sitjar, el cunyat Damià Mora del Pou Florit,¹⁴ el gendre Bartomeu Morlà de Son Jordi, Catalina Nebot, tia; les filles Joana Aina i Margalida i don Joan Ferrando Nebot, prevere. Atorgà llegítima a Jaume, Joan i Bàrbara. Nomenà hereu universal el fill Joan Barceló Sitjar. Baltasar Barceló morí el dia 30 de març de 1824.

Anna Sitjar Barceló (1783-1841) *De Son Roig*

Filla de Jaume Sitjar de Son Roig i Ferragut i de Margalida Barceló. Aportà al matrimoni el Rafal de Son Veny i algunes peces de terra de la llegítima de Son Roig. Després de la mort del seu espòs, gestionà tot el patrimoni familiar (poders, llegítimes, arrendaments etc.), vegem-ne una mostra:

-1829, desembre 11. Arrendament del Rafal de Son Veny per un període de 4 anys, amb la modalitat "amitges planes" a Jaume Soler àlies Porquera, de Porreres.¹⁵

¹² ARM, protocol 2338, f. 278v-282

¹³ ARM, protocol 5967, f. 58

¹⁴ Es tracta de Damià Mora Marimon (m. 1844) *de Son Gornals*, fill de Bernat i de Margalida, més conegut com «Damià Mora des Pou Florit», de família benestant, de la mà major de la vila. Era casat amb Bàrbara Barceló Nebot (m. 1814), germana de Baltasar Barceló. Estava domiciliat, el 1822, al carrer des Pou Florit núm. 315. Damià i Bàrbara varen tenir quatre filles: Margalida Ignàsia Mora Barceló (1803-1886), casada amb Rafel Verdera Marimon (1806-1864) *de Can Verdera*; Joana Aina Mora Barceló (n. 1807); Bàrbara Mora Barceló (1809-1889), fou coneguda com «la senyora Moiana», era casada amb Antoni Moyà, fill de Pere Josep Moyà Mayol, propietari de la possessió de Son Castanyer i de la meitat de la possessió de Mianes, situades al terme de Montuïri i Apol·lònia Mora Barceló (n. 1812), religiosa del convent de les Caputxines de Palma.

Damià Mora testà el 1843 davant el notari porrerenc Bernat Vicens (ARM, protocol V-512, f. 80-82). Feu hereves universals les filles Margalida i Bàrbara. Aquesta és una part de l'herència: Margalida Ignàsia heretà la possessió de Son Gornals, la casa i el Tancat de l'Hort, situat al carrer del Pou Florit, més «La casa y corral que vaig adquirir de la Nació situada en dita vila y carrer anomenat del Pou Florit, confinant ab casa de Francesc Munar y ab la dels hereus de don Antoni Mercadal de Palma.» Es tracta de la casa retolada actualment amb el núm. 106, coneguda popularment com la Posada dels Agustins i que Damià Mora havia adquirit el 1842 en pública subhasta: 1842, març 17. "Damián Mora del Pou Florit en la villa de Porreras. Seis mil treinta y un real de vellón. N° 280. Comisión principal de la Provincia de las Baleares. Amortización venta de fincas. Don Pedro Maria Santaló, comisionado principal de Arbitrios de Amortización. He recibido de don Damián Mora dos mil seicientos doce reales, veinte y cuatro maravedís o 2000 en papel y 612 vs 24 mvs. en metálico en pago de 6031 reales. El precio en que fué rematada la casa núm. 16, manzana 34, sita en la Villa de Porreras, calle llamada del Pou Florit que perteneció a los suprimidos Agustinos de Palma, cuyo pago se verifica en la forma que al lado se expresa. Cuya casa se halla sita en la villa de Porreras, linda con la calle llamada Pou d'en Florit, con casa de don Antonio de Padua, con la de Francisca Munar. Es de extensión de cuarenta y dos palmos de largo y treinta y tres de ancho. Tiene corral y se halla libre de todo censo». (ARM, protocol P-1413, f. 50). Cal dir que, el 1841 també havia adquirit una altra casa, la Posada dels Franciscans, situada a la cantonada dels carrers Mago i del Potecari, on posteriorment hi hagué la ferreria dels *Frarins*: 1841, setembre 17. «La casa n° 7 de la manzana 40 que los suprimidos observantes de esta Ciudad poseian en la villa de Porreras, de extensión de ochenta palmos de largo por veinte y dos de ancho. Don Damián Mora, vecino de esta villa de Porreras por la cantidad de seis mil nuevecientos reales de vellón. Cuya casa se halla libre de censo y confina con dos calles públicas, con casa de Miguel Mas y con la de Margarita Roig». (ARM, protocol P-1412, f. 227).

La filla Bàrbara heretà les següents peces de terra: la Tanca dels Garrovers, el Malet, el Passarell, a més de mil quatre-cents lliures, moneda mallorquina. Damià Mora Marimon, del Pou Florit, finí el dia 11 de febrer de 1844.

¹⁵ ARM, protocol 5960, f. 47.

-1830, gener 6. Concanvi d'una botiga-taverna situada al carrer Ample de la Mercè (Palma) per una peça de terra situada al districte de Son Bergues (Porreres) a Miquel Mora àlies Cameta, fill de Pere Vicenç i de Margalida Oliver Coll.¹⁶

-1830, gener 8. Anna Sitjar atorga poder a la filla Margalida Barceló. Petició al senyor bisbe per passar el benefici de casa del seu difunt espòs, que posseïa el prevere Jaume Pastor, –traspassat– als fills Jaume, prevere, i Joan Barceló Sitjar.¹⁷

Anna Sitjar Barceló morí el 1841.¹⁸ Havia fet testament el 1837 en poder del notari Pere Joan Ferrando.

La descendència de Baltasar Barceló i d'Anna Sitjar

Baltasar i Anna varen tenir 8 fills.

JOANA AINA BARCELÓ SITJAR (1804-1864)

Filla de Baltasar i Anna. Morí a l'edat de 60 anys, el dia 17 de gener de 1864, feu testament el 1837 en poder del notari porrerenc Miquel Móra. Era casada amb Bartomeu Morlà Barceló (1798-1876) *de Son Jordi*, fill de Damià i de Joana Maria. Estaven domiciliats, el 1822, al carrer d'en Nebot núm. 543. El 1825 Anna Sitjar, la seva mare, li va lliurar la llegítima paterna, 6000 lliures del valor de tres egües, dues mules, un mul, altre mul somerí i una somera.¹⁹

Joana Aina i Bartomeu varen tenir un fill: Damià Mora Barceló (1830-1866) *de Son Jordi*, casat de primeres núpcies amb Apol·lònia Escarrer i de segones, amb Apol·lònia Oliver, natural de Campos. Morí i fou sepultat a Lluçmajor, a l'edat de 56 anys, el 21 de maig de 1886. Feu testament en poder del notari montuïrer Pere Josep Gallard Manera.

MARGALIDA BARCELÓ SITJAR (1805-1871)

Filla de Baltasar i Anna. Morí, a l'edat de 66 anys, el 25 de setembre de 1871. Era casada amb Joan Mora Servera (1800-1877), farmacèutic, fill de Gabriel i Francisca, el qual morí viudo a l'edat de 77 anys el 14 de setembre de 1877, feu testament en poder del notari Joan Salvà de Lluçmajor.

¹⁶ ARM, protocol 5960, f. 2.

¹⁷ ARM, protocol 5960 f. 1.

¹⁸ APP, Libro 18 y 20 (1840-1874), f. 4v. 1841, juny 29. «Doña Ana Sitjar Barceló. A los 29 junio de 1841, falleció en esta de Porreras doña Ana Sitjar, viuda de Baltazar Barceló, hija de don Jayme y de doña Margarita Barceló consortes, de edad de 58 años. A los quinse dias del mes de noviembre de 1837 hizo testamento en poder de Pedro Juan Ferrando, notario. Elige albeceas a don Jayme, Juan y Baltazar, doña Juana Ana, Margarita, Ana, Bàrbara y Catalina Barceló y Sitjar, sus hijos. Destina de sus bienes 150L moneda de este Reyno para su funeral y obras pias; elige sepultura en el cementerio rural de esta villa y que allí se construia una tomba nueva y poner una piedra para saber a donde descansa su cadaver. Su funeral que consista con processión, absolución y cera nueva de valor de mas 12 ff., oficio mayor solemne, dos misereres, uno al Santo Cristo y el otro a las almas, seis salves a saber: a Sant Baltazar, a Santa Ana, a Nuestra Señora del Rosario, a Sant José, a Sant Joaquin y a Nuestra Señora del Carmen y una letania a la Puríssima. Lega al señor rector cinco sueldos, otros cinco a Sant Sebastián y diez y ocho por la manda forzosa. Mas lega que los tres dias immediatos de su muerte se pase orden a la sacristia para celebrar missa los sacerdotes tanto los de esta villa como de otra parte, a caridad de cinco sueldos y seis dineros y lo remanente de dichas 150L, pagado todo el gasto de su funeral sea aplicado en missas en sufragio de su alma. Su cadáver fué sepultado en el cementerio rural pasadas las 24 horas. Damián Morlà, presbítero y archivero».

¹⁹ ARM, protocol 5960, f. 19

Margalida Barceló testà el 23 de febrer de 1853 davant el notari porrerenc Bernat Vicens.²⁰ Elegí marmessor el seu espòs Joan Mora. Sembla que Margalida i Joan no varen tenir descendència, ja que no consten fills al document, potser aquest no fou el darrer testament. Aquest és el seu llegat:

«[...] A Ayna, Bàrbara i Catalina Barceló, mes germanes, la roba de mon calsar y vestir que tindrè el dia de mon òbit, los meus cantaranos y las mias alacas de or y de plata. Usufructuari Joan Mora, mon marit y propietaris a los meus fills que tindrè el dia de mon òbit y a falta de ells y ellas, a Bàrbara y Catalina Barceló mes germanes y a los seus respectius hereus o successors. A la repetida doña Bàrbara Barceló [casada a Montuïri] li señal per la sua part de herència la mia pesa de terra camp y viña anomenada Son Ribas del terme de Montuïri, de tenor de uns nou cortons y mitx o lo que sie, confinant ab terras del predio Alcoraya, mediant camí y ab las del predio Son Ribas. A Catalina, una pesa de terra anomenada na Paula, sita en el Pas d'en Mesquideta, de tenor de una quarterada dos horts y medio y altra peça de terra viña anomenada el Pla, de tenor de una quarterada [...].»

ANNA BARCELÓ SITJAR (1808-1889)

Filla de Baltasar i Anna. Fadrina, morí a l'edat de 81 anys el 14 de setembre de 1889. Feu testament en poder del notari Bernat Vicens.

BALTASAR BARCELÓ SITJAR (M. 1865)

Fill de Baltasar i Anna. Militar, capità del regiment de Luchana. Morí malalt d'hidropesia, a la península, el dia 9 de desembre de 1865. Sembla que era casat amb Maria Danús March (1841-1873), natural de Porreres.

JAUME BARCELÓ SITJAR (1812-1872)

Fill de Baltasar i Anna. Prevere, exercí a l'església de Porreres. Testà el 14 de maig de 1858 davant el notari Joan Morey.²¹ Elegí marmessor el rector o l'ecònom de l'església de Porreres. Nomenà hereus usufructuaris el germà Joan i la cunyada Catalina Verdera Marimon de Can Verdera [esposa del germà Joan]. Ordenà aquesta clàusula testamentària: «[...] Mobles, robes, doblers efectius y demás efectes, el dia que finiran els meus hereus usufructuaris, ordena que sien venuts en pública subhasta per el marmessor y serà invertit mitad almoines pobres i l'altra mitat per culte i fàbrica de l'església [...].»

BÀRBARA BARCELÓ SITJAR (1815-1889)

Filla de Baltasar i Anna. Era casada amb Pere Josep Manera Martorell (1806-1882) *de Son Manera*, terratinent natural de Montuïri. Estaven domiciliats, el 1863, a la casa pairal de Son Manera de la Cigonya, situada al carrer de ses Corregudes núm. 3 de Montuïri. Aquesta és la descendència montuïrera de Bàrbara i de Pere Josep: Rafel Manera Barceló (1846-1893) *de Son Manera*, notari, casat amb Maria Lluïsa Jaume Escarrer (n.?) *Estepa*, natural de Porreres. Pereta Maria Manera Barceló (m. 1850) *de Son Manera*, casada amb Bartomeu Ferrando Nebot (1789-1855) *Ferrando*, metge. Baltasar Manera Barceló (1853-1878) *de Son Manera*, metge cirurgià, fadrí, morí a l'edat de 25 anys. Pere Josep Manera Barceló (n. c. 1857) *de Son Manera*. Aina Maria Manera Barceló (n. c. 1861) *de Son Manera*, casada amb Joan Manera Mateu (1860-1911) *de Ca s'Hereu*.

²⁰ ARM, protocol V-520, f. 61.

²¹ ARM, protocol M-2550, f. 216.

JOAN BARCELÓ SITJAR (1817-1872)

Fill de Baltasar i Anna. Era casat amb Catalina Verdera Marimon (1812-1872) de *Can Verdera*, filla de Cristòfol i de Catalina. Fou l'hereu universal i el perpetuador de la nissaga.

CATALINA BARCELÓ SITJAR (1821-1885)

Filla de Baltasar i Anna. Morí a l'edat de 64 anys, el 20 de maig de 1885. Era casada amb Mateu Ferrando Mora (1819-1900), fill de Pere Joan i de Maria, el qual morí viudo a l'edat de 81 anys, el 26 d'agost de l'any 1900, feu testament en poder del notari Miquel Pons.

Catalina Barceló testà el 28 de gener de 1853 davant el notari porrerenc Bernat Vicens.²² Elegí marmessors l'espòs i Joan Mora Servera, apotecari, cunyat seu. Aquest és el seu llegat:

«[...] Leix per via de llegat particular al espresat mon marit la mia casa y corral sita en esta vila y carrer anomenat d'en Panaflor, confinant ab lo seller de don Joan Barceló mon germà, juntament ab tots los mobles que existiran en ella, propis meus, el dia de mon òbit; la mia pesa de terra viña anomenada Son Jordi, de este terme, de tenor de unas tres cuarteradas o lo que és, confinante con camí de establidors y ab terra de Maria Barceló Fusteret.

Leix per via de llegat particular a doña Margalida ma germana, muller del antenominat don Joan Mora, para después de la mort del espresat mon marit y per el cas de morir sens infants o ab ells murint estos antes de cumplits los catorze añys, la mia pesa de terra anomenada lo Hort Vell, de este terme, de tenor de uns cinch cortons o lo que és, confinant ab camí de Sineu y ab terra de Monserrada Mora. Cuyo llegat fas baix, la condició però, de que premurint la dita legataria sense infants al repetit mon marit, en seguida dita finca se entendra legada en plenitud de drets a favor del mateix mon marit don Mateu Ferrando.

Leix igualment per via de llegat particular a la señora Ayna Barceló, soltera, altra de mas germanas, per después de la mort de mon marit y per el cas de morir sens infants o ab ells murint estos antes de cumplits los catorze añys, la mia pesa de terra anomenada Son Gardana, de este terme, de tenor de una cuarterada o lo que és, confinant con tierra de Margalide Rosselló y ab la de Pabla Vaquer, cuyo llegat fas baix, la condició però, de que premurint la dita legataria sense infants al repetit mon marit, en seguida dita finca se entendra legada en plenitud de drets a favor del nominat mon marit.

Leix a la matexa señora Ayna, ma germana, libre ús en la referida mia casa y corral, sit al dit carrer d'en Panaflor, per tot el temps de la sua solteria y no més, destinantli per son exclusiu ús durant dit temps de ser soltera el cuarto del primer pis del porxo de darrera de la casa de que se trata [...].»

Finalment, deixava al cunyat, Joan Mora, una peça de terra de tres horts d'extensió anomenada la Creueta.

La localització de l'apotecaria

L'apotecaria estava situada a la casa pairal d'aquesta família (Ca s'Apotecari Gran) i va donar nom al carrer conegut popularment com «carrer de sa Potecaria», documentat durant quasi tot el segle XIX. La retolació oficial dels carrers efectuada l'any 1863, per mor de la implantació de l'*Amillaramiento* a tot l'estat en què una disposició del Govern espanyol manà que es retolassin en castellà tots els carrers dels pobles, propicià el canvi per «Calle Escuela» o «Calle de las Escuelas». Actualment és el carrer de Fra Juníper Serra i

²² ARM, protocol V-520, f. 41.

l'edifici en qüestió està retolat amb el núm. 16.

Aportam una sèrie de documents notariais (herències i donacions) els quals registren la pervivència del nom d'aquest carrer:

- 1822. Travessia del Potecari (Padró de la vila de Porreres, 1822 i 1828).
- 1833. Carrer del Potecari. Donació de Miquel Mut a Antoni Roig (ARM, Contaduria Hipotecas 487, f. 82).
- 1833. Carrer del Potecari. Donació de Jaume Morlà a Pau Morlà (ARM, Contaduria Hipotecas 487, f. 82).
- 1857. Carrer del Potecari. Testament de Joan Sastre (ARM, Contaduria Hipotecas 487, f. 83v).
- 1860. Carrer del Potecari. Testament de Coloma Servera (ARM, Contaduria Hipotecas 487, f. 84).

L'apotecari Josep Barceló Villalonga

Era natural de Binissalem, fill de Lloaxim i Àngela Villalonga. Fou l'arrendatari de l'apotecaria el període de 1824-1826. Era casat amb Montserrat Lliteres Nicolau, natural de Porreres amb la qual va tenir sis fills. El 1811 havia enviudat i va fer donació *propter nuptias* a Antonina Parets Llompарт (n. c. 1763), viuda de Bernat Llaneres, filla de Joan i Antonina.²³ Josep Barceló Villalonga finí el 29 de març de l'any 1827.²⁴ Estava domiciliat, el dia del seu òbit, al carrer de la Posada de Son Nebot. Vet ací alguns registres referents al nostre personatge:

- 1815, agost 15. Arrendament de les seves terres amb la modalitat "amitges planes" per un període de 6 anys a Bartomeu Mora àlies Marió, fill de Joan i de Joana Maria Mora, de Porreres.
- 1826, maig 11. Josep Barceló, apotecari, fill de Lloaxim i Àngela Villalonga, natural de Porreres. Finalitza l'arrendament de la botiga apotecaria i queda a deure 75L que promet pagar en el termini d'un any.²⁵

Aquests són els fills de Josep i de la primera esposa, Montserrat Lliteras:

MARGALIDA BARCELÓ LLITERAS (1792-1876)

Filla de Josep i Montserrat. Fadrina.

²³ ARM, 5958, f. 13v, notari Pere Joan Ferrando. 1811, juliol 29. Donació *propter nuptias* de Josep Barceló fill de Joaquim i Àngela Villalonga, viudo de Montserrat Lliteras, que vol maridar amb Antonina Parets, viuda de Bernat Llaneres, filla de Joan i Antonina Llompарт. «[...] Primo libre ús o disfrute de las mias casas y corral situadas en esta vila ab tot son parament y ornats de ellas. Más vos entregará mon hereu cada any, cada 29 dias de juny, 18L mallorquinas que seran per lo que perdreu del disfrute de las mias casas, en cas vingués la discòrdia ab mon hereu». També li va fer donació de mitja quarterada de terra, dita Na Font, ubicada al camí de la Serra.

²⁴ APP, Llibre de morts 17 (1817-1840), f. 129. 1827, març 29. «Don Josep Barceló Villalonga. A los veinte y nueve de marzo de 1827, falleció en esta villa de Porreres el señor Josef Barceló, boticario, hijo de Joaquin y de Àngela Villalonga, consortes, viudo en las nupcias de Maria Monserrata Lliteras y actual consorte de Antonina Perets, natural de la parroquia de Binisalem y vecino de esta dicha villa. No consta testamento. Su entierro se hizo con processión, missa cantada solemne, una salve a Nuestra Señora del Rosario, una letania a la Puríssima, siete Padre nuestros al patriarca Sant Josef y sinco a las almas y el cadaver subterrado en una tumba a la entrada de la capilla de nuestra Señora del Rosario. Vivía en casas propias en la calle de la posada de Son Nabot. Anima ejus per misericordiam Dei requiescat in pace».

²⁵ ARM, protocol 5960, f. 38.

JOAQUIM BARCELÓ LLITERAS (1805-1841)

Fill de Josep i Montserrat. Prevere, beneficiat i organista de l'església de Porreres. Morí sense testar a l'edat de 36 anys i deu mesos, el 13 de gener de 1841. Set dies més tard, els seus hereus procediren a la venda d'alguns dels seus béns. Rosselló (2005: 46) aporta aquesta notícia apareguda el dia 20 de gener de 1841 al diari «El Genio de la Libertad»: «Aviso particular. Quien quiera comprar un piano con dos registros, un reloj de pared de repetición con un estoix de caoba y un contrabajo, acuda en casa de don Joaquin Barceló, organista de Porreras».

JOSEPA BARCELÓ LLITERAS (1806-1880)

Filla de Josep i Montserrat. Fadrina.

SEBASTIÀ BARCELÓ LLITERAS (1809-1875)

Fill de Josep i Montserrat. Fadrí. Un document notarial de 1825 registra que estava efectuant estudis eclesiàstics.

ÀNGELA BARCELÓ LLITERAS (N. ?)

Filla de Josep i Montserrat. Era casada amb Joan Móra Figuera (1780-1865), cirurgià, fill de Bartomeu i Antonina. Estaven domiciliats, el 1828, al carrer de ses Venedores núm. 233. Àngela i Joan varen tenir quatre fills: Joan Móra Barceló (1815-1894), casat amb Catalina Noceda, Montserrat Móra Barceló (n. c. 1816), Antònia Maria Móra Barceló (n. c. 1819), Bartomeu Móra Barceló (n. c. 1820) i Josep Móra Barceló (n. c. 1820-1898) casat en primeres núpcies amb Francisca Servera i, en segones núpcies, amb Francisca Noceda.

El seu espòs, Joan Mora, testà el 1859 davant el notari porrerenc Bernat Vicens.²⁶ Elegí marmessors els fills Joan, Josep i Montserrat. Aquest és el seu llegat:

«[...] Leix per dret de institució y per tota part de heretat y lligítima en mos béns aspectants a Antònia Maria Mora, ma filla soltera y en los de ma difunta muller, sa mara, la mia pesa de terra camp anomenada la Creveta de este terma, de tenor de tres cortons o lo que sia, confinant ab camí de la Creveta y ab terra de Cristòfol Mora bumbum y últimament li deix tots los mobles semovents ab exclusió de los animals de cabestre que tingue el dia de mon òbit, grans, llegums, robas, comestibles, diners efectius, vi embotat o en el cup y damés cosas pròpias mias que existiran en la mia casa y corral que habit en esta vila y carrer anomenat d'en Vila en dit die de mon òbit, ab exclusió però de tot lo referit y comprès, de los indicats animals de cabestre, de la bótas congregadas, pots del cup, portadoras, cistas y de la mia llibreria y libres existents en dita mia casa y corral en aquell citat die de mon òbit per ser mia voluntad que tot lo que queda exclòs o exceptuat sie de aquells a qui lo destinaré. Y no conformantse [...]».

A la filla Antònia Maria, fadrina, li cedia l'usdefruit «de la mia casa y corral, confinant ab la de Antoni Sitjar y ab la de Bartomeu Agost, el temps que serà soltera», però la casa havia de ser per la filla Montserrat.

A Joan: 3 quartons al Camí de Son Servera; altra peça de terra situada al mateix lloc d'1 quartó i un hort d'extensió; 1 quarterada de vinya a Son Gornals, aferrada a l'alzinar de Son Gornals; 1 quartó al Camí de

²⁶ ARM, protocol V-256, f. 135.

Campos, mig quartó al Camí de la Serra i la llibreria i els llibres.

A Josep: 3 quartons i dos horts a l'Era; 1 quarterada i mitja a Son Miró, confinant amb el camí que va a la Pleta i amb la vinya de Joan Frau, cunyat; 1 quartó i mig a les Passadores, confinant amb la síquia del Molí d'Aigua; mig quartó a l'Olivar i el mul que tenia en aquells instants.

A Montserrada: la casa, després de la mort de la germana Antonina Maria; 1 quarterada dita el Cap-puig, al camí de Lluçmajor i 2 quartons i mig a les Planes.

MONTSERRADA BARCELÓ LLITERAS (M. 1839)

Filla de Josep i Maria Montserrada. Era casada amb l'honor Joan Frau Roig (m. 1863) *Cinto*, fill de l'honor Pere Jacinto i Maria Aina Roig, naturals de Porreres. Estaven domiciliats, el 1828, al carrer d'en Frau. Montserrada i Joan varen tenir dos fills: Josep Frau Barceló (1821-1891), era casat amb Agnès Roselló Melià (1824-1911) amb la qual va tenir dos fills: Joan Frau Rosselló (1849-1895), casat amb Aina Barceló i Onofre Jacinto Frau Rosselló (1852-1872), fadrí, estudiant de medicina. Morí a l'edat de vint anys. La segona filla era Maria Aina Frau Barceló (1825-1913) era fadrina.

L'honor Joan Frau, viudo de Montserrada Barceló, testà el 1859 davant el notari Bernat Vicens.²⁷ Elegí marmessor el fill Josep. Nomenà hereu universal i propietari el fill Josep. Aquesta és una clàusula testamentària referent a la filla:

«[...] Leix a Maria Aina Frau Barceló, ma filla, soltera, libre ús o estatge personal en la mia casa y corral que habit en esta vila y travesa d'en Frau, per tot el temps que serà fadrina y no més, no percebint las mias lligítimas, paternal y materna y no de altre modo, destinantli per son descans y quietud per dit temps de ser soltera, sin perceber las indicadas lligítimas, el cuarto com entran a la dreita en dita ma casa, que ja usa actualment, sin que durant dit temps de poderlo usar, se li pugue impedir ni ocupar dit cuarto cosa alguna, ni motiu algun sin el seu permís [...]».

Inventari de l'apotecaria: estris, cera, medicaments, llibres

L'inventari ens revela que a més de confeccionar els medicaments, també elaboraven cera (blanca i groga), torrons i confits. La casa botiga, tot seguint l'inventari, constava de laboratori, fàbrica de la cera, *cuarto* de mà dreita, alcova i segon porxo. Els mobles de la botiga pròpiament dita consistien en dos taulells, cordialer²⁸ i unes balancetes de mitja taronja «qui pengen a dalt el taurell al lado del carrer y sobre lo altre taurell una llumanera a lo modo de las que estan pengadas».

Els recipients utilitzats per elaborar i guardar els medicaments són aquests: caixons (grossos i petits) de fusta per posar emplastres, flors, herbes i rels. Empolles de vidre per posar olis, entre les quals n'hi havia algunes de rodones. Pots de vidre (rodons i quadrats) per posar confeccions, sals, pomades, *polvos*, píndoles i trociscos. Setrillats de vidre per olis i tintures. Barrals per aigües destil·lades. Cal destacar el recipient «massa» o «ampolla massa», dels quals l'inventari en registra 109 unitats, es tracta d'una espècie d'ampolla de vidre de coll llarg, apropiades per recollir aigües, aixarops, suc i infusions. Aquest mot el trobam registrat als inventaris de les apotecaries de l'època medieval i sembla que es tracta d'un italianisme allotjat en el nostre

²⁷ ARM, protocol V-526, f. 125.

²⁸ Aquest mot encara no s'havia documentat a Mallorca. DCVB, s. v. *Cordialer*: «Estatge situat darrera la taula de treball d'una farmàcia (Estერი)».

sistema lingüístic, per mor de les relacions comercials mallorquines amb les fàbriques de vidre venecianes.

El genèric «obra de València» identifica els pots de terra per posar gomes, resines, rels, llavors i medicines. Ancolletes, també obra de València, per a confeccions. Hídries, obra de València, per posar llavors. Finalment salseres, obra de gerrer, per posar trementina.

Entre els estris consignats per elaborar els medicaments, destacam un morter de bronzo amb la seva maça d'1 quintar i 24 lliures de pes (52 kgs). Altre morter de bronzo amb la seva maça de 85 lliures de pes (34,5 kgs). Un alambí d'aram de pes de 52 lliures (20,35 kgs). Tamís (sedàs molt espès). Perol de llautó, d'aram i de terra. Cassa d'aram. Llossa (de llautó i d'aram). Olles de diverses capacitats per fabricar unguents. Gresols de terra. Embuts (grossos i petits) de vidre i de llauna. Alfàbies (una gran i una petita). Una espàtula de plata, tres de ferro tres de llautó i una de fust. Un aprimador, un ribell i dos morters de pedra.

Els utensilis de vidre consistien en un embut de ratificar esperits amb el seu recipient, una redorta petita, dos alambins grossos de 7 o 8 quartes de cabuda (8 litres), un setrill per extreure gasos, dos setrills per extreure tintures, un brocal petit, dues botelles grans apedaçades, sis botelletes i dos pots grans de coll estret.

Per mesurar les quantitats es disposava d'un trabuquet (balances petites molt fines) amb els pesos de mitja dracma, dracma i quatre dracmes (1 dracma: 3,59 grams) i una balanceta a mode de mitja taronja. El *dracmer* era una espècie de caixonet per guardar els pesos i les balancetes.

La botiga disposava d'una estància anomenada «fàbrica de la cera» on es disposava de tot el necessari per a la manufactura de la cera: un perol d'aram, per fabricar la cera blanca, de pes de 38 lliures (15,46 kgs); un perol d'aram, per fabricar la cera groga, de pes de 49 lliures (19,94 kgs); dues casses; dues lloses, una per a la cera blanca i altra per a la groga; una olla d'aram, per fondre la cera blanca, d'onze lliures vuit unces de pes (4,74 kgs); una olla d'aram, per fondre la cera groga, de pes de setze lliures (6,51 kgs); dues espàtules de ferro; unes balancetes de llautó amb els pesos tenders (distinció entre els pesos medicinals i els tenders) següents: tres, d'una unça; un, de dues unces; un, de tres unces; un, de quatre unces; un, de sis unces i un, d'una lliura; una caixa gran per posar-hi la cera amb tres caixons i un calaix llarg, usada; un rallador; dues espàtules de fust; un rotlo i una banca de fabricar la cera; dues espàtules per fabricar torrons i confits.

L'inventari no registra els productes naturals autòctons utilitzats en la preparació dels medicaments compostos, ja que un dels pactes del contracte d'arrendament especifica que:

«[...] En cuant a las medecinas que se fabrican per lo art de botànica com són aygua, sucs, infusions, esperits, sals, estrats, conservas, flos, herbas y rels del país, no se continua res de estas clases a causa que la mayor part solament poden servir per un any, que de tot esto rebrà el señor Barceló lo que se trobe existent e igualment a la fi del arrendament dixerà lo que hey haurà existent en la botiga de estas clases se'n contrarà [...]»

Els medicaments es confeccionaven en forma d'emplastres, unguents, aixarops, píndoles i polvos. És en la confecció de l'aixarop on hom pot constatar la utilització de la flora balear: cascall, borratja, herba-sana, rosella, mora, cama-roja i els fruits gínjol, magrana i taronja. Subratllam la presència de set plantes (goma, resina) importades del nou món: tagamaga, quina, xalape o jalape, guayaco, qualaguala,²⁹ ypequequana i

²⁹ Es tracta del rizoma d'una planta polipodiàcia americana, *Polypodium Callahuala*. La infusió d'aquest rizoma s'empra contra el retgiró i l'excitació nerviosa. Galmés (1982: 25) va recollir aquests tres remeis casolans per guarir de retgiron: «Prendre una tassa de Calagüala. Un tassó de vi amb sal. Una bullidura de fulles d'alfabaguera».

arethuaquan. Productes consignats que criden fortament l'atenció són el greix de balena, terra de camell (cendra d'excrements cremats), ulls de cranc (concrecions de la muda del cranc de riu), corall vermell, dent o ullal d'elefant i cantàrida (insecte coleòpter *Lytta vesicatoria*). Destacam la pervivència de l'ungüent *Album rasis*, atribuït al gran metge àrab Rasis, registrat a les apotecaries mallorquines de l'època medieval.

La relació registrada a la llibreria de la botiga, dels llibres de medicina i de farmacopea a l'ús, és de 51, més altres desset, vells, sense identificar: «Més se continua deset libros de que no se pogue saber el títol per ser vells, in octavo». La biblioteca de l'apotecaria estava composta de 23 llibres de medicina, 9 de farmàcia, 2 de botànica, 13 de filosofia i temàtica diversa, 1 de química, 1 de física, 1 d'aritmètica i un curiós *Vocabolario de las dos lenguas Castellana i Toscana*.

La identificació de les obres i dels seus autors no és l'objecte de la comunicació, però esmentarem algunes de les obres consignades. En primer lloc, cal destacar el llibre *Joannis Mesué Medicina*, un dels màxims exponents de la medicina àrab. *Vigo de Medicina y Cirugia* (1503) l'autor del qual és Joan de Vígo, natural de Gènova, és una obra imprescindible sobre el tractament de la sífilis amb el *guayaco*, entre d'altres remeis característics de l'època, com l'ungüent mercurial i l'emplastre de “ranas” contra les úlceres venèries. D'autors espanyols registra el llibre *Borbón de Cirugia* (1705) de Felipe Borbón.

Pel que fa als llibres de farmàcia, anotam *Forma copea Catalana* (1685) de Joannis Alós, editada a Barcelona. *Forma Copea de Lloerques* de Juan de Loeches, apotecari, autor de *Polvos benedictos de Loeches*, de propietats anticanceroses, d'ús extern i autor també de *Tyrocinium pharmaceuticum* (1719), reeditat el 1727 i 1755. *Palacios Palestra Farmacia* (1724) de Fèlix Palacios, apotecari, editat a Madrid, i edicions de 1763, 1778 i 1792.

Dels llibres de botànica destacam *Petri Andrei Mittioli Botànica* probablement *Opera omnia* de Petri o Pier Andrea Mathioli (1554), metge francès, el qual tracta sobre les virtuts de les herbes. *Diescòrides de Medicina Botànica* obra de Andrés Laguna, editada per primera vegada el 1555.

A manera de conclusió

La nostra comunicació no té més pretensió que donar a conèixer els elements materials d'una apotecaria porrerenca del segle XIX. Per mitjà del contracte d'arrendament i de l'inventari transcrit, hem pogut veure què hi havia a l'apotecaria i les relacions entre l'arrendador i l'arrendatari. Els mobles, les drogues i els productes, l'instrumental i els llibres utilitzats per l'apotecari, són registrats minuciosament pel notari porrerenc Pere Joan Ferrando Nebot. Els documents mobilitzats, utilitzats en la investigació de les famílies d'ambdós contractants, ens ha permès conèixer també uns personatges que tengueren un protagonisme cabdal en un període convuls com fou el Trienni Liberal i l'anomenat a l'època *periodo constitucional*, transcorregut entre el 1820 i 1823, a Porreres. El batle constitucional i farmacèutic de professió, Baltasar Barceló, morí en circumstàncies encara no aclarides en un moment en què es varen produir avalots antixuetes. Els notaris Antoni Mora i Pere Joan Ferrando, Bartomeu Morlà de Son Jordi, aleshores síndic procurador, gendre del batle; l'honor Cristòfol Verdera, Damià Mora del Pou Florit, la viuda Anna Sitjar, l'apotecari Josep Barceló, l'honor Joan Frau, entre d'altres, apareixen en una causa incoada contra dos individus de Porreres que havien protagonitzat accions antixuetes. Cal recordar també que en el procés al metge porrerenc Bernat Fiol Jaume (1778-1818), s'esmenta l'apotecaria i l'apotecari Josep Barceló. Amb tot, esperam haver aportat una documentació, potser d'utilitat, per a la història de Porreres.

Referències bibliogràfiques

Ajuntament de Porreres (1997). *Padró de la vila de Porreres 1822 i 1824*. Porreres.

CANUTO BAUÇÀ, Francesc (2013). “Històries d’ametles. L’ametler d’en Verdera.” A: *Actes de les IV jornades d’Estudis Locals*, pàgs. 43-54. Patrimoni de Porreres, 13. Porreres: Ajuntament de Porreres.

BARCELÓ CRESPI, Maria (1994). *Elements materials de la vida quotidiana a la Mallorca baixmedieval (Part forana)*. Palma: Institut d’Estudis Baleàrics.

- (1997). “Terminologia i ús dels atuells ceràmics a les apotecaries mallorquines baixmedievals.” A: *XV Jornades d’Estudis Històrics Locals*, pàg. 437-453. Palma: Institut d’Estudis Baleàrics.

-(2015). “Procés al metge Bernat Fiol i Jaume (Porreres, 1778-1818).” A: *Actes de les V jornades d’Estudis Locals*, pàgs. 110-119. Patrimoni de Porreres, 14. Porreres: Ajuntament de Porreres.

BARCELÓ CRESPI, Maria; FERRÀ MARTORELL, Rafel; SERVERA SITJAR, Bartomeu (1997). *Les possessions de Porreres. Estudi històric*. Patrimoni de Porreres, 2. Ajuntament de Porreres.

GALMÉS RIERA, Antoni (1982). *Cultura popular mallorquina. Aplec de pautes*. Palma.

LLULL ESTARELLAS, Maria Antònia (2010). *Urbanisme i arquitectura de Porreres*. Patrimoni de Porreres, 11. Porreres: Ajuntament de Porreres.

MUNAR OLIVER, Gaspar (1979). *Història de Porreres (II)*. Palma.

NICOLAU BARCELÓ, Maria Antònia (2015). “La senyora Bàrbara Mora i Barceló, mecenes del sr. Bisbe, Pere Joan Campins.” A: *Actes de les V jornades d’Estudis Locals*, pàgs. 171-182. Patrimoni de Porreres, 14. Porreres: Ajuntament de Porreres.

RIERA I MONTSERRAT, Francesc (2000). “Avalots antixuetes a Porreres i a Felanitx en el segle XIX.” A: *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, núm. 56, pàgs. 383-396. Palma: Societat Arqueològica Lul·liana.

ROSSELLÓ VAQUER, Ramon (2005). *Noticiari de Porreres. Crònica de Porreres (s. XVI-XX)*. Patrimoni de Porreres, 5. Ajuntament de Porreres.

SAMPIETRO SOLANES, Maria J. (2000). “Plantes i altres medicines simples en ús a Mallorca baix-medieval i renaixentista. Els remeis importats. El primer medicament americà.” A: *Institut d’Estudis Baleàrics*, núm. 64 / 65, pàg. 135-158. Palma: Institut d’Estudis Baleàrics.

-(2006). *Plantes medicinals destil·ladors i llibres a les apotecaries de Mallorca (1348-1550)*. Mallorca: Editorial el Tall.

Transcripció del document

1824, maig 25

Contracte d'arrendament de l'apotecaria d'Anna Sitjar Barceló.

ARM, protocol 5960, ff. 22-29v

En la vila de Porreras del Reyna de Mallorca a los vint y sinch dias del mes de maig
de lo Año de la Natividad del Señor de mil vuytcents vint y quatre

En nom de Déu nostro Señor Jesucrist y de la sua divina gràcia amén. Sia a tots públich notori y cosa manifesta, com yo la señora *doña* Anna Sitjar, vídua de don Baltazar Barceló, filla de los señors don Jaume y de *doña* Margarita Barceló, *consortes* difunts, natural y vizina de esta vila y coneguda per mi, lo notari qui suscriu de que don fee. De mon bon grat y certa ciència, mediant este auto sempre valador y del modo que per el dret me és permès: otorgo que per temps de dos anys, contadors des de dia deu del corrent mes y any en havant y finiran a los nou dias del mes de maig de lo any 1826, lloch, conduesch y arrendo al señor Josef Barceló, apotecari, fill de los señors Lloaxim y de Àngela Villaronga, *consortes* difunts vesy en esta vila, present en este auto y abaix acceptant las casas qui componen la botiga de potecari, juntament ab la botiga, pots y demés que ha haje de medicinas, a més de los laboretoris de medicinas y cera com se continuarà a son cas y lloch. Però en las casas solament se conte los baxos, qui és la botiga, lo estudi de mà drete com entran, cambra de la cera y cuyna. Cuio arrendament fas però baix los pactos y reservas, condicions y obligacions sigüents.

Primo és pacte que vós, *señor* Barceló serà de son conte el cuydado y limpieza de la botiga y casas y conservar la botiga y arreus *que* rebrà a fi de *que* no se disminuesca.

F. 22v

Secundo, és pacte que finit lo arrendament deurà entregar, o los seus, los matexos estims, arreus, medicinas y demés que hey haje consernent a la botiga ab la matexa espècie, pes y manera que lo rebrà.

Tercio és pacte que en cas vós *señyor* Barceló morís antes de finir lo arrendament, finirà luego el mateix y fer lo entrego de la matexa botiga e igualment me reservo el poder exprolir por defecte de no pagar la ànnua mercè en el modo se acorderà o que hey hagués quiebra en la matexa botiga.

Quarto és pacte que me reservo todas las medicinas, medicaments et àlias de la botiga que necessitaré per la família de me casa, se entén per yo o infans e igualment el fabricarme las sepulturas que necessitàs per la matexa família pagant yo solament la cera, axí com se compre sens obrar, com també los facultatius de medicina, cirugia y albeytaria, qui servexen a la mia casa, seguiran axí mateix en el modo acostumat y en cas volguesen esser pagats, serà de conte de vós *señyor* Barceló el satisfacerlos los seus onoraris de las visitas que fesan desde el dia comensa este arrendament.

Quinto és pacte que en cuant a las casas botiga, solament tindrà las oficinas de baix, *que* me reservo los alts e igualment el tencar la parte qui mira al cup del saller y tapar en el corral y retxats de ferro a las finestres en cas volgués, a fi de sepear el curs de las casas ab los mojones.

Sexto és pacte que si a cas hey hagués en la botiga algun infortunio de tems del cual resultàs quiebra en la botiga *que* fos humà, la señora perda el mitad, no essent per defecte del señor Barceló, sinó de conte de la *señyora* serà la quiebra de los pots y demés avesos de la botiga que faltasen.

F. 23

Septimo és pacte que vós dit señor Barceló peguerà per ànnua mercè sens interpretació alguna sinquante quatre lliuras ab diner, mensualment, a raó de tres duros contant-se ja per dit arrendament aquellas 74 lliuras *que* ly tinch de entregar

segons escritura que firmàrem als 2 del corrent mes y any en poder del matex notari qui suscriu.

Y per últim és pacte que en quant a las medecinas que se fabrican per lo art de botànica com són aygua, sucs, infusions, esperits, sals, estrats, conservas, flos, herbas y rels del país no se continua res de estas clases a causa que la mayor part solament poden servir per un any, *que* de tot esto rebrà el señor Barceló lo *que* se trobe existent e igualment a la fi del arrendament dixerà lo que hey haurà existent en la botiga de estas clases se'n contrarà y a fi de *que* const de tot lo rebut se continua seguidament.

Pots de la botiga composta

Primo se continua trenta tres caxons de posar emplastas, bons però usats. Són 33

Més quatre caxons patits per posar flos. Són 4

Més cinquante set caxons grosos de posar herbas y rels, bons y usats. Són 57

Més a la primera fila de baix, darrera los taurells, vint y sinch capsas usadas para posar tauletas y dos et alias. Són 25

Més a la segona fila de baix de las duas parts, qui abriga fins a los taurells inclusive xexante una empollas de vidra para posar los olis bonas. Són 61

F. 23v

Més se continua cent y nou masas de vidre de posar ayguas y axerops bonas, esto és, duas filas a la part dreta com entram a la botiga y una a la part esquerra. Són 109

Més se continuan docents y setze pots de terra obre de València ab varias pinturas, a saber: cent vuytante dos existents en la botiga y trenta quatre a los ermaris des cup, darrera la botiga, tots los quals servexen per posar gomias, resinas, rels, llevors y medecinas de esta clase. Són 216

Més se continua quinze Ydrias de la matexa obra, las que servexen per posar llavor y estan a la última fila de la dreta. Són 15

Instemcia de darrera los taurells

Se continua vint y vuyt pots de terra de la matexa obra qui servexen per posar unguents, tots bons. Són 28

Més quatre pots de vidre qui servexen per posar pomades y a la segona fila. Són 4

Més a la matexa fila nou pots de vidre qui servexen per posar polvos. Són 9

Més duas ancolletas, obre de València, qui servexen per confeccions. Són 2

Més se continua a dins del Cordialé a la tercera, quarta, y quinta instància (sic) vint y un pots de vidre qui servexen per posar píndolas y troxiscos. Són 21

Més se continua en las duas parts, setante dos pots de vidre medianos, qui servexen per posar polvos. Són 72

Més se continua a la sesta y septima distància (sic) vint y set barrals grosos, radons y onze medianos, tots de vidre, qui servexen per posar ayguas destil·ladas. Són 38

F. 24

Més se continua a las demás distàncias, xexante set masas grosas de vidre qui servexen per suchs, infusions y ayguas. Són 67

Més se continua dins el Cordialé ab duas tortas de vidre a la primera distància de baix, sinch pots plans de vidre, qui servexen per posar confeccions. Són 5

Més se continua a la segona y tercera distància, vint pots de vidre, qui servexen per distintas medecinas. Són 20

Més en la cuarta distància, onze pots de vidre qui servexen per posar estrats de varias clases. Són 11

Més en la quinta fila, sis pots quadrats de vidre qui servexen per posar sals. Són 6

Més se continua en la sesta y octava distància, vint y vuyt satriets de vidre qui servexen per posar esparits y tinturas. Són 28

Més a la sèptima distància, se continua setze pots de vidre qui servexen per vàrias medicinas. Són 16

Més en la última distància, tres empollas de vidre radonas. Són 3

Derrera los taurells

Se continua quatre salseras obre de garrer qui servexen per posar tramantina. Són 4

Més se continua dos mortes de bronzo en la seva masa, bons, un de pes de un quintà y vint y quatre lliuras. Són 1 *quintà* 24 *lliuras*. Y lo altre de vuytante sinch lliuras. Són 85 *lliuras*

Més se continua la peña de los mortes, de fust

Més se continua quatre temisos, tres vells, sens tapadora y un nou en tapadora

F. 24v

Més se continua dos taurells bons usats en los seus calaxos, un en pañ y clau

Més una escudella de ferro vell

Més una escudella de llautó ab maneta y la seva masa

Més sobre el taurell un caxonet en las balanzas y pesos del despaix siguents

Primo los plats de las balanzas de llautó

Pesos de bronzo

Primo tres mitges onzas. Més quinze onzas senceras. Més sinch pesos de duas onzas. Més quatre pesos de tres onzas. Més tres pesos, un de quatre onzas, altre de sinch y lo altre de sis onzas

Més unas balansetas patitas y un trabacuet ab los pesos siguents: Una mitge dragma, dos pesos de dragma y dos pesos de quatre dragmas

Més una espátula de plate de pes de una onza rompuda

Més tres espátulas de ferro y tres de llautó

Més un morté de vidre ab la masa de lo mateix

Més unas balansetas a modo de mitge taronge qui pengen a dalt el taurell al lado del carrer y sobre lo altre taurell una llumanera a lo modo de las que estan pengadas

Laboratori

Primo un alambí de aram ab son capitell de pes de sinquante duas lliuras. Són 52 lliuras

Més un parol de aram vell

Més dos parols de llautó

Més una casa de aram

Més duas casas de aram

Més duas llosas patitas de llautó vellas

Més dos embuts de llaune grosos

Més dos embuts de llaune patits usats

Més un embut de vidre

Més un embut de vidre de ratificar esparits en son recipient

F. 25

Més una redorta patita

Més deu capells de vidre de distints alambins

Més dos alambins grosos de vidre de unas set o vuyt quartas de cabuda

Més un alambí de vidre de dos cuerterers

Més un satri de vidre per estreurer gases

Més dos satris de vidre per estreurer tintures

Més un brocal patit de vidre

Més duas botellas de vidre apedasadas grans

Més sis botelletes de vidre de duas calidats

Més dos pots grans de coll estret de vidre

Més dos morters de pedre, un gran ab la masa de palo y el altre mediano sens masa.

Més una pedre de pafiro? en la seva mase de moldre de lo matex.

Més dos alfàbias, una gran y la altre patita.

Més uns primados

Més setze espàtulas de fust

Més un parol de terra

Més setze olles de fabricar los unguents de varias calidats

Més tres grisols de terra

Més un ribell

En la fàbrica de la cera

Primo un parol de aram usat, per fabricar la cera blanca, de pes de trenta vuyt lliuras. Són 38 lliuras

Més un parol de aram usat, de fabricar la cera groga, de pes de cuarenta nou lliuras. Són 49 lliuras

Més duas casas bonas

Més duas llosas, una per el blanch y la altre per el groch

Més una casa vella

Més una olla de aram per fondrer la cera blanca de pes de onze lliuras vuyt onzas. Són 11 lliuras 8 onzas

Més altre olla de lo mateix per la cera groga de pes de setze lliuras. Són 16 lliuras

F. 25v

Més duas espàtulas de ferro

Més uns ferros [il·legible] usats

Més un braser de aram vell y ab lo rol·lo de fust vell

Més unas balansetas de llautó

Més los pesos sigüents tenders:

Tres de una onza. Un de duas onzas. Un de tres onzas. Un de quatre onzas. Un de sis honzas y un de lliura

Més una caxe gran de la cera ab tres caxons y un calaix llarch, usada

Més un planagadó? bo de alzina y dos més inútils

Més una [il·legible] y un telladó bons

Més duas espàtulas de fust

Més una post de pi y un pengador de la sera

Més el rol·lo y una banca de fabricar la cera tot usat

Y més duas espàtulas qui servexen per fabricar torrons i confits

Se continua las medicinas

Primo emplaste de bàlsamo amarillo tot pesat ab pesos medicinals 1 lliura 3 onzas

Més denasi? 1 lliura 5 onzas

Emplasta cerusa 1 lliura 4 onzas

Emplasta de diapalma 2 onzas

Emplasta de diaquilon mayor 3 lliuras 6 onzas

Emplaste de diaquilon simple 8 onzas

Emplasta de diaquilon gomat 1 lliura 11 onzas

Emplasta botànica 11 onzas

Emplasta tagamaga 2 onzas

Emplasta de sicuta 1 lliura 2 onzas

Ungüents

Primo de cipi 2 lliuras 4 onzas

Més Ungüentum Album rasis 3 lliuras 1 onza

Engüent de plom 3 lliuras

Angüent de lumbricorum nervium 1 lliura 4 onzas

Més mollise bovis 4 onzas

Tramantina 5 lliuras

F. 26

Greix de balana 2 onzas

Pomada de tarungí 1 lliura 4 onzas

Pomada rosada 1 lliura 10 onzas

Axerops

De Persi 11 onzas

De Sedrato 6 onzas
De Teronge 1 lliura 8 onzas
Tusilago 1 lliura
De Magranes 1 lliura
Violat 1 lliura
De Eure terrestre 1 lliura
De Dieltesa 3 onzas
De Estacados 3 onzas
De Ginzolls 3 onzas
De Herbasana 3 lliuras
De Rosellas 4 onzas
De Mórás 1 lliura
De Hisopo 1 lliura
De Coral 9 onzas
De Sench 3 onzas
De Cascay 1 lliura
De Xina 9 onzas
De Borratge 1 lliura
De Camarrotges compost 3 lliuras
Aureo 2 lliuras
Melsimble 6 lliuras

Polvos

De Quina 7 onzas
Sal de Madrit 7 lliuras
Cremor tartaro 11 onzas
Nitro 1 lliura 2 onzas
Vidriol 1 lliura 8 onzas
Rebarbaro 6 onzas
Arcocolla 1 onza

F. 26v

Senet 2 onzas
Xalape 2 onzas
Cardenillo 1 onzas

Terra de Camell 10 onzas
Succino preperat 4 onzas
Plom cremat 2 onzas
Vidriol calsinat 1 onza
Sucre de plom 3 onzas
Cantàridas 3 onzas
Alum cremat mitge onza
Mini 7 onzas
Llitaros 2 lliuras 4 onzas
Polvos contra bartum 2 onzas
Contra Vermes 2 onzas
De Ranas preparadas 2 onzas
Parfum provocans mitge onza
Mannàcia 1 lliura
Gluttesa mitge onza
Flor de sofre 3 onzas
Contra bartum 1 onza
Restrings 2 onzas
Atutia preparada 10 onzas
Mostasa 3 onzas
Antimoni 1 lliura
Veleriana 1 onza
Blanquet 2 lliuras 2 onzas
Boncix 2 onzas
Alum cruu 6 onzas
Coral vermell 6 onzas
Ulls de cranch preperats 3 onzas
Emodattils 7 onzas
Resina Xalape 1 onza
Tàrtaro menor 3 onzas
Tamarindos 9 onzas
Magna 1 lliura 2 onzas
Fullas de Senet 1 lliura
Argent viu 2 onzas

Se continua las medicinas fore del taurell

Colofònia 4 lliuras 9 onzas

Tres Florinas 2 onzas

F. 27

Goma de Sagapeno mitge onza

Betum de Sudesa mitge onza

Goma de Carabe 6 onzas

Sàndils 6 onzas

Sal Harmoniach 2 onzas

Goma Haràbica mitge onza

Goma de estiroseis calamíntidas 7 onzas

Mirra 6 onzas

Goma de tragacanto 6 onzas

Berjui 2 onzas

Heuformia 5 onzas

Pimienta blanca 1 onza

Vua artetica 1 onza

Cardamomo 3 onzas

Hana de alafant 3 onzas

Coral rubro 3 onzas

Antimomo crudo 9 onzas

Cantàrides 6 onzas

Pildoras restringents 4 onzas

Pildoras fètidas 2 onzas

Bolza de castor 2 onzas

Salsafra mitge onza

Mirabolans los Cebolos 2 onzas

Mirabolans Indos 5 onzas

Mirabolans Emblicos 5 onzas

Mirabolans Cetrinos 3 onzas

Mirabolans belericos 3 onzas

Hasefètida 2 onzas

Goma de Guayaco 1 onza y mitge

Goma Apoponats 1 lliura

Goma de llimonera 2 onzas

Goma Galbano 1 lliura

Goma de Tagamaga mitge onza

Goma Serapiam 4 onzas

F. 27v

Llevó de cubebas 2 onzas

Cominos 9 onzas

Camipiteos 3 onzas

Heure Terreste 2 onzas

Vinset Opoze 1 onza

Veleriana 1 onza

Vispersino 4 onzas

Chine 1 onza

Mostase 1 lliura

Coralina 1 lliura

Balaustria 2 onzas

Dictamo de Creta 1 onza

Gensiana 1 onza

Rel de balitre 4 onzas

Aristolouquia longa 1 onza

Aristolouquia rotunda 3 onzas

Asar 6 onzas

Galangena 4 onzas

Bistorta 6 onzas

Tarmeos simple 4 onzas

Tubebar 3 onzas

Contra Hierba 1 onza

Qualaguala 2 onzas

Elebor negre 1 onza

Ypequequana 3 onzas

Ruy barbaro 1 lliura 10 onzas

Aretehuaquan 7 onzas

Eleboris Albi 6 onzas

Calape 2 onzas

Canfor 1 onza

Se continua los mobles de la casa

Primer porxo dotze cadiras de bova usadas

Més set cadiras de vaqueta usadas

Més una mapa de todo el universo bona.

En el quarto de mà drete

Primo un bufet de amel-ler bo ab duas vergas de ferro

Més vuyt cadiras de vaqueta usadas

Més dos cuadros grosos y dos patits usats

Més un hermari y una taula de fust vell

F. 28

En el portal de la alcova

Una vasa y vergue de ferro y dins la alcova vuyt cadiras de vaqueta

Un llit entorxat ab una màrfegue de llista de devets, tot vell

Segon porxo

Una manpara bona a la branca de lo arch

Més sis cadiras de vaqueta sens brazos vellas

Més una taula de alzina bona

Més al portal del corral una prenseta ab una espiga ab tres esportinets de espart, corrent

Y per último se continua una llibreria ab los art de botànica y otras siguents

Primo Joannis Mesué infolio// Consiliator filosofia in folio// Juanis Batista Montani filosofia// Mateus Morretius de Medicina// Mateus Cisbatisis de Medicina// Lominare? mayos de Medicina// Forma Copeia de Farmacia// Pratchis de Medicina// Tino simo Forma copeo de Farmasi// Burlis opera omnia// Joannis Degendi Trallanech de Moral// Palacios Palestra Farmacia// Universal Teatro Farma seutico// Petri Andrei Mittioli Botànica// Dioscòrides de Medicina Botànica tots infolio// Més Erimetica Universal// Sermones varios por Fray Diego de la Vega// Directorio Moral por el padre Etyens// Prefazio Médico de Jorge Artigues// Instrucción de enfermedades// Medicina de don Diego Llopes// Vida del Siervo de Dios Pedro Bergem// Forma Copea Castellana// Forma Copea de Lloerques// Forma Copea Espaniola de la última edición// Vida de Jesu Cristo// Vigo de Medicina y Cirugia//

F. 28v

Borbón de Cirugia// Teodori Baroni Medici//Intumisare? mayus Medicina// Tesaurus Aromatamiarum farmacia in quarto// Oficina Mèdica// Forma copea Catalana// Joannes Nabasquesius Sangosanus Medicus// Xaras Chimica in folio// Filipides Lusitam Medicina// Melanpico Obedo Medicina// Joannis Mesué Medicina// Curso de Chimica de Lameri// Cantos edificantis y coriosas compuestas por algunos Misioneros de la compañía de Jesús de tres tomos faltan sinch que són 69L 1s y 12d// Discurso Filosòfico y phisico dirigido al Rey// Fisica natural// Sermones de Quaresma// Alfonso Decano// Damichis Samerti *doctor* de Medicina// in quarto// Vocabolario de las dos lenguas Castellana y Toscana// Avisos de Sanidad// in octavo// Joannes Hentiacinus *doctor* medicina// Joannes Fermely *doctor* en medicina// Joannis Hormani *doctor* Medicina Geometria// Laurs auberti// Villan etzamen de Boticario// Remedio Dispensatorio Medico in quarto// Més se continua deset libros de que no se pугue saber el títol per ser vells, in octavo.

Esto és lo arrendament de la referida casas y botiga de apotecari que fas y otorgo yo la mencionada señora Anna Sitjar vidua de don Baltazar Barceló a favor de vós lo señor Josef Barceló apotecari, baix los pactes y reservas del modo que de antes queda declarat per el referit termini de dos añys y del

F. 29

millor modo y del que se pot fer y entendre en utilidad de vós y promet durant dit termini y observant vós los dits pactes ferly haver y tanir pacíficament la referida botiga y de legítimament defensarlo contra qualsevols personas y cuerpos y estarly tinguda de firme y legal evicció, questió, lilegitima defensa y de tots los dañys y perjuis y de tot lo qui ve de la sua naturaleza, per todas las quals cosas y cada una de ellas y per [il·legible] vàlidas sempre tenirlas obligo tots los meus béns presents y venidors renuncio la presentació del llibell y demanda, mon propi for y privilegi del mateix y demás lleys de mon favor, submatentme y a tots los meus béns a for y la [il·legible] per aont pugue esser compellida para la observancia de tot lo que queda estipulat en este acte, en cuio poder promet serbir [il·legible] prorrogar la sua jurisdidió y consentirla.

Y después present a tot lo referit, jo lo nominat *señor* Josef Barceló, de grat y certa ciència accepto el antacedent arrendament de la referida botiga de apotecari que fa *vossa mercè*, dita señora Anna Sitjar a mon favor, per lo que promet observar puntualment sens dilació alguna, los pactes consertius a este arrendament, que obligo para ello tots los meus béns presents y venidors, renunciand y submatentme tant per *vossa mercè* queda renunciand y submes.

Pues axí se otorga y firma la señora Anna Sitjar y lo accepta y firma lo nominat señor Barceló y este lo firma de la sua mà y per la señora un testimoni y lo feren requirits los señors Juan Barceló Mora de Son Mora y Juan Monserrat criat de casa, ambos de esta vila, de que don fe. Davant de mi, Pere Joan Ferrando, notari.

El ferrocarril del ramal de Felanitx 1897-1967: l'estació de Porreres

MARIA ANTÒNIA NICOLAU ROSSELLÓ

Introducció

Enguany es compleixen 120 anys de l'arribada del ferrocarril a Porreres i 50 anys de la clausura d'aquesta línia. Aquesta efemèride mereix que en aquestes VI Jornades d'Estudis Locals de Porreres hi hagi un espai per a fer present el que va significar aquesta xarxa de comunicació tan important en altre temps i avui dia tan oblidada.

L'any 2007, quan vaig tenir el privilegi de ser la pregonera de les festes de Sant Roc ja vaig fer una breu menció al ferrocarril quan parlava dels tocs de la campana:

«L'itinerari per les diferents campanes del nostre poble no seria complet si deixéssim d'evocar la campana que marcava els moviments del tren de l'estació de Porreres. Els tocs d'aquella campana petita impulsada per una corda subjectada a l'extrem inferior del batall anunciava l'arribada del tren. [...] Per conèixer el batall de la campana de l'estació vaig parlar amb Joan Nicolau Picornell, fill de Joan Nicolau, que va ser molts d'anys el mosso de l'estació de Porreres, qui em va contar molts de detalls sobre el moment de tocar la campana i qui la tocava: “Quan sortia de Felanitx tocaven el telèfon i quan era a Canteres, Joan Nicolau tocava la campana dues vegades. Una vegada que el tren arribava a Porreres, la gent pujava. A l'hora de sortir el tren el ‘jefe’ de l'estació tocava tres pics i el tren sortia cap a Ciutat”. Alegres eren aquests tocs de la campana quan s'esperava qualcú que estimaves i, trists, si l'acomiadaves».

«A l'estació de Porreres hi havia tres vies, quan el tren venia de Ciutat, telefonaven de Montuïri per avisar que ja sortia, el mosso tocava dues vegades la campana, agafava la bandera i se n'anava a la tercera guia, i quan el tren estava a punt de sortir el ‘jefe’ tocava tres vegades i sortia cap a Felanitx. Aquesta mateixa acció es repetia 8 vegades cada dia. Durant la Quaresma, totes les parelles, quan sortien del Sermó, anaven a passejar per l'estació i veien sortir el tren de les 17:40».

«Ara, quan anam a caminar fent la volta per les rondes, per ventura ni ens fixam que passam per davant l'estació. Aquell edifici abandonat ja no ens parla de partides o arribades, ja no ens evoca la vida que hi havia; tal volta, ja ni sentim enyorança d'un mitjà de transport que fou important social i econòmicament durant els 70 anys que va funcionar».¹

Amb aquesta comunicació es volen repassar alguns aspectes ja treballats per altres autors, però també donar veu als testimonis orals que recorden amb enyorança aquest mitjà de transport que havia de ser una alternativa vàlida a la carretera i, malauradament, va acabar desplaçat. Igualment, intentarem esbrinar per què aquest ramal fou un dels darrers en construir-se quan l'objectiu d'arribar a Felanitx o a Manacor per Porreres havia estat projectat uns vint anys abans de posar-se en marxa. Com a fonts documentals, he consultat els diferents treballs sobre el tema realitzats pel professor Sr. Pere Brunet i l'investigador Sr. Nicolau Canyelles Serrano. També el testimoni oral de persones

¹ NICOLAU ROSSELLÓ, Maria Antònia (2007). *Pregó de les festes de Sant Roc*. Porreres: edició de l'Ajuntament (p. 54-56).

de diferents edats que, amb la seva explicació, han enriquit el treball; així com la revista *Llum d'Oli*² que en motiu del centenari de l'arribada del tren va publicar una sèrie d'articles que han estat un bon punt de partida per conèixer a fons vivències de persones que ja no hi són, però que amb el seu record ens evoquen als qui vàrem utilitzar el ferrocarril per anar a Ciutat o a Felanitx. Estampes que ja no podem veure, o xiulets que ja no podem sentir.

Contextualització

Quan el 1816 el Consolat de Mar i Terra va demanar a les viles de Mallorca quines mesures eren necessàries per millorar la seva situació econòmica, una de les respostes més urgents fou la necessitat de millorar la xarxa de comunicació viària.

El transport es realitzava amb carruatges de tracció animal. Per al transport públic de viatgers es feien servir diligències estirades per dos, tres i cinc cavalls, de fins a dotze places de cabuda. Pel que fa als carruatges de transport privat –de mercaderies i persones–, els més habituals eren els d'una i dues cavalleries.

A partir de 1846 el Cos d'Enginyers de Camins, Canals i Ports es va fer càrrec del projecte i realització de les obres públiques de l'Estat a les Balears; per això, va arribar a Mallorca Antonio López, el primer enginyer encarregat d'aquesta tasca. Així es varen iniciar moltes millores a les carreteres de Mallorca, com no s'havia vist abans.

També és en aquesta època quan es crea el cos de peons caminers, responsables del manteniment de la xarxa estatal. L'estructura de la xarxa de carreteres era radial i estava centrada a Palma; d'aquesta manera, la ciutat quedava directament enllaçada amb els principals pobles de l'Illa. També hi havia algunes carreteres transversals, com la que unia Santanyí amb Inca, per Felanitx, Manacor, Petra i Sineu.

El ferm d'aquestes carreteres estava format per diverses capes de grava compactades, amb drenatges adequats. La més gruixada i irregular es posava al fons i, la més fina i regular, a la superfície. Llavors es compactava regant-lo i fent-hi rodar rutllons de ferro o pedra estirats per sis mules. Eusebi Estada va ressaltar que mentre el 1856 hi havia quatre diligències que recorrien diàriament la carretera en cada sentit, el 1870 ja eren vuit. La carretera, per tant, era la infraestructura més utilitzada i la font d'energia era l'animal. Però serà la màquina de vapor, patentada per James Watt l'any 1769 la que va permetre abandonar les fonts d'energia tradicionals. El fenomen, vertaderament innovador i al qual es pot aplicar la revolució del transport, va ser precisament la incorporació de la màquina de vapor al transport marítim i terrestre.

Des del segle XVIII ja es col·locaven rails de ferro i el 1767, l'enginyer anglès R. Reynolds va construir un carril de ferro colat proveït d'una pestanya que l'unia a les rodes de les vagonetes. La unió dels rails i l'energia de vapor va propiciar la construcció d'un nou mitjà de transport: el ferrocarril.

² Número 62 de l'any 1997.

L'any 1829, Stephenson va inventar la locomotora, que es va aplicar als trens miners que unien les mines de carbó amb els ports a la Gran Bretanya. El primer tren va ser el que va unir Stockton amb Darlington i la primera línia de passatger va ser la de Liverpool a Manchester, el 1830. A poc a poc, els vaixells de vela també varen ser substituïts per vaixells de vapor. Tant el ferrocarril com el vaixell de vapor tindran una incidència positiva en l'economia illenca. El 1838 s'estableix la primera comunicació regular amb vaixell de vapor entre Palma i Barcelona. Aquest esdeveniment serà un punt de partida per sortir de l'autarquia illenca i l'impuls a la producció de nous cultius. Així mateix, el ferrocarril serà el mitjà de transport que permetrà traslladar les mercaderies al port i facilitar el comerç.

El cas més evident, i que a Porreres –igual que tota la nostra comarca– tindrà un fort impuls, és el conreu de la vinya, que com diu el professor Bartomeu Pastor:

«A partir de 1880 s'expandí la superfície de vinya arreu de l'illa, que va arribar a un sostre màxim, l'any 1889, de 22.833 hectàrees [...] L'exportació de vi en aquella època estava relacionada amb la importació d'esperit de patata alemany, que havia de servir per aconseguir elevar la baixa graduació alcohòlica dels nostres vins exportats i, així, garantir-se l'arribada als consumidors estrangers amb una mínima graduació i sense que es fessin malbé en el llarg camí que havien de recórrer. Els elevats preus que aconseguí, en determinats moments, el vi exportat, sobretot entre els anys 1882 i 1885, serien el vertader motor de l'expansió de la vinya. [...] Des de l'inici de la dècada de 1880 la prosperitat d'alguns productors i comerciants era manifesta i així s'indicava, a més en els informes oficials comanats des de l'Administració. A la *Memoria sobre el estado de la agricultura en la provincia de Baleares* de l'any 1887, signada per l'enginyer Francisco Sotorras, ja s'afirmava això sobre beneficis obtinguts pels propietaris de vinya:

“Esto ha contribuido también a mejorar algo los demás cultivos, porque los propietarios han dispuesto de algunos capitales, alcanzando igualmente esta propiedad a los obreros que han encontrado siempre trabajo, que les ha permitido satisfacer sus modestas necesidades. Lástima grande que ese bienestar amenace concluir en primer lugar con la baja que han experimentado los vinos desde el año pasado que llega a un 50%, y otra el fraude y adulteración de los vinos que han hecho perder la buena fama que antes tenían”.

La producció de vi a final del segle XIX continuava essent important i s'adreçava, per una banda, al consum local i, per l'altra, a la indústria dels destil·lats i esperits, que s'havia consolidat a molts de municipis de l'illa i que, per tant, s'hauria encarregat d'absorbir bona part dels excedents. [...]

L'increment de la superfície de vinya a partir de l'any 1875 sembla que respon a un conjunt de factors. Per una banda, a la gran demanda de vi des de l'exterior, sobretot a partir dels convenis comercials dels anys 1877 i 1888 entre Espanya i França, així com també als elevats preus que aconseguia el vi en el mercat del consumidor. La gran demanda de vi, a més, coincideix amb els inicis dels establits de les possessions a l'illa, sobretot a partir de l'any 1870. [...]

L'any 1891, a l'illa de Mallorca hi havia deu municipis que tenien més del 10% de la superfície dedicada al conreu de vinya, sis dels quals (Binissalem, Porreres, sa Pobla, Santa Eugènia, Santa Maria i Sencelles) comptabilitzaven més del 20% de la superfície total municipal dedicada a aquell conreu. Si bé la vinya es conreava a tots els municipis de l'illa, excepció feta d'alguns de la Serra [...] a la zona del Raiguer i alguns municipis del Pla i Llevant, s'havia convertit en un monocultiu. [...]

Per tant, tant els ports com el ferrocarril seran els mitjans de transport que contribuiran a la millora de l'economia illenca».³

³ PASTOR SUREDA, B. (2016). *La vinya i el vi a la Mallorca de finals del segle XIX*. Palma: Lleonard Muntaner editor.

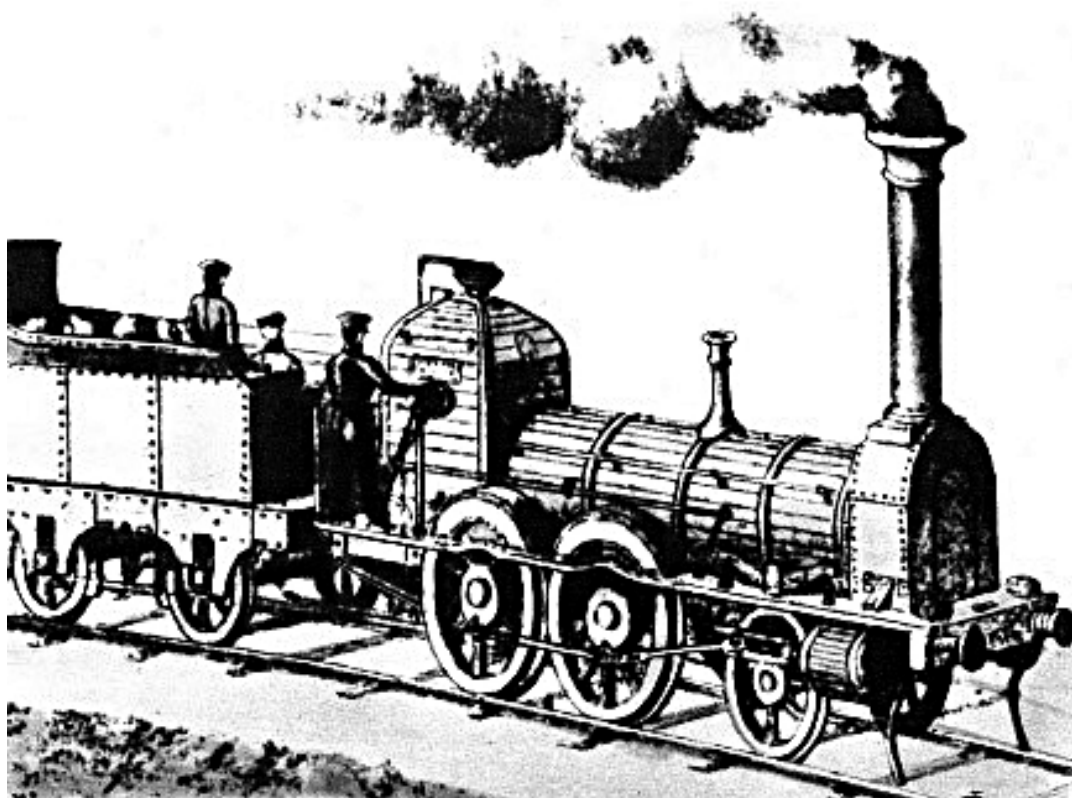
Les primeres línies de ferrocarril

Les primeres concessions per a la construcció de línies fèrries es varen donar l'any 1830 (Jerez-Puerto de Santa Maria) i 1834 (Reus-Salou), però la primera línia que va entrar en servei va ser de l'Havana a Bejucal, a Cuba, inaugurada el 19 de novembre de 1837, de 27 quilòmetres. Quatre anys més tard, el 28 d'octubre de 1848, s'inaugurava el primer ferrocarril a la Península: el de Barcelona a Mataró. Davant les dificultats que va veure l'Estat que la iniciativa privada tenia per dur endavant la xarxa ferroviària, a partir de 1849 va començar a donar suport econòmic per a la construcció de línies fèrries.

A Mallorca aquest nou mitjà de transport començaria el seu viatge el 1852 amb una reunió per valorar la possibilitat de construir una línia fèrria entre Palma i Inca. La Llei de Bases dels Ferrocarrils de 1855 definia els ferrocarrils com a servei públic, s'atorgava la concessió per 99 anys i l'Estat podia ajudar econòmicament les companyies tant de manera directa com indirecta. La promulgació de la Llei de 1855 i el suport de l'Estat provocaren un impuls important al ferrocarril, que en 10 anys va passar de 475 quilòmetres a 8.827. Així i tot, aviat sorgiren dificultats importants; per això, el procés iniciat no va tenir sortida fins que el 1864 un diputat mallorquí promogué una proposició de llei que autoritzava el Govern a concedir les línies als Gispert, però renunciant a la subvenció estatal. És una prova evident que l'Estat no considerava prioritàries les línies mallorquines i la renúncia a la subvenció degué ser un punt d'inflexió important per desbloquejar la situació. El 13 d'abril de 1864 s'aprova la proposició de llei. A inicis de maig, Enric Gispert ve a Mallorca per organitzar l'empresa, però es troba amb dificultats.

L'impuls definitiu vindrà quan es creï el Banco Balear —un banc d'emissió—, ja que l'any següent els promotors tindran un paper molt important en la subscripció d'accions del ferrocarril, una bona mostra d'aquest fet és que el mes d'abril ja s'inicia una subscripció d'accions per construir: «El ferro-carril que ha de cruzar la isla de Mallorca desde Palma a Alcudia y Manacor». Sembla que la iniciativa no va ser un èxit. El període de subscripció es va haver de prolongar almenys un mes, i la major part de notícies concretes sobre subscriptors es refereixen a ajuntaments. Segons els diaris, l'Ajuntament de Manacor va prendre 200 accions; el de Porreres, 25 i el de Felanitx, 420, aquest darrer a canvi d'acostar la línia a la vila.

Una epidèmia de còlera, una important sequera i els problemes estatals no afavoreixen l'impuls necessari per seguir amb el projecte. El gener de 1866, es produeix un pronunciament fallit del general Prim i el maig hi ha una crisi financera a Barcelona, alguns bancs suspensen pagaments. Aquests fets marcaran el final dels intents dels Gispert de construir la línia fèrria a Mallorca.

La construcció de la xarxa ferroviària a Mallorca

La crisi de les empreses ferroviàries i financeres espanyoles, que va esclatar el 1866, havia bloquejat les iniciatives de construir una línia fèrria a Mallorca. Però el 1871, un enginyer de camins de 28 anys, Eusebi Estada Sureda (1843-1917) publicava l'opuscle *Estudios sobre la posibilidad econòmica de establecer un camino de Hierro de Palma a Inca* que representà el punt de partida en el procés de construcció de les primeres línies fèrries mallorquines.

Estada va analitzar les causes dels mals resultats dels ferrocarrils espanyols:

- S'havien construït massa línies que no tenien rendibilitat.
- Abans de construir una línia fèrria s'havia de demostrar la seva viabilitat econòmica.
- Proposava la construcció d'un ferrocarril de via estreta des de Palma a Inca i que, en el futur, es perllongaria fins a Alcúdia i Manacor.
- El ferrocarril s'havia de construir sense l'ajuda de l'Estat, per evitar que pogués intervenir en l'explotació.
- L'empresa havia d'obtenir beneficis, per tant, havia de ser econòmica.
- S'havia de construir amb capital mallorquí, una cosa excepcional, ja que els ferrocarrils espanyols eren controlats per capital estranger.
- Era important donar seguretat als accionistes.

Tots aquests punts s'adaptaven a la nova legislació sorgida arran de la Revolució de 1868, atès que donava a la iniciativa privada el màxim de facilitats, però no podien demanar subvencions. El

que més crida l'atenció d'aquest fet és que mentre va comportar la manca d'interès a tot l'Estat, a Mallorca va succeir l'inrevés: totes les línies fèrries construïdes al llarg del segle XIX es feren d'acord amb els preceptes d'aquesta llei.

Per què Palma-Inca? Encara que Inca no era la localitat amb més habitants, tenia una situació estratègica molt bona per a la comunicació amb altres localitats; a més a més, el traçat era suau i la comarca començava a tenir un cert pes econòmic.

El 24 de febrer de 1875 s'inaugurava la línia, sense cap suport econòmic per part de l'Estat, només l'exempció dels drets de duana per al material ferroviari importat durant deu anys. Davant aquell nou mitjà de transport, paga la pena esmentar una anècdota:

–Jo no crec que funcioni sense mules, exclamà un pagès, fent l'ullet.

–Com pot funcionar? -Digué la seva acompanyant.

–No feim foc a la nostra xemeneia tots els vespres d'hivern, i has vist mai cap de noltros que la cuina parteixi?

–No ens enganaran amb el fum. -Digué molt seriosament un altre pagès. No ens han deixat a cap de noltros acostar-nos al tren. Què t'hi jugues que els muls estan amagats entre les rodes?

Els diaris de l'època reflecteixen l'entusiasme amb què es rebé el tren i, per aquest motiu, el mateix any un grup empresarial proposà a la Companyia del Ferrocarril de Mallorca la construcció de la línia Inca a Manacor i del ramal de sa Pobla.

Pel juliol de 1875 es completà el projecte de prolongació fins a sa Pobla i Petra –el tram Petra-Manacor quedà enllestit pel setembre.

El mes de novembre de 1875 la Junta de Govern va demanar a Eusebi Estada que estudiàs el traçat Palma-Manacor per Lluçmajor i Felanitx perquè, com es pot llegir al diaris de l'època, tothom volia que el tren arribàs a la seva localitat. No obstant això, encara que l'objectiu era que el tren arribàs a Manacor, el que s'estudiava era el traçat: uns donaven suport a la línia de Santa Maria a Manacor, per Felanitx (sembla l'opció preferida a Manacor, ja que li permetia un accés més directe a Ciutat) i uns altres pensaven en la línia de circumval·lació de Palma a Manacor, per Lluçmajor i Felanitx i tornada per Sineu i Inca.

Serà la nova Companyia dels Ferrocarrils del Centre i Sud-est de Mallorca qui es comprometrà a construir les línies de Manacor i Felanitx quasi simultàniament.

S'inicià el projecte, però aviat quedà paralitzat. Es diu que els resultats de l'estudi de viabilitat no havien estat bons, la línia tenia un cost massa elevat en comparació amb els productes que podia oferir. Les obres de fàbrica necessàries per pujar a Lluçmajor i per creuar la serralada de Montisio des de Lluçmajor fins a Porreres, encareixien molt l'obra.

Mentrestant, el novembre de 1877 es publica una nova Llei General de Ferrocarrils que seguia

les mateixes directius de la de 1855: l'Estat torna a intervenir en la construcció de ferrocarrils, atorgant-los ajuts i subvencions i limitant la durada màxima de la concessió a 99 anys.

Acompanyà aquesta llei un pla general de ferrocarrils en què figuren dues línies mallorquines: la de Palma a Alcúdia i la de Santa Maria a Manacor. Les línies que apareixen en el Pla es consideren prioritàries i que tenen dret a rebre els ajuts de l'Estat.

Aprofitant aquesta avinentesa, el gener de 1878 els Ferrocarrils de Mallorca es decidien a cercar aquest ajut per construir la línia de Felanitx; en aquest moment, el poble vivia un moment econòmic brillant: la comarca estava abocada a la producció de vi, atès que, a partir de 1875, la fil·loxera havia fet estralls a les vinyes franceses i deixà desproveït el seu mercat. En conseqüència, a Mallorca, i en especial a les terres de llevant, es produeix un espectacular increment de la producció. Entre 1881 i 1891 les exportacions per Portocolom, el port natural de Felanitx i la seva comarca, van assolir unes xifres espectaculars, en algun cas superiors a les del port de Palma: 14.355.681 lires, el 1883 i 14.935.988, el 1891. Cada tardor, a la carretera del Port, que es trobava en mal estat, es podia veure una filera de carros que traguaven els bocois de vi.

Algunes iniciatives pretenien aconseguir que els Ferrocarrils de Mallorca construïssin la línia. La més decidida fou la de Miquel Salvà, accionista de la companyia, que el novembre de 1881 proposà la subscripció de 4 milions de pessetes en accions per finançar la construcció de la línia. Encara que s'arribaria a dipositar el 10% de la subscripció, la proposta no va sortir endavant.

El 1882, el director dels Ferrocarrils de Mallorca viatjà a Madrid per intentar, sense èxit, obtenir suport estatal. A més, el febrer de 1883 es decidí demanar la col·laboració del diputat mallorquí Antoni Maura (1853-1925), que arribaria a ser president del Govern. Però Maura digué que per negociar qualsevol subvenció havia de menester un projecte de línia.

La companyia posà el tema en mans d'Eusebi Estada que, l'agost de 1883 presentà a la Junta de Govern l'avantprojecte de línia Palma a Felanitx, per Lluçmajor i Porreres, amb un ramal al port de Palma i de la prolongació del ramal a sa Pobla al port d'Alcúdia i Pollença. En realitat, es tractava d'un veritable pla de ferrocarrils per l'illa de Mallorca, el cost del qual era de 13.238 milions de pessetes. Però malgrat els esforços de la companyia, l'Estat no considerava els ferrocarrils a Mallorca com d'interès general i, en conseqüència, no dona suport a la seva construcció.

Finalment, el 1890 s'iniciaven noves gestions per a la construcció del ramal a Felanitx, ja que la concessió tornà a ser prioritària. Es tornaren fer noves gestions i s'obtingué una pròrroga a la concessió, ja que l'anterior havia caducat. Aquesta pròrroga fou molt important perquè mantingué la vigència de la concessió de 1876, feta d'acord amb la Llei de 1868, és a dir, la línia de Felanitx es construiria sense l'ajut de l'Estat, però seria de plena propietat de la companyia.

El 1891 es plantejà el que quasi seria la solució definitiva i que ja s'havia plantejat molts d'anys enrere: la línia sortiria de Santa Maria per a anar a Manacor per Santa Eugènia, Algaida, Montuïri, Porrers i Felanitx, deixant de banda Lluçmajor.

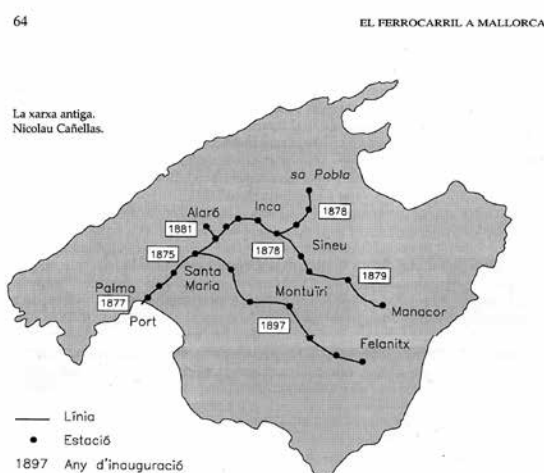

Aquest nou traçat estalvià els trams més costosos del trajecte. D'aquesta manera, el cost previst de la línia passa de 9.679.454 pessetes a 6.084.135 pessetes. L'agost de 1892 una Reial Ordre autoritzà aquest nou traçat. Els treballs previs començaren l'any 1895 i les obres, dia primer d'abril de 1896. La construcció de la línia avançà ràpidament i, així, el 6/7 octubre de 1897 va tenir lloc la inauguració.

El comboi inaugural fou arrossegat per la locomotora Felanitx, que ja es deia així des de feia més de vint anys. Definitivament, la línia moria a Felanitx, la continuació prevista fins a Manacor mai no es va construir. El cost de la línia fou de 1.238.931 pessetes, molt inferior al previst. Per finançar l'obra es preparà una emissió d'obligacions per valor de 1.500.000 pessetes. Pot sorprendre que aquesta línia, de la qual es parlava feia vint anys, es construís justament enmig d'una greu crisi, però el fet és que la mala situació econòmica de la zona va permetre que la construcció resultàs més econòmica perquè tant els sous com les expropiacions resultaren molt barats. D'altra banda, la construcció d'aquesta línia, que gràcies a la topografia favorable va tenir un cost moderat (30.000 ptes./Km, quan la xarxa anterior havia costat unes 85.000 ptes./Km), pretenia millorar el coeficient d'explotació i augmentà el trànsit (no oblidem que Felanitx era la tercera població de Mallorca en nombre d'habitants), sense incrementar significativament les despeses generals. Els primers anys de funcionament de la nova línia foren molt profitosos per la companyia.

La crisi agrària que ocasionà la fil·loxera i les dificultats ocasionades per les guerres colonials, provocaren una crisi econòmica a Mallorca que va ser la causa d'una forta emigració. La represa de la situació econòmica no es produiria fins a finals de 1910.

El ramal de Santa Maria a Felanitx passant per Porreres

Locomotora Nasmyth Wilson a l'estació de Porreres. Arxiu Andreu Muntaner.

El ramal de Santa Maria a Felanitx passant per Porreres fou el projecte que més es retardà.

Un dels problemes als quals hagué de fer front la *Companyia de Ferro-carrils de Mallorca* fou la davallada que es produí en tràfic de mercaderies a causa de l'aparició de la fil·loxera a Mallorca. Segons dades de la pròpia companyia, l'exportació de vins de Mallorca va obtenir les xifres més altes el 1890 i a partir d'aquest any, va començar a decreixer. Això afectà greument, ja que el transport de vi i dels seus envasos ocupava el tercer lloc de mercaderies exportades.

A la memòria de la companyia corresponent, al 1894, s'indica que la junta general d'accionistes havia autoritzat la construcció de la línia de Santa Maria a Manacor passant per Santa Eugènia, Algaida, Montuïri, Porreres i Felanitx, que els havia estat concedida mitjançant el Real Ordre de 2 d'agost de 1893, modificant la concessió que ja havien obtingut el 1876. A més, s'hi explica que inicialment s'havia pensat sol·licitar als ajuntaments una subvenció equivalent als valors dels terrenys que s'havien d'expropiar, però el fet que l'economia hagués entrat en crisi va fer que desistissin. No obstant això, la davallada del preu de les terres, a causa de la incidència de la fil·loxera i dels jornals dels obrers, permeteren a la companyia afrontar, altra volta, la despesa de la nova línia.

L'Ajuntament de Porreres es mostrà molt interessat en el projecte. De fet, el 1892 ja havia proposat la cessió de tot el terreny des de la sortida de l'estació de Montuïri fins a l'estació de Porreres, amb la condició que aquesta se situàs a més de 500 metres de les darreres cases de la vila.

El 25 de juny de 1896 se celebrava la subhasta per a l'adjudicació de les obres d'aplanar i construir el tram del ferrocarril entre les estacions de Montuïri i Porreres i, poc després, l'11 de juliol la de la línia entre Porreres i Felanitx. El projecte fou adjudicat a Gabriel Siquier qui es comprometé a realitzar les obres per 23.500 pessetes.

El 21 d'agost d'aquell mateix any sortia una comissió de la Junta directiva de la Societat de Ferrocarrils cap a Anglaterra per contractar el material de ferro que es necessitava per a la via en el ramal de Santa Maria a Manacor per Felanitx, les obres de la qual ja havien començat.

La instal·lació de les vies es va iniciar pel juny de 1897 i el 10 d'agost sortí de l'estació de ferrocarrils de Ciutat el primer tren que, de manera experimental, arribava a Felanitx. En aquest viatge hi anava el director de Ferrocarrils de Mallorca, Eusebi Estada, i els directors de la *Última Hora* i del *Heraldo*.

Aquest ramal recorria 42.803 quilòmetres. Naixia a l'estació de Santa Maria. Tot d'una en sortir, la via girava cap al sud-est en direcció a Santa Eugènia, on arribava després d'un traçat quasi rectilini. Llavors, la línia pujava des dels 113 metres de Santa Eugènia fins als 182 d'Algaida. A la sortida d'Algaida, la via feia un parell de corbes, però finalment s'encaminava en direcció a Montuïri i hi arribava circulant paral·lelament a la carretera de Manacor. En aquest tram es davallava fins als 135 metres d'alçària de Montuïri. Per això, a la sortida d'Algaida hi havia les rampes més dures del recorregut, entre les quals destacaven 3.040 metres de 13 i 14 mm. Aquestes rampes, combinades amb quatre revolts de 400 a 600 metres de radi, fan que aquest tram sigui recordat pels vells maquinistes dels Ferrocarrils de Mallorca per la seva duresa. A Montuïri, la via tornava a prendre cap al sud-est per anar a Porreres. Passava per Can Mianó, Son Ripoll i Son Mut –del terme municipal de Montuïri– i, a Banyeres, entrava dins el terme municipal de Porreres, on havia de pujar el coll de Banyeres, a 158 metres d'alçada, per seguir per Son Bergues, S'Olivar,

on passava pel davall un pont i creuava el camí de Marina i el camí de Lluçmajor cap al sud, per evitar el nucli de la vila. En darrer lloc, arribava a l'estació. Després,

«Des de Porreres es continuava cap al sud-est en direcció a l'estació de ses Canteres, passant per Son Morlà, Son Orellet i Son Sanç d'en Divertit. Des d'allà, el ramal voltava cap a l'est per encaminar-se direcció a Felanitx. A l'entrada d'aquesta vila la via girava al nord, per evitar la zona habitada i apuntava cap a Manacor».

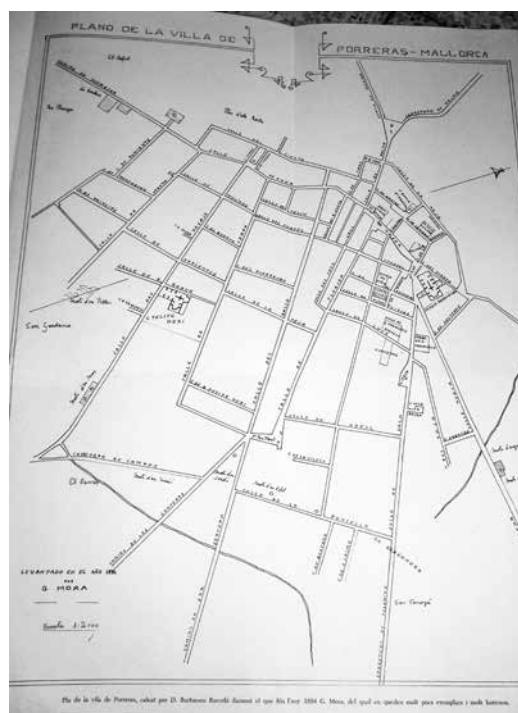
El 10 de setembre de 1879, sortí un tren amb el qual anaven els caps de les estacions d'aquest recorregut, i finalment, el 6 d'octubre, s'inaugurà el nou ramal del ferrocarril:

«A las 7,45 el tren inaugural, compuesto de dos vagones arrastrados por la locomotora Felanitx nº 5 se puso en marcha desde la estación de Palma, llevando al Director General Sr. Moragues, miembros de la Junta de Gobierno y representantes de los medios informativas.

Al llegar a la estación de Santa Maria se apearon los invitados breves momentos, hasta que el ferrocarril reanuda su marcha hasta llegar a la estación de Porreras. El paso por las distintas zonas del recorrido fue presenciado por una gran muchedumbre que vitoreó a los directivos de la Compañía de Ferrocarriles de Mallorca. Junto a la Estación de Porreras se levantó un artístico arco con la siguiente inscripción: El Ayuntamiento de Porreras a Ferrocarriles de Mallorca. Loo de Progreso, 6 de octubre de 1897.

Tras un breve descanso, el tren reanudó su marcha hasta la ciudad de Felanitx, en cuya estación aguardaban la llegada del tren el Alcalde y demás autoridades, que se trasladaron a la casa Consistorial, en cuyo salón de sesiones pronunciaron entusiastas discursos el Alcalde de la Ciudad, párroco y el Sr. Blanes de la Compañía de Ferrocarriles, Acto seguido ser sirvió un lunch a los invitados, y sobre las 12 h el tren inaugural regresó a Palma».⁴

L'article mostra dues idees, en primer lloc, l'expectació que generava el ferrocarril, puix que molta gent de la vila no n'havia vist cap mai i, en segon lloc, la significació que tenia l'arribada del tren: el progrés.

⁴ BARCELÓ CRESPI M; MELIÀ BARCELÓ, F; NICOLAU SASTRE, M; BALLESTER MELIÀ, J. (2006). *La Filharmònica porrerena. Estudi històric 1856-2006*. Porreres: Col·lecció Patrimoni, núm. 7

Porreres tenia la seva estació a migjorn, un poc més alta que el terreny que l'envoltava. L'estació de Porreres disposava d'un edifici de viatgers (per donar servei als passatgers i tramitar la paqueteria), de moll de càrrega de mercaderies i d'excusats. A la part posterior hi havia el carregador de can Reus, servit per una via morta.

L'edifici de viatgers de Porreres seguí el model de les estacions de Santa Maria i Binissalem. Estava fet de paredat de pedra poligonal amb faixes de marès als cantons, portes i finestres. A la planta baixa, els vans s'embelliren amb guardapols en forma de frontó molt simple. Al pis superior, en la zona central, s'hi poden observar dues finestres simples geminades. La coberta és de teula plana, pròpia dels edificis industrials de l'època. Els voltants d'aquests edificis estaven enjardinats, i encara ara, tot i el seu estat d'abandonament, hi resten alguns arbres i plantes de jardí: pins, xiprers i heures.

Des del 6 d'octubre de 1897 en què es va inaugurar la línia a dia 31 de desembre de 1967 varen passar setanta anys. Durant aquests anys el poble de Porreres, igual que la resta de l'Estat, va viure etapes diferents que feren del ferrocarril el transport més usat pels porrerencs. A l'estació era normal veure arribar i partir famílies. I quan sonava la campana que indicava que el tren havia de partir i en el vagó se n'hi anava el fill per fer el servei militar o la filla a servir a una casa de senyors a Ciutat, la tristor es reflectia en les cares dels familiars. També és bo fer memòria que alguns dels primers forasters que, en els anys 50, arribaven amb cara de sorpresa a Porreres per cercar un futur millor, perquè no sabien ben bé on eren, ni si la decisió d'agafar el bolic i partir havia estat encertada. El ferrocarril, com s'ha dit a diferents articles sobre el tema, marcava la vida del poble. Juntament amb les campanes de les esglésies, eren el rellotge per a molta gent que feia feina a fora vila.

També servia d'entreteniment els diumenges i a la sortida de l'escola. Passejar o anar a jugar a l'Estació eren activitats freqüents tant per infants com per joves. Alguns porrerencs recorden que allà va ser on varen trobar l'al·lota que després va ser la seva dona.

Però, a mesura que ens endinsam en el segle xx, el cotxe va agafant protagonisme. Primer, només en tenien els senyors, però a partir de la dècada dels cinquanta i sobretot dels seixanta, anirà essent un mitjà de transport més comú. Així, la carretera va anar desplaçant el ferrocarril. I, pel fet que la via principal passava per la Plaça on podien agafar l'autocar que feia la línia Felanitx-Palma, la gent va anar deixant d'utilitzar-lo.

A finals d'any es celebraran els 50 anys de la finalització d'aquest servei i, per tant, és el moment de valorar com el tancament del ramal Santa Maria-Felanitx va suposar l'abandó d'una estació que havia tingut molta vida i d'un camí, el de ferro, que havia dividit trossos de terra d'un mateix propietari i que, en segons quins casos, era molt difícil recuperar-los.

També és important recordar com el pont de l'Olivar o la barraqueta del tren varen desaparèixer per sempre i només n'ha quedat el topònim o el mal nom dels descendents dels familiars de les persones que treballaven en aquest servei.

Anècdotes/notícies relacionades amb el ferrocarril

«També en els actes de rellevància, com l'arribada del ferrocarril a Porreres, sens dubte una diada extraordinària, el poble veia com després d'uns anys d'obres i gestions, finalment el tren recalava a Porreres el dia 6 d'octubre de 1897. A bord hi anaven els periodistes de les publicacions més destacades que pocs dies després narraven la notícia. Contaren tot el trajecte que recorregué el ferrocarril, aturant-se a les estacions una per una. En els vagons viatjava la junta administrativa de l'empresa, una comissió del Crèdit Balear i l'enginyer constructor, entre d'altres. De Porreres, la publicació 'Mallorca Dominical' Comentava “[...] a Porreres, a més de ses autoritats locals, hey hagué música i una arcada de murta i paumes».⁵

«Dia 10 d'octubre, el setmanari “Mallorca Dominical” publicava una crònica comentant la inauguració del

⁵ BARCELÓ CRESPI, M. i altres (2006), p. 41

tren: “Dimecres dia 6 s’inaugura sa trossada de ferrocarril nova desde Santa Maria fins a Felanitx passant per Santa Eugènia, Algaida, Montuïri y Porreres. Hey assistiren sa Junta Administrativa de s’Empresa, una comissió d’es Crèdit Balear y s’enginyer constructor y representants de la premsa diària. A totes les estacions de pobles foren rebuts amb grans mostres d’alegria; a Porreres, a més de ses autoritats locals, hey hagué música y una arcada de murta y paumes; y a Felanitx altre tant y encara més”. Continua fent la descripció dels actes de benedicció, i acaba dient: “La nota patriòtica que satisfà més a MALLORCA és que no s’hi respira gens d’atmosfera política y tots els qui usaren de la paraula sa valgueren de sa pròpia llengua».⁶

“La Unión Republicana” de dia 1 de juny de 1900 publicava un article comentant la temporada de banyistes que acudeiren a la Font Santa de Campos per curar les seves malalties. Es fa menció als horaris de trens i diu que des d’aquesta estació de Porreres també hi haurà servei de carruatges d’ús exclusiu pels banyistes. El diari “L’Almudaina” de dia 22 d’agost diu que «Cristòfol Melià, de 61 anys, anant amb el seu carro ha estat atropellat pel tren, el qual ha mort de les ferides, el carro ha estat destrossat pel tren, però el mul s’ha salvat».

«El bisbe de Mallorca D. Pere Joan Campins, que quan era Rector de Porreres, s’havia interessat prou per les obres de la construcció de la nova església de la l’Oratori de Sant Felip, la volgué beneir personalment. Acompanyat dels canonges D. Bonaventura Barceló i D. Sebastià Maimó, del seu Capellà D. Francesc Fluxà i del Mestre de cerimònies D. Lluís Palmer, arribà a Porreres, amb el tren de la tarda del 22 de juliol, acudint a rebre’l les Autoritats».⁷

«En el primer número del “Botlletí del Diccionari de la Llengua Catalana” corresponent a l’any 1923, s’hi publica la nota titulada Escapada filològica a Porreres. Dies 26 i 27 de maig, que amb l’habitual i manera d’escriure de mossèn Antoni Maria Alcover, diu així: “Dia 26 de bon matí pujam an el tren, i d’allà cap a Porreres. Ens hostetjam a Sant Felip Neri d’allà, que hi ha festa grossa, lo terç centenari de la canonisació de tan gran Sant. Hi dich l’Ofici, assitinthi el floret del poble, resultant una festa solemníssima. La banda del capvespre investim ab En Moll la tasca lexicogràfica, i hi traüllam fins que fa fosca i llavó lo endemà tot lo sant dia i tota la vel·lada».⁸

«En el hogar de nuestro amigo D. Jaime Bestard, Jefe de la Estación del Ferrocarril, se ha visto aumentado con el nacimiento de un niño, gozando madre e hijo de perfecta salud, Reciban nuestra enhorabuena. Porreras 4 de noviembre de 1933».

«Quan el tren va passar per Porreres, en Sampol se va fer càrrec de s’Agència. Aquells trens feien llargues aturades a ses estacions, perquè havien d’enganxar o desenganxar vagon de mercancies, sobre tot, a s’estació de Santa Maria, on ses màquines de vapor necessitaven reposar s’aigo o havien d’esperar un altre tren que vengués en direcció contrària. En aquesta estació se venien unes bosses de galletes d’Inca, que s’oferiren an es passatgers a través de ses finestres d’es vagon. Vos ne riureu, emperò, quan arribava algun parent, amic o conegut que mos obsequiava amb alguna d’aquelles galletes, mos pareixia cosa exquisida, per noltros acostumats an es pa pagès».

⁶ ROSSELLÓ VAQUER, R. (2005). *Noticiari de Porreres*. Porreres: Col·lecció Patrimoni, núm. 6, p 59

⁷ MUNAR OLIVER, G. (1979). *Història de Porreres. Volum II*. Porreres p 292-293

⁸ ROSSELLÓ VAQUER R. (2005). *Noticiari de Porreres*. Porreres: Col·lecció Patrimoni, núm. 6, p 68

«Record quan varen buidar la zona del pont de l'Olivar perquè el tren pogués passar. Mon pare carregava carros de terra i guanyava una pesseta diària, mentre que els carreters amb el carro guanyaven un duro. Aquesta terra que aquí sobrava l'aprofitaven per anivellar les zones que feien baix. Hi havia un encarregat, Onofre "Pandango", de contar les senalles que es tiraven dins el carro i per guanyar el duro l'havies d'omplir amb les senalles que tocava.

Tota aquesta feina la tragueren a subhasta i delimitaren unes seccions. Aquí donaren a pressupost a l'amo en Biel "Puça" i a un home de Búger la secció que comprenia des de Canteres fins a Son Manera, passant per Banyeres, que s'encarregaren de fer la via. Quant a l'estació, la va fer mestre Julià Ferrà. [...]».⁹

Bartomeu Barceló "des Campot" em va contar:

«el nostre padrí, Bernat Nicolau Barceló "Botera", va poder comprar el solar i fer la casa del carrer Passaratx perquè va fer quatre duros treballant en la construcció de la via del tren i que com ell foren diverses les famílies porrerencques que pogueren sortir un poc més de la pobresa traginant carretades de terra d'un tram a l'altre de la via del tren. La misèria que hi havia a moltes cases era gran i la construcció de les vies va ser un bona manera de tenir uns petits ingressos».

Antònia Nicolau Tomás, parenta del qui va ser la darrera persona encarregada de posar la cadena quan havia de passar el tren pel camí de Lluçmajor, em va explicar que el oncle de la seva mare, Rafel Barceló Barceló "Biscaí" era l'encarregat de posar la cadena quan el tren partia de l'estació de Porreres o quan arribava de Montuïri. Era coix i anava amb una bicicleta de tres rodes. Algunes persones majors del poble encara el recorden.

Ponç Feliu explica que un dels entreteniments dels infants en sortir d'escola era anar a veure passar el tren pel pont de l'Olivar o també anar a cercar caragolins, posar-los sobre la via del tren quan sentien que ja arribava i, després, comprovar si la màquina els havia esclafats bé.

Amb aquesta imatge de la contraportada de la revista *Llum d'Oli* núm. 62 podem concloure que l'estació de Porreres, a més de ser un lloc d'entreteniment per a joves i infants, va ser el punt de partida i d'arribada de porrerencs que tant si anaven a Ciutat com si tornaven de l'Havana, sabien que en arribar en aquest punt, a l'andana, hi trobaven o deixaven la família i que aquell viatge els permetria, a poc a poc, contemplar els paratges d'ametlers, figueres o garrovers, a la vegada que podien observar com els pagesos aixecaven el cap per veure passar aquell mitjà de transport que quan es va inaugurar semblava que no tenia punt final, però que amb el temps va ser desplaçat per la carretera, fins a tal punt que des del 1967 –quan va deixar de funcionar– no ha provocat cap intent de tornar-lo a posar en marxa com alternativa al transport per carretera.

⁹ Informació oral de Jaume Barceló Aulí, *Peixet, a la Revista Llum d'Oli*, 62.

Referències bibliogràfiques

- CAÑELLAS SERRANO, N. (2001) *El ferrocarril a Mallorca*. Palma. Edicions Documenta Balear.
- BARCELÓ CRESPI, M; MELIÀ BARCELÓ, F; NICOLAU SASTRE, M; MELIÀ BALLESTER, J. (2006). *La Filharmònica porrerenca. Estudi històric 1856-2006*. Porreres: Col·lecció Patrimoni, núm. 7
- MUNAR OLIVER, G. (1979). *Història de Porreres. Volum II*. Porreres
- PASTOR SUREDA, B. (2016). *La vinya i el vi a la Mallorca de finals del segle XIX*. Palma: Lleonard Muntaner editor.
- ROSSELLÓ VAQUER, R. (2005). *Noticiari de Porreres*. Porreres: Col·lecció Patrimoni, núm. 6

L'obra escultòrica de Miquel Vadell i Pastor

ANDREU GABRIEL VENY MIRÓ

Introducció

Aquest treball pretén fer una aproximació a l'obra escultòrica que va realitzar Miquel Vadell i Pastor, tota ella localitzada a l'església de Sant Felip Neri de Porreres.

Miquel Vadell i Pastor (1882-1961) natural de Manacor, va obrir, l'any 1906 un taller a Ciutat, concretament al carrer Monti-Sion número 33-35, allà es dedicava principalment a l'escultura i pintura de temàtica religiosa. Tot i no ser molt conegut té moltíssimes obres arreu de Mallorca, com són els retaules majors de la parroquial de la Transfiguració d'Artà, dels Dolors de Manacor, de Santa Maria de Sineu i del convent de Sant Felip Neri de Porreres. També a les capelles laterals de les esglésies esmentades hi ha obres seves, però també a molts d'altres indrets dels temples mallorquins trobem creacions seves, fins i tot trobem la seva petjada a Menorca. Fou realment prolífic.

En aquesta comunicació es pretén analitzar tota la seva obra realitzada a l'Oratori de Porreres, que, pel fet de ser Miquel Vadell i Pastor nebot polític del P. Llorenç Riera i Mascaró CO, és molt exhaustiva. Segurament a Manacor, el seu poble natal, i a Porreres és on hi ha més obra seva.

Estat de la qüestió

Fent una revisió de les publicacions que podem trobar sobre les obres de Miquel Vadell a l'Oratori de Porreres, veiem que és molt escassa. Tampoc les fonts documentals són gaire nombroses tot i que, a l'Arxiu de l'Oratori, podem trobar alguns documents que en fan referència.

L'església de Sant Felip Neri de Porreres apareix en diversos llibres i, en algun d'aquests, s'esmenta l'obra de Miquel Vadell. No obstant això, tan sols s'ha pogut trobar un llibre en el qual hi hagi informació rellevant sobre les obres que ens ocupen. És el llibre del P. Llorenç Riera i Mn. Joan Rosselló que explica tot allò referent a la Congregació de l'Oratori, l'únic que realment ens aporta informació rellevant. També l'Arxiu de l'Oratori serà útil per a poder dirigir-nos a les fonts primàries.

- Llorenç Riera i Joan Rosselló al llibre *La Congregació de l'Oratori de Sant Felip Neri de Porreres* aporten un llistat de les obres que hi ha a l'església de Sant Felip així com una petita descripció de cada una. Entre aquestes, hi ha les obres de Miquel Vadell. També en un altre apartat en que hi ha una cronologia dels fets més rellevants de l'Oratori, s'explica cada una de les accions de Miquel Vadell i també els pagaments que es faran per les obres que realitzà l'escultor

- De l'Arxiu de l'Oratori de Sant Felip Neri de Porreres n'hem pogut extreure les factures que feia Miquel Vadell als pares de l'Oratori. Aquestes factures reflecteixen la informació que ens donaven el P. Riera i Mn. Rosselló al seu llibre.

No trobem més informació bibliogràfica sobre l'obra de Miquel Vadell i Pastor per l'Oratori de Porreres. Igualment, escassa és la informació sobre aquest prolífic escultor i pintor, tant si busquem sobre la seva biografia com de la seva obra que és abundant arreu de Mallorca, encara que poc estudiada. Al *Diccionario Biográfico de Manacor* de Joaquín Fuster Valls hi ha una petita nota biogràfica de l'escultor i pintor, Miquel Vadell i Pastor, així com un llistat incomplet de les obres que va realitzar.

Context

L'any 1854 Mn. Joan Barceló Móra, natural de Porreres i execònom de l'església parroquial de Porreres, deixa en herència unes terres a la Congregació de l'Oratori de Palma amb la intenció de fundar un convent de felipneris a Porreres. Tanmateix, el P. Francesc Molina i Guardiola CO, restaurador de l'Oratori de Palma, no pogué dur endavant la fundació fins el 1891 en què la Congregació quedà erigida canònicament. Així, els plànols del convent i de l'església foren encarregats a Pere d'Alcàntara Penya, les obres del temple acabaren el 1911.

El 1899, quan les obres assolien escassament tres metres d'alçària, el P. Llorenç Riera i Mascaró CO, amb només 26 anys i 10 mesos de sacerdoci, va demanar el seu trasllat a l'Oratori de Porreres on ja hi romandria fins a l'hora de la seva mort, el 1958.

En la decoració del temple, com ja es feu amb l'arquitecte, es feren encàrrecs als principals escultors i pintors mallorquins del segle xx, fet que la fa interessant des del punt de vista historicoartístic. D'aquesta manera hi ha obra de Marc Llinàs, Guillem Galmés, Gabriel Moragues, Tomàs Vila, Lluís Font, Francesc Salvà, Salvador Torres, Francesc Salvà de la Llepassa, Vicenç Furió, Llorenç Cerdà i Miquel Vadell.

El P. Riera, manacorí de naixement, que era de casa benestant fou un gran benefactor de l'Oratori de Porreres, i si es revisen els llibres de comptes i obres de la Congregació es pot veure que feu nombroses donacions. Aquestes quantioses aportacions molestaven una mica a la seva germana Antònia i a la seva neboda, però pel fet d'estar, aquesta darrera, casada amb el pintor i escultor Miquel Vadell, el P. Riera va trobar la solució al problema: faria nombrosos encàrrecs al seu nebot polític i així la família no estaria tan neguitosa.¹

Descripció dels retaules i altres objectes litúrgics o decoratius

Una de les obres més importants de Miquel Vadell a l'Oratori de Porreres és el retaule major (Fig. 1). Aquest és d'estil eclèctic ja que combina elements neogòtics, neobarrocs i neobizantins.

¹ Testimoni oral de Joan Rosselló recopilat pel P. Llorenç Riera.

El retaule és dels anomenats tipus façana i consta d'un cos i l'àtic. En el cos del retaule hi ha un templet daurat format per vuit pilars amb els basaments octogonals. Sobre els basaments llisos hi ha les columnes arrodonides, el fust de les quals està dividit en tres parts amb una base més ampla (la primera part té subdivisions horitzontals i les altres dues són fasciculades). Els capitells són d'un estil similar al corinti, amb la decoració corresponent de motius vegetals.

Dins la fornícula del templet hi ha la titular, la Immaculada Concepció. Tot i que aquesta talla no és seva –ja que és de Lluís Font– sí que ho són els rajos que l'envolten així com l'Esperit Sant i els rajos que hi ha al sostre del templet (Fig. 2).

Adossats al retaule hi ha dues mènsules amb els seus respectius dosserets que allotgen les talles de dos arcàngels: sant Rafel i sant Gabriel. Els dosserets d'aquestes dues talles són diferents dels altres vuit que trobem al presbiteri, ja que no porten una creu a sobre de la cúpula d'estil bizantí, així com tampoc estan ornamentats per hídrics. A les pilastres laterals hi trobem més mènsules amb dosserets en les quals hi estan col·locades les talles dels altres dos arcàngels, sant Miquel i sant Uriel, i de diversos sants. En concret, n'hi ha quatre a cada banda, una damunt cada pilastra. Els dosserets d'aquests estan dividits en diferents parts. A la part inferior, formada per cinc parts segmentades verticalment, hi ha dos forats a cada part envoltats d'unes formes florals i acaba aquesta part amb uns arcs que queden oberts sobre els sants; a damunt això, hi ha sis decoracions en forma d'hídrics que s'empraren per posar ciris; després, una part en forma de torre amb gelosies i a la part superior, la cúpula bizantina culminada amb una bolla i una creu a sobre.

Vadell ja es preocupava per la il·luminació ja sigui natural o també la nova electricitat que anava sorgint. Així, de cada mènsula sobresortien dos braços a costat i costat per a posar un canelobre a cada un. A l'actualitat, aquests estan retirats.

De tot aquest conjunt, les úniques escultures que són obra de Miquel Vadell i Pastor són els tres àngels i Déu Pare Etern (Fig. 3) situat a l'àtic del retaule, és a dir, a sobre del templet. Aquesta part té forma de torre i està a sobre de la cúpula d'estil bizantí del templet. A la part inferior hi ha els tres àngels (una a cada costat de la torre, excepte el que aniria a la part posterior i no es veuria) i a sobre, damunt una base molt ornamentada amb reminiscències bizantines, hi ha Déu Pare Etern culminat per uns rajos com els que trobàvem envoltant la talla de la Immaculada, tot i que més petits adaptant-se a les mesures de la talla de Déu Pare Etern.

Els tres àngels situats a l'exterior d'una fornícula estan representats de cos sencer i porten unes vestidures amb tons blancs i blaus així com unes bandes amb tons marrons amb les mans. Porten els cabells llargs i rossos i les seves cares són poc expressives.

L'escultura del Déu Pare Etern és una escultura petita que està a la part més alta del retaule, coronat amb un triangle i que està beneït amb la mà dreta. Les vestidures de tons daurats i blaus tenen molts plects, com és típic en les talles de Vadell.

Al que seria la part de la predel·la del retaule major hi ha un sagrari (Fig. 4) que es va fer posteriorment al retaule. A la porta del sagrari hi ha una incrustació que representa un calze amb

l'eucaristia envoltada de rajos sobre un núvol platejat. Mentre que a l'interior (Fig. 5), a la porta, té unes ornamentacions vegetals que enginyosament formen una creu i una inscripció que diu "IHS". Aquest sagrari té una coberta que es pot treure per tal de posar-hi un petit templet ostensori (Fig. 6) per a l'adoració del Santíssim Sagrament. A sobre d'aquesta coberta en forma de cúpula hi ha un anyell de Déu ajagut sobre el llibre de l'Apocalipsi tancat amb set segells i amb una creu que simbolitza la llança que clavaren al costat de Crist. Aquest anyell està envoltat dels característics rajos de Vadell. El templet fa 1'40m d'alçada i segueix la mateixa estructura que el temple gran, amb la diferència que aquest té un acabat en arc a la part superior i l'altre era recte. Així, les columnes s'uneixen amb quatre arcs. A la part superior hi ha un peu i a sobre una petita creu. A l'interior del templet s'hi col·locava el peu del viril per a l'adoració, de 46cm. També aquest peu és de Miquel Vadell. Té una base circular amb quatre querubins i aquesta base es va estrenyent fins a formar una espècie de columna que acaba també amb una part amb tres àngels i un a la part superior.

Per tot el conjunt del retaule, que va ser beneït el 1923, se'n pagaren 28.268 pessetes entre diversos benefactors.²

El suport del retaule és d'un to rogenc que imita el marbre, amb unes incrustacions de color daurat als costats que representen l'escut de Porreres (a la dreta) (Fig. 7) i l'escut de la Congregació de Sant Felip Neri (a l'esquerra) (Fig. 8). Enmig hi ha una incrustació de color marfil que representa l'al·legoria eucarística d'un pelicà nodrint els seus tres fills, així com rams d'espigues i sarments de vi (Fig. 9). Aquestes decoracions són posteriors, Vadell va afegir-les per tal que fos més ornamentat, l'any 1926. Costaren les modificacions 256 duros.³

També és obra de Vadell el sant Jeroni (Fig. 10) de la pilastra central de la part de l'epístola, per la qual se'n pagaren 750 pessetes.⁴ Aquesta talla de 1'60m d'alçada representa el Sant mirant el cel amb una corona senzilla, va vestit amb una túnica rojenca amb tons molt daurats amb motivacions de flors i fulles blanques. Aquesta túnica està treballada amb la famosa tècnica de Vadell que dona moviment a les seves escultures, ja que plasma perfectament els plecs de la tela. A la mà dreta hi porta una ploma i a l'altra, un llibre amb inscripcions hebrees. Al costat del sant hi ha un capell cardenalici i el lleó que, segons la tradició, va domesticar. Aquesta talla fou beneïda l'any 1925.⁵ També són obra de l'escultor Vadell, els marcs daurats (Fig. 11) que contenen les dues pintures de Vicenç Furió situades a cada costat del retaule. Aquests marcs són rectangulars amb els vèrtexs endinsats. Enmig de cada costat del marc hi ha una decoració amb elements florals que sobresurten. El cost dels marcs fou de 400 pessetes.⁶

² RIERA, L. I ROSSELLÓ, J. *La Congregació de l'Oratori de Sant Felip Neri de Porreres*. Direcció General de Cultura: Palma de Mallorca, 1992, p. 169.

³ RIERA, L. I ROSSELLÓ, J. *La Congregació de l'Oratori de Sant Felip Neri de Porreres*. Direcció General de Cultura: Palma de Mallorca, 1992, p. 250.

⁴ Ídem.

⁵ Ídem.

⁶ Ídem.

Sota d'aquestes pintures hi trobem dos canelobres daurats de grans dimensions (Fig. 12). Estan formats per un peu, una columna que se subdivideix en tres parts i, d'aquestes parts, en surten tretze braços on van col·locats els ciris. Aquests canelobres són a conjunt amb les columnes del temple gran que forma el retaule major. Aquests canelobres fan una reminiscència al canelobre de set braços jueu també anomenat *menorà*, el sentit litúrgic dels quals deriva de l'Antic Testament i, actualment, és un dels símbols d'Israel i de la religió jueva. Els dos canelobres que trobem a l'Oratori de Sant Felip en lloc de set, tenen tretze braços i, fins al moment, són els únics que podem trobar a Mallorca. A l'Èxode (Ex 25,31-40) s'explica quan Moisès va fer col·locar al Tabernacle un canelobre de set braços. Aquest canelobre va ser portat a Roma quan es va destruir el temple d'Herodes com a botí d'aquella conquesta dels romans i quedà immortalitzat a l'arc de Tit que trobem al fòrum romà. La *menorà* del Temple de Jerusalem simbolitzava la il·luminació universal. Els set llums al·ludeixen a les branques del coneixement humà, representades pels braços del canelobre inclinats lleugerament cap a dins i guiats simbòlicament per Déu, representat per la llum central. El canelobre, com a figura de Crist, ens ensenya que ell, com a llum, és tota la llum que necessitem, ja que el número set indica el que és complet i perfecte. No necessitem llums afegides per al nostre caminar i testimoni. Aquest canelobre, segons es narra a l'Èxode, tenia forma d'ametller i motivacions florals. També els canelobres que Vadell va fer per a l'Oratori són en forma d'arbre, però a Mallorca els anomenem popularment *figueres*.

Troblem, a més, una sèrie d'elements que també anaven a l'altar major, encara que alguns –per motius de la darrera reforma litúrgica del Concili Vaticà II– ja no s'hi trobin, però es conserven.

Uns altres canelobres (Fig. 13) també de Miquel Vadell i que en un principi eren per a l'altar major, són els que trobem avui col·locats a l'altar de la capella de sant Felip Neri. Aquests canelobres són també daurats, tenen un peu amb tres potes; després, la columna fasciculada i lleugerament entorcillada i, finalment, una tercera part llisa amb divisions horitzontals. Aquests canelobres fan una alçada d'1'18m.

Passem ara a parlar de diversos elements que no estan a l'església a l'actualitat, però que es conserven a l'Oratori.

El primer són les sacres (Fig. 14) que resten a la sagristia exposades. Aquestes són daurades i tenen forma de marc arrodonit a la part superior amb motivacions florals, també daurades. Són tres i cada una fa 70cm d'alçada i costaren 320 pessetes.⁷

El segon element retirat és la creu (Fig. 15) que està al parlador gran. Aquesta creu té motivacions florals, cosa que és poc freqüent –podria ser que fessin referència a l'arbre de la vida. És una creu que té un peu i una columna fasciculada; a baix, hi té el Crist encreuat, que és una petita talla de color marfil. Aquesta creu, juntament amb els canelobres ja esmentats, van costar 750 pessetes.⁸

⁷ Ídem.

⁸ Ídem.

Uns objectes que s'utilitzen per als dies de festa i que també són obra de Vadell són els dos cirials que es van fer juntament amb la creu anterior, els canelobres i també dos fanals (Fig. 16). Ambdós objectes tenen el característic pa d'or de l'escultor. Els cirials costaren 600 pessetes i fan 1'50m d'alçada;⁹ mentre que els fanals amb motivacions vegetals, acabats en cúpula i una creu a sobre (a conjunt amb els templets), fan 2'40m d'alçada.

També retirat, al parlador gran hi ha un peu (Fig. 17) de 60cm, octogonal i daurat que s'utilitza per a l'exposició del Santíssim per a les quaranta hores i també un peu de 25cm amb tres querubins i els núvols típics de les talles de Vadell de color gris. Aquest peu era per a posar-hi el sant Felip Neri processional. Actualment, ambdós s'empren durant el temps pasqual que s'esposen amb la talla del ressuscitat al presbiteri.

Es va fabricar també per estar a l'altar major un frontal del Sant Sopar (Fig. 18) que va ser beneït juntament amb les sacres, els canelobres i la creu abans esmentats, l'any 1929.¹⁰ Aquest és una representació de la taula amb Jesús i els dotze apòstols en el moment que Jesús parteix el pa. Tots els personatges d'aquesta representació estan col·locats en grups de quatre, menys Judes que resta sol. Jesús té la mà dreta en posició de benedicció i els apòstols dirigeixen la seva atenció vers el mestre. En ell es poden distingir: sant Joan Evangelista, per ser el més jove (a la dreta de Jesús); sant Pere, per ser un home gran i mig calb (a l'esquerra del Crist) i Judes Iscariot, per portar el sarró de les trenta monedes (al cap de la taula). El fons del quadre és daurat i hi ha unes branques daurades amb fulles fetes de baix relleu. Aquestes branques en baix relleu estan completades amb pintures de fulles de pàmpol que regalimen vi i, per tant, són al·legoria de la sang de Crist. La pintura és policromada amb colors vius i tons fluïxos. Cal destacar els plecs de les vestidures i del mantell de la taula que donen moviment a la pintura. Està emmarcada dins un marc amb fons vermell i incrustacions daurades de representacions de fulles. Aquest frontal té unes mesures de 3m de llarg per 1m d'ample. A l'actualitat aquest frontal presideix la sagristia de l'Oratori de Sant Felip Neri.

Un altre retaule de l'església de Sant Felip Neri de Porreres obra de Miquel Vadell és el de la capella de la Mare de Déu de Lorda (Fig. 19) que és la tercera de la part de l'epístola i la que està més ornamentada. Aquest retaule és de l'anomenat tipus «retaule escenari» ja que s'hi representa l'escena en què la Mare de Déu s'apareix a Bernadeta. El retaule està format per la predel·la, el cos i l'àtic. El cos consta d'un carrer central en el qual hi ha representada la gruta de Massabielle on va aparèixer la Mare de Déu de Lorda, i als dos carrers laterals, hi ha els sants. A més, entre els carrers, hi ha conjunts de tres columnes. A sobre de la cúpula del carrer central hi ha una torre amb gelosies culminada per una creu.

En primera instància hi havia d'anar una imatge de la Mare de Déu de Lorda que s'encarregà a Miquel Vadell, però quan la va entregar, no va agradar a la comunitat, així que el P. Moll, l'any 1913,

⁹ Ídem.

¹⁰ Ídem.

la va comprar per a regalar-la a la parròquia de Sant Marçal, d'on era natural.¹¹ Així, finalment, s'hi posà una imatge de Guillem Galmés. La gruta, que en un principi només havia d'allotjar la talla de la mare de Déu, està recoberta d'escorça d'arbre. Posteriorment, l'any 1926, es va canviar de criteri i s'hi incorporà la imatge de santa Bernadeta Sobirous, també de l'escultor Galmés.¹² Aquest retaule té unes grades per poder passar a venerar la Mare de Déu. Davant les grades hi ha la mesa de l'altar amb una estípit a cada banda. L'altar té una decoració eucarística i al centre, dintre d'un cercle amb rajos, hi ha l'Anyell que porta la bandera (que simbolitza la llança) i que resta sobre el llibre de l'Apocalipsi amb els set segells ja esmentats. Aquest cercle podria ser una al·legoria a la sagrada forma. Als costats hi ha tres àngels a cada banda que l'adoren, un dels tres de cada costat està prosternat (Fig. 20). Sobre l'altar hi ha una part daurada amb motivacions florals que queda als peus del nínxol central i serveix de suport per la creu i pels onze braços amb la mateixa decoració que serveixen per a posar ciris.

Als dos carrers laterals del retaule hi trobem dues imatges de Vadell, pel fet que tot el conjunt va ser pagat pel P. Llorenç Riera.¹³ Aquestes dues són sant Llorenç (Fig. 21) i sant Antoni Abat (Fig. 22), col·locades a dreta i esquerra respectivament sobre una mènsula i amb un dosseret a sobre. El motiu que hi hagi aquests dos sants és perquè eren els patrons onomàstics del P. Llorenç Riera i de la seva germana Antònia. Els dosserets són similars als de l'altar major, però sense forats a la part inferior ni la torre amb gelosies, sinó que en aquest cas és la cúpula la que en té. Ambdós sants fan 1'70 m d'alçada i ambdues talles són bastant hieràtiques, però la tècnica que Vadell utilitzava per a treballar les vestidures, els dona moviment. Sant Llorenç està representat amb unes granelles a la mà dreta i l'altra mà, sobre el cor. També porta una dalmàtica diaconal que l'estofat de la pintura desfigura el color vermell martirial. Sant Antoni Abat porta una túnica més ampla, un bastó amb una campaneta amb la mà esquerra i un llibre amb la dreta, així com un porc al costat dels peus. Ambdós Sants estan cromats amb colors daurats i blancs.

L'àtic del retaule ocupa només el carrer central i es tracta d'una torre octogonal amb les característiques gelosies de Vadell sobre una base molt ornamentada. Culmina aquesta torre i el retaule, una petita creu. També són fets per Miquel Vadell els dos marcs daurats amb elements decoratius a tot el marc i especialment als cornalons, que contenen pintures de Llorenç Cerdà que representen dues escenes de santa Maria de Lorda. Van costar, cada un, 87 duros.¹⁴

Aquests dos retaules, el major i el de la Mare de Déu de Lorda, són els dos més rellevants i on trobem més feina feta per Vadell dins l'Oratori, però encara en té uns altres més petits o en els quals no tot el conjunt és realització seva.

¹¹ RIERA, L. I ROSSELLÓ, J. *La Congregació de l'Oratori de Sant Felip Neri de Porreres*. Direcció General de Cultura: Palma de Mallorca, 1992, p. 58.

¹² RIERA, L. I ROSSELLÓ, J. *La Congregació de l'Oratori de Sant Felip Neri de Porreres*. Direcció General de Cultura: Palma de Mallorca, 1992, p. 171.

¹³ RIERA, L. I ROSSELLÓ, J. *La Congregació de l'Oratori de Sant Felip Neri de Porreres*. Direcció General de Cultura: Palma de Mallorca, 1992, p. 170.

¹⁴ RIERA, L. I ROSSELLÓ, J. *La Congregació de l'Oratori de Sant Felip Neri de Porreres*. Direcció General de Cultura: Palma de Mallorca, 1992, p. 238.

Aquest és el cas del retaule del Misteri del Betlem (Fig. 23) que costà 2.000 pessetes.¹⁵ Es tracta d'un retaule de tipus escenari en el qual es representa l'escena del Naixement de Jesús. Consisteix en un sol cos format per dues pilastres que aguanten un arc de mig punt, a la part interior de l'arc hi ha la cova de Betlem. A dins la cova –feta amb guix i adornada amb àngels i querubins– hi entra la llum natural per una finestra. A més, té al frontispici un cartell que resa “Gloria in excelsis Deo”. L'interior de la cova té als laterals representacions de paisatges de muntanya i del camp.¹⁶ També les imatges, els querubins i els àngels són obra de l'escultor manacorí, santa Maria i sant Josep fan 87cm d'altària, mentre que en Nin Déu fa 32 cm. Més endavant, s'hi incorporaren pastors dels tallers olotins. A diferència dels altres retaules d'aquest escultor, aquest és policromat amb colors verds i rogencs, a més del ja característic daurat. A l'altar hi trobem representat un Crismó flanquejat per l'alfa i l'omega.

Un altre retaule de Miquel Vadell és el de sant Lluís Gonzaga (Fig. 24) pel qual es van pagar 375 pessetes.¹⁷ Està situat al braç lateral de la part de l'evangeli i fou beneït l'any 1913, tot i que la imatge del Sant no és del mateix escultor, sinó de Guillem Galmés.¹⁸ Aquest retaule format per la predel·la, el cos d'un sol carrer i l'àtic és totalment daurat i té ornamentacions vegetals, així com una columna amb capitell d'estil corinti a cada costat de la fornícula. L'àtic és semicircular i culmina el retaule amb rajos (com els que trobàvem al retaule major) que envolten un escut amb l'anagrama “IHS”. La mesa de l'altar, amb ornamentacions vegetals, té una pilastra a cada banda i un rectangle enmig amb una creu al centre amb ornamentacions florals dins un hexàgon.

El darrer retaule de Vadell és el del beat Antoni Grassi CO (Fig. 25) que està situat al creuer lateral de la part de l'epístola dins l'arc de l'esquerra. Aquest retaule fou beneït l'any 1913.¹⁹ També la imatge d'aquest retaule és obra de Guillem Galmés.

Aquest retaule és molt similar a l'anterior, amb ornamentacions vegetals i les dues columnes, però a l'escut de la part superior hi ha pintat l'escut de la Congregació dels felipneris.

A la capella del Sagrat Cor de Jesús, l'any 1951, quan feia cinquanta anys que hi havia instal·lada la Congregació a Porreres, s'hi va dur a terme la restauració i Miquel Vadell s'encarregà de l'ornamentació amb pa d'or que es feu al seu taller de Palma (Fig. 26).²⁰ Dintre d'aquest altar hi ha una imatge de sant Tarsici (Fig. 27) de cartó-pedra que l'escultor Vadell va regalar al seu oncle polític, el P. Riera, el 1917.²¹

¹⁵ RIERA, L. I ROSSELLÓ, J. *La Congregació de l'Oratori de Sant Felip Neri de Porreres*. Direcció General de Cultura: Palma de Mallorca, 1992, p. 170.

¹⁶ RIERA, L. I ROSSELLÓ, J. *La Congregació de l'Oratori de Sant Felip Neri de Porreres*. Direcció General de Cultura: Palma de Mallorca, 1992, p. 162.

¹⁷ RIERA, L. I ROSSELLÓ, J. *La Congregació de l'Oratori de Sant Felip Neri de Porreres*. Direcció General de Cultura: Palma de Mallorca, 1992, p. 64.

¹⁸ RIERA, L. I ROSSELLÓ, J. *La Congregació de l'Oratori de Sant Felip Neri de Porreres*. Direcció General de Cultura: Palma de Mallorca, 1992, p. 169.

¹⁹ RIERA, L. I ROSSELLÓ, J. *La Congregació de l'Oratori de Sant Felip Neri de Porreres*. Direcció General de Cultura: Palma de Mallorca, 1992, p. 171.

²⁰ RIERA, L. I ROSSELLÓ, J. *La Congregació de l'Oratori de Sant Felip Neri de Porreres*. Direcció General de Cultura: Palma de Mallorca, 1992, p. 165.

²¹ RIERA, L. I ROSSELLÓ, J. *La Congregació de l'Oratori de Sant Felip Neri de Porreres*. Direcció General de Cultura: Palma de Mallorca, 1992, p. 63

El sagrari (Fig. 28) d'aquesta capella també és del mateix escultor i és d'estil neoclàssic i neobarroc. Té forma de temple grec i a sobre, una cúpula amb una creu que la culmina, el conjunt fa 1'64m d'alçària i 58cm d'amplària. A la porta del sagrari, a la part superior, hi ha una incrustació que representa un calze amb l'eucaristia envoltada de rajos sobre un núvol platejat, mentre que a la part inferior també hi trobem blat i fulles de pàmpol. A l'interior (Fig. 29) s'hi troben motivacions vegetals al fons amb la inscripció de "IHS" i a la porta hi ha una creu amb un cercle a la part en què es creuen els dos eixos.

El Sant Crist que hi ha a l'Oratori prové del convent de Sant Domingo i va ser traslladat l'any 1942. Miquel Vadell s'encarregà de fer-ne el fons i l'altar (Fig. 30) i, segurament, també els elements daurats amb símbols de la passió que hi ha a les dues pilastres del retaule. El retaule és d'estil eclèctic amb predominança d'elements neobarrocs.²² Té el fons vermell amb motivacions vegetals daurades i a la part que queda darrera el Sant Crist hi ha els típics rajos. L'altar, també amb les característiques motivacions vegetals i el crismó a la part de davant, té a cada costat una columna cilíndrica amb una base més ampla (Fig. 31). L'altar va ser beneït aquell mateix any i costà 1.000 pessetes.²³

A més, Vadell va fer molts altres elements decoratius. A continuació veurem una breu descripció de cada un d'ells.

Les borles daurades (Fig. 32) que s'utilitzen a la casa santa per a la tenda reial són sis: dues, de 25 cm d'alçada i quatre de més grans, de 28 cm. Tenen una part llisa i la part inferior més llarga és fasciculada. Tot i que també eren obra de l'escultor Vadell, no han arribat fins als nostres dies ni la corona ni l'escalonada ni la balustrada que eren a conjunt, tot i que sí que tenim una fotografia de la corona que també s'utilitzava pels altars de la festa del Sagrat Cor (Fig. 33).

També fets per Vadell hi ha quatre pals daurats de 3m (Fig. 34) per a les banderes, cada un amb un acabat diferent a la part superior, ja sigui amb una creu o amb decoracions diverses. Per a les banderes també va fer dos peus daurats (Fig. 35) amb tres ramificacions i ornamentats amb volutes. També les vares del dosser que fan 2'75m en tons vermells i daurats són de Vadell (Fig. 36).

A més, trobem la bandera pintada (Fig. 37) per Vadell d'1'27 x 1'30m. Aquesta bandera està pintada amb motivacions vegetals i florals i l'escut de la Congregació de sant Felip Neri (un cor amb el bonete a sobre i a damunt una bolla de foc amb rajos).

Hi ha dues andes processionals d'entre les quals cal destacar la talla processional de sant Felip Neri (Fig. 38). Aquesta talla va col·locada sobre una base quadrada que alhora té un pedestal central on hi va la talla. Els quatre cantons de la base quadrada estan ocupats per quatre hídries com les que trobem als retaules. El Sant es representa prosternat sobre un núvol.

²² SASTRE, M.P. "El santerist de l'oratori de Sant Felip Neri de Porreres. La recepció d'una imatge devocional" a *Actes de les III Jornades d'Estudis Locals*, Ajuntament de Porreres: Porreres, 2011, p. 173.

²³ RIERA, L. I ROSSELLÓ, J. *La Congregació de l'Oratori de Sant Felip Neri de Porreres*. Direcció General de Cultura: Palma de Mallorca, 1992, p. 270.

Una altra obra a comentar és el templet de la Mare de Déu de Fàtima (Fig. 39) que abans estava dins la sagristia amb el sant Felip Neri processional, però quan es va fer l'escola es va tapiar el portal que hi havia on ara hi ha col·locat aquest templet amb un altar i una imatge de la Mare de Déu de Fàtima obra de Salvà; aquesta està formada per una base on hi ha la imatge i una part superior, el fons és verd amb motivacions vegetals daurades.

I, finalment, hi ha el sagrari de la capella de la Mare de Déu de Llorda de l'antic Oratori (Fig. 40) que actualment està retirat a uns dels passadissos del convent i s'empra durant el tridu pasqual. Aquest sagrari és daurat i té dues columnes en baix relleu als dos costats de la porta. A la porta hi ha el mateix calze que hi ha al sagrari de la capella del Sagrat Cor. El més destacable d'aquest sagrari és l'anyell platejat envoltat de rajos daurats que hi ha a la part superior d'aquest. A l'interior (Fig. 41) trobem ornamentacions vegetals, així com el crismó al revers de la porta.

A més, li va encarregar una figura de sant Felip Neri per posar al pati l'any 1928, però, tot i que s'havia compromès a tenir-la, mai no la va arribar a fer.²⁴

Un altre objecte que és interessant, tot i no estar a l'Oratori actualment, és el caparrot (Fig. 42) que podem trobar al museu de Porreres. Aquest caparrot té una gran teatralitat i expressió grotesca. És una peça que empreaven els germans de l'Oratori Parvo per a fer obres teatrals. Aquest caparrot representa un dimoni, l'infern o el mal en les obres.²⁵ Cal dir que el que tenim avui és una còpia del que va fer Vadell.

La iconografia

Aquest apartat vol servir com a petita explicació sobre els sants i altres motius religiosos que apareixen representats en les obres de Miquel Vadell. Per tal de realitzar aquest apartat, hem consultat l'obra de Reáu (1997), d'on hem extret tota la informació d'aquest apartat referent a l'explicació dels sants i altres elements iconogràfics.

Déu Pare Etern: hi ha diverses formes de representar Déu, una d'aquestes és la que el simbolitza com a Pare de tots els homes i de Jesús. La iconografia de Déu Pare Etern presenta una problemàtica pròpia, molt interessant, que no tenen les representacions de les altres dues Persones de la Trinitat, pel fet de confondre'l normalment amb les formes que representen a Déu Pare Etern i aquelles que corresponen a Déu Creador. En realitat són les mateixes, però es diferencien per l'escena de la qual formen part: creació, Trinitat, Ascensió, etc. Això es deu, segurament, al fet que s'atribueix a Déu Pare Etern l'acció creadora, encara que sigui comuna a les tres Persones com acció *ad extra*. També es pot confondre amb les representacions de l'Encarnació del Verb, on es pinta o esculpeix al Pare com l'Ancià de Dies, generalment només en bust de mig cos del qual parteixen uns rajos que van a descansar sobre nostra Senyora. Algunes vegades, per aquests raigs llisca el colom de

²⁴ RIERA, L. I ROSSELLÓ, J. *La Congregació de l'Oratori de Sant Felip Neri de Porreres*. Direcció General de Cultura: Palma de Mallorca, 1992, p. 255.

²⁵ RIERA, L. I ROSSELLÓ, J. *La Congregació de l'Oratori de Sant Felip Neri de Porreres*. Direcció General de Cultura: Palma de Mallorca, 1992, p. 75.

l'Esperit Sant o el cos d'un nen petit, en simbolisme obertament desafortunat. Els temps del Gòtic es van recrear en aquest tipus de formes plàstiques, però no van ser menors en el Renaixement i en el Barroc. Vadell segueix aquest estil, ja que trobem els esmentats rajos tot i que la talla és de cos sencer i no un bust com solia succeir. Veiem també el símbol del triangle que fa referència a la santíssima trinitat, aquest no és un símbol que sempre hi sigui, però no és únic d'aquest escultor.

Sant Jeroni: sant Jeroni és un dels quatre grans doctors de l'Església. Va néixer l'any 347 a Venècia i fou un gran orador que sabia parlar hebreu i grec. Als dinou anys va partir en peregrinació cap a Terra Santa i uns anys més tard es retirà al desert de Síria per portar una vida d'anacoreta. El 382 tornà a Roma i es convertí en col·laborador del papa Damàs. Finalment, morí a Betlem l'any 420. La iconografia d'aquest sant no és fidel a la història, ell mateix conta que va perdre un ull, però sempre se'l representa amb els dos. Els atributs que el caracteritzen són diversos i Vadell en plasmà alguns en la seva talla a la qual no apareixen la calavera ni el colom amb què a vegades se'l caracteritza, però sí que té dos atributs clau; per una banda, la vestimenta de cardenal (*capello cardinalicio*) i, per altra, el lleó domesticat. La llegenda conta que va amansir el lleó traient-li una espina que tenia clavada a la peül·la. Amb fidelitat a la història, el sant no hauria de portar cap dels dos emblemes esmentats; de fet, mai va ser cardenal, sinó secretari del papa Damàs. Encara s'ha afegir que, en temps del sant, el *capello* no era vermell, aquest color s'usà a partir de 1245 per representar que, el qui el portava, era un estudiós o erudit. Vadell optà per representar-lo amb un manuscrit i una ploma.

Sant Antoni Abat: sant Antoni Abat va néixer cap a l'any 251 a Egipte i ja des de molt jove es va retirar a viure en solitud. Es diu que va tenir temptacions del diable al desert, encara que també podrien ser deliris per l'esgotament de dejunar. Ja de vell va anar a veure l'ermità Pau que s'alimentava perquè un corb li duia dues racions de pa. Hi ha moltes llegendes sobre aquest sant i és difícil saber què hi ha de cert en elles. Morí als més de cent anys, cap a l'any 356. El miracle que se li atorgà és que va aguantar durant dies el cos d'un jove condemnat a ser penjat per falses acusacions. Normalment se'l representa com un ancià barbut que duu per vestimenta un sac amb caperutxa, que és l'hàbit dels monjos del seu orde. Els símbols més representatius són la tau, la campaneta, el porc i les flames de foc. Vadell el representa amb els tres primers. La tau és el símbol de la vida futura ja des de l'Antic Egipte i a més, és l'última lletra de l'alfabet hebreu, és a dir, el final del temps. La campaneta era l'objecte amb el qual espantava els dimonis ja que aquests s'espantaven amb el soroll d'aquesta i amb la llum dels ciris. El porc és un símbol només utilitzat en les imatges d'occident i no representa els dimonis, sinó un vertader amic ja que es frega per sant Antoni amb familiaritat. Vendria a ser com el que avui entendríem un ca o un moix; un amic animal lleial i que fa companyia.

Sant Llorenç, diaca i màrtir: sant Llorenç va néixer a Aragó i va ser martiritzat a Roma l'any 258. Aquest sant rentava els peus als cristians, va curar una dona de mal de cap i un cec a través del baptisme. Quan va morir, el papa Sixt II –que l'havia fet diaca– va ser detingut i obligat a entregar el tresor de l'església que li havien confiat. Ell ja ho havia buidat tot i ho havia repartit entre els

pobres. L'emperador, enrabiat amb ell, el va fer flagel·lar amb vares, va fer que li cremessin les costelles amb un ferro calent i que el possessin nuu damunt unes graelles damunt els calius. Ell desafià encara l'emperador Daci, tot i està patint horrors, i li digué que el torrés per l'altra cara que per aquella ja estava al punt. Se'l representa jove i amb el cap descobert, vestint una dalmàtica de diaca damunt la qual a vegades hi ha flames bordades tot i que no és el cas de Vadell, que hi posa ornamentacions florals. Encara que hi ha altres símbols que Vadell no representa, el més típic de sant Llorenç són les graelles que, en aquest cas, porta per l'ansa, i també la palma que simbolitza el seu martiri.

Mare de Déu de Lorda: la devoció de la Mare de Déu de Lorda està lligada a la de la Immaculada Concepció. L'any 1858, dia 11 de febrer, Bernadeta Sobirous va tenir una aparició de la Mare de Déu a la cova de Massabielle situada a Lorda, un poble dels Alts Pirineus de França. La Mare de Déu es va aparèixer quinze vegades i, en una de les ocasions en què la nina li demanà qui era, li contestà "jo sóc la Immaculada Concepció". El 1854, quatre anys abans, Pius IX havia definit el dogma de la Immaculada Concepció, però era del tot impossible que la nina el conegués. La tradicional iconografia que s'atribueix la Mare de Déu de Lorda deriva de la descripció que Bernardeta Soubirous va fer sobre l'aspecte de la Senyora que se li va aparèixer a la cova de Massabielle. Va dir que havia vist una llum resplendent com la del sol, però dolça i afable com tot el que ve del cel, una Senyora prodigiosament bella que portava un vestit blanc, brillant i molt bonic, ajustat a la cintura amb una cinta blava. Un llarg vel blanc li queia fins als peus embolicant tot el cos. Els peus, descalços, semblaven recolzar-se sobre un roser silvestre. Dues roses brillants de color or cobrien la part superior dels seus peus. Les mans, juntes davant el pit, oferien una posició d'oració fervorosa, tenia entre els seus dits un llarg rosari. Així, també la Mare de Déu que trobem a l'Oratori segueix aquesta iconografia. A Mallorca, la primera imatge de la Mare de Déu de Lorda que es va venerar va ser duta el 1878 i, un any després, es feu la primera peregrinació a Lorda.

Sant Tarsici: sant Tarsici fou un jove acòlit que va ser el primer màrtir de l'Eucaristia. Va deixar-se matar abans que entregar l'hòstia que portava als pagans. Va morir lapidat l'any 258 a Roma, a la Via Appia. Se'l sol representar agonitzant amb l'hòstia sobre el cor protegida per la seva mà. La imatge de Vadell és, a més, un sant Tarsici jacent, per la qual cosa està col·locat sobre una base que representa el terra on va morir lapidat. Porta les vestidures pròpies de l'època.

Sant Felip Neri: sant Felip Neri va néixer l'any 1515 a Florència. Fou el fundador de l'Oratori a Roma al costat de l'església de Santa Maria in Vallicella o Chiesa Nuova, com serà anomenada. Al llarg de la seva vida, estant malalt, va tenir una aparició de la Mare de Déu amb el Nin entre àngels. Finalment, morí el 1595, però els oratorians seguiran la tasca que ell havia començat i, encara avui aquesta congregació està estesa arreu del món. Vadell representa sant Felip Neri prosternat, agenollat, amb una casulla vermella (amb motivacions daurades), mirant el cel i amb una expressió d'èxtasi. Aquesta postura és la típica que es fa servir per representar el sant davant la Verge, en el moment de l'aparició. No obstant això, en aquest cas, no hi ha la figura de la Mare de Déu i pot

sorprendre trobar aquest tipus d'iconografia. Normalment trobem representacions de sant Felip Neri molt diferents, amb el cor a les mans i amb atributs com la mitra o un llibre, però Vadell seguirà aquesta tendència de representar-lo en èxtasi que prové de l'art italià del segle XVII. Segurament es va basar en la pintura de sant Felip que podem trobar actualment al costat de la porteria de l'Oratori i que ja imita la pintura de Guido Reni que es pot contemplar a la Chiesa Nuova, damunt l'altar de la capella –on podem trobar sant Felip Neri. Aquest tipus de representacions, a Mallorca, només les trobem als oratoris com el de Porreres, Palma o Sóller mentre que a altres esglésies, tenen una altra iconografia.

Crismó: el crismó són les lletres *ji* i *ro* de l'alfabet grec entrelaçades, que són les inicials de *Khristos*. Sovint està flanquejat per les lletres alfa i omega que són la primera i la darrera de l'alfabet grec simbolitzant que Crist és el principi i el final de tot. Aquest monograma després seria substituït per l'anagrama "IHS".

Pelicà: el pelicà, entre altres animals com el lleó, el fènix, l'àguila o l'unicorn són animals que poden simbolitzar Crist. Vadell utilitza el pelicà al retaule major i a més, ho fa de manera curiosa ja que, representa una família de pelicans i no un de sol.

Anyell de Déu: sovint es representa a Jesús com el símbol d'un anyell que sosté la creu o l'estendard de Resurrecció (com hem vist, Vadell té les dues versions).

Conclusions

Com veiem, l'obra de Miquel Vadell i Pastor és bastant nombrosa a l'Oratori de Porreres, que està ple de detalls i petites peces obra d'aquest escultor que donen harmonia al conjunt. Al principi ja apuntàvem que això, en part, és per causa de la seva relació familiar amb el pare Llorenç Riera.

Finalment, després d'aquest estudi en profunditat, podem dir que Miquel Vadell és un escultor que, tot i estar poc estudiat, té un estil propi que uneix elements neogòtics i neobarrocs.

No tota l'obra de Vadell que hi ha a Porreres està documentada ni tampoc a l'arxiu trobem factures de tot. Cal pensar que això és a causa de la confiança que podrien tenir el nebot Vadell amb l'oncle Riera. Gràcies al llibre del P. Riera i del testimoni oral de Mn. Joan Rosselló Lliteras hem pogut esbrinar molt més sobre les seves obres. A més, Miquel Vadell tenia un estil propi fàcilment recognoscible quan un hi està familiaritzat i això fa que, tot i no tenir les fonts que ens ho confirmin, podem veure la mà de l'escultor manacorí, en diversos objectes que trobem a l'Oratori de Porreres ja que, el pa d'or que utilitza a totes les seves obres és el seu distintiu, entre d'altres com les fesomies de les seves talles.

Un aspecte a destacar és que sovint Vadell feia retaules per allotjar talles o pintures d'altres escultors, com és el cas de les mènsules del retaule major o del retaule de la Mare de Déu de Lorda on, finalment, no hi hauria la seva talla. No obstant això, és important estudiar l'obra d'aquest artista ja que aquesta és molt extensa i ens permet conèixer millor el patrimoni que tenim al poble de Porreres.

Finalment, cal dir que tota l'obra està en molt bon estat, excepte el temple ostensori i la cúpula del sagrari de l'altar major. A més, com ja s'ha esmentat, la corona, l'escalonada, la balustrada i les dues columnes per a posar els àngels a cada costat de la casa santa, no es conserven perquè va ser afectades per la formiga blanca.

Referències bibliogràfiques

MUNAR, G. *Història de Porreres*, vol. II, Ajuntament de Porreres: Porreres,. REÀU, L. *Iconografia del arte cristiano*. Ediciones del Serbal: Barcelona, 2000.

RIERA, L. I ROSSELLÓ, J. *La Congregació de l'Oratori de Sant Felip Neri de Porreres*. Direcció General de Cultura: Palma de Mallorca, 1992.

SASTRE, M.P. "El santercrist de l'oratori de Sant Felip Neri de Porreres. La recepció d'una imatge devocional" a *Actes de les III Jornades d'Estudis Locals*, Ajuntament de Porreres: Porreres, 2011.

Fonts arxivístiques

Arxiu de l'Oratori de Sant Felip Neri de Porreres

Fotografies

Arxiu de l'Oratori de Sant Felip Neri de Porreres Andreu Gabriel Veny Miró

Figura 1

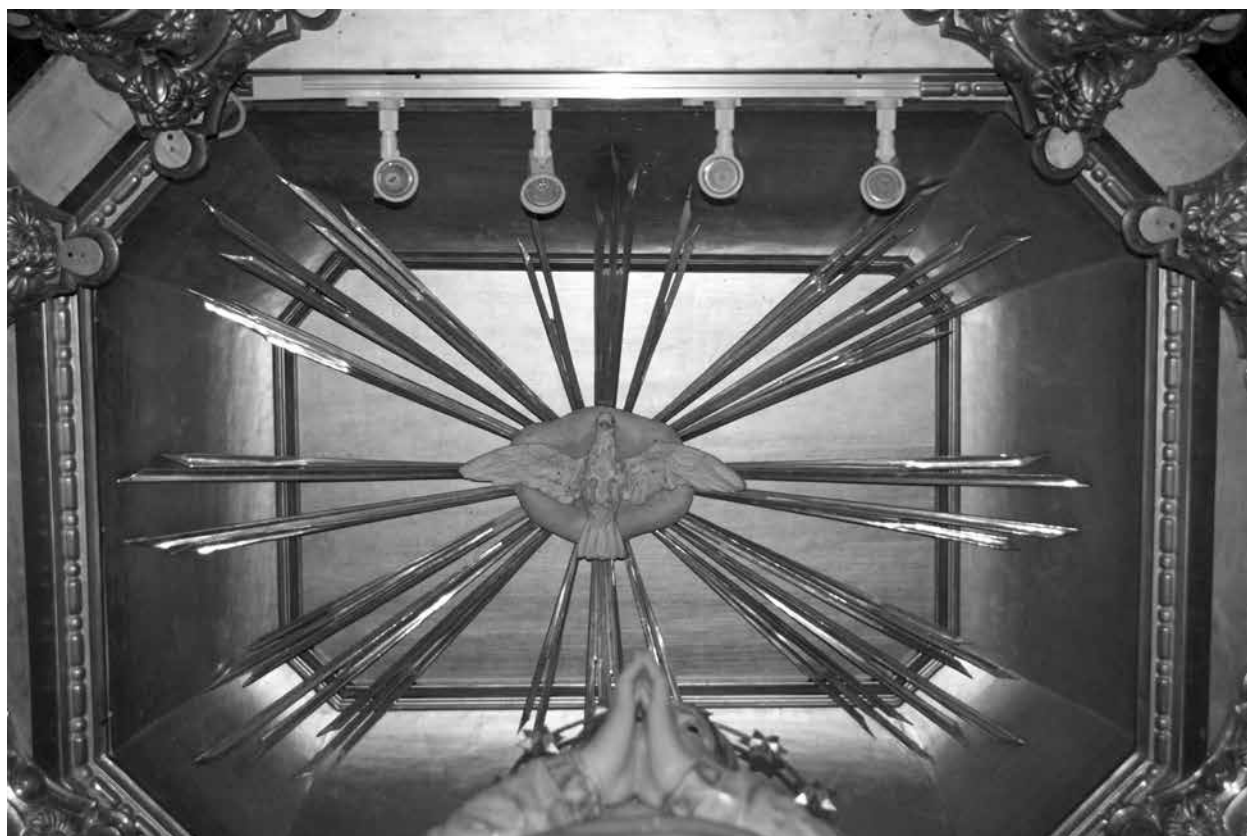

Figura 2

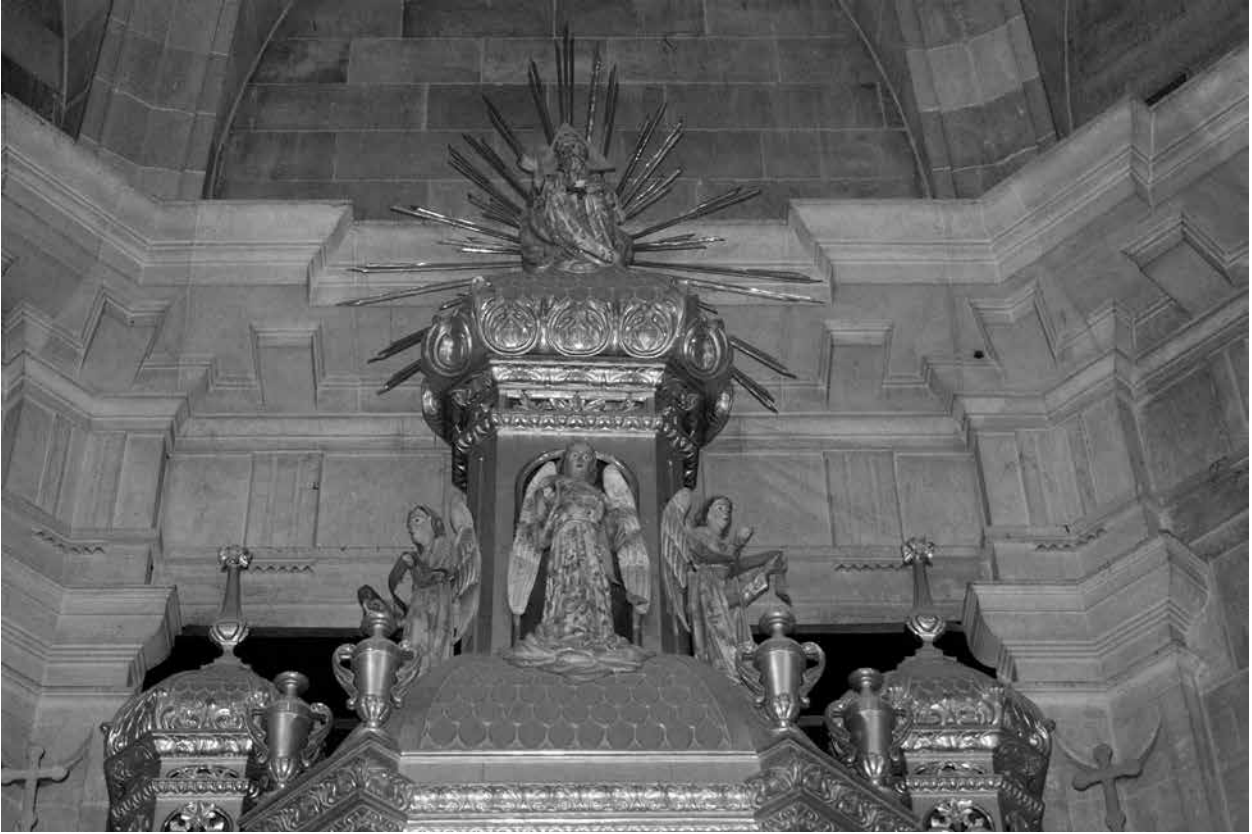

Figura 3

Figura 4

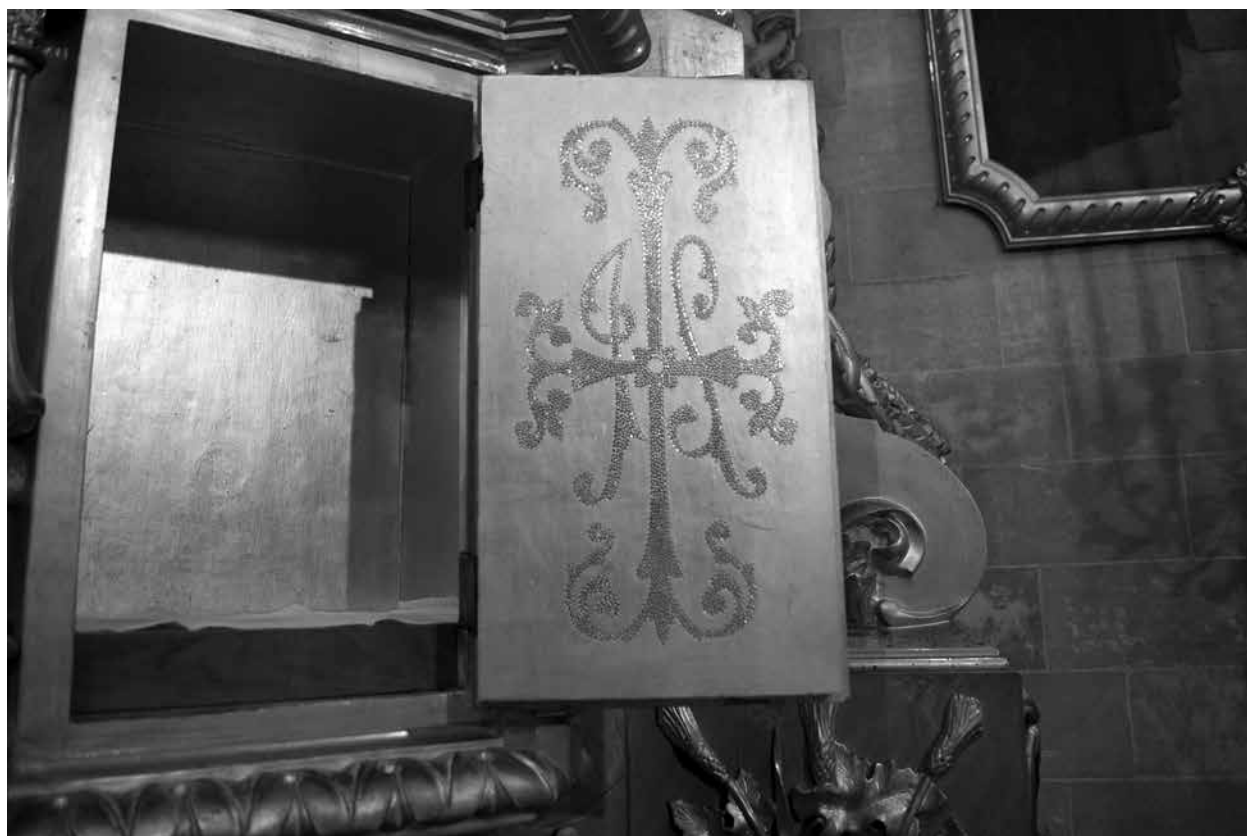

Figura 5

Figura 6

Figura 7

Figura 8

Figura 9

Figura 10

Figura 11

Figura 12

Figura 13

Figura 14

Figura 15

Figura 16

Figura 17

Figura 18

Figura 19

Figura 20

Figura 21

Figura 22

Figura 23

Figura 24

Figura 25

Figura 26

Figura 27

Figura 28

Figura 29

Figura 30

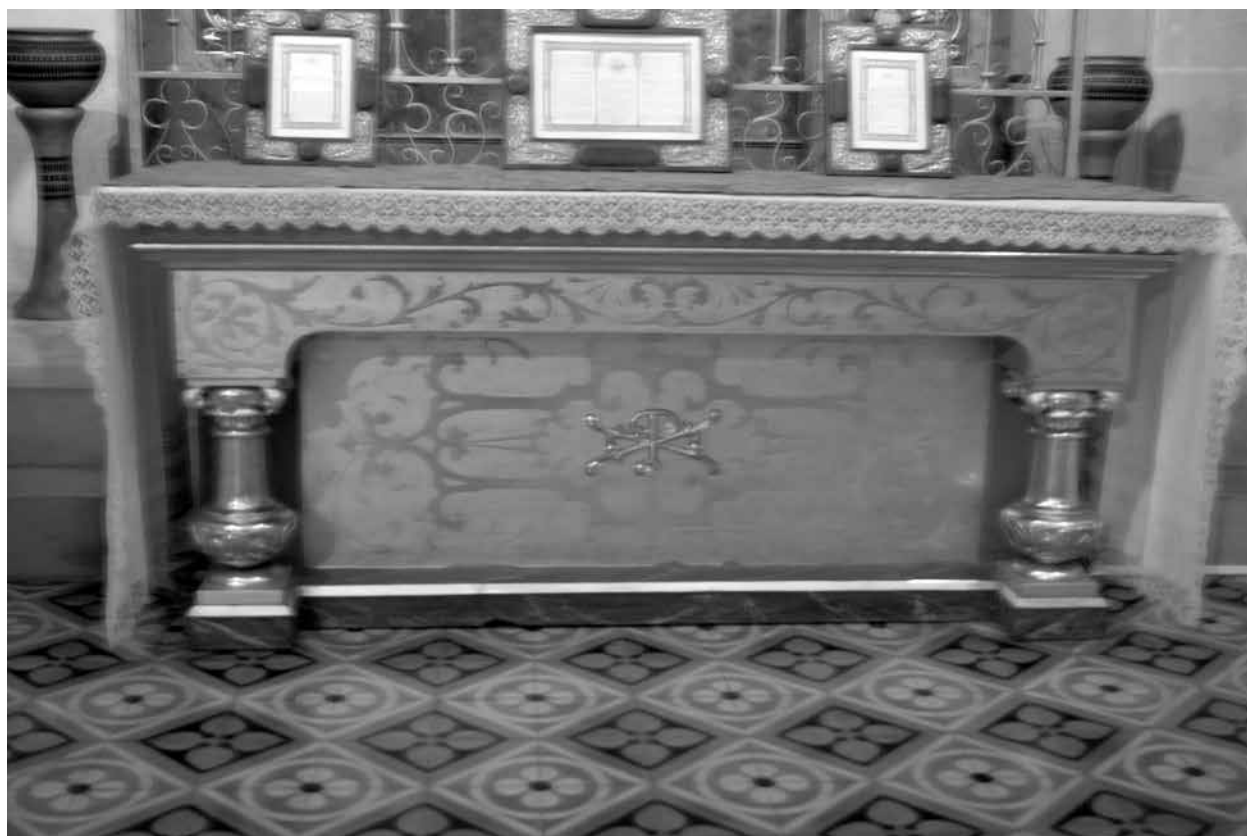

Figura 31

Figura 32

Figura 33

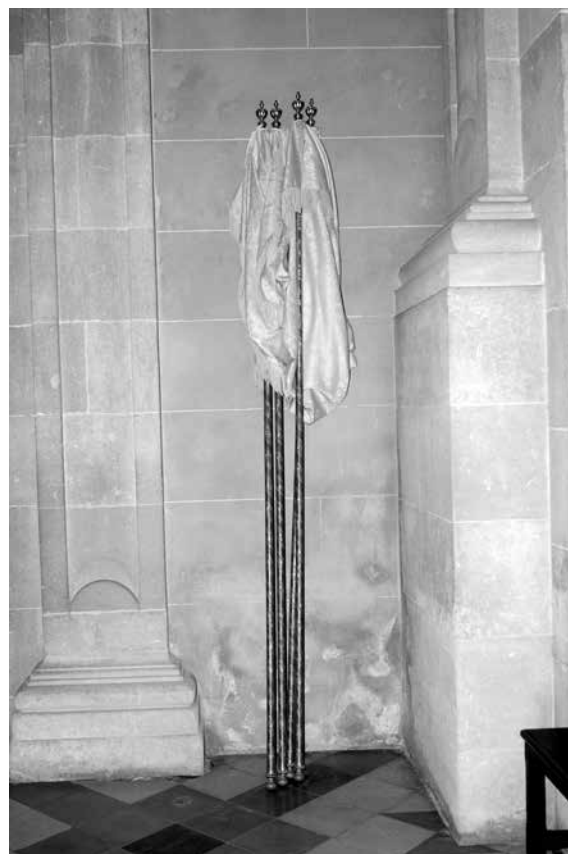

Figura 34

Figura 35

Figura 36

Figura 37

Figura 38

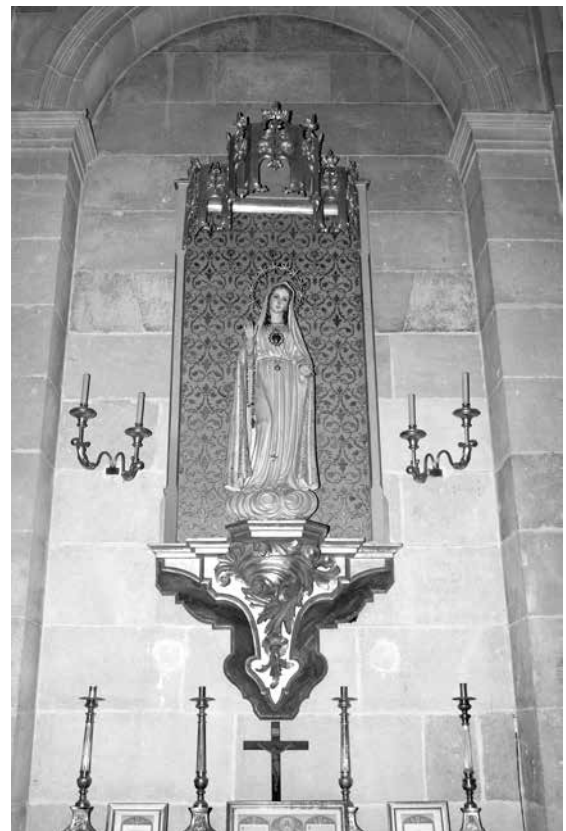

Figura 39

Figura 40

Figura 41

Figura 42

Estadística escolar del curs 1924-25. Les escoles públiques de Porreres

ANTONI AULÍ GINARD

JOAN PONS JULIÀ

Durant el curs 1924-25, l'estat espanyol es trobava sota la dictadura del General Primo de Rivera que havia estat acceptada pel rei Alfons XIII i que recolzava la burgesia dels terratinents, l'exèrcit i l'església catòlica. Aquesta darrera, pretenia tenir el control dels centres educatius per a poder exercir un important influx social a través de l'educació. Moltes eren les congregacions que es dedicaven a l'ensenyament, algunes vingudes de països estrangers on s'havia implantat el laïcisme. Per altra banda, des dels sectors més laics es veia necessària la construcció d'un estat fort i obert a adoptar alguns trets d'altres països europeus més moderns. Pensaven en la possibilitat de fer una reforma global de l'educació que allunyàs el classicisme de l'ensenyament, eliminàs el monopoli clerical i incorporàs els nous corrents per millorar una realitat escolar que estava anquilosada. Des de fora de les nostres fronteres es titllava de reaccionari i obscurantista el govern de Primo de Rivera. Per a contrarestar aquestes crítiques, persones influents de la nació proposaren un ambiciós projecte d'atenció a l'educació: establir una línia política mitjançant la qual es modernitzés i es donés una empenta estatal a l'ensenyament primari mantenint la confluència del nacionalisme espanyol i la religió. Es donava una gran importància a la formació dels ciutadans i l'escola tenia una tasca fonamental en aquest sentit.

Al començament de la dictadura, els principals problemes educatius de l'estat espanyol eren:

- Baix nivell salarial que obligava als mestres a viure en un ambient d'autèntica misèria.
- El baix nombre de mestres es va convertir en una de les principals preocupacions del govern que va dedicar un esforç important en millorar el sistema escolar en el seu aspecte quantitatiu aconseguint un augment notable de mestres en actiu. Amb l'arribada de la dictadura es va donar una primera convocatòria d'oposicions que va engreixar les files del magisteri nacional en 2.200 places de mestres i 800 de mestres del primer escalafó, amb un sou anual de 3.000 pts.
- Poca atenció a la formació dels mestres (no universitària), amb un pla d'estudis necessitat d'una profunda reforma a les escoles normals de magisteri que, si bé veien un augment en el nombre d'aspirants a mestre, se seguien conformant amb el mediocre nivell cultural que rebien.
- Manca de reconeixement de la importància de la seva tasca, pel desprestigi que tenien els estudis de magisteri a l'època, amb un caràcter enciclopèdic més centrat en la cultura general que en la formació especialitzada, i la poca perspectiva de futur dels mestres d'escola.
- Escola pobra en materials que feia que superessin amb bona voluntat i gran dificultat les carències amb les quals havien de desenvolupar la seva feina. Una constant de les seves queixes eren les males condicions dels edificis, del mobiliari i dels insuficients materials amb què havien de treballar.

-Taxes d'escolarització que solien ser inferiors al 50% de la població infantil, amb un fort absentisme escolar que patia alts i baixos segons la temporada, relacionat amb les necessitats familiars perquè es duguessin a terme les feines agrícoles o ramaderes que necessitaven de totes les mans possibles, sobretot en els casos de la gent més pobre i que s'agreujava en el cas de les nines, ja que en famílies amb un elevat nombre de fills, eren elles les que havien de realitzar les feines domèstiques i tenir cura dels seus germans petits.

-Absència d'un programa pedagògic que servís als mestres per unificar els seus ensenyaments i fes que abandonessin els aprenentatges memorístics i rutinaris els quals no aconseguien despertar interès per part dels alumnes i provocaven una fatiga mental estèril, a més de sotmetre la memòria a una prova inútil i àrdua com ara és el cas dels aspectes científics que, en lloc de fomentar l'observació directa i l'experimentació com es feia en altres països, es convertia en un ensenyament massa elevat, ple de definicions i classificacions més per a especialistes del tema que per a ments que requereixen aprenentatges globals com són les dels infants.

Com diu el conegut pedagog Manuel Bartolomé Cossío:

«Rompamos pues, los muros de la clase. Llevemos al niño al campo, al taller, al museo, como tanto y tan sanamente se ha predicado ya; enseñémosle la realidad en la realidad, antes que en los libros, y entre en la clase sólo para reflexionar y para escribir lo que en su espíritu permanezca o en él haya brotado; trazando así, espontánea y naturalmente, el único libro de texto que ha de estar a su alcance. ¿Qué hace falta para poder realizar esta escuela, imagen de la vida? Todos lo comprendéis: hacen falta maestros. A ellos hay que atender antes que al edificio escolar, como antes que al material de enseñanza. Concluyo pues, como allí terminaba: formad maestros, aumentad los maestros; gastad, gastad en los maestros».¹

La llei que regia l'educació en aquells moments era la llei Moyano (Llei d'instrucció pública del 9 de setembre de 1857) que va perdurar fins el 1970. Amb aquesta llei es va intentar millorar la deplorable condició de l'educació a Espanya, un dels països europeus amb major taxa d'analfabetisme. Havia aparegut enmig de les picabaralles entre conservadors i liberals quan principis com el d'igualtat i justícia començaven a despuntar, l'aristocràcia i l'església començaven a ser despullades i la burgesia es convertia en la classe dominant. Segons aquesta llei, el primer ensenyament es dividia en elemental i superior. L'elemental constava de 6 cursos i era obligatori des dels 6 anys fins als 9. Els nins i les nines havien d'anar a escola, a no ser que els proporcionessin suficientment aquesta instrucció a ca seva. El primer ensenyament elemental era gratuït per als pares que no poguessin pagar, mitjançant un certificat del capellà i visat pel batlle. Les lliçons duraven tot l'any, però a l'estiu es reduïen el nombre d'hores. Els estudis no estaven subjectes a un nombre determinat de cursos. La doctrina cristiana impartida pel capellà, era primordial al manco un pic per setmana. Per a passar a segon ensenyament elemental era necessari tenir 9 anys i haver aprovat un examen general de la primària elemental completa.

¹ Cossío, Manuel B.(1857-1935) "El maestro, la escuela y el material de enseñanza". Ed. La lectura .1910

Les escoles públiques eren aquelles sostingudes totalment o parcial amb fons públics, obres pies o a través de fundacions. El seu manteniment anava a càrrec dels Ajuntaments. En els pobles de més de 500 habitants hi havia d'haver necessàriament una escola pública de nins i una altra, malgrat que fos incompleta, de nines. Les incompletes de nins no es consentien sinó en pobles molt petits. En pobles de més de 2000 habitants hi havia d'haver 2 escoles completes de nins i 2, de nines. En els de 4000, n'hi hauria 3 de cada, i així augmentant una escola per cada 2000 habitants. Aquestes escoles també podien ser privades, però les públiques havien d'estar per a sobre de 1/3 part del total de les escoles.

Els pobles de menys de 500 habitants es reunien en un sol districte i així els nins i nines es desplaçaven al poble veïnat sempre que l'orografia ho permetia. Si això no podia ser, s'establí una escola incompleta o, al manco, una escola temporal. Tan sols eren mixtes les escoles incompletes i així i tot, amb la deguda separació de sexes. Aquestes les executava un adjunt o anaven a càrrec de la direcció del mestre de l'escola completa més propera. A les capitals i pobles de més de 10.000 habitants s'establí per part del govern escoles de pàrvuls. El primer ensenyament comprenia les nocions rudimentàries de més general aplicació als usos de la vida quotidiana. El segon ensenyament comprenia els coneixements que ampliaven el primer i preparaven per a ingressar a l'estudi de les carreres superiors. L'ensenyament superior comprenia els que habilitaven per a l'exercici de determinades professions.

A l'inici de la dictadura, l'analfabetisme a Espanya rondava el 52%. Si bé en els anys 20 és quan es van produir els avanços més importants per reduir aquesta xifra, s'ha de dir que l'any 1930 Espanya comptava amb la mateixa quantitat d'analfabets que l'any 1887.² Romanones xifra l'assistència escolar en una mitja del 37,5% i que malgrat en valors absoluts la població matriculada a les escoles públiques havia augmentat entre 1885 i 1923, no succeïa el mateix en termes relatius, ja que el nombre d'escolaritzats per cada 10.000 habitants havia decrescut dèbilment entre 1887 fins el 1930.

L'organització de les economies familiars no era l'únic factor que determinava l'escolarització o no dels infants, però era un component fonamental de l'activitat domèstica i no domèstica dels fills. El treball infantil, tal com reconeixien a l'època, fou un persistent obstacle a l'escolarització. Les tasques encomanades als nins es disposaven no tant respecte als nivells de pobresa de les famílies, sinó en funció del tipus d'unitats productives i economies domèstiques que possiblement, en el cas de Porreres, eren explotacions que depenien de la força de treball pròpia de pares i fills. Es pot dir finalment, que entre els 6 i els 10 anys l'escolarització de les nines era clarament més elevada que la dels nins, però aquesta decreixia posteriorment de forma fulminant, mentre que els nins als 11-14 anys, repartien la seva activitat en proporcions iguals entre l'escola i el treball. La cultura

² Revista de Educación núm. 314 . Analfabetismo y escolarización en Espanya (1997) p.219

de gènere era segurament la principal responsable de les diferències en l'absentisme per gèneres.³
Les taxes d'alfabetització als anys 20 per edats eren de:

<u>Edat</u>	<u>% d'Alfabetitzats</u>
6 anys	12,67
7 anys	24,82
8 anys	33,71
9 anys	42,11
10 anys	46,90
Mitja de 6 a 10 anys	32,17
11 a 15 anys	56,14

Les diferències entre sexes nins/nines eren les següents:

% Taxes d'alfabetització			
Edat	Masculina	Femenina	Diferències
6	13,22	12,10	1,12
7	25,99	23,63	2,38
8	35,46	31,93	3,54
9	44,47	39,72	4,76
10	49,29	44,49	4,79
6 a 10	33,82	30,49	3,32
11 a 15	58,95	53,32	5,63

En resum, ens trobam a l'Estat espanyol una situació educativa amb una taxa d'escolarització inferior al 50% entre els 6 i els 12 anys, una escola pobra, amb pocs professionals mal retribuïts que duïen a terme una metodologia rutinària i sexista que es limitava a l'ensenyament de la lectura, l'escriptura, les operacions matemàtiques bàsiques i la doctrina cristiana i que, en el cas de les nines, dedicava més de la meitat del temps a l'aprenentatge de tasques domèstiques i de costura (si ens atenem a la llei Moyano, les nines rebien alfabetització bàsica, adoctrinament moral i ensenyament de "labores" durant 1/3 de l'horari escolar i era una de les matèries qualificades amb major rigor en els estudis de magisteri), amb ràtios per aula molt elevades, així com un sagnant índex d'absentisme escolar temporal, fet que feia molt difícil obtenir uns mínims resultats pedagògics.

De totes maneres, millorar el nivell cultural de la població no era una de les preocupacions prioritàries dels governants, en una època de contrastos importants en la qual convivien les modernes institucions educatives europees de l'època i els moviments de renovació pedagògica (Escola nova, escoles de treball, escoles Montessori, repúbliques infantils, jardins d'infància, escoles del

³ *Anuario de la enseñanza elemental i técnica superior*. I. Victoriano Suárez, Madrid, 1920 pp.12-13

mar, escoles bosc...) amb una realitat educativa sense programa, sectària i sense llibres de text. Els sectors més renovadors del magisteri volien un ensenyament científic, basat en l'observació i l'experimentació directa, com es feia en les múltiples alternatives innovadores que s'estaven desenvolupant als països dels voltants i que volien ser models de renovació pedagògica, enfront d'un ensenyament basat en la memòria i la repetició, com s'havia fet fins aleshores a Espanya. Arran d'això, es crearen converses pedagògiques que varen obtenir ressò no tant sols en la premsa especialitzada de l'educació, sinó en altres de difusió més generalitzada. Per tant, es començava així una renovació pedagògica del país. Els mestres volien millorar l'ensenyament i, a la vegada, algunes persones influents proposaven als governants un ambiciós projecte d'atenció a l'escola establint una línia política mitjançant la qual modernitzar i donar una empenta a l'ensenyament primari.

Emperò el govern de Primo de Rivera se centrà en dur a terme un lleuger augment quantitatiu del sistema escolar sense millorar la qualitat de l'educació impartida. L'ensenyament primari, que venia d'una important despreocupació per anteriors governs, seria oblidat per la dictadura, que brindà la seva atenció a l'ensenyament secundari i feu molt més conservador el seu sistema. El dictador no podia defraudar els grups que el recolzaren a l'hora d'aconseguir el poder, pel fet que va convertir l'educació en un sistema dirigit a implantar una ideologia molt identificada amb el seu règim, en el qual la religió i el patriotisme serien els valors essencials i les guies conductores de l'activitat escolar.

Escola unitària de nins núm. 1⁴

Era un edifici municipal amb capacitat per a 48 alumnes i una superfície de 37,8 metres quadrats. Comptava amb habitatge pel mestre. La matrícula era de 50 nins i l'assistència d'un 72%. No disposava d'aigua corrent. Tenia dues finestres i dues portes. L'escola era regentada pel mestre Bartomeu Mir Alemany.

ESTADISTICA ESCOLAR DE ESPAÑA

EDIFICIOS-ESCUELAS.— CURSO DE 1924-25

I.—Escuelas unitarias

Provincia de Balears

1. Pueblo Porreras

2. Escuela de ninos, unitaria, 1^a

3. Matrícula en el curso 1923-24 50 alumnos.

4. Asistencia media en el curso 1923-24 36 alumnos.

A.—Edificación

5. Propiedad de El Ayuntamiento

6. Si es alquilado, cantidad anual que se paga por él / pesetas.

7. Fecha de construcción 1750

B.—Dependencias

8. ¿Tiene patio o jardín? No

9. Superficie total de éste / metros cuadrados.

10. Idem por alumno de asistencia media / metros cuadrados.

11. ¿Tiene retretes? Uno

12. ¿Con agua corriente o sin ella? Sin agua

13. ¿Tiene el edificio vivienda aneja para el Maestro? Si

14. Otras dependencias anejas Seis

15. Observaciones respecto al edificio Es inservible

C.—Sala de clases

1. Situación de la sala en el edificio (planta baja, pisos primero y segundo) Planta baja

2. Superficie 9 metros × 4'20 metros = 37'80 metros cuadrados.

3. Volumen 9 metros × 4'20 metros × 3'20 metros = 120'960 metros cúbicos.

4. Superficie por alumnos de asistencia media 1'05 metros cuadrados.

5. Volumen por idem id. 3'36 metros cúbicos.

6. Iluminación: número de huecos 2 ventanas y 2 portales

7. Idem superficie total 10 metros cuadrados.

8. Orientación Este

9. Medio o sistema de ventilación empleado Abrir los vidrios en los ratos de juego.

10. Idem id. de calefacción Se precinde

11. Idem id. de alumbrado Eléctrico.

D.—Moblaje escolar

12. Número y clase de mesas-bancos 18 de los que hay 6 hiperrondas.

13. Cabida de alumnos en ellas 48

14. Observaciones respecto a la sala de clase y al moblaje La sala de clases es estrecha y el moblaje deteriorado.

Porreras 15 de Febrero de 1925
El maestro,
Bartolomé Mir

⁴ AMEIB. Secció administrativa. Estadística Escolar 1924-1925. Porreras. Arxiu 34 D4-1

Escola unitària de nins núm. 2⁵

Era un edifici amb capacitat per a 45 alumnes i una superfície de 46,1 metres quadrats propietat de Gabriel Barceló Mora. Comptava amb habitatge pel mestre. La matrícula era de 55 nins i la mitjana d'assistència, d'un 60%. No disposava d'aigua corrent. Tenia tres finestres. L'escola era regentada pel mestre Pere F. Llinàs Tomàs.

ESTADISTICA ESCOLAR DE ESPAÑA

EDIFICIOS-ESCUELAS.— CURSO DE 1924-25

I.—Escuelas unitarias

Provincia de *Baleares*

1. Pueblo *Porreres*

2. Escuela de *niños 2.º de Porreres*

3. Matrícula en el curso 1923-24 *cincuenta y cinco 55* alumnos.

4. Asistencia media en el curso 1923-24 *treintitres 33* alumnos.

A.—Edificación

5. Propiedad de *D. Gabriel Barceló Mora*

6. Si es alquilado, cantidad anual que se paga por él *250* pesetas.

7. Fecha de construcción *siempre*

B.—Dependencias

8. ¿Tiene patio o jardín? *no*

9. Superficie total de éste _____ metros cuadrados.

10. Idem por alumno de asistencia media _____ metros cuadrados.

11. ¿Tiene retretes? *siempre*

12. ¿Con agua corriente o sin ella? *sin ella*

13. ¿Tiene el edificio vivienda aneja para el Maestro? *si*

14. Otras dependencias anejas *del propietario no las habita*

15. Observaciones respecto al edificio *Regular.*

C.—Sala de clases

1. Situación de la sala en el edificio (planta baja, pisos primero y segundo) *baja*

2. Superficie *10'20* metros × *4'52* metros = *46'10* metros cuadrados.

3. Volumen *10'20* metros × *4'52* metros × *4'16* metros = *181'776* metros cúbicos.

4. Superficie por alumnos de asistencia media *1'596* metros cuadrados.

5. Volumen por idem id. *5'506* metros cúbicos.

6. Iluminación: número de huecos *tres*

7. Idem superficie total *25'25* metros cuadrados.

8. Orientación *Oeste*

9. Medio o sistema de ventilación empleado *natural*

10. Idem id. de calefacción *no tiene*

11. Idem id. de alumbrado *natural y eléctrico*

D.—Moblaje escolar

12. Número y clase de mesas-bancos *6 bipersonales, 2 tripersonales, 4 mesas cuadradas*

13. Cabida de alumnos en ellas *45*

14. Observaciones respecto a la sala de clase y al mobiliario *La sala algo pequeña y el mobiliario muy nuevo, buena luz y distribución de*

Imprenta de El Magisterio Español. *Porreres 15 febrero 1925.*
El Maestro,
Pedro F. Llinàs Tomàs,

⁵ AMEIB. Secció administrativa. Estadística Escolar 1924-1925. Porreres. Arxiu 34 D4-1

Escola unitària de nines⁶

Era un edifici amb capacitat per a 45 alumnes i una superfície de 32,37 metres quadrats propietat de Margarida Ferrando. Comptava amb habitatge pel mestre. La matrícula era de 45 nines i la mitjana d'assistència d'un 66,7%. No disposava d'aigua corrent. Tenia tres finestres. L'escola era regentada per la mestra Carmen Audet Santesmases.

ESTADISTICA ESCOLAR DE ESPAÑA

EDIFICIOS-ESCUELAS. — CURSO DE 1924-25

I. Escuelas unitarias

Provincia de Baleares

1. Pueblo Porreras
2. Escuela de minas
3. Matrícula en el curso 1923-24 45 alumnos.
4. Asistencia media en el curso 1923-24 30 alumnos.

A. — Edificación

5. Propiedad de Doña Margarita Ferrando
6. Si es alquilado, cantidad anual que se paga por él 350 pesetas.
7. Fecha de construcción Se ignora

B. — Dependencias

8. ¿Tiene patio o jardín? No
9. Superficie total de éste _____ metros cuadrados.
10. Idem por alumno de asistencia media _____ metros cuadrados.
11. ¿Tiene retretes? 1
12. ¿Con agua corriente o sin ella? Sin ella
13. ¿Tiene el edificio vivienda aneja para el Maestro? Si
14. Otras dependencias anejas Cozinha
15. Observaciones respecto al edificio Es bueno

C. — Sala de clases

1. Situación de la sala en el edificio (planta baja, pisos primero y segundo) 1er piso
2. Superficie 8,30 metros × 3,90 metros = 32,37 metros cuadrados.
3. Volumen 8,30 metros × 3,90 metros × 3,60 metros = 116,53 metros cúbicos.
4. Superficie por alumnos de asistencia media 1,07 metros cuadrados.
5. Volumen por idem id. 3,88 metros cúbicos.
6. Iluminación: número de huecos 3
7. Idem superficie total 13,59 metros cuadrados.
8. Orientación Este
9. Medio o sistema de ventilación empleado natural
10. Idem id. de calefacción no tiene
11. Idem id. de alumbrado eléctrico

D. — Moblaje escolar

12. Número y clase de mesas-bancos 7 bipersonales y cuatro mesas antiguas
13. Cabida de alumnos en ellas 36
14. Observaciones respecto a la sala de clase y al moblaje La sala algo pequeña pero muy higienica, y el moblaje regular.

Imprenta de **El Magisterio Español.**

Porreras 15 febrero 1925
La Maestra
Carmen Audet

⁶ AMEIB. Secció administrativa. Estadística Escolar 1924-1925. Porreras. Arxiu 34 D4-1

Els mestres i la mestra

BARTOMEU MIR ALEMANY⁷

Nascut a Palma dia 18 de juliol de 1893. Mestre Elemental (12-04-1916) i Mestre de Primer Ensenyament (27-02-1929). Dia 7 de març de 1916, després de fer oposicions, prengué possessió de l'Escola Graduada de Almacelles, un poble agrari i ramader de Lleida. Dia 1 d'agost de 1918, a través d'una permuta amb el mestre Josep Sala, fou nomenat mestre de l'Escola Unitària de nins núm. 1 de Porreres.

Dia 1 de setembre de 1928, deu anys i un mes després, deixà l'Escola de Porreres i, gràcies al "*turno de consortes*" (la seva esposa era la mestra Maria Tauler Pons), passà a l'Escola de Montuïri.

Després de passar per la Graduada de Llevant de Palma, el procés depurador del magisteri el va afectar greument. L'any 1936 fou suspès de "*empleo y sueldo*" i l'any 1941 fou depurat i sancionat amb la separació del servei i baixa en l'escalafó.

No va ser reintegrat fins l'any 1961 quan prengué possessió de l'Escola de Vilafranca.

Va exercir també a l'Escola de Son Espanyolet i es jubilà l'any 1963 quan era mestre de l'Escola Parroquial de Sant Nicolau (Palma). Tenia 70 anys.

PERE FRANCESC LLINÀS TOMÀS⁸

Nascut a Esporles dia 17 d'agost de 1861. Mestre Elemental (30-06-1884). Mestre de Primer Ensenyament (08-02-1905). Va ser mestre interí a les escoles de Biniamar, Ferreries i El Terreno (Palma).

Dia 23 de febrer de 1892, per concurs oposició, prengué possessió de l'Escola Unitària de nins de Porreres on romangué fins el 31 de maig de 1916.

Del dia 1 de juny de 1916 al 14 de setembre de 1917, va ser mestre de l'Escola del Secar de la Real.

Dia 15 de setembre de 1917, gràcies a una permuta, es va reincorporar a l'Escola Unitària de nins de Porreres on va exercir fins el dia 30 de setembre de 1930 que va morir a causa d'una broncopneumònia als 69 anys.

CARME AUDET SANTESMASES⁹

Nascuda a Pons (Lleida) dia 10 de març de 1882. Mestra Elemental (17-12-1906).

Fou mestra interina de l'Escola de Sant Vicent dels Horts (Barcelona).

⁷ AMEIB. Secció administrativa. Personal docent. Expedients. Arxiu 53 E4-3

⁸ AMEIB. Secció administrativa. Personal docent. Expedients. Arxiu 54 C2-2

⁹ AMEIB. Secció administrativa. Personal docent. Expedients. Arxiu 55 C4-6

Dia 27 de maig de 1916, després de fer oposicions, prengué possessió com a mestra de l'Escola d'Almacelles (Lleida).

Dia 1 d'agost de 1918, per permuta, obtingué plaça a l'Escola Unitària de nines de Porreres. Va exercir a l'Escola fins dia 15 d'abril de 1932 que tornà a Catalunya, a l'Escola de Torrelles de Foix (Barcelona) per Concurs de Trasllats.

L'Obra del Cançoner Popular de Catalunya a Porreres

CATALINA MARIA GARÍ BLANCH

Introducció

Encara no fa gaire temps, les cançons populars s'aprenien i es difonien oralment. Moltes eren les persones que de manera conscient, o no, vetllaven perquè tot aquest patrimoni no quedés oblidat. Sempre s'ha dit que aquest tipus de composicions s'anaven transmetent de generació en generació; no obstant això, amb el temps, moltes d'aquestes cantarelles deixaven de circular per donar pas a altres composicions més modernes i comunes a tots els territoris de cultura similar. Sortosament, però, alguns erudits van captar aquesta pèrdua i van voler-hi posar remei. La solució més adient fou la d'emprendre tasques de recerca que ajudarien a mantenir, recuperar i estotjar tot aquest conjunt de materials.

Una de les tasques que més s'ha anomenat a l'hora d'estudiar el folklore a Mallorca ha estat el *Cançoner Popular de Mallorca*, obra duta a terme per Rafel Ginard Bauçà. Aquest gran recull és una recopilació de milers d'ítems folklòrics recollits arreu dels pobles de Mallorca. Això no obstant, hem d'esmentar que no només el Pare Ginard va dur a terme tasques de recerca d'aquests materials, hi va haver altres persones que van realitzar estudis similars amb la intenció de garantir que aquestes creacions literàries perduessin en el temps. No ens podem oblidar del *Die Balearen in Wort und Bild geschildert*, obra de l'Arxiduc Lluís Salvador d'Àustria, una publicació que pretén descriure la geografia i els costums propis de les Illes Balears; a més, també fou en aquesta època –concretament, l'any 1893– que Antoni Noguera i Balaguer feu públic el seu llibre *Memoria sobre los cantos, bailes y tocatas populares de Mallorca*, una tasca que es va veure ampliada amb l'aparició del *Cançoner musical de Mallorca* de Josep Massot i Planes.

Nosaltres, però, ens centrarem en una altra tasca que es va proposar a Catalunya i que pretenia fer una recol·lecció de tot el conjunt de materials folklòrics de tots els territoris de parla catalana: l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya. Com bé diu Joan Bauçà i Barceló al seu llibre *L'Obra del Cançoner Popular de Catalunya a Sant Joan*,¹ l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya és un recull de materials folklòrics d'arreu dels Països Catalans començat l'octubre de 1921 amb la intenció de recollir, estudiar, comparar, seleccionar i publicar la música i la lletra de les cançons populars de totes les terres de parla catalana. Aquesta tasca es va dur a terme a partir d'unes missions de recerca que van arribar a les Illes Balears, a Mallorca i també a Porreres.

És gràcies a la feina feta de la mà d'aquests estudiosos que avui dia podem conèixer aquest conjunt

¹ BAUÇÀ I BARCELÓ, Joan (2014). *L'Obra del Cançoner Popular de Catalunya a Sant Joan*. Monografies santjoaneres. Produccions Estelroig. Sant Joan, Pàg. 18.

de materials que, segurament, amb el pas del temps haguessin quedat en l'oblit. És per això que cal que aquestes peces siguin estudiades i editades per tal que es conservin de la millor manera possible. Aquesta és la intenció d'aquest treball, estudiar i donar a conèixer l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya i, concretament, les missions de recerca i els materials recollits al poble de Porreres. Veurem com van transcórrer les jornades de recopilació, quins van ser els estudiosos que van dur a terme aquesta tasca, així com també les persones que s'oferiren per agilitzar la feina de recollida al poble de Porreres. A més, donarem a conèixer una petita relació biogràfica dels informants que van proporcionar els materials recollits, dels quals farem la classificació.

Amb tot, podrem presenciar un estudi del que va ser una de les petites tasques que van fer uns dels més importants col·laboradors de l'Obra del Cançoner que ens proporcionarà un conjunt d'informació en referència a la literatura oral i popular que circulava al poble de Porreres al voltant de l'any 1925.

L'Obra del Cançoner Popular de Catalunya

Amb la intenció de conservar el gran patrimoni folklòric oral dels Països Catalans, al llarg del segle xx van sorgir diferents projectes de recollida, transcripció, estudi i publicació de les cançons populars que es transmetien de manera oral des de l'antigor i que, a mesura que el temps passava, s'anaven oblidant. És per això que avui dia podem gaudir d'aquestes composicions i estudiar-les més a fons.

Una d'aquestes grans tasques va ser l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya que fou una institució fundada l'octubre del 1921 a Barcelona pel mecenes Rafael Patxot i Jubert i sota la direcció de Francesc Pujol. Aquesta feina es va començar amb la intenció de promoure la recerca i la recollida de la música i la lletra dels materials literaris i musicals tradicionals, que després serien estudiats, seleccionats i publicats.

Per dur a terme aquesta gran tasca, Rafael Patxot demanà ajuda als directius de l'Orfeó Català que en aquells moments estava presidit per Joaquim Cabot. Va ser ell qui s'encarregà de fer una crida per tal de demanar la col·laboració d'altres representants del món musical català relacionats amb el conreu i la difusió de les cançons populars catalanes. Com bé afirmen Anna Guadayol i Anna Nicolau:

«aquesta crida es dirigí a músics, folkloristes, etnògrafs i literats –entre els quals Felip Pedrell i Pere Bohigas i Balaguer, de qui la Biblioteca conserva els arxius personals a la Secció de Música i a la Secció de Manuscrits–, a entitats com l'Institut d'Estudis Catalans, l'Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya, la Secció Folklòrica de l'Ateneu Enciclopèdic Popular i el Centre Excursionista de Catalunya, i també a escoles de música i esbarts dansaires».²

Tots ells dia 6 de gener de 1922 es van reunir al Palau de la Música Catalana amb la intenció de donar inici al projecte. De resultes d'aquesta reunió, com ens refereix Josep Massot i Muntaner

² <http://www.bnc.cat/El-Blog-de-la-BC/L-Obra-del-Canconer-Popular-de-Catalunya>.

al seu llibre *Semblances i comentaris*,³ es va decidir com es duria a terme la recollida. Rossend Serra i Pagès va proposar que es fes una classificació dels materials recollits per comarques; no obstant això, es va fer un corpus unitari de cançons. Pel que fa a les missions, aquestes –segons Higiní Anglès– havien d'estar compostes «de tres persones: un músic entès en cançons populars per copiar la melodia, un poeta per al text, i un folklorista per a l'ambient de la cançó» (MASSOT, 1999: 278). En realitat, però, aquesta tasca va ser duta a terme per dues persones: un músic i un filòleg o una persona entesa i instruïda perquè fos capaç de copiar les lletres d'una manera ràpida i sense dificultats. S'ha d'esmentar també, que en alguns casos aquests grups de recerca formats per dues persones, van deixar de ser grups i únicament una persona va realitzar la missió. Després d'aquesta assemblea, l'empresa va començar a fer la seva tasca.

El cançoner, no només el formen el conjunt de resultats obtinguts després de les missions de recerca sinó que des d'un principi, l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya va comptar amb nombroses aportacions de materials folklòrics, d'entre les quals destaquem: un conjunt amplíssim d'informació que prové dels materials recollits per Marià Aguiló i Fuster –conservats en el fons de la Biblioteca de Catalunya– i, a més, els materials proporcionats pels folkloristes Rossend Serra i Pagès, Manuel Milà i Fontanals, Pau Bertran i Bros, Francesc Pelai i Briz, entre molts d'altres. A aquest conjunt de documents se li afegiria posteriorment la documentació que arribava a través de les institucions interessades en la cançonística catalana.

Amb tot aquest ampli conjunt de materials destinats a formar el Cançoner Popular de Catalunya s'anaven fent milers i milers de cèdules on constava el nom del material, la lletra i la música de la cançó, a més del nom del recol·lector, el nom de la persona que l'havia proporcionada, la data i l'entorn en què havia estat recollida, els instruments, entre d'altres dades que podien ser d'interès pel projecte.

De resultes d'aquestes primeres tasques i mentre s'esperava l'arribada de l'edició definitiva del *Cançoner*, es van decidir a publicar diversos estudis sobre la cançó catalana i, a més, algunes mostres dels materials recollits per alguns dels missioners.

«Així van sortir els tres magnífics volums de *Materials* de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya, sota la direcció de mossèn Joan Puntí i el volum primer del *Diccionari de la dansa, dels entremesos i dels instruments de música i sonadors* tasca coordinada pel mestre Francesc Pujol i pel folklorista Joan Amades, amb data fictícia de 1936, amb nombroses referències a Mallorca» (BAUÇA, 2014: 18-20).

Poc abans de la Guerra Civil, s'havia recopilat informació de pràcticament tot el Principat i les Illes, i també alguns materials de l'Alguer i de la Catalunya del Nord. No obstant això, l'inici de la Guerra Civil fou molt perjudicial per l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya, les recollides no van tenir continuïtat i el projecte va deixar de funcionar. «Les patrulles anarquistes van escorcollar les oficines de l'Obra cercant-hi enemics feixistes amagats» (BAUÇA, 2014: 20). Val a dir que, en

³ MASSOT I MUNTANER, Josep (1999). *Semblances i comentaris*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona, Pàg. 278.

aquells moments, l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya, segons les estimacions de Baltasar Samper, ja comptava aproximadament amb 50.000 documents recollits. En aquest context, Rafael Patxot i Jubert es va negar a permetre la continuació de la tasca mentre el règim dictatorial i anticatalanista del General Franco continués al poder. És per això que per conservar els materials recollits els van separar per així poder ser guardats a diferents llocs de Barcelona. També hem de saber que una gran part de la documentació va ser enviada a un monestir de Suïssa, on Patxot hagué d'exiliar-se durant la guerra i on residí fins a la fi dels seus dies. A més, també se sol·licità a la Generalitat de Catalunya que vetllés per l'Arxiu, tenint en compte el seu gran valor tant cultural com patrimonial.

Així doncs, segons Guadayol i Nicolau,⁴ per decret del conseller de Cultura, amb informe previ d'una comissió del Servei del Patrimoni Històric, Artístic i Científic, els materials de la Institució Patxot, que incloïen l'OCPC i el projecte paral·lel de l'Arxiu de la Masia Catalana, foren custodiats fins al final de la Guerra. Des de la mort del director de l'Obra –Francesc Pujol– l'any 1945, i fins a la seva mort el 1964, Rafael Patxot s'encarregà personalment de la vigilància de la informació per evitar que se'n fes un mal ús o bé que la documentació es fragmentés. És per això que, durant molt de temps, tot el volum de materials va ser il·localitzable. Hem de saber, però, que Rafael Patxot havia deixat clares instruccions adreçades als seus descendents amb la intenció i el fi de garantir la conservació i la integritat dels documents i també, per tal que els materials no es possessin a disposició del públic fins que la situació política no fos més estable. En resposta a les múltiples peticions fetes per nombrosos estudiosos i de la pressió exercida per part dels interessats, en el marc del Vè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes dut a terme a Andorra l'any 1979 s'elaborà un document on s'instava a la recuperació, reunió i conservació de tot el material a Catalunya, amb la voluntat que es posés a l'abast de tots els investigadors. És per això que, a principis dels anys noranta, concretament l'any 1991, una part del conjunt de documents que conformaven l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya van ser rescatats de l'oblit i van ser cedits al monestir de Montserrat on el filòleg, historiador i assagista mallorquí Josep Massot i Muntaner va ser nomenat encarregat de tenir cura de l'Arxiu, una tasca que va començar en aquells moments i que perdura fins a dia d'avui.⁵

Des del moment en què va ser confiat l'Arxiu a Josep Massot i Muntaner moltes són les tasques que aquest erudit ha dut a terme amb la intenció de millorar i poder posar a l'abast de tots els investigadors aquest conjunt tan ampli de documentació. Una de les tasques que més destaquen en relació a aquest projecte és la classificació i la descripció dels materials.

Arran d'aquests contactes amb la intenció de millorar tot el fons de documentació del Cançoner, el Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional de Catalunya i la Biblioteca de Catalunya van

⁴ <http://www.bnc.cat/El-Blog-de-la-BC/L-Obra-del-Canconer-Popular-de-Catalunya>.

⁵ Durant els anys cinquanta, Rafael Patxot havia enviat a Suïssa part de l'Obra, que confià a una institució religiosa, mentre que una altra part restà a Barcelona. Aquesta documentació fou cedida i dipositada el 1990 pels seus nets a l'Abadia de Montserrat, on entre els anys 1991 a 1993 també arribà, després de negociacions entre la Generalitat de Catalunya i els familiars, la part de la col·lecció que havia romàs a Suïssa durant el seu exili.

establir acords amb l'Abadia de Montserrat per tal de fer dues còpies microfilmades dels originals amb la intenció que els interessats en aquest camp poguessin fer les consultes desitjades a qualsevol d'aquestes dues institucions. Val a dir que no tot el conjunt d'informació va ser microfilmada, una petita part resta reservada sense estar disponible a tot el públic. A més, és molt important esmentar que des que el fons documental va ser posat en mans de Josep Massot i Muntaner, aquest ha anat posant a l'abast dels investigadors les missions de recerca d'aquests materials folklòrics que va començar amb la publicació de *Materials I*, l'any 1926-1928; *Materials II*, l'any 1928 i *Materials III*, el 1929 que, avui dia, arriba al volum XXI publicat l'any 2011. Tot això, gràcies a la tasca de Massot i Muntaner.

Les figures de Baltasar Samper i Marquès i Josep Maria Casas i Homs

Com bé relata M. Antònia Salvà a una carta dirigida a Mercè Massot, «La nostra vida, aparentment monòtona, fou il·luminada no fa molt per un raig d'ideal, amb la visita d'en Baltasar Samper i un amic seu [és a dir, Casas] emissaris de la magna "Obra del Cançoner Català" que recorren l'illa un poc cada any en cerca dels nostres cants populars» (MASSOT, 1993: 86).

Els dos foren grans col·laboradors de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya i també, els encarregats de liderar una de les moltes missions de recerca que es van dur a terme a les Illes Balears, concretament, la que va visitar els pobles de Campos, Lluçmajor, Porreres, Montuïri, Algaida, Pina, Randa, es Capdellà i Galilea. De manera conjunta van recórrer tots aquests pobles dels quals en van recollir un gran nombre de cançons que des d'aquell moment van passar a formar part de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya. És per això que creiem convenient conèixer unes quantes dades sobre la seva vida i, principalment, sobre la seva trajectòria com a estudiosos de la llengua i la literatura catalanes.

Baltasar Samper i Marquès fou un músic i folklorista mallorquí que va néixer a Palma l'any 1888. Com bé ens indica Massot al seu llibre *Estudis sobre la cançó popular*,⁶ avui dia ja tenim els elements suficients per poder parlar i valorar la seva activitat com a compositor, crític, estudiós i col·lector del folklore musical de les Illes Balears, un conjunt de característiques que el duen a ser un dels personatges clau en tot el conjunt de projectes relacionats amb el Cançoner Popular de Catalunya.

De ben jove, Samper s'establí a Barcelona amb la intenció de treballar com a funcionari de Correus per poder-se guanyar la vida. Aquesta tasca va ser alternada amb l'assistència a classes de piano a l'acadèmia de música d'Enric Granados, amb col·laboracions a *La Publicitat* i amb la participació regular a l'oficina de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya. A part, també dedicava el seu temps a la tasca de compositor i, fins i tot, de director d'orquestra.

La Guerra Civil va ensorrar tots els projectes que Samper s'havia proposat. Entorn aquests anys

⁶ SAMPER I MARQUÈS, Baltasar i MASSOT I MUNTANER, Josep (1994). *Estudis sobre la cançó popular*. Biblioteca Marià Aguiló, Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona, Pàg. 5.

es va haver d'exiliar a França i, a causa del començament de la Segona Guerra Mundial, a Mèxic, on s'establí a finals de 1942 i d'on ja no tornà. Allà va començar una nova vida, es va casar i va formar una nova família amb Dolors Porta –una antiga alumna de piano– la qual també va ser col·laboradora de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya.

Un altre personatge de qui hem de parlar forçosament a l'hora de tractar el tema de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya a Porreres és Josep Maria Casas i Homs. Casas i Homs fou un llatínia i historiador que va néixer a l'Alt Camp l'any 1894. Es va llicenciar en els estudis de lletres a Barcelona, però més endavant va voler-los ampliar estudiant a Bonn, a Florència i a Roma; finalment, es doctorà a Madrid. Al llarg de la seva vida, moltes han estat les tasques que ha dut a terme, d'entre les quals podem destacar les següents: fou auxiliar de les oficines lexicogràfiques de l'Institut d'Estudis Catalans, va intervenir en l'edició del *Diccionari Aguiló*, fou redactor literari de *La Veu de Catalunya* i, com ja sabem, fou un gran col·laborador de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya.

Si hem de parlar de la relació que van establir Samper i Casas i Homs amb el Cançoner Popular podem veure que, com sabem, entre 1921 i 1922 fou creada a Barcelona l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya. Ben aviat aquesta empresa va agafar força i el seu director, Francesc Pujol i el seu secretari, Joan Puntí, no podien controlar tota la feina que requeria el projecte, per això, l'any 1924 es va organitzar una oficina de l'Obra amb la intenció que hi hagués uns treballadors/col·laboradors que hi dediquessin unes quantes hores cada dia perquè, amb la seva ajuda, agilitzarien la feina. De bon començament Baltasar Samper, com a bon músic que era, i Josep Maria Casas, van esdevenir uns d'aquests treballadors i, sobretot, uns grans col·laboradors d'aquesta iniciativa.

El 22 de gener de 1924, el senyor Patxot va informar de la incorporació de dos treballadors per tal d'elaborar unes fitxes que presentessin la música i la lletra de les versions que posteriorment formarien el Cançoner de Catalunya, aquests elements procedien de materials ja publicats a llibres i articles o dels materials que s'anaven recollint per part de les missions de recerca ja iniciades de l'Obra del Cançoner. El 2 de febrer del mateix any va presentar aquests dos nous treballadors: Baltasar Samper, crític musical de *La Publicitat* i Josep Maria Casas de les oficines lexicogràfiques de l'Institut d'Estudis Catalans. Dos treballadors que hi dedicarien tres hores cada dia, tots els dies feiners de la setmana.

La seva primera tasca en aquesta empresa fou la de copiar en cèdules les melodies del *Romancerillo Catalan* de Manuel Milà i Fontanals. A continuació, passaren a fer la mateixa feina amb el recull *Cançons i Follies populars* de Pau Bertran i Bros; més endavant, es van ocupar de peces més extenses com són les *Cançons de la terra* de Briz. Mentre anaven duent a terme aquesta comesa, el Consell Consultiu de l'Obra del Cançoner es va reunir per donar a conèixer que l'Oficina precisava de més treballadors per intensificar la còpia de materials en cèdules, havent avaluat la tasca dels dos treballadors incorporats a principi d'any, van decidir que ningú millor que Samper i Casas i Homs ho podria fer. «Encontinent foren mostrades cèdules omplertes pels nous treballadors,

contenint la melodia i la lletra de les cançons, i tots els presents quedaren molt ben impressionats de la feina, feta amb la cura que es mereix una obra de la significació i importància de la del *Cançoner*» (MASSOT, 1994: 8).

A partir del 4 d'agost de 1924, Samper començà la seva primera missió de recerca en terres mallorquines acompanyat per Miquel Ferrà i Juan –bibliotecari de la Universitat de Barcelona i director de la Residència d'estudiants–, una tasca que no li permetria continuar la seva feina a l'Oficina fins l'octubre d'aquest mateix any. Quan tornà, començà amb la còpia dels quatre volums que componen el recull de *Cançons populars catalanes* publicades a la revista *L'Avenç*. Com podem veure, moltes són les tasques que duia a terme i, val a dir, que aquestes només en són una mostra, la seva feina va continuar amb la còpia del *Cançoner Popular* d'Aureli Capmany, *De la cançó catalana* de Lluís Millet, *Memoria sobre los cantos, bailes y tocatas populares de la isla de Mallorca* d'Antoni Noguera, *Cançons populars de Catalunya harmonitzades per Joan Gay*, *Folklore musical*, entre molts altres.

L'agost de 1925 fou encomanada a Baltasar Samper una nova recollida de materials a Mallorca, aquesta vegada acompanyat per Josep Maria Casas i Homs. D'allà en retornaren el 20 de setembre molt contents de la replega que havien fet, sens dubte, molt més abundosa que les anteriors. A partir d'aquest moment, la seva tasca a l'oficina fou la de buidar cèdules, que cada cop eren més nombroses. Aquesta tasca durà fins dia 21 d'agost de 1936 moment en què van ser informats que l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya quedava en suspens pel fet que el tresorer es trobava a l'estranger i no podia encarregar-se de pagar els treballadors.

A continuació, parlarem concretament de les missions que va dur a terme Baltasar Samper encara que, en certa manera, algunes d'elles ja han estat anunciades. En un primer moment, l'any 1924, Samper encara no feia part de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya; no obstant això, sabem per la correspondència de Maria Antònia Salvà amb Miquel Ferrà que va acompanyar-la a recollir materials pel Pirineu i que aquesta feina conjunta que van fer tenia un gran valor. És per això que, havent vist la tasca que havia fet juntament amb Maria Antònia Salvà, dia primer d'agost de 1924 Baltasar Samper va signar *l'Ordenació de Missions del Cançoner Popular de Catalunya*, serà a partir d'aquests moments que les missions de Samper tendran inici. La primera anada va visitar els llocs següents:

«Alcúdia, Ariany, Artà, «Bini de Baix», Biniagual, Biniali, Binissalem, «Borneta», Caimari, «Can Llompart», Capdepera, Consell, Fornalutx, Inca, Lloret de Vistalegre, Maria de la Salut, sa Pobla, Pollença, Port de Pollença, Sencelles (Sancelles), Sant Joan, «Sant Martí», Santa Margalida, Sineu, Sóller, «Son Duran», «Son Gelabert», Son Roca, «Turixant», Valldemossa i Vilafranca» (MASSOT, 1994: 14).

D'entrada, les impressions rebudes a tots aquests pobles, casals senyorials i possessions no van ser molt encoratjadores, molta gent els deia que el cinema «havia foragitat la cançó i les velles tradicions» (MASSOT, 1994: 15). Les úniques paraules esperançadores que van rebre van ser les d'Andreu Ferrer i Ginart que els havia referit que en aquells llocs tot estava per investigar i que

hi havia molt de material per recollir, aquestes foren unes paraules que els van animar a seguir endavant i, a més, poc temps després van ser corroborades: en aquelles contrades la tradició encara estava a l'ordre del dia i era ben vivent.

Aquestes no van ser les úniques missions dutes a terme per Samper, moltes altres van ocupar el seu temps: l'any 1926 en feu una juntament amb Ramon Morey Antich i el seu germà Julià Samper Marquès a Mallorca; l'any 1927, juntament amb Ramon Morey i també Andreu Ferrer i Ginart a Mallorca i a Menorca; igualment amb Morey visità altra vegada Mallorca, però també Eivissa i Formentera; les darreres missions que va dur a terme foren altra vegada amb Ramon Morey l'any 1930 i l'any 1932 a Mallorca. De tots aquests viatges de recerca van obtenir un conjunt molt ampli de materials que anava des de la lletra i la música de les cançons proporcionades pels informants fins a fotografies i impressions interessants que remarcaven de les recollides. Tot aquest valuós conjunt d'informació el podem trobar publicat al llarg d'aquests anys per Josep Massot i Muntaner als diferents volums de *Materials*, concretament, als volums III, VI, VII, VIII, X, XIII i XV.

No obstant això, «la guerra civil trencà l'existència de Baltasar Samper, primer amb la suspensió de les activitats de l'Obra del Cançoner i fins i tot amb una persecució per part de les patrulles de la FAI, i més endavant amb la necessitat de menjar el dur pa de l'exili a França i a Mèxic» (MASSOT, 1994: 24). Un cop a Mèxic, es dedicà durant un temps al folklore català i també a l'Obra del Cançoner. Com podem veure, l'exili no li feu desaparèixer la dedicació que tenia cap a la literatura popular.

Al llarg de la seva vida, Baltasar Samper va dur a terme una gran volum de feina i, amb paraules de Josep Massot i Muntaner, «havia fet, però, moltes altres coses i una bona part de la seva feina restava amagada. Només molt a poc a poc hem anat descobrint noves facetes d'aquest músic, folklorista i home públic, que se'ns manifesta com una de les personalitats més rellevants de la Mallorca del segle XX» (MASSOT, 2000: 309).

Porreres al voltant de l'any 1925

Aquest apartat creiem que pot ser útil per tenir present una aproximació a la situació del poble al voltant dels anys en què es va dur a terme aquest gran projecte. Uns dels motius que ens han dut a interessar-nos per aquesta situació han estat els resultats obtinguts a la recollida de materials folklòrics, pareix a ser que la situació social i econòmica de Porreres va ser determinant en referència als tipus de cançons que circulaven pel poble.

Si ens endinsam en aquesta anàlisi, el primer apartat a què farem referència per fer una aproximació al context històric i social del poble serà la demografia. Per parlar de la demografia, podem fer un recorregut per l'estadística de la població des de finals del segle XIX fins ben entrat el segle XX així, veurem que el nombre d'habitants de Porreres és quasi constant. Podem veure que «l'any 1877 tenia 4492 habitants, 5503 l'any 1887, 4968 l'any 1897, 4907 l'any 1900, 4960 l'any 1910, 4872 l'any 1920, 5457 l'any 1930, 5294 l'any 1940, 5503 l'any 1950» (GARÍ, 2007: 23). Per tant, veiem que la població oscil·lava entre els 4900 i 5600 habitants.

No obstant això, l'evolució de la població del segle xx pràcticament s'estancà al llarg dels primers decennis, hi influïren dos fets importants. El primer, l'epidèmia de grip de 1918, que fou la darrera de les mortalitats extraordinàries de caràcter epidèmic que ha experimentat l'illa de Mallorca; i, el segon, l'emigració a Amèrica.

Els anys 1920-1930, que són els que emmarquen la nostra investigació, són uns anys que coincideixen amb un creixement de la població que el 1930 assolí el màxim nombre d'habitants, 5671. Aquest creixement coincidí a la vegada amb un augment de l'economia del poble en diversos àmbits. A partir de llavors, altra vegada hi hagué un estancament que va ser marcat pel començament de la Guerra Civil i les repercussions demogràfiques que se'n deriven.

Quant a la població i a la seva composició, ens guiarem per les dades que ens ofereix l'Institut Nacional d'Estadística⁷ i, també, pels padrons de població. Pel que fa a la composició, afirmam que la major part dels veïnats eren jornalers o pagesos, si bé hem de dir que moltes de les persones que incloem dins el grup d'assalariats, també treballaven al camp. La població activa de Porreres al voltant d'aquests anys se situa entorn al 52,54 % del total.

Una altra activitat força important pel poble de Porreres era la indústria.

«Parlar de l'activitat industrial a Porreres o simplement d'indústria durant els anys 20-30 del segle xx no significa referir-se als grans o mitjans establiments industrials, sinó als petits tallers que sovint han estat qualificats d'artesanals. Tot i aquest fet, alguns tallers, amb els temps, es convertiren en petites fàbriques» (VIDAL, 1992: 4).

La indústria, al començament del segle xx, era una activitat de caràcter artesanal. El 1906 es fundà la Societat Enllumenat per gas acetilè de Porreres amb l'objectiu de construir una fàbrica de gas, però va ser el sector de la fusta que va tenir una posició rellevant. Al principi del segle xx, aquesta activitat econòmica experimentà una expansió que s'intensificà el decenni de 1910. Al voltants de 1920, el calçat es convertí en l'activitat predominant i passà a obtenir el major pes industrial. L'obertura de dues fàbriques va suposar una alternativa de treball a les tasques agrícoles i propicià l'aparició del fenomen associatiu de caràcter obrerista.

A continuació, parlarem de la societat, la política i l'associacionisme. Porreres, com la major part de municipis de la part forana de Mallorca, era un poble marcat per una religiositat extrema i pel conservadorisme polític, uns poders que manaven i dirigien. És per això que moltes de les associacions que hi havia estaven lligades a aquests col·lectius. Una de les entitats més representatives d'aquesta època, i la més antiga del poble, fou la banda Filharmònica Porrerenca fundada l'any 1856 pel prevere i organista de la Parròquia, Mossèn Jaume Mulet Escarrer, conegut també com *es capellà de S'Alqueria Blanca*.⁸

⁷ Web de l'Institut Nacional d'Estadística (INE), sèrie històrica www.ine.es/inebaseweb.

⁸ BARCELÓ CRESPI, Maria; MELIÀ BARCELÓ, Francesc; NICOLAU SASTRE, Marta i BALLESTER MELIÀ, Joan (2006). *La Filharmònica Porrerenca. Estudi històric (1856-2006)*. Ajuntament de Porreres, *col·lecció Patrimoni*, núm. VII. Porreres, Pàg. 25.

Un altre moviment associatiu important d'aquest temps és l'associacionisme religiós representat per les cases convent de les monges Terciàries Franciscanes, més conegudes com les «monges blaves» i la congregació de les Germanes de la Caritat, les «monges negres». El 1866 es va fundar la Congregació Germans de la Caritat Terciàris de Sant Francesc, també coneguts com a Germans de Sant Roc. Més endavant, el 27 d'abril de 1886 arribaren els Pares i germans de la Congregació de Sant Felip Neri. Des de la seva arribada, els seus membres es dedicaren a conrear amb dedicació i assiduïtat la formació cristiana de la gent major, de la joventut i dels nins.

A banda de l'associacionisme religiós i d'oci és important afegir que sorgiren altres iniciatives associatives: unes, més elitistes, com la Lliga d'Agricultors o la *Caja Rural y de Préstamos de Porreres*; i d'altres, més populars i laiques, bàsicament aquestes foren associacions de caire assistencial o mutualista d'entre les quals destaquem *El Porvenir*.

Porreres dins l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya. Les memòries de les missions de recerca a Porreres de Baltasar Samper i Josep Maria Casas i Homs

Després d'haver fet un ràpid recorregut per la situació del poble de Porreres, ens endinsarem a situar-hi la tasca de les missions de recerca per a la creació de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya. Com ens refereix Massot i Muntaner al seu llibre *Els intel·lectuals mallorquins davant el franquisme*⁹ Baltasar Samper, ajudat pels seus diversos col·laboradors va posar en pràctica a Mallorca i a les illes germanes tots els mètodes de recollida indicats pels directius de l'Obra del Cançoner.

«Una lectura atenta de l'apassionant memòria de l'expedició de l'estiu de 1924 ens mostra prou l'entusiasme que posaren en la tasca, les dificultats de tota mena amb què toparen, les compensacions que els proporcionaren tantes troballes insospitades i la bona acollida que reberen per part de moltes persones de bona voluntat» (MASSOT, 1992: 225).

Per poder dur a terme aquest apartat, hem consultat els distints volums que conformen l'obra *Materials-Memòries de missions de recerca dutes a terme per tots els folkloristes i musicòlegs*, a més de les persones que van ajudar a l'hora de construir el que seria l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya. Concretament, aquesta informació l'hem poguda trobar al volum VI de *Materials-Memòries de missions de recerca de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya*. A part d'aquesta primera font, també vam poder corroborar la informació consultant la carpeta número 35 a partir del microfilm de la Fílmoteca de la Generalitat de Catalunya, departament de cultura-Direcció general de Cultura Popular, Associacionisme i Acció Culturals.

La primera missió de recerca duta a terme per Baltasar Samper i Josep Maria Casas i Homs que anomena el poble de Porreres començà el 31 d'agost de l'any 1925. Amb la intenció de recollir materials folklòrics als pobles de Campos i Porreres, els folkloristes agafaren el tren de ben dematí.

⁹ MASSOT I MUNTANER, Josep (1992). *Els intel·lectuals mallorquins davant el franquisme*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona, Pàg. 225.

Creien que el millor mètode per recollir els materials que ells necessitaven era parlar cara a cara amb els informants, deien que «aqueix mètode s'ha demostrat pràcticament que és el millor» (MASSOT, 1996: 300). En el transcurs d'aquest trajecte, es trobaren amb uns quants coneguts, un d'ells, el farmacèutic Parera de Palma que s'oferí per ajudar-los i així poder animar més informants a participar en el projecte.

La primera estació de recerca d'aquest dia va ser al poble de Campos, indret on recolliren materials fins a mitjan tarda. Aquell mateix dia, els van anar a recollir per partir cap al poble de Porreres. Tot just en arribar, el Pare Riera, capellà de l'Oratori de Sant Felip Neri, s'oferí per ajudar-los i, a més, recomanà l'ajuda de Miquel Escarrer que era capellà i organista de la parròquia. Poc després de sopar amb un grup de persones que manifestaren interès pel tema, acordaren com durien a terme la recollida d'informació al poble. D'entre aquelles persones destacam Nilo Salas que era fabricant i propietari d'una fàbrica de sabates del poble. Ell s'oferí a posar-los a la seva disposició un grup de joves treballadores de la fàbrica que pensava que els serien servicials per elaborar aquest projecte. Al final de la vesprada, els folkloristes retornaren a Lluçmajor. «El paisatge era esplèndid amb la lluna, i, malgrat les molèsties inherents a una llarga excursió en carretó no sens feu pesat» (MASSOT, 1996: 301).

El dia tres de setembre començà la recollida al poble de Porreres, una tasca que inquietà els estudiosos ja que sempre que iniciaven les missions a un poble estaven ansiosos per escoltar moltes tonades però alhora preocupats pel possible fracàs. El matí del dia esmentat partiren cap a Porreres, quan van arribar van visitar l'Oratori, on es trobaren amb el Pare Riera que ja els proporcionà dues tonades, quan van acabar es dirigiren a casa de Miquel Escarrer que era l'organista de la Parròquia, «home angelical que també té alguna cosa per dir» (MASSOT, 1996: 302). Els dos capellans van acompanyar-los a casa dels que serien els seus informants. En primer lloc, es dirigiren a entrevistar la vella Bet Peret que dictà algunes peces «quelcom amb fatic» (MASSOT, 1996: 302).

Havent acabat aquesta recollida, van anar a dinar amb l'administrador Joan Guasp amb el qual es dirigiren a la fàbrica de Nilo Salas per poder quedar d'acord amb alguns treballadors que creien que els podrien ser útils per a la seva tasca. D'entre les persones escollides hi havia algunes noies que, segurament, els podrien proporcionar alguns exemples. Però la tarda no va ser productiva perquè les al·lotes no van acceptar l'entrada d'aquells homes a casa seva, encara que anessin acompanyats per Mossèn Escarrer.

Poc temps després, a la vesprada, després d'una llarga estona d'espera va arribar *Mestre Miquel*, un gran cantaire que, nerviós per la tasca que li havia manat el seu cap, només cantà tres cançons de feinejar.

«Desesperançats, sortírem per veure altres subjectes. Com que ja no era hora d'estar per les cases, i una noia es demostrà bona cantadora, determinàrem de tornar el diumenge vinent. Sopem amb D. Nilo i l'Administrador Sr. Guasp. Aquest ens obligà a anar a dormir a casa seva, puix de l'hostal diu que no en surten gaires clients satisfets» (MASSOT, 1996: 302).

Ens trobam a dia sis de setembre, un altre dia que dedicaren a la recerca de materials a la vila de Porreres. Havent dinat, van començar la tasca. Mn. Escarrer els va acompanyar a casa de Magdalena Roig que, acompanyada per dues companyes seves, els van cantar un seguit de cançons fins a l'arribada de la nit. Aquell mateix vespre havien de deixar la contrada i, mentre esperaven a casa del Reverend Escarrer el vehicle que havien llogat per anar-se'n, van copiar algunes de les cançons. D'aquesta experiència els estudiosos recorden la bona voluntat que va posar en aquest projecte el Reverend Escarrer, perquè si d'ell hagués depès, no hauria quedat cap cançó sense recollir al poble de Porreres, els estudiosos van afirmar que aquell home «materialment es desfeia en obsequiositats» (MASSOT, 1996: 304).

Aquí acaba el relat que fa referència a l'experiència investigadora pel poble de Porreres.

Els ajudants de la missió de recerca a Porreres

A l'hora d'iniciar la tasca de recerca a qualsevol lloc on s'havien proposat, els recol·lectors que duien a terme les missions de recerca de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya es posaven en contacte amb algunes persones destacades del lloc que visitaven. Ho feien, per una banda, per agilitzar la tasca de trobar persones disposades a oferir els materials que ells cercaven i, per l'altra, per demostrar que eren bones persones i que no volien res més que recollir les cançons i tot el conjunt d'elements folklòrics que ells els poguessin oferir. És per això que, com hem pogut veure, moltes van ser les vegades que contactaven amb personatges destacats de la vida religiosa, aquests proporcionaven seguretat als entrevistats i, a més, els encoratjaven a cantar. No obstant això, també els era molt útil contactar amb alguna persona destacada de la vida social i pública, pel fet que coneixien molta gent que els podria proporcionar el que ells cercaven.

És per això que tot ens fa pensar que els encarregats de la recerca de materials folklòrics a Porreres contactaren amb dos personatges destacats de la vida social i religiosa del poble, ens referim al Pare Llorenç Riera Mascaró –prior de l'Oratori de Sant Felip Neri de Porreres– i Mossèn Miquel Escarrer Móra –sacerdot i organista de la Parròquia. A més, aquestes dues persones van demanar ajuda a Nilo Salas i Joan Guasp, persones conegudes al municipi. Com hem pogut veure, la gent amb qui van contactar Baltasar Samper i Josep Maria Casas i Homs ben aviat mostraren interès pel tema i no dubtaren ni un sol moment en proporcionar tota l'ajuda necessària perquè la recollida al poble sortís el millor possible.

El primer ajudant del qual parlarem serà Llorenç Riera Mascaró (1873-1968) que, com diuen les memòries era «Filipó, superior del convent de Porreres; fill de Manacor». En la memòria col·lectiva de la Congregació de Sant Felip Neri de Porreres apareixen els noms dels pares Nicolau Arbona, Josep Borràs, Jaume Castell, Joan Melià, Joan Llaneras, Antonio Fiol, etc. o dels germans Miquel Fiol, Josep Bestard, Benet Garí, Benet Tur, entre d'altres. D'entre tots ells, però, destaca la figura del Pare Llorenç Riera Mascaró (1873-1958), de qui es pot dir «que va constituir el puntal fonamental de la Congregació per la seva generositat, intel·ligència i bonhomia» (RIERA i

ROSSELLÓ, 1992: 10). La seva vida va coincidir amb el màxim vigor de la Congregació de Porreres i la seva mort va marcar l'inici del declivi, ja que a partir de l'any 1960 la Congregació va iniciar l'amarga experiència de l'envelliment progressiu dels seus membres i l'absència gairebé total de noves vocacions, fet que va provocar la pèrdua de la independència com a casa-convent i l'adscripció a la casa de Palma.

Llorenç Riera Mascaró va néixer a Manacor el dia 23 de juny de 1873. Va començar els seus estudis a l'Institut Balear de Palma, els seus pares l'enviaren a Ciutat perquè volien que seguís els estudis de Medicina, però ell es va decantar pel sacerdoci. El 4 de juny de 1898 va rebre el Diaconat a la seu de Ciutadella. Fou ordenat prevere pel bisbe de Mallorca i ex rector de Porreres, Pere Joan Campins Barceló, el 24 de setembre de 1898. Dia 1 de juliol de 1899 va ingressar a la Congregació de Sant Felip Neri de Porreres, allà va fundar l'Oratorio Parvo,¹⁰ fou director de la Congregació Mariana i de l'escolania, entre d'altres ocupacions. Va morir a Porreres el dia 11 de desembre de 1968.

Aquest sacerdot va desenvolupar una tasca molt productiva en relació al cant coral de la vila de Porreres. Era l'encarregat de la formació musical dels membres que formaven el cor de l'Oratori de Sant Felip Neri, aquesta va ser una de les tasques que més se li relaciona i que més importància li atorga. Tan important va ser la seva tasca com a propulsor del cant coral a l'Oratori de Porreres, que quan ell deixà la Congregació Mariana –l'any 1926– aquestes activitats no van tenir continuïtat.

Pel que fa a la seva aportació als missioners de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya, podem dir que el Pare Riera va proporcionar dues peces als folkloristes: la *tonada de les espigoleres* i una cançó de bressol, *Vou-veri-vou*.

Com hem dit, també hem de parlar de Miquel Escarrer Móra *Janer* (1867?-1947) que com ens indiquen les memòries de les missions tenia «uns 60 anys, organista de Porreres, no s'ha mogut mai de l'illa, excel·lent caràcter, senzill i servicial».

El nom de Mossèn Miquel Escarrer Móra *Janer* va lligat a la música i al cant coral tant femení com masculí de Porreres. Així trobam que, a conseqüència de la mort prematura del Pare Benet Lliteras Barceló *Salat* l'any 1912, Mossèn Miquel Escarrer esdevindria la persona encarregada de dirigir el cor de l'Associació Mariana Filles de la Puríssima, un grup de cantadores que solien intervenir en funcions litúrgiques (novenaris, Mes de Maria, Mes del Cor de Jesús, entre d'altres) i altres funcions religioses que se celebraven durant tot l'any a la Parròquia de Porreres.¹¹ Normalment, cantaven acompanyades d'un orgue o harmòniom que solia estar ubicat a la capella de sant Sebastià. Aquest grup femení format per nines de les escoles de Porreres (Pública, de les Terciàries Franciscanes i de la Caritat) no participava al cor de la Parròquia, ja que la normativa eclesiàstica

¹⁰ Grup felipneri format per joves majors de 14 anys que es reunien cada diumenge entrada de fosca amb la intenció d'estimular la seva formació religiosa i humana a través de les lletres del catecisme i els jocs d'esplai.

¹¹ ROSSELLÓ LLITERAS, Joan (1993). *El Cant Coral a la vila de Porreres*, Ed. Govern Balear. Conselleria d'Educació, Cultura i Esports, Pàg. 57.

prohibia la seva participació. El Pare Miquel Escarrer va dirigir aquest grup fins a la seva mort, que va ser el dia 18 de desembre de 1947 quan tenia 80 anys.¹²

Pel que fa a la formació del cor masculí de la Parròquia, «després de la Guerra Civil espanyola el nombre de clergues de Porreres minvà, però l'entusiasme dels cantadors augmentava cada dia» (ROSSELLÓ, 1992: 57). La persona que va encoratjar aquell cor masculí fou Miquel Escarrer *Janer*, però pel fet que els seus coneixements musicals eren escassos, el conjunt de coristes –que aleshores era força nombrós– convidà el Sr. Gregori Nicolau *Calderó* perquè toqués l'harmònim i dugués la batuta.¹³ Així es donaren les primeres petjades del cant coral a Porreres gràcies a les veus dels nins i el compromís d'algun capellà de la Parròquia. A partir de la incorporació en qualitat de director del santjoaner Guillem Bauçà Gayà,¹⁴ que també ho era de la Banda Santa Cecília de Porreres, Miquel Escarrer, va optar per quedar al marge.

Escarrer va proporcionar tot un seguit d'exemples que van ser útils als recol·lectors, estem parlant de tres tonades –una de trascolar, una de batre i una de matances–, una glosa *Sa ximbomba* i un material força important, dues partitures que corresponen a dues cançons que acompanyaven als antics cavallets de Porreres: *Les acompanyades* i *El marquésó*.

A part dels membres de les dues congregacions religioses del poble, altres van ser les persones que es van engrescar amb aquest projecte i que no dubtaren en oferir la seva ajuda que, val a dir, va ser cabdal en aquesta empresa. Un d'ells va ser Don Nilo Salas, fill del propietari de la fàbrica de sabates Salas, una petita indústria manufacturera de calçat que es va obrir a Porreres l'any 1922. La fàbrica sabatera tenia aproximadament unes trenta dones empleades i estava situada al carrer de Sant Roc; això no obstant, al cap d'uns anys –cap a l'any 1930– decidiren deixar la fàbrica inicial i formar-ne una de nova que va ser establerta al carrer Passaratx. Don Nilo va animar unes quantes treballadores a participar en el projecte, però ell no va aportar cap material als missioners.

La darrera persona que va oferir la seva ajuda va ser l'administrador de l'oficina de Correus, Joan Guasp –vulgarment conegut com l'estafeta de correus. Aquestes quatre persones van ser cabdals a l'hora de facilitar als visitants la tasca de recerca dels informants que havien de participar en l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya. Si no hagués estat per la seva ajuda, segurament poques coses haguessin pogut extreure dels habitants del poble de Porreres, aquestes persones van ser claus per inspirar confiança i seguretat als escollits.

Els informants de Porreres

¹² AMPO, Llibres de registre de defuncions, tom 31, foli 395.

¹³ ROSSELLÓ LLITERAS, Joan (1993). *El Cant Coral a la Vila de Porreres*. Palma. Ed. Govern Balear. Conselleria d'Educació, Cultura i Esports, Pàg. 58.

¹⁴ Guillem Bauçà Gayà va néixer a Sant Joan l'any 1883, ex blauet de l'Escolania de Lluc. Va ingressar a la banda de música del Regiment d'Infanteria l'any 1900. Va contreure matrimoni amb la porrerenca Catalina Melià Juan. Fou director del Cor Parroquial entre els anys 1945 i 1957 i director de les bandes de música de Sant Joan, Felanitx i Santa Cecília de Porreres.

La descripció sobre els informants és d'una gran utilitat ja que permet, per exemple, intentar localitzar els seus descendents per poder-hi parlar i reivindicar, així, la tasca que van fer en un exercici d'autoestima pel patrimoni cultural d'un determinat poble i de la seva gent. Aquesta informació l'hem poguda trobar al volum V de Materials-Inventari de l'Arxiu de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya i, també, l'hem poguda corroborar consultant la carpeta número 35 a partir del Microfilm de la Partituroteca de la Generalitat de Catalunya, departament de cultura-Direcció general de Cultura Popular, Associacionisme i Acció Culturals. No obstant això, també hem decidit investigar més sobre aquestes persones que van dedicar una mica del seu temps a enriquir amb les seves aportacions l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya. En aquest aspecte ens han estat de gran utilitat els Arxius Municipal i Parroquial de Porreres. Hem d'afegir que les fonts documentals del Cançoner no aporten el segon llinatge dels informants, fet que dificulta molt més la tasca de recerca d'aquestes persones.

ISABEL MARIA FIGUERA (SORELL) *BET PERET* (1840-1930)

La primera informant que ens vam proposar investigar va ser Isabel Maria Figuera Sorell, una dona que segons la informació que podem extreure de les memòries era una «velleta de 81 anys, filla i veïna de Porreres, cega, flaca de memòria».

No obstant això, si seguim amb la investigació, podem conèixer que Isabel Maria va néixer a Porreres dia 2 de maig de 1840.¹⁵ Era filla de Pere Josep Figuera i Antònia Sorell. Vivia al carrer Príncep número 7 i feia de jornalera. Es va casar amb Antoni Garcias Sastre i no tenien fills. Va morir dia 8 d'agost de 1930 als 90 anys.¹⁶

Encara que els recol·lectors consideressin que l'entrevistada tenia falta de memòria, dues peces d'una extensió considerable van ser les que proporcionà la vella Bet Peret per a l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya. Estam parlant d'una extensa codolada que versifica la vida del Bon Jesús i també d'una altra codolada titulada *La porquerola*.

ANTÒNIA LLANERAS (RIERA) *TONINA SERRA* (1896-1955)

Una altra informant que va ser entrevistada pels missioners de l'Obra del Cançoner va ser Antònia Llaneras Riera, que segons la informació que ens trobam a les memòries era una al·lota «de 27 anys de Porreres».

Si continuam amb la seva investigació podem conèixer que era filla de Gabriel Llaneras Sastre i Margalida Riera Sorell. Va néixer a Porreres dia 28 de gener de 1897.¹⁷ Vivia al carrer Costa i Llobera número 30 i era mestressa de casa i jornalera. Dia primer de febrer de 1928 es va casar amb

¹⁵ APP, Llibres de naixement, tom 5, foli 138.

¹⁶ AMPo, Llibres de registre de defuncions, tom 28, foli 296r.

¹⁷ APP, Llibres de matrimonis, tom 9, foli 19.

Joan Llaneras Trobat amb el qual van tenir tres fills: Margalida, Francesc i Antònia. Va morir dia 8 de novembre de 1958 als 62 anys.¹⁸

Aquesta informant va proporcionar una cançó llarga o narrativa concretament de treballada titulada *Es temps de segar ses messes*; i, juntament amb altres dues companyes, va proporcionar dues altres cançons llargues o narratives de temàtica amorosa titulades *Transformacions* i *El fill del rei*. A més a més, va proporcionar també una cançó curta, *Oueres, oueres*.

MARIA LLITERAS (GIL) *SALADA* (1904-1974)

Maria Lliteras Gil era una al·lota «del camp de Porreres, uns 30 anys, filla de glosador i glosadora ella mateixa. Ara treballa a la fàbrica». Va néixer a Porreres dia 6 de maig de 1904,¹⁹ filla de Francesc Lliteras Llaneras i Rosa Gil Sitjar. Era neboda del P. Benet Lliteras Barceló *Salat*. Pel que fa a la seva ocupació, podem dir que quan va tenir edat de treballar va començar a dedicar les seves hores a fer de pagesa; no obstant això, quan van obrir la fàbrica de sabates va començar a treballar-hi. El dia 24 d'abril de 1926 es va casar amb Benet Bauçà Amengual amb el qual es van establir al carrer de Sant Roc número 8. Va morir dia 29 d'abril de 1974 quan tenia 69 anys.²⁰

Maria Lliteras va proporcionar un total de set cançons, algunes de les quals proporcionades juntament amb les seves companyes de la fàbrica. Els materials proporcionats són els següents: tres cançons llargues o narratives, també conegudes a les Balears com codolades: *El rei tenia tres filles*, de temàtica amorosa; *Ses sales* (a continuació de la qual les informants van recitar tres gloses); *Transformacions*, una cançó llarga de temàtica amorosa així com també ho és la titulada *El fill del rei*, del mateix gènere. A més, va proporcionar altres dues cançons llargues: *A sa vorera de mar* i *A la font den Guiló*. I, per acabar, una cançó curta o glosa titulada *Oueres, oueres*.

ANTONI ROIG (BINIMELIS) *TONI* (1848-1930)

Antoni Roig Binimelis era un home de «73 anys, de Porreres. Sempre ha fet de pagès i pastor». Era fill de Bartomeu Roig i Antònia Binimelis. Feia de pagès. Es va casar en primeres núpcies amb la felanitxera Antònia Vadell Soler i van tenir 4 fills: Antònia, Antoni, Aina Maria i Apol·lònia. Uns anys més tard es tornà a casar amb Maria Nicolau Muntaner, també de Felanitx, amb ella va tenir tres fills més: Jaume, Maria i Magdalena. Vivien al carrer Donzella número 9. Va morir dia 25 de novembre de 1930, als 82 anys.²¹

Aquest informant, va proporcionar un total de quatre cançons de treballada o tonades vinculades a la tasca de tondre.

¹⁸ AMPo, Llibres de registre de defuncions, tom 13, foli 103.

¹⁹ AMPo, Llibres de registre de naixements, tom 25, foli 176.

²⁰ Nota: hi ha enregistrada un naixement amb el mateix nom dia 16 de maig de 1893.

²¹ AMPo, Llibres de registre de defuncions, tom28, foli 16.

MAGDALENA ROIG DE SON SANS

Sobre Magdalena Roig únicament hem pogut trobar la informació que ens ofereix el volum V de *Materials*. Era una al·lota de «27 anys, filla de Son Sans de Porreres».

Aquesta informant va proporcionar, juntament amb les seves companyes quatre exemples, tres dels quals fan part del gènere de la cançó llarga o narrativa: *Ses sales* (a continuació de la qual van recitar tres gloses), *Transformacions* i *El fill del rei*. A més, va proporcionar una cançó curta, *Oueres, oueres*.

COLOMA SASTRE ESCARRER JANERA (1909-1986)

Segons la informació trobada als volums *Materials*, Coloma Sastre Escarrer era una al·lota de «21 anys, filla de Porreres. Neboda de Rd. M. Escarrer».

A més a més, però, podem afegir que era filla d'Antoni Sastre Móra i Petra Escarrer Móra. Va néixer a Porreres dia 19 de març de 1909.²² Vivia al carrer Ramon Llull número 9. Estava casada amb Rafel Rosselló Sastre i tenien un fill, Melcior. Era filla de propietaris i neboda de Mossèn Miquel Escarrer Móra. Va morir el 12 de setembre de 1986 als 77 anys.²³

Ella va proporcionar als estudiosos una cançó llarga o narrativa titulada *Ella està guaitant* i l'inici d'un glosat de tristot titulat *Com era a pescar de canya*.

MIQUEL SERRA (JUAN) MESTRE MIQUEL (1865-1942)

Miquel Serra Juan era un home de «68 anys, de Porreres, abans era conrador, ara mosso de la fàbrica».

Mestre Miquel al llarg de la seva vida va dedicar les seves hores a les tasques del camp; això no obstant, quan van obrir la fàbrica de sabates va començar-hi a fer feina, encara que hem d'esmentar que mai no deixà les feines de la ruralia. Va néixer a Porreres dia 11 de gener de l'any 1865.²⁴ Era fill de Josep Serra i Maria Juan. Es va casar amb Maria Mulet Corró i tenien un fill, Josep. Vivien al carrer General Barceló número. 8. Va morir a Porreres el 22 d'abril de 1941 als 76 anys.²⁵

Mestre Miquel va cantar per als informants un seguit de cinc tonades de treballada. Dues d'elles de batre, altres dues de llaurar i una de segar.

²² AMPo, Llibres de registre de naixements, tom 29, foli 120.

²³ AMPo, Llibres de registre de defuncions, tom 39, foli 272r.

²⁴ APP, Llibres de registre de naixement, tom 7, foli 44.

²⁵ AMPo, Llibres de registre de defuncions, tom 30, foli 247.

Conclusió i valoració final

Hem arribat a l'apartat final d'aquest estudi, una tasca que ens ha servit per poder dur a terme una investigació sobre una de les més grans obres de recerca folklòrica dels països de parla catalana, l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya. En el nostre cas concret, no ens hem centrat en tot el conjunt que forma el Cançoner ja que les obres de tan gran magnitud són impossibles d'estudiar d'una sola tirada, sinó que ens hem basat únicament amb la part de l'obra que es dedica al poble de Porreres.

En conclusió, a partir d'aquest treball podrem conèixer gairebé de primera mà un estudi del que va ser l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya que ens proporcionarà una petita mostra de la literatura popular que era present al poble de Porreres al voltant de l'any 1925. A partir d'aquesta tasca i de totes les que presenten uns objectius similars, ens serà possible fer més extensiva una obra de recerca folklòrica que per les magnituds que presenta potser no és coneguda així com mereix. Volem dir amb això que segurament amb estudis d'aquest tipus, l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya deixarà de ser un tema únicament tractat pels estudiosos i els interessats en aquest camp, per ser una obra molt més coneguda arreu del país. O, si més no, més coneguda als llocs per on van passar els encarregats de fer la recollida d'elements folklòrics en terres catalanes.

Referències bibliogràfiques

BARCELÓ CRESPI, Maria; MELIÀ BARCELÓ, Francesc; NICOLAU SASTRE, Marta i BALLESTER MELIÀ, Joan (2006). *La Filharmònica Porrerenca. Estudi històric (1856-2006)*. Ajuntament de Porreres, col·lecció *Patrimoni*, núm. VII. Porreres.

BAUÇA I BARCELÓ, Joan (2014). *L'Obra del Cançoner Popular de Catalunya a Sant Joan*. Monografies santjoaneres. Produccions Estelroig. Sant Joan.

COMPANY MATAS, Arnau; CAMPINS LLABRES, Bernat i MESQUIDA CATALÀ, Catalina (1989). *Porreres*. Gran Enciclopèdia de Mallorca. Pro Mallorca Edicions, volum 13. Palma.

DURAN JAUME, Damià (1994). *L'enginy de l'oci. Estudi etnogràfic dels jocs, festes i altres diversions tradicionals de Porreres*. Ed. Ajuntament de Porreres. Porreres.

GARÍ SALLERAS, Bartomeu (2007). *Porreres, desfilades de dia. Afusellaments de nit*. Documenta Balear. Palma.

(2008). «L'epidèmia de la grip de l'any 1918 al municipi de Porreres». Actes de les II Jornades d'Estudis Locals a Porreres. Ed. Ajuntament de Porreres. Porreres.

(2011). *Pregó de les Festes de Sant Roc*. Ed. Ajuntament de Porreres. Porreres.

HUGUET BALLE, Francesc (2008). «Les partitures dels cavallets que el Rnd. Miquel Escarrer dictà a Baltasar Samper». Actes de les II Jornades d'Estudis Locals a Porreres. Ed. Ajuntament de Porreres. Porreres.

MARIMON RIUTORT, Antoni (1997). *El republicanisme a Mallorca a l'època de la Restauració. La seva participació electoral (1895-1905), Verguisme, Anarquisme i Espanyolisme*. Noves recerques sobre el segle XX a Mallorca. Fundació Emili Darder. Palma.

MASSOT I MUNTANER, Josep (1992). *Els intel·lectuals mallorquins davant el franquisme*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona.

(1993). *Llengua, literatura i societat a la Mallorca contemporània*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona.

(1996). *Obra del Cançoner Popular de Catalunya. Materials VI*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona.

(1999). *L'Obra del Cançoner popular de Catalunya i les Illes Balears*. Discurs d'investidura de Doctor *Honoris Causa* per la Universitat de les Illes Balears.

(1999). *Semblances i comentaris*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona.

(2000). *De la guerra i de l'exili: Mallorca, Montserrat, França, Mèxic (1936-1975)*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona.

MELIÀ BARCELÓ, Francesc (2009). «La indústria de maquinària agrícola porrerenca del segle XX». Actes de les II Jornades d'Estudis Locals a Porreres, Ajuntament de Porreres. Porreres.

ORIOL I CARAZO, Carme (2002). *Introducció a l'etnopoètica catalana. Teoria i formes del folklore en la cultura catalana*. Cossetània Edicions. Valls.

RIERA MASCARÓ, Llorenç i ROSSELLÓ LLITERAS, Joan (1992). *La Congregació de l'Oratori de Sant Felip Neri de Porreres*. Conselleria de Cultura, Educació i Esports del Govern Balear. Palma.

ROSELLÓ LLITERAS, Joan (1993). *El cant coral a la vila de Porreres*. Conselleria de Cultura, Educació i Esports del Govern Balear. Impremta Politècnica. Palma.

ROSELLÓ VAQUER, Ramon (2005). *Noticiari de Porreres (segles XVI-XX)*. Ajuntament de Porreres, col. *Patrimoni*, núm. VI. Porreres.

SAMPER MARQUÈS, Baltasar i MASSOT I MUNTANER, Josep (1994). *Estudis sobre la cançó popular*. Biblioteca Marià Aguiló. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona.

VIDAL NICOLAU, Antoni (1992). Pregó de les Festes de Sant Roc, 9 d'agost de 1992. Ed Ajuntament de Porreres. Porreres.

Fonts arxivístiques

Arxiu Municipal de Porreres (AMPo): Llibres de registre i padrons de població.

Arxiu Parroquial de Porreres (APP): Llibres sacramentals.

Arxiu de la partituroteca i centre de promoció de la cultura popular i tradicional catalana (Barcelona).

Recursos de la xarxa

<http://publicacions.iec.cat/repository/pdf/00000197%5C00000041.pdf>. Article de Carme Oriol sobre els volums Materials de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya.

<http://www.bnc.cat/El-Blog-de-la-BC/L-Obra-del-Canconer-Popular-de-Catalunya>. Pàgina web de la Biblioteca Nacional de Catalunya.

<http://www.enciclopedia.cat/enciclop%C3%A8dies/gran-enciclop%C3%A8diacatalana>. Gran Enciclopèdia Catalana, recurs en línia.

www.ine.es/inebaseweb. Web de l'Institut Nacional d'Estadística (INE), sèrie històrica.

La fossa comuna de Porreres: la repressió al descobert

BARTOMEU GARÍ SALLERAS

Introducció

El mes de juliol de 1936, un conglomerat de militars i civils s'aixecaren en armes contra el govern legítim de la Segona República (abril de 1931-juliol de 1936) a la zona del Protectorat espanyol del nord d'Àfrica. Eren els denominats africanistes, un grup de comandaments militars de l'Exèrcit republicà amb una mentalitat imperialista que es forjaren a la zona del Protectorat espanyol del Marroc entre els anys 1909 i 1927. Aquests militars s'oposaren fortament a les decisions aprovades pels governs reformistes de la Segona República perquè –segons la seva opinió– minvaven el poder i el prestigi de les forces armades espanyoles. Això no obstant, una de les raons més importants del seu posicionament fou que els canvis duïen implícita la supressió d'alguns privilegis concedits gràcies a la seva contribució militar a la zona del Marroc durant la Dictadura de Primo de Rivera i que els havien proporcionat un important estatus social.

L'actitud opositora de Franco Bahamonde, Goded Llopis, Sanjurjo Sacanell, Torres Bestard, Mola Vidal, Queipo de Llano, Millan Astray, Yagüe Blanco, entre d'altres, es va endurir d'una manera molt destacada després de la victòria de la candidatura d'esquerres a les eleccions generals del mes de febrer de 1936. En aquest moment, el nou govern del Front Popular va reprendre –amb un impuls més que decidit durant el bienni reformista (1931-1933)– el conjunt de mesures polítiques, socials, econòmiques i culturals de signe progressista que tenien com a objectiu modernitzar i solucionar la delicada situació econòmica de l'Estat espanyol. El canvi de govern –que fou rebut amb entusiasme i esperança per part de les classes populars– no agradà gens ni mica als sectors conservadors ni tampoc als comandaments africanistes de l'Exèrcit, amb algunes excepcions.

A partir d'aquest moment, els africanistes amb el suport de civils i paramilitars –que els proporcionaren una ajuda substancial per al desenvolupament del cop d'estat, sobretot en matèria de contactes internacionals, finançament i creació d'opinió pública– lideraren la trama conspiradora que va esclatar el mes de juliol de 1936. Entenien la insurrecció com a solució i mitjà per aconseguir els seus objectius. No obstant això, la rebel·lió militar no va triomfar a tot el territori nacional, fet que donà pas a l'inici de la Guerra Civil espanyola.

A Mallorca, la trama colpista fou liderada pel militar africanista i amic personal de Franco, Mateu Torres Bestard, que fou l'encarregat de realitzar les primeres passes de la conspiració.¹ El mes de

¹ Torres Bestard, Mateu, militar africanista i amic personal del general Franco. Va néixer a Palma el 1861. El 1907, ingressà a l'Acadèmia d'Infanteria. Va ascendir a capità el 1917 i participà en la campanya del Marroc, on va estar

març de 1936 s'hi afegí el nou comandament militar de les Balears, el també africanista, Manuel Goded Llopis.² Els militars, amb el suport d'elements ultradretans feixistes o monàrquics, de les Joventuts d'Acció Popular, de la *Renovación Española* i de personatges destacats de famílies burgeses mallorquines com Pere de Montaner i Gual, Comte de Peralada i de Zavellà; Josep Ferran Cotoner i de Verí, Marquès d'Ariany; Lluís Zaforteza Villalonga, Marquès del Verge; entre d'altres assoliren els seus objectius i propòsits. Des del primer moment de la insurrecció, les noves autoritats implantaren un règim autoritari. Al mateix temps, iniciaren la persecució, detenció i eliminació de les persones que representaven el govern, o bé integraven les institucions de la Segona República espanyola i, molt especialment, aquelles que formaren part dels governs municipals del Front Popular (març-juliol de 1936). També foren víctimes de la barbàrie feixista els membres de les directives, afiliats i simpatitzants dels partits d'ideologia esquerrana, sindicats obrers, associacions culturals i esportives, entre d'altres. Totes aquestes persones foren perseguides sense descans. Tot plegat obeïa a un pla d'eliminació planificat per tots els territoris considerats rebels preparat pel general colpista Emilio Mola Vidal mesos abans dels cop d'Estat i que estava establert a les *Instrucciones Reservadas* redactades pel mateix militar el mes de maig de 1936, les quals també varen servir per a perfilar la insurrecció.³ La primera de les cinc instruccions fou la del

durant més de 4 anys. En aquesta zona va participar a les batalles més decisives del conflicte (1912, 1921, 1924, 1925, 1926 i 1927). Retornà a Mallorca l'any 1927 i, tres anys després, assolí el grau de comandant. Entre el 1931 i 1932 va ser ajudant de camp de Virgilio Cabanellas Ferrer, quan aquest militar fou designat Comandant Militar de Balears; recordem que Cabanellas formava part de la cúpula colpista. Després, també va ser ajudant de camp de Franco quan aquest va estar a la Comandància Militar de Balears (1933 i 1934) i va partir amb ell, també com ajudant, quan Franco ascendí a Cap Superior de les Forces Militars del Marroc (1935). El 1936 tornà de manera voluntària a Palma i, de maig a juny d'aquest mateix any, dirigí les activitats de la Junta divisionària i fou nomenat Jutge interí de la Comandància Militar de Balears. Quan s'inicià la Guerra Civil, fou Cap provincial de milícies i Governador Civil de les Balears entre el mes d'octubre de 1936 i el maig de 1937, una etapa que es caracteritza per l'augment considerable de les tretes de presó. Així, Bestard es va convertir amb un dels repressors més importants de la guerra, que instigava Franco perquè els comandants militars de Mallorca augmentessin la repressió contra els republicans. El maig de 1937, fou nomenat primer Delegat Nacional d'Organitzacions Juvenils a Salamanca. El setembre del mateix any, ocupà el càrrec de governador civil de Pontevedra. Amb la graduació de coronel, fou jutge eventual de les Balears entre el 1943 i el 1953. Va morir a Palma el 1969. AUTORS DIVERSOS. *Gran Enciclopèdia de Mallorca*. Palma: Pro Mallorca edicions, Volum XVII, 1987, pàg. 256.

² Goded Llopis, Manuel. Va néixer a San Juan de Puerto Rico el 1882. Va ingressar a l'Acadèmia militar d'Infanteria el 1896 i va estudiar a l'Escola Superior de Guerra. Participà en la Guerra del Marroc, on obtingué la medalla militar i ascendí a general el 1926. El 1927 fou ascendit a general de Divisió i ocupà els càrrecs de director general i subsecretari del ministeri de l'Exèrcit (1930). El mes de febrer de 1935, fou designat comandant militar de Balears en substitució del general Franco. El mes de juny del mateix any, deixà Mallorca per ser nomenat director general d'Aeronàutica del Ministeri de la Guerra. El març de 1936, s'incorporà novament a la comandància militar de les Balears, des d'on va dirigir la conspiració militar. Després de decretar l'estat de Guerra i nomenar el coronel Aurelio Díaz de Freijó nou comandant militar, va partir amb un hidroavió cap a Barcelona per a posar-se al capdavant de la insurrecció. L'aixecament va fracassar i, per aquest motiu, fou jutjat i afusellat al Castell de Montjuïc el 12 d'agost de 1936. AUTORS DIVERSOS. *Gran Enciclopèdia de Mallorca*. Palma: Pro Mallorca edicions, Volum VI, 1987, pàg. 163-274.

³ Mola Vidal, Emilio (Placetes, Cuba 1887-Burgos 1937). Militar africanista que, poc després de sortir de l'Acadèmia d'oficials, fou destinat a Melilla, on s'incorporà a les forces indígenes. L'any 1924, fou ascendit a general. Posteriorment, fou nomenat Director General de seguretat del govern de Dámaso Berenguer. En caure la monarquia d'Alfons XIII, fou separat de l'Exèrcit, però hi tornà l'any 1934. Amb el nom d'*El Director*, planejà l'aixecament contra el govern de la Segona República. El 18 de juliol de 1936 organitzà, amb l'ajut dels requetès, les columnes que marxaren contra Sant Sebastià i contra Madrid, des de Navarra. Va establir la Junta de Defensa a Burgos; posteriorment, passà a dirigir l'exèrcit del nord. El 3 de juny de 1937 va morir en un accident d'aviació a Alcocero (Burgos). MOLINA FRANCO, Lucas. «Emilio Mola», *Historia de Iberia Vieja*, núm. 21, pàg. 26-31.

dia 25 de maig i constitueix una mostra del que seria l'alçament i les intencions repressives que s'havien planificat per destrossar l'enemic republicà:

«Se tendrá en cuenta que la acción ha de ser en extremo violenta para reducir lo antes posible al enemigo, que es fuerte y bien organizado. Desde luego serán encarcelados todos los directivos de los partidos políticos, sociedades y sindicatos no afectos al Movimiento, aplicándose castigos ejemplares a dichos individuos para estrangular los movimientos de rebeldía o huelgas».⁴

El Cop d'Estat a Mallorca i la repressió

El pronunciament militar del comandament militar de les Balears, el general Manuel Goded Llopis, que es va emetre el matí del 19 de juliol declarava l'estat de guerra a les Illes Balears, establia la destitució de totes les autoritats i amenaçava amb l'afusellament a qui oposàs resistència a la insurrecció: «Resuelvo a mantener inflexiblemente mi autoridad y el orden, será pasado por las armas todo aquel que intente, en cualquier forma de obra o de palabra hacer la más mínima resistencia al Movimiento Salvador de España».⁵ Tot i que la situació era gravíssima, l'arribada a Mallorca –dia 20 de juliol– de les notícies del fracàs de l'aixecament a Barcelona va provocar una certa reacció dels sectors populars i una part de les forces militars i de seguretat; sobretot, el Cos de carrabiners. Així, a Palma es va declarar una vaga general, amb una certa incidència a alguns sectors de població i a municipis com sa Pobla, Manacor, Sóller, Esporles, Alaró –on alguns carrabiners i militants armats d'esquerra protagonitzaren petits focus de resistència–, així com també a Pollença, on els militars de la base d'hidros del Port es posaren al costat del govern de la República.⁶ També hi hagué petits conflictes i enfrontaments a Binissalem, Esporles, Consell, Bunyola, Lluçmajor, es Pont d'Inca i Santanyí. No obstant això, al cap de pocs dies, aquesta oposició fou esclafada per la intervenció de columnes militars i falangistes d'arreu de l'Illa.

Una vegada assolit el poder, les noves autoritats posaren en marxa la repressió que havia estat perfectament prevista abans de la guerra. Una situació que es va donar a Mallorca i altres zones de

⁴ MOLA VIDAL, Emilio. *Instrucción reservada núm. 1 (25 d'abril de 1936)*. AMA, fons de la Guerra Civil, núm. 34, lligall 4, carpeta 8. MOLA VIDAL, Emilio. *Navarra 1936: De la Esperanza al Terror*. Madrid: Editorial Altaffaylla, 2003.

⁵ Art. 3r del Ban de Guerra del dia 19 de juliol de 1936.

⁶ «La base republicana es va instal·lar d'una manera definitiva al Port de Pollença, el mes de març de 1936 a conseqüència de les consideracions geoestratègiques dins la Mediterrània occidental que varen donar els diferents governs republicans a les illes, especialment de Mallorca i Menorca. La base d'hidros es va convertir en un bastió de la defensa de la legalitat republicana a Pollença. Els seus comandaments i tropa eren contràries a cap mena de revolució militar contra la República. Aquest fet no va passar per alt als militars conspiradors. No és d'estranyar que des de l'alt comandament es preparàs un cop de mà contra la base per destruir els hidros amarats al port, com va donar a conèixer el mateix comandant militar Goded al comandant d'Infanteria, Mateu Llobera Balaguer. Aquest extrem no va ser precis a causa de la inoperància dels avions». Pel que fa al fet, cal dir que a partir del mes de maig de 1936, la base militar es va quedar sense avions operatius, ja que els motors foren portats a Barcelona per tal d'arreglar un defecte de fabricació. S'ha especulat si podria haver estat causat per la voluntat de determinats sectors de l'Estat Major que volien deixar sense capacitat de reacció els militars de la base, atès que els seus caps no estaven dins l'òrbita colpista. És una circumstància que no s'ha pogut aclarir. De totes maneres, els autors de la Guerra Civil a Pollença afirmen que la realitat va ser que el 19 de juliol, al Port de Pollença no hi havia cap dels tres avions Dornier Wal en funcionament. Vegeu MARCH BISBAL, Jaume; CERDÀ VIVES, Andreu i SALAS VIVES, Pere. *Pollença. La revolta contra la rebel·lió*, Documenta Balear, Palma, 2006, pàg. 111-114.

l'Estat espanyol que foren controlades per les autoritats rebels. Com hem dit abans, la seva finalitat era l'eliminació física i social de les persones, a més de la destrucció del model polític que representaven. D'aquesta manera, les directrius dels militars colpistes van ser escrupolosament seguides sense dilacions pels grups de poder rebels que impulsaren, aplicaren i executaren la violència repressiva. Ens referim al poder civil, representat pels Ajuntaments i el Govern Civil; al poder paramilitar, representat per Falange i les Milícies Ciutadanes; a les forces de seguretat, Guàrdia Civil i Policia i, per acabar, al poder de l'Església. Cap d'aquests grups va improvisar res, tot estava planificat. De totes maneres, podem parlar que es donaren certs marges d'autonomia dins l'evolució i l'aplicació de la repressió. En aquest sentit, podem dir que la cronologia de la repressió a Mallorca ens servirà perfectament per saber què va passar en cada fase del conflicte. És important remarcar que no podem pensar en moments independents, sinó que se solapen contínuament.

La investigació ens indica que el model cronològic mallorquí es divideix en tres etapes que venen marcades per la incorporació d'una sèrie de factors que condicionaren el desenvolupament de la repressió. El tres punts als quals ens referim són els següents: la modalitat repressiva (segrests, trets i condemnes a mort) adaptada en cada moment de la guerra, les autoritats encarregades de dirigir el sistema repressor i el lloc d'execució.⁷

D'aquesta manera constata una primera etapa de la repressió dividida en diferents moments i que té com a tret identificador la utilització dels segrests com a modalitat repressiva més destacada. La intenció de segrestar una persona de casa seva, tancar-la unes hores, assassinar-la a qualsevol indret i deixar el cos a la vista no era d'altra que fer-lo servir d'exemple. Al mateix temps, es mostrava què passaria a les persones que s'opossassin al nou ordre militar i als qui eren considerats els seus enemics. Així, s'estenia l'efecte d'exemplaritat entre la població i s'aconseguia paralitzar qualsevol moviment d'oposició. Un exemple del que exposam és el cas de l'assassinat del darrer batle republicà de Porreres, Climent Garau Juan, i del seu germà, Joan. Aquestes dues persones foren detingudes dia 22 de setembre de 1936 als voltants del terme municipal de Porreres. L'endemà foren traslladades a Palma i tancats a la presó de Can Mir.⁸ La mateixa nit, els germans Garau Juan foren trets del centre penitenciari i, a les nou del vespre, assassinats als afores de la ciutat. La causa núm. 1.081/1.936 que correspon «*al hallazgo de cadáveres de Juan Garau Juan, Clemente Garau Juan*» i dues persones més, que eren Cosme Bordoy Tugores –de Felanitx– i Joan Riera Sampol –d'Alaró– ho explica molt bé. El procediment informa que els quatre cossos foren trobats a les 7 del matí del dia 24 de setembre de 1936 al camí dels Reis, a l'altura de la finca de son Puig d'Orfila

⁷ GARÍ SALLERAS, Bartomeu. *La repressió a Mallorca en el transcurs de la Guerra Civil (1936-1939: Memòria d'una eliminació planificada*. (Tesi Doctoral inèdita). Palma: Universitat de les Illes Balears, 2107, pàg. 405-406.

⁸ La presó *Estaciones* de Palma, coneguda popularment com a Can Mir o Can Mi, era un centre penitenciari que es va obrir a finals del juliol de 1936. Estava ubicada en un antic magatzem "Almacén de maderas y de hierros de Juan Mir Jaume" que estava situat a l'actual avinguda Joan March Ordinas de Palma i que, a dia d'avui, hi ha la sala de cinema Augusta. En el transcurs de la guerra, aquesta presó fou utilitzada com a centre penitenciari improvisat que es destinà al confinament de presos polítics. Entre el setembre de 1936 i el març de 1937, part dels presos preventius que hi romanien foren posats en llibertat i després assassinats per escamots falangistes. Per més informació vegeu, SUÁREZ Salvà, Manuel. *La presó de can Mir. Un exemple de la repressió feixista durant la Guerra Civil a Mallorca*. Palma: Lleonard Muntaner, 2011.

de Palma. Els metges forenses Marcial García Roglá i Alonso Inisterra foren els encarregats de realitzar les necròpsies. Inicialment, dictaminaren «que son cadáveres desde hace unas diez horas [és a dir, els cossos s'havien deixat a la vista de la població], presentan varias heridas en distintas partes del cuerpo producidas por disparos de arma de fuego».⁹ El capvespre, els cadàvers foren inhumats «en el cementerio de esta ciudad en los hoyos del cuadro noveno».¹⁰ Un altre exemple fou el cas del catedràtic de Matemàtiques de l'Institut d'Ensenyança d'Inca, Antoni Garau Bover, que fou assassinat el 14 de setembre de 1936 al quilòmetre 21 de la carretera de Santa Maria a Montuïri.¹¹ El mateix dia, fou enregistrada a l'Ajuntament d'Algaida la descripció d'un cos sense identificar que podia ser el del catedràtic porrerenc:

«Vestía traje de dril nuevo, camisa rayada, cinturón de piel de color, calcetines rayados y zapatos de color en buen estado; en uno de los bolsillos de la americana llevaba un pañuelo con las iniciales A.G. y además un recibo talonario del Colegio Oficial de Doctores y Licenciados en Filosofía y Letras y en Ciencias extendido a nombre de D. Antonio Garau en fecha de 18 junio último [...] cuyas señas personales son: de edad unos treinta y tres años media, color normal, cabello castaño, con algunas canas peinado hacia atrás».¹²

Dia 26 de setembre es va inscriure definitivament la seva defunció. El punt més àlgid d'aquesta fase d'exemplaritat coincidir amb l'arribada dels expedicionaris catalans a mitjan mes d'agost de 1936 a la zona del Llevant de Mallorca –més concretament, a la zona del Riuet, ses Coves Blanques, carrers i platges de Porto Cristo, front de Son Servera, Platja de sa Coma del municipi de Sant Llorenç des Cardassar i Són Carrió– que va desencadenar una resposta repressiva sinistra i d'ampli abast que difícilment pot ser qualificada d'incontrolada. En la repressió s'hi implicaren militars, elements civils dretans i falangistes que s'encarregaren d'eliminar centenars de persones.

A partir de finals de setembre de 1936 i fins l'abril 1937, s'inicià una nova fase repressiva, més moderada pel que fa al nombre de víctimes, però igualment sanguinària. És el període de la repressió amagada, que ve marcat per les tretes de presó dels centres penitenciaris de Palma: Can Mir, Castell de Bellver, Presó Provincial i presó femenina de Can Sales. Aquesta modalitat repressiva suposava que persones que presumiblement eren posades en llibertat, al cap d'unes hores eren assassinades a un indret allunyat de la capital, molt especialment als cementeris de Manacor i Porreres. A diferència de l'etapa anterior, la intenció dels rebels era amagar els cossos, ocultar els crims i no deixar-ne cap rastre. Se cercava l'eliminació social de la víctima, com si no hagués existit. El moment de màxima difusió d'aquesta fase coincidir amb els primers mesos de 1937, on les tretes foren realment importants.

⁹ ATM, causa 1.081/1.936, pàg. 4-6. Vegeu també: GARÍ SALLERAS, Bartomeu i GARÍ BLANCH, Catalina Maria. «Causa 1.081/1.936. L'assassinat dels Marions». Revista LLUM D'OLI, núm. 128 (edició desembre de 2011), pàg. 14-16.

¹⁰ EFM, llibre d'inhumacions del cementeri municipal de Palma corresponent a l'any 1936, registre 1.039.

¹¹ GARÍ SALLERAS, Bartomeu. *Porreres. Desfilades de dia, afusellaments de nit*. Palma: Documenta Balear, 2007, pàg. 214-215.

¹² AMA, registre de defuncions de 1936, inscripció de 14 de setembre de 1936, núm. 77.

Finalment, cal esmentar una darrera etapa de la repressió, en la qual els assassinats es dugueren a terme sota l'aparença de legalitat. És la repressió institucionalitzada que començà a partir de la constitució dels tribunals militars el mes d'octubre de 1936 i que s'allargaria durant tota la Guerra i la immediata Postguerra. La repressió institucionalitzada és una fase de relativa suavització de la repressió en què les execucions extrajudicials passaren a ser un fenomen aïllat, especialment a partir del mes de març de 1937, i són les sentències a pena capital dictades pels tribunals franquistes les que predominen. De totes maneres, l'objectiu final també era el mateix, l'eliminació planificada de persones. Amb aquesta intenció, foren eliminats alguns personatges que formaven part de les elits econòmiques de tendència progressista i d'esquerres que havien donat suport al govern del Front Popular. Així, les autoritats rebels anul·laren completament el poder econòmic que donava suport als partits d'esquerra. Els judicis sumaríssims també foren emprats per eliminar el poder polític municipal. Durant la guerra, foren assassinats uns quinze batles i exbatles, a més de nombrosos regidors i també membres de les forces d'ordre públic i funcionaris municipals. Tampoc podem oblidar-nos de les execucions judicials que afectaren a dirigents sindicals, membres de partits polítics, associacions culturals, esportives, etc. La relació d'execucions de penes de mort a Mallorca va afectar 174 persones que foren afusellades –gairebé sempre– al cementeri de Palma, tot i que també coneixem execucions als cementeris de Manacor i Inca i al Fort d'Illetes.

La repressió que esdevingué a l'illa de Mallorca en els anys de la Guerra fou una de les més importants de l'Estat espanyol. Quantificar el nombre de víctimes de la repressió ha estat una preocupació essencial de la historiografia. En aquest sentit, des del mateix moment en què va començar el conflicte, diferents autors aportaren recomptes del nombre de víctimes de la repressió que, tot i ser inexactes, transmeten el clima d'horror que es va viure a Mallorca en els anys de la guerra.¹³ Els estudis de la repressió quantitativa d'acurada recerca comencen a ser importants a partir de la dècada dels anys 90 del segle xx. Fins ara, aquests treballs han aportat dades aproximades i parcials de la quantitat de persones que foren repressaliades en el transcurs de la guerra. El més destacables són les xifres publicades l'any 2008 pels investigadors de l'associació Memòria de Mallorca en un treball presentat davant l'Audiència Nacional. Aquesta plataforma de víctimes va documentar 1.486 persones assassinades o desaparegudes a Mallorca; 106 a Menorca i 185 a Eivissa i Formentera. Un any després, l'*Informe sobre la represión franquista. Estado de la cuestión* elaborat per Francisco Espinosa atribueix una xifra de 1.300 víctimes a Mallorca relacionades amb la repressió feixista.¹⁴ En darrer lloc, el 2011 es publica la 1a part del treball d'investigació titulat *Les fosses de la repressió a Mallorca. Mapa de les fosses comunes*. Aquest treball coordinat per Manuel Suárez Salvà presenta unes xifres de 1.160 víctimes identificades

¹³ L'historiador David Ginard recopila en el seu estudi *Les repressions de 1936-1939 als Illes Balears, una anàlisi comparativa* diverses estimacions globals sobre la repressió que es remunten als mateixos anys de la guerra. GINARD FERÓN, David. «Les repressions de 1936-1939 a les Illes Balears. Una anàlisi comparativa» dins PAGÈS BLANCH, Pelai (dir.). *La Guerra Civil als Països Catalans*. València: Publicacions de la Universitat de València, 2007, pàg. 271.

¹⁴ ESPINOSA MAESTRE, Francisco. «Informe sobre la represión franquista. Estado de la cuestión». NUÑES DIAZ-BALART, Mirta (Coord.). *La gran represión. Los años de plomo del Franquismo (1939-1948)*. Barcelona: Flor del Viento Ediciones, 2009, pàg. 440.

i l'existència certa de més de 1.100 persones sense identificar. Cal assenyalar que la major part d'aquestes últimes víctimes no identificades eren milicians de l'expedició catalana.¹⁵

A hores d'ara, les xifres totals de víctimes de la repressió a Mallorca que hem pogut documentar se situen entorn a les 2.340 persones que representen el 2'46% del total de la població amb possibilitats «de ser repressaliada», és a dir, entre 18 i 65 anys.¹⁶ D'aquestes víctimes, 29 foren dones. A banda d'aquest balanç, és important afegir que la major part dels assassinats, desapareguts i víctimes sense identificar els trobam relacionats amb tres espais concrets de la repressió. Ens referim al cementeri municipal de Palma i els seus voltants, on foren assassinades o varen desaparèixer entorn a 500 persones; els cementeris de Manacor (des Pla i Son Coletes) i el de Porreres. L'exhumació de les fosses comunes del cementeri municipal de Porreres del mes de novembre de 2017 ha permès posar al descobert els efectes de la terrible repressió que es va exercir a Mallorca en el transcurs de la Guerra Civil espanyola i, al mateix temps, reconstruir molt acuradament el procés que conduí a la mort a desenes de persones que foren conduïdes a Porreres, on escamots falangistes, els assassinaren de diferents maneres: de genolls, d'esquena a paret o a peu de fossa. Cap d'aquests crims fou registrat. Les víctimes eren de Palma i de 28 pobles de Mallorca, entre les quals es trobaven almenys dos porrerencs. Es tracta del mestre d'escola, Joan Roca Escandell i el firaire, Manuel Suárez Atienza.¹⁷

La fossa de Porreres: la repressió encoberta

Després de la derrota de les tropes catalanes dirigides pel capità Alberto Bayo a la zona del Llevant mallorquí, el sector més dur de l'Exèrcit (Luís García Ruiz, Mateu Torres Bestard, Emilio Ramos Unamuno, entre d'altres) i els paramilitars insistiren en l'eliminació i, com a conseqüència, es donaren noves onades repressives caracteritzades per les tretetes de presó –també anomenades posades en llibertat. En aquests moments, podem afirmar que la repressió es tornà cada cop més violenta i més indiscriminada. La seva intenció no era l'exemplaritat, sinó l'ocultació dels crims. En aquests moments de la Guerra, el *modus operandi* repressiu –en molts de casos– no era nou. A partir de mitjan mes d'agost de 1936 constatarem assassinats de persones que estaven tancades a les presons. La diferència entre aquestes tretetes i les relacionades amb Porreres pot basar-se en dos factors: el temps d'estada del reclús a la presó i el centre penitenciari on estava tancat. És a dir, en els primers mesos de Guerra, els reus eren tretets i assassinats al cap d'unes hores o pocs dies després de la seva detenció i no sempre estaven reclosos a presons de la capital. La situació canvià a partir de finals de setembre de 1936; a partir d'aquest moment, les tretetes afectaren a persones que feia setmanes que estaven empresonades dins els grans centres penitenciaris de Palma. Una bona

¹⁵ SUÁREZ SALVÀ, Manuel (Cord.): *Les fosses de la repressió a Mallorca. Mapa de les Fosses comunes de Mallorca (1a part)*. Palma: Conselleria d'Afers Socials (Govern Balear) i Associació Memòria de Mallorca, 2011. SUÁREZ SALVÀ, Manuel (Cord.): *Les fosses de la repressió a Mallorca. Mapa de les Fosses comunes de Mallorca (2a part)*. Estudi inèdit. Palma: Conselleria d'Afers Socials (Govern Balear) i Associació Memòria de Mallorca, 2012.

¹⁶ GARÍ SALLERAS, Bartomeu: *La repressió a Mallorca en el transcurs de la Guerra Civil (1936-1939): Memòria d'una eliminació planificada*. (Tesi Doctoral inèdita). Palma: Universitat de les Illes Balears, 2107, pàg. 535.

¹⁷ Vegeu GARÍ SALLERAS, Bartomeu. *Porreres. Desfilades de dia, afusellaments de nit*. Palma: Documenta Balear, 2007, pàg. 235-236 i 243.

part d'aquesta gent era considerada com a pres governatiu, és a dir, no tenien causa judicial oberta, per aquest motiu, la seva vida depenia directament de la decisió del governador civil. Moltes d'aquestes persones acabaren conformant el grup més nombrós de víctimes d'una treta de presó. Les tretes de presons –esmentades amb l'argot de l'època com *sacas*– són situacions de violència ocorregudes als centres penitenciaris durant de la Guerra Civil.¹⁸ L'investigador Santos Julià defineix les tretes «com una de les formes de violència emprades durant el conflicte que es van establir als territoris conquerits per l'Exèrcit colpista arreu de l'Estat espanyol i suposaven un extermini organitzat i controlat».¹⁹ Aquest es pot considerar un altre fet que corrobora la planificació de la repressió.

El període de màxima difusió de les tretes que comportaren execucions extrajudicials abasta des de finals de 1936 fins a l'abril de 1937, coincidint amb el nomenament –el mes de setembre i octubre de 1936 respectivament– de dos sinistres personatges: el dirigent falangista Francisco Barrado Zorilla fou nomenat nou cap de Policia i Ordre Públic i el comandant militar d'adscripció falangista, Mateu Torres Bestard, que havia tengut un paper determinant en la preparació i desenvolupament del pronunciament a Mallorca, fou designat nou governador civil. Un altre personatge destacat fou el nou comandament militar de les Balears, el coronel Trinidad Benjumeda del Rey, que ocupava el càrrec des del dia 20 de setembre i que es convertí en un autèntic col·laborador en les tasques repressives de Bestard i Barrado.²⁰ Tampoc no podem deixar de banda la implicació d'altres protagonistes. Durant aquesta fase repressiva jugaren un paper molt important els primers consistoris de la Guerra, els seus integrants eren membres de Falange i persones destacades del municipis, d'estricta confiança amb la nova situació política.

Porreres fou un poble molt compromès amb la nova situació política que va generar el Cop d'estat de juliol de 1936. El matí del 20 de juliol de 1936, assabentats de l'alçament militar, elements de la Guàrdia Civil i membres de Falange sortiren al carrer per ocupar els centres de poder del poble: l'Ajuntament, l'oficina de Correus i la central de telèfons. Ho aconseguiren sense gens d'oposició. Consolidada la nova situació política, el nou governador civil, Luís García Ruiz, nomenà un nou Consistori de Porreres que estava constituït per les següents persones: Damià Moll Fiol (batle), Ponç Bover Mesquida (Gestor síndic), Sebastià Móra Mut, Bartomeu Matas Mas, Antoni Melià Gornals i Mateu Servera Julià (Vocals gestors).²¹ Les noves autoritats ordenaren el control de

¹⁸ La definició de «saca» pot venir del verb «sacar» o del nom «saca», sinònim de “montón” o «cierta cantidad».

¹⁹ JULIÀ, Santos (coord.): *Víctimas de la Guerra Civil*. Madrid: Historia Selección, 1999. Trobam aquesta definició a altres estudis com CERVERA GIL, Javier. *Madrid en Guerra-La Ciudad Clandestina (1936-1939)*. Madrid: Alianza Editorial, 2009, pàg. 88-110.

²⁰ Benjumeda del Rey, Trinidad. Va néixer a Sevilla el 1879. Militar africanista del cos d'enginyers. Va participar a les campanyes militars del Marroc des de l'any 1917. El 1935 fou ascendit a coronel. Després d'esclatar la guerra, fou elegit nou Comandant militar de les Balears, el 20 de setembre de 1936. El seu mandat es va caracteritzar per l'aplicació de mesures repressives molt importants. És destacable la seva actuació en l'obertura del consell de guerra contra els caps militars que foren considerats poc efectius contra l'expedició catalana de Bayo. El 5 d'octubre de 1937 cessà com a cap militar de les Balears, càrrec que ocuparia el general de brigada Enrique Cánovas Lacruz. Va morir el 1944. AUTORS DIVERSOS. *Gran Enciclopèdia de Mallorca*. Palma: Pro Mallorca edicions, Volum II, 1987.

²¹ AMPO, Acta de la sessió plenària de 24 de juliol de 1936.

tota la població, molt especialment, el de les persones relacionades amb l'esquerra. Coincidint amb el govern d'aquesta primera gestora, és ben significatiu l'assassinat de tots els membres de l'Ajuntament del Front Popular presidit per Climent Garau Juan.²² Un fet únic a tot Mallorca. Una conversa entre Lamberto Juncosa Iglesias, exregidor de Palma i presoner del camp de concentració dels Banys de la Font Santa de Campos, i un feixista de Porreres, que era el seu carceller, explica aquest fet:

«Parece mentira que a este Juncosa no se lo cargaran en Palma siendo teniente de alcalde. [...] No me neguéis que a un porrerense le ha de extrañar que siga viviendo un teniente de alcalde de Palma. En Porreras, las izquierdas tuvieron 68 votos y nosotros matamos a 70, para que no quedara ni un simpatizante. Del Ayuntamiento, ni hablar, desde el alcalde al último concejal, no dejamos ni uno».²³

El novembre de 1936 fou nomenada una nova comissió que fou presidida pel nou batle, Enric Julià García. La resta de regidors eren les següents persones: Mateu Servera Julià, Bartomeu Matas Mas, Joan Móra Vaquer, Joan Cerdà Nigorra, Jaume Martorell Barceló i Antoni Melià Gornals.²⁴ Aquest consistori regiria l'administració municipal fins el mes d'agost de 1938. El mandat de l'alcalde Julià García ve marcat per les actuacions sorprenents i vergonyoses que es donaren darrera La Creu, vora el cementeri municipal, on foren assassinades desenes de persones que foren tretes dels centres de reclusió de Palma.

A banda del compromís de batles i regidors, també s'identificaren plenament amb l'eliminació planificada els membres de la Falange. L'agrupació feixista de Porreres era un grup molt poderós organitzat mesos abans del Cop d'estat; a més, comptava amb un nombrós grup d'afiliats, entre els quals hi havia persones influents del poble:

«Varios buenos amigos, me han hablado de la Vieja Guardia de Porreras, que en tiempos difíciles [es refereix als mesos del Front Popular], constituyó un cuerpo vivo, entusiasta, ejemplar por su espíritu de la Falange

²² La comissió Gestora del Front Popular de Porreres estava integrada pel batle, Climent Garau Juan i els regidors Miquel Ximelis Bisquerra, Jordi Llaneres Lull, Andreu Amengual Barceló i Miquel Julià Nicolau. També hem d'esmentar els noms del fiscal municipal Bartomeu Vaquer Julià i els guàrdies rurals Agustí Salleras Picornell i Pere Josep Sitjar Font, que també foren afusellats en el transcurs de la Guerra. Vegeu GARÍ SALLERAS, Bartomeu. *Porreres desfilades de dia, afusellaments de nit*. Palma: Documenta Balear, 2007, pàg. 95-111. GARÍ SALLERAS, Bartomeu. *Climent Garau Juan (1897-1936). Entre el pinzell i la vara*. Palma: Documenta Balear, 2012, pàg. 173-186.

²³ Juncosa Iglesias, Lamberto. *Del recuerdo de mis recuerdos*, pàg. 6. Les memòries i vivències de Lamberto Juncosa Iglesias són un document inèdit compost per 96 pàgines escrit entre els anys 1957 i 1962 que em va facilitar Manuel Suárez Salvá. Lamberto Juncosa Iglesias era fill de Lamberto Juncosa Massip i Enriqueta Iglesias Oromí. El seu pare era d'origen català i va arribar a Mallorca per treballar a la fàbrica de mobles de Joan Ferrà, al carrer de Les Minyones de Palma. En aquella família conegué la que després seria la seva esposa, Enriqueta Iglesias, cosina dels Ferrà. Uns anys després, va fundar Can Juncosa al carrer Indústria de Palma que fou considerada com una de les millors fàbriques de mobles i decoració de luxe. Són dignes d'esmentar encàrrecs de gran dificultat realitzats per a les millors famílies, empreses i institucions de Mallorca: El Teatre Líric i el Teatre Principal, l'Ajuntament, el Gran Hotel, etc. Lamberto Juncosa Iglesias fou fundador del Partit Acció Republicana de Mallorca, tinent de batle de l'Ajuntament del Front Popular del districte 8è de Palma i director del Conservatori de música de Palma. També fou President de la Comissió Especial d'Aigües. Tenia set germans, entre ells els arquitectes Àngel i Enrique Juncosa Iglesias. Aquest darrer va elaborar els plànols de la nova escola projectada a Porreres en temps de la Segona República. També tenia una germana, Pilar Juncosa, que fou l'esposa del destacat pintor mallorquí, Joan Miró. Va morir a Palma l'any 1967.

²⁴ AMPO, Acta de la sessió plenària del 4 de novembre de 1936. A principis de 1937, el consistori nomenà un nou gestor, Antoni Grimalt Soler, que substituï Jaume Martorell Barceló. AMPO, acta de la sessió plenària del 25 de gener de 1937.

mallorquina. Zayas –me cuenta un camarada– contaba siempre con los camaradas de Porreras. El que fue primer jefe de la Falange isleña [es refereix a Alfonso de Zayas], tenía plena confianza en nosotros y, cuando por aquellos días [es refereix als primers dies de la Guerra], tuvo que echar mano de gente leal, llamó a los nuestros que nunca le defraudaron [...] Cuando Zayas pidió unos camaradas y se le ofreció una centuria completa. Recuerdos y más recuerdos. Saltan los nombres de Baltasar Barceló, Miguel Sala Solivellas, Bernardo Gornals. Se podría citar una larga lista de nombres propios, entre ellos, los que llevaron su sacrificio hasta la entrega de su vida. [...]».²⁵

El compromís dels falangistes amb la salvatge repressió és prou conegut. Els membres de Falange formaren part d'escamots de detenció i dels piquets d'afusellament.

A més del compromís amb la repressió d'autoritats civils i feixistes, cal esmentar el paper de gran importància que jugaria el cap dels regionalistes porrerencs i falangista declarat, Lluís Sitjar Castellà.²⁶ La seva relació directa amb Porreres començà perquè era propietari de la possessió dels Monjos, predi situat entre Porreres i Campos. Allà va conèixer la que seria la seva segona esposa, la porrerenca Maria Mulet Miró, amb qui es va casar l'any 1938 i tingueren dues filles. Tot i que no residia a Porreres, en temps de la República fou elegit cap del Partit Regionalista Republicà. El seu posicionament caciquil i ultraconservador, juntament amb la tensió emocional i d'enfrontament entre els membres dels partits conservadors i els d'ideologia esquerrana pel control del govern municipal de Porreres, varen provocar aldarulls i sessions plenàries tumultuoses. El succés més important va tenir lloc el mes de juny de 1933, quan atemptaren contra la vida de Lluís Sitjar.²⁷ Anys després dels fets, Sitjar s'afilià a l'agrupació Falange de Porreres, amb la qual participà activament contra el govern del Front Popular. Lluís Sitjar mai no va exercir responsabilitats polítiques a Porreres, ni tampoc tenim constància documental que certifiqui que ocupàs càrrecs dirigits dins l'agrupació feixista, però la informació gràfica de la qual disposam, juntament amb la testimonial, ens indiquen que fou un personatge destacadíssim i que jugà un paper prioritari dins la repressió que es desfermà a Porreres. Sens dubte, no fou un dels grans responsables, sinó l'artífex de les matances que es realitzaren vora La Creu. Citam una informació oral que vol mantenir l'anonimat i que confirma el compromís de Lluís Sitjar en la repressió:

«el meu familiar va estar tancat dins Can Mir. El varen treure perquè pogués conèixer el seu fill petit i l'hi tornaren tancar. Aquesta sortida de la presó va ser possible perquè la seva germana havia estat casada amb Lluís Sitjar –es divorciaren durant la Segona República– i va obtenir aquest favor. Segons l'informador, era íntim amic de Barrado i una persona molt violenta».

Un altre centre de poder de la repressió que va actuar foren els membres de l'església dirigida pel rector de la Parròquia, Lluís Crespí Niell, que també es va comprometre activament. Podem

²⁵ Full del diari BALEARES (sense datar). *Un recuerdo de la Vieja Guardia porrerense*.

²⁶ Lluís Sitjar Castellà va néixer a Palma, l'any 1900. Fou President de la Reial Societat Alfons XIII (1926-27 i 1930-32) i del Reial Club Esportiu Mallorca (1943-46). Entre els anys 1940 i 1943, fou regidor de l'Ajuntament de Palma. Lluís Sitjar va morir a Palma el 21 de desembre de 1956 als 56 anys.

²⁷ Pel que respecte a l'atemptat que va rebre Lluís Sitjar Castellà del 4 de juny de 1933, vegeu GARÍ SALLERAS, Bartomeu. *Porreres desfilades de dia, afusellaments de nit*. Palma: Documenta Balear, Palma, 2007, pàg. 42. GARÍ SALLERAS, Bartomeu. *Clement Garau Juan (1897-1936). Entre el pinzell i la vara*. Palma: Documenta Balear, 2011, pàg. 98-100.

confirmar el paper destacat d'alguns sacerdots de Porreres, que no únicament justificaren la repressió, sinó que també varen prendre part dels actes repressius com detencions, assetjaments i assassinats.

La sèrie documental del Negociat 3r d'Ordre públic ens ha permès reconstruir el tema de les tretes –anomenades per la documentació *puestas en libertad*–, un dels episodis més foscos i més poc coneguts de la repressió de la Guerra Civil a Mallorca. Es tracta de centenars de persones que foren tancades a presons i, en molts casos, traslladades a qualsevol altre establiment penitenciari, hospitalari, al manicomi o cap a la mort. Aquest “camí” d'anada i tornada, o a vegades simplement d'anada, que acabava vora el cementeri de Porreres, quedava registrat. En citam un exemple:

«Día 4 de enero de 1937. Director prisión Bellver. Orden de poner en libertad a Jaime Bauzá Far, Francisco Cabello Jurado, Antonio González Rodríguez, Emilio García Peñuelas, Bernardo Gaita Isern, José Juliá Jaume, Juan Mas Fiol, Miguel Monserrat Parets, Juan Monserrat Parets, Juan Mercant Rebassa y Valentín Monzó Bartual».²⁸

No obstant la importància de la documentació, cal advertir que aquesta és incompleta ja que no aporta totes les tretes de presó ni tampoc permet quantificar ni identificar el nombre total de víctimes que han estat documentades per altres vies. Els judicis sumaríssims i els consells de Guerra compresos entre els anys 1936 i 1939 de l'Arxiu del Togat Militar de les Balears, els expedients de les presons i les proves testimonials són aquestes altres vies que han aportat dades molt rellevants i inèdites sobre les tretes de presó. Ara bé, cap d'aquestes fonts anomenades no determinen si el pres era assassinat o veritablement posat en llibertat. En citam un exemple:

«19 de julio de 1936. –Aurora Picornell Femenias ingresa a disposición del Excmo. Sr. Gobernador Civil de Baleares en virtud de orden de la expresada autoridad. 5 de enero de 1937. –Puesta en libertad (hi ha esborrat “a disposición”- por orden del Excmo. Sr. Gobernador Civil de Baleares. El Jefe de la Prisión Juan Clar».²⁹

Cal recordar que Aurora Picornell Femenias fou executada juntament amb Catalina Flaquer Pasqual, Antònia i Maria Pasqual Flaquer i Belarmina González Rodríguez la nit del 5 de gener de 1937 al cementeri municipal de Porreres.

A partir de les fonts exposades, podem determinar que la dinàmica seguida per les tretes de presó sempre era la mateixa. Entorn a les sis del capvespre, un responsable del centre penitenciari llegia una relació de persones que, presumiblement, havien de ser posades en llibertat. Immediatament

²⁸ ARM, GC, 771, foli 20. Totes les persones que conformaren aquesta llista foren afusellades amb tota seguretat als murs exteriors de l'Oratori de La Creu de Porreres, vora el cementeri municipal de la localitat, exceptuant el cas del periodista i militant d'Esquerra Republicana Balear, Bernat Gaita Isern. Aquesta persona va néixer a Palma l'any 1909. Va treballar al diari *La Almudaina* i fou redactor del diari *Antorxa*, que era el portaveu de la candidatura del Front Popular a Mallorca a les eleccions generals de 1936. Durant la Guerra, fou empresonat al Castell de Bellver. El 1949 va emigrar a Veneçuela, on continuà exercint el periodisme. Va morir l'any 1971 a Caracas. MARIMON RIUTORT, Antoni. «L'exili dels republicans de les illes Balears a Veneçuela». *L'exili republicà: Política i Cultura*. Actes de les Jornades d'Estudis Històrics, 2009. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2011, pàg. 120.

²⁹ APPR, expedient d'Aurora Picornell Femenias. La imatge d'aquesta ordre d'alliberament es pot consultar a GINARD FERÓN, David. *Aurora Picornell (1912-1937). De la història al símbol*. Palma: Documenta Balear, 2016.

després d'haver dit el seu nom, eren apartats i, al cap d'unes hores, els falsos alliberats sortien de la nau. Fora, els esperava un camió o cotxe farcit de falangistes. Tot d'una, els fermaven les mans. Alguns testimonis indiquen que els subjectaven les dues mans amb fil de ferró, mentre que d'altres expliquen que, en realitat, formaven parelles i els fermaven de dos en dos, un per la mà esquerra i l'altre per la mà dreta: «No se esposaba a los que salían. Se les ataba las muñecas con un grueso alambre asegurando la inmovilidad de los brazos del prisionero en los momentos que las pistolas funcionaban».³⁰ El pres Lambert Juncosa també va deixar perfectament descrita la situació:

«nos enteramos que los que salían en libertad, eran recogidos en la propia cárcel Mir, en la entrada anterior, por guardias de asalto que ya no gastaban “esposas”, sino rollos de alambre para apretar las muñecas de los “libertados”, después de llevarles los brazos a la espalda. Uno de los guardias llevaba unas tenazas con las que cerraba y cortaba los cabos de los alambres».³¹

Referent el tema, l'exhumació de la fossa de Porreres certifica aquest fet, atès que es trobaren alguns cossos de víctimes que anaven femades amb una espècie de fill elèctric que els unia a una altra persona.

Després de sortir de la presó, els transportaven a la Comissaria de Policia de Palma de Francisco Barrado Zorilla que estava situada a la plaça de Santa Magdalena de Palma. En molts de casos, aquesta visita servia per decidir el futur dels presos. Alguns eren retornats a la presó el matí següent, d'altres eren alliberats sota amenaça de mort si els capturaven durant les hores següents i d'altres eren retinguts entre un i tres dies, durant els quals era costum torturar-los per tal d'aconseguir alguna informació. Ara bé, els presumiblement alliberats hi estaven poc temps. Després de passar per l'interrogatori del cap de Policia, eren traslladats a un indret allunyat de la capital on eren afusellats. Entre el mes de setembre de 1936 i el gener de 1937, el destí final de les tretes foren els cementeris de Manacor i de Porreres, tot i que hem de dir que alguns cops improvisaren el lloc de la mort. El 29 d'octubre de 1936 foren vilment afusellats al cementeri de Montuïri, població situada a 6 quilòmetres de Porreres, els membres d'esquerra de Campos: Bartomeu Ballester Roig, Miquel Mascaró Ballester, Joan Vidal Sansó i Jaume Puig Puigserver. Segons informacions orals, sembla que aquestes persones havien de ser executades a Porreres, però finalment foren assassinades als voltants del cementeri de Montuïri:

«Segons me varen dir, els dugueren a Porreres, que era un dels llocs on els feixistes mataven persones; però allà hi conegueren gent i no els volgueren matar i anaren a Montuïri i he sabut que també hi participaren falangistes d'allà. Crec que són els únics que mataren en aquell cementiri. Després d'ells no en mataren més a Campos. [...] Un dia que li dugueren menjar no hi va ser i un falangista des del portal digué als familiars que se'n duguessin el llit que hi tenia. Els familiars del desaparegut es

³⁰ MESTRE MESTRE, Bartomeu. *¿La última palabra? Mallorca 1936-1939. Memorias de un soldado médico*, Palma: Editorial Bauzà, 1976, pàg. 78. SUÁREZ SALVÀ, Manuel. *La presó de Can Mir. Un exemple de la repressió feixista durant la Guerra Civil a Mallorca*. Palma: Lleonard Muntaner Editor, 2011, pàg. 120.

³¹ JUNCOSA IGLESIAS, Lambert. *Del recuerdo de mis recuerdos*, pàg. 80.

dirigiren tot d'una a Ciutat (Can Mir, cementiri...). No aclariren res a part de la imatge infernal dels cadàvers; després Porreres i Montuïri. L'afusellaren a Montuïri».³²

Una altra vegada, les memòries inèdites de Lamberto Juncosa Iglesias, presoner de la *Prisión Estaciones*, expliquen el periple de l'extermini sistemàtic que començava dins la nau del magatzem de can Mir –o d'una altra presó– i acabava en moltes ocasions als murs de darrera de l'Oratori de la Santa Creu de Porreres. El seu testimoni és molt important ja que el regidor del Front Popular de l'Ajuntament de Palma va ingressar al centre penitenciari dia 26 de setembre de 1936 i hi va estar fins dia 1 de novembre de 1936. Aquesta circumstància confirmaria que les tretes massives de presoners eren ben presents entre el mes de setembre i novembre de 1936:

«En la cárcel de can Mir, se entronizó el exterminio sistemático. Cada noche, mejor dicho cada tarde, porque el hecho se producía de seis a seis y media, por medio del “voceador”, que era un preso que se cuidaba de transmitir las órdenes en voz alta, después de llamar la atención con varias palmadas, leía una lista de unos diez o doce presos a los que “se ponía en libertad” [...] A mí me llamo mucho la atención esa lista formada en su mayoría por destacadas personas del Frente Popular y en su mayoría marxistas. Y al día siguiente otra lista similar y así cada día. Pronto caímos en la cuenta que aquella libertad era la “libertad eterna”, ya que por la noche eran transportados a los cementerios de Porreras o al llamado de Son Coletes, donde eran vilmente ametrallados contra las tapias».³³

Sembla que la primera víctima que fou assassinada a la paret de La Creu de Porreres fou Sebastià Estades Cañellas. El 19 d'agost de 1936, el regidor socialista de Calvià fou detingut al seu poble, juntament amb altres persones. Poc després, fou traslladat a l'antiga Casa del Poble de Palma on fou interrogat. Al cap d'unes hores, pogué tornar a casa seva. Dia 17 d'agost fou novament detingut. Aquesta vegada amb Jaume Marzà i Bartomeu Mulet. Tot tres foren tancats i torturats a la Casa del Poble palmesana. Dia 18 d'agost de 1936, Sebastià Estades fou traslladat a la presó de Can Mir, d'on va desaparèixer. *La història silenciada* de Calvià i Es Capdellà ens apropa al cruel desenllaç:

«L'endemà, un familiar seu va anar a la Casa del Poble. Consultaren els arxius i li digueren que ja l'havien amollat i que devia ser a casa seva. L'home va esperar un altre dia i, el 19 d'agost, va anar a veure un familiar seu que era policia. Aquest es va sorprendre per la visita i, quan li va explicar el motiu, li va dir que hi tornàs el dia següent i que ja li diria coses. Quan el 20 d'agost aquell homenet va entrar dins l'oficina del policia, aquest l'escometé dient-li que ja podien estar ben contents perquè Sebastià Estades, en aquells moments, ja devia ser a casa seva. El sogre va quedar sense pols... “En Sebastià no ha tornat”, li contestà».³⁴

³² Entrevista amb Bartomeu Ballester Montserrat. ALCARAZ VICH, Montserrat. *Els campaners assassinats a Montuïri a finals d'octubre de 1936* (Inèdit).

³³ JUNCOSA IGLESIAS, Lamberto. *Del recuerdo de mis recuerdos*, pàg. 78-79.

³⁴ «Sebastià Estades Cañellas era mestre d'obres. Va néixer a Calvià el 12 de novembre de 1896. Estava casat amb Catalina Oliver Calafell. Tengueren dos fills, Maria i Simó. Era un home molt culte i solidari. Li agradava molt la poesia i en feia llegir a la seva filla Maria, que sempre en va recordar una que parlava d'una rosa blanca. Al cafè de Ca s'Escolà, seu de la *Federación Obrera Calvianense*, llegia en veu alta els periòdics, entre ells *El Obrero Balear*, i en comentava les principals notícies. Era militant de la *Federación Obrera Calvianense* (UGT), de la qual en va ser vicepresident entre els anys 1927 i 1929 i vocal de la directiva l'any 1930, i del PSOE. Soci i accionista de Sa Societat *Unión Obrera de Calvià*, en va ser president el anys 1929, 1930 i 1932. També en va ser vicesecretari durant els anys

Després de la desaparició de Sebastià Estades, la seva família anà al cementeri de Palma, però no trobaren res. No hi havia la seva roba, ni formava part de les llistes de víctimes. Tot ens fa pensar que Sebastià Estades Cañellas fou tret de la presó i assassinat vora La Creu de Porreres. És una teoria que hem defensat en altres estudis.³⁵

Una altra informació aportada pels autors de l'estudi de la República i la Guerra Civil a Felanitx confirmaria que, possiblement, les execucions començaren a finals d'agost. Citam la informació:

«durant la guerra l'edifici del Mercat de Felanitx fou utilitzat com a presó provisional per tancar-hi homes d'esquerra. La segona quinzena d'agost de 1936, un grup de falangistes porrerencs hi acudiren amb la intenció de treure els detinguts i portar-los a La Creu de Porreres. Però un comandat de l'Exèrcit va fer fugir la camionada de feixistes porrerencs».³⁶

Referent al tema de l'inici de les execucions al cementeri de Porreres, aportam un altre testimoni que en aquest cas explica que les execucions ja s'havien iniciat el mes de setembre de 1936:

«Era temps de figues i tornàvem amb ma mare de fora vila i corriem i jugàvem quan en ser darrere la Creu em vaig encallar dins un fang ple de sang i em vaig regirar tant que hi vaig deixar i tot les espadenyes i me'n vaig anar descalça cap a ma mare. En aquest instant, ella me va dir: "no te preocupis, Maria, era de gent bona". Ho recordaré sempre, encara no havien matat el meu padrí jove [Climent Garau Juan], ni el conco Joan [Joan Garau Juan] i ja mataven a la Creu».³⁷ (Els germans Climent i Joan Garau Juan foren afusellats al camí dels Reis de Palma el 23 de setembre de 1936. Aquesta informació és molt important per tal de datar, en certa fiabilitat, el començament de les execucions massives a la Creu de Porreres.³⁸

Tot i les informacions aportades, a hores d'ara no podem confirmar el començament del trasllat de

1934 i 1935. Fou regidor socialista de l'Ajuntament de Calvià entre el 1931 i 1934. Va desaparèixer el mes d'agost de 1936». SUÁREZ SALVÀ, Manuel. *La historia silenciada. Calvià i Es Capdellà, 1936*. Palma: Lleonard Muntaner Editor, 2016, pàg. 23-32.

³⁵ GARÍ SALLERAS, Bartomeu. *Porreres desfilades de dia, afusellaments de nit*. Palma: Documenta Balear, Palma, 2007, pàg. 280. GARÍ SALLERAS, Bartomeu «Els calvianers que moriren a Porreres». Actes de les II Jornades d'Estudis Locals de Calvià. Palma: Plataforma per la Llengua-IE Baleàrics, 2010, pàg. 269-270. GARÍ SALLERAS, Bartomeu. «Fitxa de la fossa comuna de Porreres». SUÁREZ SALVÀ, Manuel (Coord.). *Les fosses de la repressió a Mallorca. Mapa de les Fosses comunes de Mallorca (1a part)*. Estudi inèdit. Palma: Conselleria d'Afers Socials (Govern Balear) i Associació Memòria de Mallorca, 2011, pàg. 228.

³⁶ ADROVER OLIVER, Aina i CABOT CALÇAPEU, Joan: *Felanitx 1931-1939. República, Guerra i Repressió*, Felanitx, Res Publica Edicions, 2002, pàg. 84. Informació citada a GARCÍA MARTÍNEZ, Josefina. *Doña Pepita. Memorias de una maestra republicana represaliada en Felanitx durante la Guerra Civil*. Palma: Lleonard Muntaner Editor, 2014, pàg. 52. «En dos días detuvieron a unos cincuenta, ya no cabían en los porches del Ayuntamiento y los pusieron en los bajos del Mercado. Una de las noches que pasaron allí fue trágica, llegó un camión lleno de falangistas, que dijeron ser de Porreres y sin más ni menos empezaron a disparar sobre los detenidos, los que pudieron se metieron en dos cuartitos o despensas que había al fondo, los que no cabían se refugiaron detrás de la columnas».

³⁷ Testimoni de Maria Garau Ripoll. Aquest testimoni també és esmentat a BARCELÓ TABERNER, Margalida. «Clemente Garau Vázquez, un Marió del Brasil». Revista LLUM D'OLI, núm. 103 (març de 2005), pàg. 16. GARÍ SALLERAS, Bartomeu. *Climent Garau Juan (1897-1936): Entre el pinzell i la vara*. Palma: Documenta Balear, 2012, pag. 324.

³⁸ Per a més informació sobre la repressió a Porreres vegeu els apartats «Afusellaments de nit» i «Els qui moriren darrera La Creu» dins GARÍ SALLERAS, Bartomeu. *Porreres, desfilades de dia, afusellaments de nit*. Palma: Documenta Balear, 2007, pàg. 269-314. GARÍ SALLERAS, Bartomeu. «Noves aportacions sobre els desconeguts i desapareguts del Pla de Mallorca durant la Guerra Civil (1936-1939)». Actes de les I Jornades d'Estudis Locals de Porreres. Edicions Ajuntament de Porreres, 2007, pàg. 25-145.

persones que serien eliminades dins o fora del cementeri municipal de Porreres. El que sí podem confirmar és que a partir del mes de gener de 1937, s'inicia el moment més àlgid de les tretes, que finalitzaria el mes de març del mateix any. La memòria col·lectiva dels habitants de Porreres que hagueren de conviure amb els fets confirmen aquest indret com un dels llocs més destacats de la repressió de la Guerra Civil a Mallorca. En presentam una sèrie d'exemples:

«A ca nostra es dedicaven a recollir gerres de llet per algunes possessions de Porreres i tragar-les cap a Palma. Jo era l'encarregat d'anar a cercar les gerres; així guanyava un jornalet i ajudava als meus pares. Cada nit, amb el carro passava pel camí de La Creu. Sempre hi havia molts falangistes que feien guàrdia. Jo sabia que mataven homes. Un parell de vespres me vaig aturar un poc més lluny i parava les orelles. Mataven cada dia. Tot i que no ho cregueu allò era ben normal. Quan tornava ja clarejava i la somereta es posava molt nerviosa; baixava del carro i veia sang, molta sang».³⁹

«Ho recordaré sempre, hi havia bassiots de sang molt grossos. La sang regalimava fins a la carretera. Mon pare volia que fèssim de pagesos. Cada horabaixa ens carregava dins el carro de feina i cap a foravila. Quan arribaven al camí de Banyeres, prop de La Creu, sempre ens deia el mateix: "Heu de mirar cap al cementeri!". No volia que veiéssim els desastres, però jo sempre els mirava. Molta sang».⁴⁰

No podem estar d'esmenar tampoc, les informacions exposades a les memòries de Bernat Móra Verdera, fosser de Porreres, que han estat cabdals per a la localització de la fossa comuna del cementeri de Porreres i també han servit per explicar el *modus operandi* dels repressors feixistes que participaren en les execucions i inhumacions del cementeri porrerenc.⁴¹ Un document inèdit i colpidor:

«Arribaven de nit amb un camió. Venien dos homes i els feien botar de dos en dos. –Podeu davallar, quedareu aquí. Els detinguts baixaven engrillonats i els col·locaven devora del portalet de La Creu. Aleshores, un dels conductors tocava la porta del camió, dos o tres cops forts amb la mà. Ell mateix responia: –Ja va!! Aquesta era la consigna per disparar. Els presos queien morts al moment. Ells havien acabat la feina i jo l'havia de començar [es refereix a l'enterrament de les víctimes dins fosses comunes]».⁴²

Després de les execucions, els cossos eren transportats fins a l'interior del cementeri i tirats dins uns clots. D'aquesta manera amagaven els assassinats. L'ocultació dels cadàvers és una pràctica que diferencia aquesta repressió de la primera etapa, on els cossos de les víctimes eren exposats públicament unes hores i, posteriorment, enterrats amb roba interior i/o cremats, fet que possibilitava algunes identificacions per part de les famílies afectades. En aquells moments, aquesta possibilitat no existia. La seva ubicació havia de ser desconeguda i clandestina, per tal d'evitar possibles reclamacions de familiars o coneguts, una actitud que clarament s'emmarcava dins el pla d'extermini i la campanya de terror planejada i posada en pràctica pels elements sublevats.

³⁹ Testimoni oral de Cristòfol Barceló Móra.

⁴⁰ Testimoni oral de Sebastià Sorell Julià i Margalida Oliver Mas.

⁴¹ A principis del mes de setembre de 1936, la Comissió Gestora presidida pel batle, Enric Julià García, acordà el nomenament com a nou fosser municipal de Bernat Móra Verdera, que substituï l'anterior, Antoni Llull. AMPO, acta de la sessió plenària de dia 3 de setembre de 1936.

⁴² Testimoni de Joan Rosselló Lliteras. *Visita al cementeri* (28 d'agost de 2014). Inclou entrevista a l'antic fosser municipal de Porreres, Bernat Móra.

Pel que respecta al nombre de víctimes que perderen la vida a Porreres i qui eren aquestes persones, podem afirmar que al llarg de la nostra trajectòria investigadora hem pogut aportar diferents xifres, tot i que pensam que no són definitives. L'any 2007, amb l'estudi *Porreres, desfilades de dia, afusellaments de nit* confirmaren la mort de 74 persones, 5 de les quals eren dones.⁴³ Quatre anys després, a les actes de les III Jornades d'Estudis Locals de Porreres, aportarem una xifra total de 122 víctimes, que amb tota probabilitat foren assassinades a La Creu de Porreres, la major part d'elles, posades en llibertat dels principals centres penitenciaris de Palma.⁴⁴ L'any 2011, el treball d'investigació *Les fosses de la repressió a Mallorca. Mapa de fosses de Mallorca* coordinat per Manuel Suárez Salvà va suposar un passa molt important per la quantificació i identificació de les víctimes de la repressió que moriren a Porreres. L'informe de localització de la fossa de Porreres va aportar un total de 118 víctimes.⁴⁵ Recentment, el quadre de la temporització de les tretes de presó i les víctimes aportades a la nostra tesi doctoral exposa que el nombre de persones que foren eliminades se situaria entorn a les 137.⁴⁶

QUADRE DE PERIODITZACIÓ DE PERSONES ASSASSINADES AL CEMENTERI DE PORRERES⁴⁷

DATA DE LA MORT	CIRCUMSTÀNCIES DE LA DESAPARICIÓ	NOMBRE DE VÍCTIMES
agost de 1936	treta	1
setembre de 1936	segrests i tretes	3
octubre de 1936	tretes	3
novembre de 1936	segrests i tretes	7
desembre de 1936	treta	1
gener de 1937	tretes	73
febrer de 1937	segrests i tretes	20
març de 1937	tretes	21
maig de 1937	treta	1
octubre de 1937	tretes	3
abril de 1938	treta	1
sense data	tretes	3

Amb aquesta darrera aportació –les dates i les xifres de víctimes així ho indiquen– podem pensar que les execucions massives vora el cementeri Municipal de Porreres acabaren al mes d'abril de 1937, coincidint amb la substitució –dia 20 de març de 1937– de Mateu Torres Bestard i Francisco

⁴³ GARÍ SALLERAS, Bartomeu. *Porreres, desfilades de dia, afusellaments de nit*. Palma: Documenta Balear, 2007, pàg. 314. L'obra presenta un perfil biogràfic de cada una de les víctimes.

⁴⁴ GARÍ SALLERAS, Bartomeu i SUÁREZ SALVÀ, Manuel. «La Creu de Porreres i les tretes de presó (juliol de 1936-abril de 1937)». Actes de les III Jornades d'Estudis Locals. Edicions Ajuntament de Porreres, 2011, pàg. 196.

⁴⁵ GARÍ SALLERAS, Bartomeu. «Fitxa de la fossa comuna del cementeri municipal de Porreres». SUÁREZ SALVÀ, Manuel (Coord.). *Les fosses de la repressió. Mapa de les fosses comunes de Mallorca (1a part)*. Palma: Govern de les Illes Balears i Associació Memòria de Mallorca, 2011, pàg. 226-235.

⁴⁶ Vegeu GARÍ SALLERAS, Bartomeu: *La repressió a Mallorca en el transcurs de la Guerra Civil (1936-1939: Memòria d'una eliminació planificada)*. (Tesi Doctoral inèdita). Palma: Universitat de les Illes Balears, 2107, pàg. 467-470.

⁴⁷ Elaboració pròpia a partir de la consulta dels llibres de registre del Govern Civil de les Balears (1936-1938), testimonis orals i procediments judicials entre el 1936 i 1939 de l'Arxiu del Togat Militar núm. 33 de les Balears.

Barrado Zorrilla. No obstant això, podem afirmar que no acabaren els trasllats de persones a La Creu de Porreres, sinó que s'allargarien durant el 1937, al manco, fins el mes d'abril de 1938. Alguna documentació dispersa ho confirma. Citam dos exemples:

«Milicia de Falange Tradicionalista y de las Jons
Jefatura Provincial de Baleares
Negociado: sumarísimo de Guerra
Número: Doce
20 de octubre de 1937.
Proceda inmediatamente al cumplimiento de la sentencia capital de los detenidos, Pedro Ramonell (alias Corró), Juan Lliteras y Rafael Amengual tras su conducción al cementerio de Porreres.
Ordena Camarada Jefe de la Centuria
[Signat] Busquets».⁴⁸

«Milicia de Falange Tradicionalista y de las Jons Palma.
Jefatura Provincial de Baleares
Negociado: convictos de ayuda a la rebelión
Número: Doce
Palma, 10 de abril de 1938 (II Año Triunfal).
Proceda inmediatamente a retirar del servicio a los camaradas Camacho, Amengual, Fortuny y Darder que participaron en la conducción de sospechosos, el jueves pasado al cementerio de Porreres.
Ordena Camarada Jefe de la Centuria
[Signat] Busquets».⁴⁹

Tot i les xifres exposades, encara hi ha moltes incògnites que envolten el misteri de la paret posterior del petit oratori de Porreres situat al costat del cementeri municipal. Com hem intentat exposar, les darreres investigacions aporten documents i testimonis clarificadors sobre el destí final de les persones que foren posades en llibertat de les presons de Palma, víctimes d'una repressió amagada. Un fet cabdal ha estat –després de molts anys d'espera, de demandes i de lluita de les entitats memorialistes i de moltes altres persones– l'exhumació de la fossa comuna del Cementeri Municipal de Porreres realitzada el mes de novembre de 2017. Aquest fet fou possible gràcies a la Llei per a la Recuperació de les persones desaparegudes durant la Guerra Civil i el franquisme que fou aprovada –per unanimitat– uns mesos abans pel Parlament de les Illes Balears.⁵⁰ Les tasques d'obertura començaren en una zona del cementeri, on els informes de localització i viabilitat certificaven l'existència d'una fossa o diverses fosses comunes relacionades amb la repressió feixista de la Guerra Civil. La intervenció fou realitzada per un equip de la Societat de Ciències Aranzadi de San Sebastià dirigit per Francisco Etxebarria i Lourdes Herrasti. La primera fase de l'exhumació aportà uns resultats molt positius i s'aconseguí recuperar 55 cossos de víctimes que hores d'ara estan en procés d'identificació.

⁴⁸ Document cedit per l'Associació Memòria de Mallorca.

⁴⁹ Document cedit per una persona que vol mantenir el seu anonim.

⁵⁰ BOIB, núm. 76. (16 de juny de 2016). Llei 10/2016, de 13 de juny, per a la recuperació de persones desaparegudes durant la Guerra Civil i el franquisme.

Conclusions

La investigació de la repressió que es desenvolupà a Porreres en els anys de la Guerra Civil ha estat molt difícil i complexa, molt especialment per la manca de documentació que corrobora l'eliminació de persones que eren traslladades de les presons palmesanes cap el cementeri municipal. El treball interdisciplinari que combina l'ús de fonts documentals, bibliogràfiques i testimonials, juntament amb les primeres dades aportades de la recent exhumació de les fosses comunes del cementeri de Porreres –de la qual elaborarem l'informe de localització– ha permès accedir a informacions molt importants per a la investigació històrica de la repressió, molt especialment pel cas de Porreres.⁵¹ Amb aquesta informació, podem treure una sèrie de conclusions que passam a enumerar:

En primer lloc, afirmam que a hores d'ara, el nombre total de víctimes assassinades a La Creu de Porreres o al seu cementeri municipal és de 137 persones. Observam també que la periodització d'aquests assassinats majoritàriament vinculants amb les tretes de presó s'iniciaria a partir de finals d'agost de 1936 i finalitzaria el mes d'abril de 1938. A més, hem d'establir una fase de màxima intensitat que se situaria entorn els primers mesos de 1937. En aquest sentit, cal afegir que les restes trobades a algunes fosses comunes certifiquen que les persones anaven vestides amb roba d'abric, per tant, foren enterrades durant l'hivern, fet que confirmaria l'afirmació exposada. Les tretes més nombroses foren les que corresponen als dies 4 i 15 de gener de 1937, amb 10 i 15 persones respectivament, i dia 18 de març de 1937, quan foren posades en llibertat 9 persones. En segon lloc, sabem que entre les víctimes seleccionades per les tretes de presó –a l'espera de la seva identificació– hi havia persones molt conegudes i importants. Prop del cementeri de Porreres assassinaren destacats personatges polítics, batles i regidors del Front Popular com els dirigents socialistes Miquel i Joan Monserrat Parets; el dirigent sindicalista d'Inca, Andreu París Martorell; el batle d'Esporles, Tomàs Seguí Seguí; la dirigent comunista, Aurora Picornell, entre d'altres.

Una altra conclusió destacada a la qual hem arribat a través de la investigació és donar a conèixer qui foren els autors directes dels crims perpetrats a Porreres. Sembla que els escamots estaven conformats per grups de falangistes i simples criminals reclutats i capitanejats per l'antic diputat de la CEDA (Confederación Española de Derechas Autónomas) i Marquès del Verger, Lluís Zaforteza Villalonga, el metge Emili Manera i Francisco Barrado, amb el vistiplau del governador, Mateu Torres Bestard. L'historiador Josep Massot i Muntaner indicava que, segons el testimoni d'antics responsables de la Falange, existia una mena de comitè que s'encarregava de decidir sobre la vida o la mort dels empresonats. Entre els membres d'aquest sinistre grup hi havia Torres Bestard i Barrado Zorrilla.⁵² Una altra figura destacada, fou el capità metge Vicente Sergio Orbaneja, nebot

⁵¹ La proliferació de pràctiques arqueològiques d'aquests darrers anys relacionades amb l'estudi de restes humanes i físiques de la Guerra Civil i del primer franquisme, han aportat aspectes molt importants sobre la repressió. Sobre aquest tema vegeu GARCÍA CASAS, David. «Arqueologies de la Guerra Civil». *EBRE* 38. Revista internacional de la Guerra Civil, 1936-1939, núm. 4 (2010), pàg. 267-283.

⁵² MASSOT I MUNTANER, Josep. *Aspectes de la Guerra Civil a les Balears*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2002, pàg. 115.

del general Primo de Rivera que participà en el trasllat de presos des de la comissaria de Barrado cap a l'indret d'execució.⁵³

A banda d'aquesta brigada especial, és indubtable el paper que jugaren les Junes locals formades pel batle del municipi, el cap de Falange i el Jutge Municipal que decidien –en molts de casos– la sort dels presos del seu poble d'origen, atès que prèviament elaboraven les llistes de les persones que havien de ser eliminades, així com el presoners que podien salvar la vida. També s'encarregaren de la logística i de l'execució. En el cas de Porreres, sempre fou Falange, que comptava amb el suport d'unitats falangistes de pobles veïnats com Felanitx, Petra, Vilafranca de Bonany, Campos, Montuïri, entre d'altres.

En tercer lloc, les tasques d'exhumació de les fosses del Cementeri Municipal de Porreres han permès conèixer diferents característiques dels 55 assassinats perpetrats vora La Creu o a l'interior del cementeri. Tots els cossos foren dipositats de qualsevol manera en 9 petites fosses. El número de persones enterrades a cada clot va d'un màxim 12 individus a un mínim de 2, tots ells presenten mínim un tir i, màxim, cinc tirs a la part posterior del crani. Aquesta circumstància determina que les víctimes foren executades i no afusellades i que els assassinats es varen cometre a poca distància entre la víctima i el seu botxí. Uns anys abans, testimonis orals ja ens va informar d'aquest fet: «els falangistes de Porreres usaven un revòlver curt per executar i rematar les víctimes. No era una arma militar, sinó que era de propietat particular, emprada durant la guerra de Cuba. També utilitzaren pistoles metralladores txeques».⁵⁴ Tot i aquesta informació, l'exhumació també mostra alguns indicis que es practicaren afusellaments, fins i tot, execucions a peu de fossa. Un testimoni ens ho confirma: «Sempre vaig sentir contar que entre els qui mataren a La Creu hi ha havia un bon corredor a peu. El dia que el portaren a Porreres, va poder esquivar la mort. Va aprofitar la foscor per escapar. Un falangista porrerenc el coneixia, ja que havien participat a carreres plegats. Tot d'una va partir darrera ell, com una bala. Uns minuts més tard, el va aglapir. El portaren vora la fossa i allà el mataren».⁵⁵

En definitiva, la investigació històrica de la repressió de la Guerra Civil a Porreres juntament amb l'exhumació de les fosses comunes del cementeri municipal ha determinat l'existència d'una duríssima repressió i, al mateix temps, ha permès recuperar, identificar i retornar a les seves famílies les víctimes de la repressió encoberta que es va desenvolupar en aquest municipi del Pla de Mallorca. En definitiva, s'ha aconseguit, reparar i dignificar les persones que foren víctimes d'una execrable repressió.⁵⁶

⁵³ Vegeu GARÍ SALLERAS, Bartomeu: *La repressió a Mallorca en el transcurs de la Guerra Civil (1936-1939: Memòria d'una eliminació planificada*. (Tesi Doctoral inèdita). Palma: Universitat de les Illes Balears, 2107, pàg. 463.

⁵⁴ Testimoni oral de Gabriel Seguí Llufríu.

⁵⁵ Testimoni de Miquel Bover Julià.

⁵⁶ En aquest sentit vegeu: SOLÉ I BARJAU, Queralt. *Els morts clandestins: Les fosses comunes de la Guerra Civil a Catalunya (1936-1939)*. Barcelona: Editorial Afers, 2008. MALGOSA, Assumpció i SOLÉ I BARJAU, Queralt. *Fosses comunes: un passat no oblidat*. Barcelona: Editorial Afers, 2010. SANTACREU SOLER, José Miguel. *Recuperació de la*

Fonts consultades
Fonts arxivístiques

- Arxiu del jutjat Togat Militar núm. 33 de les Illes Balears (ATM): Sumaris i les sentències dels Consells de guerra (juliol 1936-abril de 1939).
- Arxiu del Regne de Mallorca (ARM): Documentació Govern Civil de les Balears, Negociat 3r d'Ordre públic, registre sortides.
- Arxiu de la Presó Provincial de Palma (APP): Expedients d'empresonaments entre els anys 1936 i 1939.
- Arxiu de l'Empresa Funerària Municipal de Palma (EFM): Llibres de Registre d'entrada de cadàvers (1936-1940).
- Arxiu municipal de Porreres (AMPO): Llibres d'actes de les sessions plenàries (1936-1939),
- Arxiu municipal d'Algaida (AMA): LLIBRES DE registre de defuncions de 1936.

Memòries

- Memòries de Joan Rosselló Lliteras.
- Memòries de Lambert Juncosa Iglesias: *Del recuerdo de mis recuerdos*.
- Memòries de Margalida Frau Munar: *Porreres, 1936*.

Arxius particulars, manuscrits i documentació cedida per a la investigació

- Arxiu Manuel Suárez Salva.
- Arxiu Montserrat Alcaraz Vich: Investigació i documentació dels campaners assassinats a Montuïri a finals d'octubre de 1936 i documentació inèdita de Falange Espanyola de Campos.

Fonts orals

- Miquel Bover Julià
- Maria Garau Ripoll
- Joan Rosselló Lliteras
- Gabriel Seguí Llufríu

Fonts bibliogràfiques, revistes d'investigació, difusió i recerca

ADROVER OLIVER, Aina i CABOT CALÇAPEU, Joan. *Felanitx 1931-1939. República, Guerra i Repressió*, Felanitx, Res Publica Edicions, 2002.

- AUTORS DIVERSOS. *Gran Enciclopèdia de Mallorca*. Palma: Pro Mallorca edicions, 1987.
- BARCELÓ TABERNER, Margalida. «Clemente Garau Vásquez, un Marió del Brasil». *Revista LLUM D'OLI*, núm. 103 (març de 2005), pàg. 16.
- CAPELLÀ FORNÉS, Llorenç. *Diccionari Vermell*. Palma: Editorial Moll, 1989.
- CERVERA GIL, Javier. *Madrid en Guerra-La Ciudad Clandestina (1936-1939)*. Madrid: Alianza Editorial, 2009.
- ESPINOSA MAESTRE, Francisco. «Informe sobre la represión franquista. Estado de la cuestión».
- NUÑES DIAZ-BALART, Mirta (Coord.). *La gran represión. Los años de plomo del Franquismo (1939-1948)*. Barcelona: Flor del Viento Ediciones, 2009, pàg. 433-443.
- GARCÍA CASAS, David. «Arqueologies de la Guerra Civil». *EBRE* 38. *Revista internacional de la Guerra Civil, 1936-1939*, núm. 4, 2010, pàg. 267-283.
- GARCÍA MARTÍNEZ, Josefina. *Doña Pepita. Memorias de una maestra republicana represaliada en Felanitx durante la Guerra Civil*. Palma: Lleonard Muntaner Editor, 2014.
- GARÍ SALLERAS, Bartomeu:
- «*Noves aportacions sobre els desconeguts i desapareguts del Pla de Mallorca durant la Guerra Civil (1936-1939)*». Actes de les I Jornades d'Estudis Locals de Porreres. Edicions Ajuntament de Porreres, 2007, pàg. 125-145.
 - Porreres, desfílades de dia, afusellaments de nit*. Palma: Documenta Balear, 2007.
 - «Els calvianers que moriren a Porreres». Actes de les II Jornades d'Estudis Locals de Calvià. Palma: Plataforma per la Llengua-IE Balearics, 2010, pàg. 259-279.
 - Climent Garau Juan (1897-1936). Entre el pinzell i la vara*. Palma: Documenta Balear, 2011.
 - «Fitxa de la fossa comuna del cementeri municipal de Porreres». SUÁREZ SALVÀ, Manuel (Coord.). *Les fosses de la repressió. Mapa de les fosses comunes de Mallorca (1a part)*. Palma: Govern de les Illes Balears i Associació Memòria de Mallorca, 2011, pàg. 226-235.
 - La repressió a Mallorca en el trasncurs de la Guerra Civil (1936-1939: Memòria d'una eliminació planificada*. (Tesi Doctoral inèdita). Palma: Universitat de les Illes Balears, 2107.
- GARÍ SALLERAS, Bartomeu i SUÁREZ SALVÀ, Manuel. «La Creu de Porreres i les tretes de presó (juliol de 1936-abril de 1937)». Actes de les III Jornades d'Estudis Locals. Edicions Ajuntament de Porreres, 2011, pàg. 179-199.
- GARÍ SALLERAS, Bartomeu i GARÍ BLANCH, Catalina Maria. «Causa 1.081/1.936. L'assassinat dels Marions». *Revista LLUM D'OLI*, núm. 128 (edició desembre de 2011), pàg. 14-16.
- GINARD FERÓN, David. «Les repressions de 1936-1939 a les Illes Balears. Una anàlisi comparativa».
- PAGÈS BLANCH, Pelai (dir.). *La Guerra Civil als Països Catalans*. València: Publicacions de la Universitat de València, 2007, pàg. 257-297.
- Aurora Picornell (1912-1937). De la història al símbol*. Palma: Documenta Balear, 2016.

MARCH BISBAL, Jaume; CERDÀ VIVES, Andreu i SALAS VIVES, Pere. *Pollença. La revolta contra la rebel·lió*, Documenta Balear, Palma, 2006.

JULIÀ, Santos (coor.). *Víctimas de la Guerra Civil*. Madrid: Historia Selección, 1999.

MARIMON RIUTORT, Antoni. «L'exili dels republicans de les illes Balears a Veneçuela». *L'exili republicà: Política i Cultura*. Actes de les Jornades d'Estudis Històrics, 2009. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2011, pàg. 111-126.

MESTRE MESTRE, Bartomeu. *¿La última palabra? Mallorca 1936-1939. Memorias de un soldado médico*, Palma: Editorial Bauzà, 1976.

MOLA VIDAL, Emilio. *Navarra 1936: De la Esperanza al Terror*. Madrid: Editorial Altaffaylla, 2003.

MOLINA FRANCO, Lucas. «Emilio Mola», *Historia de Iberia Vieja*, núm. 21, pàg. 26-31.

SUÁREZ SALVÀ, Manuel:

-*La presó de can Mir. Un exemple de la repressió feixista durant la Guerra Civil a Mallorca*.

Palma: Lleonard Muntaner, 2011. SUÁREZ SALVÀ, Manuel.

-*La historia silenciada. Calvià i Es Capdellà, 1936*. Palma: Lleonard Muntaner Editor, 2016.

SUÁREZ SALVÀ, Manuel (Cord.):

-*Les fosses de la repressió a Mallorca. Mapa de les Fosses comunes de Mallorca (1a part)*. Palma: Conselleria d'Afers Socials (Govern Balear) i Associació Memòria de Mallorca, 2011.

-*Les fosses de la repressió a Mallorca. Mapa de les Fosses comunes de Mallorca (2a part)*. Estudi inèdit. Palma: Conselleria d'Afers Socials (Govern Balear) i Associació Memòria de Mallorca, 2012.

Jaume Rosselló i Verger (1928-1993): per a l'art i la cultura de Porreres

JAUME ROSSELLÓ TOMÀS
LLÚCIA SALLERAS JULIÀ

Introducció

Jaume Rosselló i Verger va néixer al carrer de l'Almoïna de Porreres dia 16 de juliol de 1928. Era el petit de tres germans, fill del fuster primater, mestre Miquel Rosselló Juan *Güia* i d'Antònia Verger Roca *Cucuïna*, de Montuïri. La seva família era de classe mitjana, instruïda, religiosa i preocupada per les tradicions, amb inquietuds culturals i socials. Tot això el va marcar ja en la seva infància i durant tota la seva vida.

Començà anant a l'escola amb el pare Toribio Rosselló Nicolau, el qual li descobrí la Ciència i l'Humanisme, però fou el pare Joan Llaneras Julià de Sant Felip Neri de Porreres qui l'entusiasmà per la poesia, especialment de Costa i Llobera, iniciant-lo també en el món del teatre. De la mà de l'*hermano* Josep Bestard aprengué plàstica, fent i desfent betlems i carrosses.¹ L'any 1992, Jaume Rosselló ho explicava a la revista *Foganya*: «Dir Sant Felip era dir ca nostra, anar a Sant Felip era anar a ca nostra...²[...]Quins horabaixes passàvem allà! Com puc amb quatre ratlles contar o descriure tot aquell viure infantil, ple d'il·lusions i fantasies: curses de cavalls, assaltadors de camins, contraban, reis, màrtirs cristians... Tot un caramull d'idees creades pel que havíem llegit o sentit els darrers dies, bé de l'*hermano* Josep o del Pare Riera...»³ Posteriorment, el seu pas pel Seminari Diocesà li donà una formació que no estava a l'abast dels fills de famílies modestes.

Visqué la religió com a part important de la seva vida. Des de les seves vivències de la infantesa, passant pels bons records que tenia de Sant Felip, participà habitualment a les diferents manifestacions religioses del poble. Fou membre de la Confraria de la Santa Faç –de la mà del seu pare que n'era un dels fundadors–, va participar en el disseny dels primers fanals i en la decoració del pas de la Verònica, construint arbres i roques de cartró. «[...]repassant papers vells he vist que l'any que ve farà ni més ni menys que cinquanta anys que s'estrenaren els primers vestits en número de vuit i foren els fundadors: Bernat Bauçà (Xiscos), Ferran Silvar (Mena), Jaume Barceló (Montuïrer), Miquel Rosselló (Güia), Bartomeu Ferrando (metge Ferrando), Joan Servera (Mas), Antoni Sastre (Gener), Bartomeu Mesquida (Gerrer)... Així mateix es feren dos vestits de nin, un per a Gabriel Ferrando i un per a Jaume Rosselló, quan jo tenia 5 anys. Era l'any 1934... Les llances de faig i la creu de nord la feu mon pare».⁴

Bartomeu Tauler Valens, al suplement *En record i enyorança d'en Jaume Rosselló i Verger*, editat

¹ Programa d'actes del I centenari de l'Oratori de Sant Felip Neri. Comissió de Cultura Ajuntament de Porreres (1991).

² ROSSELLÓ, Jaume (1992): "Espipellant els anys II època núm. 10". *Foganya*, núm. 13 i 14, p. 49.

³ ROSSELLÓ, Jaume (1992): "Espipellant els anys II època núm. 11". *Foganya*, núm. 15, p. 21-22.

⁴ ROSSELLÓ, Jaume (1983): "Confraria de la Santa Faç". *Llum d'Oli* núm. 24, p. 9.

per la revista *Foganya*, definia el seu perfil d'home religiós: «Jaume havia rebut una formació religiosa tradicional, pròpia d'aquella època, però era ben conscient que calia evolucionar i cercar l'autenticitat i el bessó de l'Evangelí... Els comentaris de les Escenes de la Passió venien a expressar la seva fe, compromesa amb la realitat del poble, seguint el model de Jesús... I la tendra devoció a la Mare de Déu de Monti-sion restava al seu cor...» I és que la Mare de Déu de Monti-sion va ser font d'inspiració recurrent en la seva obra.

Es casà el mes d'octubre de 1960 amb Francisca Tomàs Melià Boterina, amb la qual tingué quatre fills (la filla petita morí als pocs dies d'haver nascut). Va fer de pagès, feina que compaginà durant un temps amb la tasca de recaptador d'impostos a l'Ajuntament de la Vila. Així i tot, sempre trobà temps per dedicar-se a la seva vertadera passió: l'art, la cultura i Porreres. «El contacte amb els batecs i amb l'ànima del poble, la llengua i la cultura de Mallorca, no foren sols per a ell motiu d'estudi i preocupació, sinó objecte d'un amor apassionat. Era un porrerenc de soca-rel.»⁵

Perseguint, com ell deia, “les seves quimeres”, va involucrar joves, grans, familiars, entitats i amics en la tasca de recuperació de tradicions i organització d'activitats per al poble. «Jaume Rosselló[...] va estar sempre preocupat per mantenir personalment una actitud de fidelitat a la tradició local i per alimentar-la en els altres[...]».⁶ «[...] Autèntic dinamitzador cultural, va dedicar gran part dels seus dies a la revitalització dels costums i tradicions del nostre poble, de forma sempre abnegada i desinteressada».⁷

Fou una persona que visqué per crear constantment, fent betlems, dissenyant carrosses o decorats, escrivint articles, gloses i poemes. També tingué la necessitat de pujar damunt els escenaris i mostrar la cara amable i divertida de la vida. Particulars, associacions i Ajuntament el tenien en compte quan necessitaven algú creatiu. Per donar sortida a les seves inquietuds, amb el grup de gent que participaven de les seves activitats, va fundar el Grup *Foganya*, del qual fou director fins a la seva mort.

La llengua per a Jaume Rosselló i Verger

«[...] Una altra de les passions que tenia l'autor era la llengua. Admirador i bon coneixedor de la poesia de Miquel Costa i Llobera, aquest autor mallorquí que amb la seva obra tant va influir en la creació de l'actual català literari... En aquest sentit, també eren tema de preocupació seva els canvis tan ràpids que es produïen en la llengua dels joves, les paraules i expressions que el jovent ja no usava, cosa que ell considerava un empobriment, una pèrdua més del nostre patrimoni cultural[...]»⁸

⁵ TAULER VALENS, Bartomeu (1993). “*Amb record i enyorança d'en Jaume Rosselló i Verger*”. Suplement de la Revista *Foganya*, sense numeració de pàgina.

⁶ MELIÀ GARÍ, Joan (1995): “Pròleg”. A: ROSSELLÓ I VERGER, Jaume. *Aglapint el Temps*. Edició de l'Ajuntament de Porreres, p. 8.

⁷ ROIG SALLERES, Josep (1995): “Salutació”. A: ROSSELLÓ I VERGER, Jaume. *Aglapint el Temps*. Edició de l'Ajuntament de Porreres, p. 5.

⁸ MELIÀ GARÍ, Joan (1995): “Pròleg”. A: ROSSELLÓ I VERGER, Jaume. *Aglapint el Temps*. Edició de l'Ajuntament de Porreres, p. 8.

POESIA

Els primers poemes que hem trobat a l'arxiu personal de Jaume Rosselló i Verger daten de 1945, els quals va escriure a l'edat de 17 anys. Però la seva obra va ser extensa i amb excepció dels poemes publicats a algunes revistes locals, la resta és inèdita. El recull de poemes que Miquel Rigo Sastre va elaborar com a treball de final de carrera el juny de 1979 i del qual es guarda una còpia a l'arxiu personal de Jaume Rosselló i Verger, mostra l'abast de la seva obra poètica. Entre els poemes dels primers anys, abundaven els de caire religiós i bucòlic. Amb el pas del temps varen anar derivant cap a altres temàtiques com l'amor a la terra, els costums del poble i aspectes essencials de la vida. I com a tema recurrent, la Mare de Déu de Montsió.

SOMNI DEL CEL

*Un vespre quan somiava,
somiava que era al cel,
i mon cor ja es trobava
dolç com a bresca de mel...⁹*

GLOSES

L'aportació a la cultura popular de les gloses que va fer Jaume Rosselló i Verger també és generosa i especialment personal. Les escrivia expressament per contar fets i vivències concretes de la gent que l'envoltava. Eren ben esperades les gloses que preparava pel sopar dels col·laboradors de les carrosses dels Reis o a dinars de quintos on en tenia preparada una per a cada un dels assistents. També va escriure gloses puntuals, de caire crític i irònic, que penjava com a part del decorat de falles i carrosses.

ANÈCDOTES DE PERSONATGES PORRERENCS

La preocupació perquè no s'oblidàs el temps passat, feu que anàs recollint anèctodes i fets de personatges populars porrerencs. Les històries del pare Andreu Miró (el Sr. Andreu *Ternal*) i Antoni Juan (Tio Toni *Crist*) foren publicades a títol pòstum per l'Ajuntament de Porreres l'any 1995 en el llibre *Aglapint el Temps*. No arribà a redactar res sobre Tià *Mianes*, tot i que al seu arxiu particular hi ha cinc fulls amb algunes notes que li devien haver de servir de recordatori per a publicacions posteriors.

PROGRAMES DE RÀDIO

Feu un programa a Porreres Ràdio on parlava d'altre temps, de les activitats que duia a terme, d'usos i costums que anaven desapareixent, així com d'algun tema d'actualitat que li era proper.¹⁰ Malauradament, no hem pogut trobar cap guió escrit ni cap enregistrament d'aquests programes i

⁹ ROSSELLÓ VERGER, Jaume (1945). Poema inèdit. Arxiu particular de Jaume Roselló i Verger.

¹⁰ BARCELÓ BAUÇÀ, Joan; OBRADOR ROMERO, Juan Pedro. Informació oral. Porreres, 24-IV-2017.

tampoc no sabem les dates exactes en què va fer aquesta col·laboració. Per altra banda, com a part de les activitats que realitzava amb el Grup Foganya, els diumenges es feia una lectura radiofònica d'alguna rondalla mallorquina.

COL·LABORADOR HABITUAL DE LA REVISTA *LLUM D'OLI*, PUBLICADA PER L'AGRUPACIÓ CULTURAL DE PORRERES

Fou col·laborador habitual de la revista *Llum d'Oli*, participant en la majoria de números des de la seva creació l'any 1978. Inicialment va escriure alguns articles d'opinió i, de manera esporàdica, hi publicà poesia.

En el *Llum d'Oli* de maig de 1982, va encetar una secció amb el nom *Espipellant els anys*, que l'acompanyaria fins a la seva mort, primer en aquesta revista i després a la revista *Foganya*. En paraules seves: «Si recordant se tornàs reviure i poguéssim recordar allò que volem tornar viure, i tant com les espipellades, procuraria, espipellar fets i eixides, que m'umplen el cor i l'ànima, esdeveniments i actes, que m'ompliren de satisfacció i goig. Espipellant els anys, però no té la finalitat de recrear-me, ni sols un poquet... Era la meva curolla quan vaig començar ja fa estona a espipellar per ací i per allà, retreure coses nostres, “mallorquines”, “porrerrenques”, i sobretot, contades d'una manera planera i senzilla, així com parlam la gent senzilla, la gent del carrer, sense cap classe de pretensió, millor dit amb l'única pretensió de salvar la nostra identitat, les nostres arrels, no sotmeses ni a polítics compromesos ni a administracions contaminades[...]».¹¹

LA REVISTA *FOGANYA*, PUBLICADA PEL GRUP FOGANYA

L'octubre de 1989 va néixer la revista *Foganya*, publicació d'informació i cultura del Grup Foganya, de la qual Jaume Rosselló i Verger en fou el director. Participava habitualment en l'editorial, amb la publicació de poesia, amb articles puntuals i en les seccions permanents *Treu cap treu maga*, *Porrerrens de primera* i *Espipellant els anys 2a època*. La revista *Foganya* acabà l'agost de 1993 amb el número 22-23.

La passió pel teatre

Al llarg de la seva vida va viure el teatre des de tots els vessants, com actor, decorador, guionista i director. De la mà del pare Joan Llaneras Julià, va participar en les representacions teatrals que s'organitzaven a Sant Felip Neri de Porreres tals com *Els Reis d'Orient* i *Els Pastorells*. Les primeres mostres que en tenim són dues fotografies del seu arxiu personal datades els anys 1941 i 1942. Sabem que des d'aquestes dates fins a principis dels anys seixanta va formar part d'altres obres, però no hem trobat evidències de les mateixes i els testimonis orals que ens podien informar ja són morts.

¹¹ ROSSELLÓ VERGER, Jaume (1991): “Espipellant els anys”. *Foganya* núm. 8, p. 14.

Posteriorment, tenim constància de la seva participació en diferents comèdies representades al poble per grups d'aficionats, la majoria dels quals formaven part de la Coral de Porreres.¹² Entre d'altres, va actuar a *La campana de la Almudaina* de Juan Palou i Coll (1961) i *Mestre Lau es taconer* de Josep Maria Tous i Maroto (1968).¹³ A finals dels anys 70, va col·laborar amb el grup de teatre *Pàssara* de l'Agrupació Cultural de Porreres, sota la direcció d'Esteve Ribas. Va realitzar l'escenografia de les obres *L'amo de Son Magraner* de Pere Capellà (1977), *Ca nostra* de Joan Mas (1978) i *Així és el món* de Martí Mayol (festes de Sant Roc),¹⁴ obres que es varen representar al Principal Cinema de Porreres i a altres pobles com Felanitx o Pollença.¹⁵

ELS INICIS DEL GRUP FOGANYA

L'any 1978 els integrants del Moto Club Monti-sion li varen proposar que dirigís una obra de teatre. Varen triar *Sa Padrina* de Joan Mas, representada els dies 11, 12 i 13 d'abril del mateix any al Principal Cinema de Porreres. Quan varen haver acabat, era tal l'eufòria dels actors, que es varen decidir que prest n'havien de representar una altra. Acabava de néixer un grup d'activitats culturals i artístiques anomenat *Grup Foganya*.¹⁶ La revista *Llum d'Oli* de juny de 1981, recollia el naixement d'aquesta nova entitat: «Per a l'art i la cultura de Porreres. El passat mes d'abril es va presentar a la vila un nou grup de teatre amb el nom de “Foganya”[...]».¹⁷

Segons Bernat Bordoy Sitjar –primer president d'aquesta associació i que formava part de la junta directiva del Moto Club Monti-sion– el nom que es va elegir provenia de la foganya que hi havia a la seu del Moto Club, al carrer Major núm. 26, on passaren moltes vetlades aprenent el text de *Sa Padrina*.¹⁸ Quan el grup va agafar identitat pròpia, els assajos passaren a fer-se baix l'escalfapanxes de can Jaume Rosselló i Verger, al carrer Cerdà núm. 14. Si es necessitava més espai, s'anava a *Cal Tio Crist*, al carrer den Veiet, núm. 26; a l'estiu, al pati de l'Escola Nova i alguna vegada a la portassa de can Joan dels Riquers o al *Centro* Parroquial els dies que tenien tancat. Per a la representació dels Reis el rector els deixava l'Església Parroquial.¹⁹

La primera obra de teatre que Jaume Rosselló i Verger va dirigir amb el Grup Foganya fou *Sa Pesta*, de Pere Capellà. La representaren els dies 24, 25 i 26 d'abril de 1981 al Principal Cinema de Porreres. Després d'aquesta, en vingueren moltes més, fins un total de 18 obres puntuals des de 1981 fins a 1992.

¹² XAMENA LLITERAS, Antònia (2013): “El teatre a Porreres”. A: DIVERSOS AUTORS. *Actes de les IV Jornades d'Estudis Locals*. Col·lecció Patrimoni de Porreres n. 13. Ajuntament de Porreres, p. 173.

¹³ GRIMALT ROSSELLÓ, Maria Antònia; OLIVER GARÍ, Jordi. Informació oral. Porreres, 19-IV-2017.

¹⁴ No consta l'any.

¹⁵ Arxiu de l'Agrupació Cultural de Porreres.

¹⁶ UNA DEL GRUP (1989): “Records amb delit”. *Foganya* núm. 0, p. 14. *Una del grup* era el pseudònim utilitzat per Antònia Rosselló Tomàs.

¹⁷ ANÒNIM (1981): “Per l'art i cultura de Porreres”. *Llum d'Oli* núm. 13, p. 4. Aquest text s'inclou en una pàgina d'informació local que no va signada.

¹⁸ BORDOY SITJAR, Bernat. Informació oral. Porreres, 19-IV-2017.

¹⁹ UNA DEL GRUP (1992): “Records amb delit”. *Foganya* núm. 16, p. 10.

OBRES PERIÒDIQUES

Altres obres que dirigí Jaume Rosselló i Verger foren representacions periòdiques del Grup Foganya que s'anaren repetint durant uns anys:

Adoració dels Tres Reis d'Orient, de Llorenç Moyà Gilabert de la Portella, representada dia 6 de gener de 1984, 1985, 1988, 1990, 1991 i 1992, a l'Església Parroquial; a excepció de l'any 1992, que es va representar a Sant Felip Neri, com a col·laboració en els actes del I centenari de l'Oratori de Sant Felip. «Després de 30 anys sense dur-se a terme aquesta tradicional escenificació popular,enguany el Grup Foganya tornà representar “Els Reis”, en una adaptació escènica de Llorenç Moyà Gilabert de la Portella... L'actuació del grup fou molt correcta i a un bon nivell, ben dirigida per Jaume Rosselló. Durant l'acte es va cantar La Sibil·la, actuant també la Coral de Porreres».²⁰

Representació d'Escenes de Passió, amb guió i direcció de Jaume Rosselló i Verger i amb la col·laboració de la Filharmònica Porrerenca i la Coral de Porreres, els anys 1988, 1989, 1990, 1992 i 1993 al Lloc Sagrat. L'any 1991 es va haver de suspendre a causa de la pluja. Per a Jaume Rosselló i Verger fou l'obra més significativa, perquè era del poble. La participació d'entitats, la implicació de l'Ajuntament, comerços col·laboradors i particulars que feien possible la seva viabilitat econòmica, el gran nombre d'actors, les especials condicions tècniques de llum i de so i l'expectació que es creava, feren de les *Escenes de Passió* al Lloc Sagrat un espectacle únic a Porreres.

Un geni de les carrosses

L'INICI DE LES CARROSSES: LA CRUZADA DE LA BONDAD

L'any 1966 el grup de catequistes de la Parròquia de Porreres varen organitzar un concurs de carrosses amb el nom de *La cruzada de la bondad*. Francisca Font, una de les responsables, va demanar a Jaume Roselló i Verger i al seu germà Toni si els podien ajudar amb el muntatge de la seva carrossa. Fou l'inici de les moltes que va crear en Jaume Rosselló i Verger i amb la qual varen guanyar el primer premi de la desfilada.²¹

LA CAVALCADA DELS REIS

Miquel Ballester Julià *Colometa* i la seva dona, Jerònia Gornals Servera *Molí d'Aigua*, durant uns anys repartiren paquets als nins i nines del seu barri –emulant la festa dels Reis que s'organitzava a Lluçmajor–, però canviant els camells per una vespa. Aquesta iniciativa particular fou l'inici de la Cavalcada dels Reis a Porreres. L'any 1975 demanaren a Jaume Rosselló i Verger si els podia ajudar amb la confecció d'una bolla del món per a una carrossa. A partir d'aquesta data, foren col·laboradors habituals a l'hora dur a terme la cavalcada porrerenca, potenciada des de l'Ajuntament pel regidor

²⁰ ANÒNIM (1984): “Representació de “L'adoració dels Tres Reis d'Orient”. *Llum d'Oli* núm. 26, p. 3. Aquest text s'inclou en una pàgina d'informació local que no va signada.

²¹ GRIMALT ROSSELLÓ, Maria Antònia. Informació oral. Porreres, 22-IV-2017.

Bartomeu Barceló Picornell *Porret*.²² Amb la constitució del Grup Foganya, aquesta va passar a ser una més de les activitats que realitzava l'entitat, baix la direcció de Jaume Rosselló i Verger, tasca que encara duen a terme avui en dia, realitzant tres carrosses anuals.

«El passat dia 5 de gener arribaren una vegada més els tres reis d'Orient des de la Carretera de Campos. La cavalcada, dirigida per l'infatigable i tenaç Jaume Rosselló i un bon equip de gent que any rere any fa possible la il·lusió de molts de nins i grans, recorregué els carrers Dusai[...]».²³

CARROSSES PER A LES FIRES I FESTES DE PRIMAVERA DE MANACOR, PER ALGUNES RUES I ALTRES

A partir de la Cavalcada dels Reis, Jaume Rosselló i Verger començà a idear tot un seguit de carrosses per presentar a diferents concursos, ajudat per un grapat de gent propera, familiars, amics, coneguts, alguns d'ells membres del Moto Club Montis-sion. L'any 1976 presentaren la primera carrossa a les Fires i Festes de Primavera de Manacor, amb el títol *Adéu Mallorca*. Guanyaren el primer premi. Aquest seria un dels molts reconeixements que rebrien en anys posteriors, ja constituïts com a Grup Foganya.

Segons Bartomeu Barceló Picornell *Porret*, una de les característiques dels muntatges de Jaume Rosselló i Verger era el realisme que volien transmetre. Explica que una vegada posaren peixos vius pescats a la Colònia de Sant Jordi per part de Joan de *Son Orell* i que ell mateix va anar a cercar garballons per les muntanyes d'Artà.

«El grup “Foganya” participà a la rua de Carnaval de Palma. Era la primera vegada que hi anava i el resultat no pogué ser millor: primer premi de carrosses. S'hi presentà una casa de bruixes i mals esperits. Jaume Rosselló aconseguí una realització espectacular i a la vegada prou realista, sortint del to que tenien la majoria de carrosses[...]».²⁴

Recuperant tradicions

Un dels anhels que tenia Jaume Rosselló i Verger era mantenir vives les tradicions de la nostra cultura. En paraules seves:

«[...]M'imagín una festa casolana, unes matances, uns balls de batre damunt l'era o de veremar o ran del cup enmig d'esportins i portadores. Qui sap sonar sona, qui sap ballar balla, qui sap gloses, qui coverbos, qui rondalles, qui a penyores, a bolles..., i tants i tants de jocs divertits i tant nostres com els més nostrats costums, més de mig robades o ofegades per tants d'anys d'opressió i prohibició... Si el poble és nostre poble, que n'estic segur; si les festes del nostre poble són les nostres festes, que en tenc ferma certa; si feim festa tots, que he de dir més![...]».²⁵

²² GORNALS SERVERA, Jerònima. Informació oral. Porreres, 22-IV-2017.

²³ ANÒNIM (1984): “Els Reis”. *Llum d'Oli*, núm. 26, p. 3. Aquest text s'inclou en una pàgina d'informació local que no va signada.

²⁴ ANÒNIM (1986): “Primer premi del Grup Foganya a sa rua de Ciutat”. *Llum d'Oli*, núm. 30, p. 12. Aquest text s'inclou en una pàgina d'informació local que no va signada.

²⁵ ROSELLÓ VERGER, Jaume (1979): “OPINIÓ... Unes Festes Populars”. *Llum d'Oli*, núm. 4, p. 3.

Amb el temps, aquest desig va anar agafant forma i baix l'aixopluc del Grup Foganya, va recuperar tradicions que recordava de la seva infància i que s'havien anat perdent, tal com la serrada de la Jaia Quaresma, que se celebrava al carrer de l'Almoina (a l'eixample popularment conegut com a placeta d'en Mago).²⁶

FOGUERONS I BENEÏDES DE SANT ANTONI

Com a part de les activitats programades pel Grup Foganya, l'any 1987 hi havia la de «ressucitar la Festa de Sant Antoni, participant activament en la venda de ximbombes, fent foguerons, etc.»²⁷ En anys posteriors, altres entitats del poble s'afegiren en l'organització dels foguerons i beneïdes.

EL JAI CARNAL I LA JAIA QUARESMA

L'any 1981, Jaume Rosselló i Verger va recuperar la festa del Jai Carnal i la Jaia Serrada, festa que abans es feia per simbolitzar que s'havia arribat a la meitat de la Quaresma. Aquesta escenificació es repetí cada any fins el 1993, any de la seva mort.

El *Llum d'Oli* de maig de 1982 se'n feia ressò amb la següent notícia:

«Per segona vegada després de la seva recuperació es feu a mitjan Corema la festa de la Jaia Serrada, que comprenia l'ajusticiament, mitjançant confessió i serrada en públic, de Sa Jaia, a més de l'esbutzament per part de l'al·lotgea del Jai Carnal, ja tombant a la part del vespre. Aquesta tradició –entre teatral, folklòrica i religiosa va ser recobrada, al seu dia per Jaume Rosselló (Güia) que cuidà de dur-la a terme amb el màxim de fidelitat. Enhorabona, un any més[...].»²⁸

LA CATARATA MUNDI

Una altra de les tradicions recuperades per Jaume Rosselló i Verger fou la *Catarata mundi*, cerimònia d'enterrament i torrada de sardines per a acomiadar la difunta, amb acompanyament musical.

«La Catarata Mundi, també coneguda com “enterro de sa sardina”, es fa el darrer dia de Carnaval, que al mateix temps és el primer dia de Quaresma. La Confecció de la Catarata és molt simple, consisteix en l'elaboració d'un baül per dur la sardina que representa el Carnaval. Aquest baül està fet d'una bastimenta de fustes envoltada de paper negre. Es forma una comitiva a la plaça de gent endolada per acompanyar en el seu darrer adéu a la sardina transportar-la amb un cercavila fins a la placeta de l'Escola Nova on hi ha preparat un fogueró per incinerar-hi el baül. Així com el foc consumeix la llenya, la gent prepara sardines, pa i vi que hi ha a una taula parada pel Grup Foganya. La festa continua fins que hi ha sardines i vi, o fins que els allà presents acaben les ganes de botar el fogueró i el sarau, donant per acabat el carnaval.»²⁹

El Grup Foganya va seguir celebrant la *Catarata Mundi* fins fa uns anys.

²⁶ SITJAR ESPLUGAS, Agnès. Informació oral. Porreres, 15-IV-2017.

²⁷ BARCELÓ MÁRQUEZ, G. (1987). “Grup Foganya, nova etapa”. *Llum d'Oli* núm. 33, p.14.

²⁸ ANÒNIM (1982): “Festa de Sa Jaia Serrada”. *Llum d'Oli* núm. 20, p. 5. Aquest text s'inclou en una pàgina d'informació local que no va signada.

²⁹ Suplement de la revista *Foganya* “Ationant el foc 1987-1993”. Sense numeració de pàgina.

CONCURS DE LLANTERNES DE MELÓ

Amb la finalitat de recobrar aquesta tradició, dia 23 de setembre de 1983

«per primera vegada s'organitzà un concurs de llanternes que constituí un vertader motiu d'alegria i bulla no només pels petits sinó també pels més grans... Al manco molts dels nostres nins tengueren l'ocasió de veure allò que en altre temps era tot un ritual en els darrers dies d'estiu pels carrers de la nostra vila... Hem de dir que a la desfilada hi participà el Dimoni de Porreres».³⁰

Aquesta activitat es va reprendre l'any 1988 amb el *I concurs de llanternes de meló*. L'any següent, la festa va anar creixent amb la col·laboració de la Filharmònica Porrerenca fent sonar les populars notes de la cançó “Es sereno ha mort un moix...”. El 1991 s'arribaren a presentar 70 concursants. Dia 19 de setembre de 1992 es va celebrar la cinquena i darrera edició.

LES MATANCES POPULARS

Per tal que quedàs constància de com es feien les matances antigament i de com es fan ara, dia 13 de gener de 1990, seguint la proposta de Jaume Rosselló i Verger, el Grup Foganya organitzà una festa popular de matances, en la qual participaren els al·lots de les escoles del poble, amics i simpatitzants.³¹ Aquesta activitat es va anar repetint durant una sèrie d'anys.

ELS DIMONIS

Trescant per Sant Felip va trobar un cap de dimoni que havia format part del vestuari d'*El Rei Herodes*, una de les moltes obres que s'havien representat amb els alumnes de l'escola de Sant Felip Neri: «El Rei Herodes era raptat de viu en viu a dins l'infern pel mateix dimoni gros... tot replet de flamarades amb uns olors entre encens i romaní que l'hermano Josep tirava damunt caliu perquè la fumarada fos més grossa[...]»³²

Jaume Rosselló i Verger explicava a una entrevista que li feren a la revista *Perlas y Cuevas* de Manacor, arran de la I trobada de dimonis que es va fer en aquesta localitat, que la cara del dimoni de Sant Felip, també conegut com a dimoni de Porreres, l'havia feta l'escultor Miquel Vadell a principis del segle xx, per encàrrec del Pare Llorenç Riera. Quan la va recuperar estava molt malmesa, però la va restaurar intentant ser fidel a l'original.³³ Amb aquest caparrot va participar a diferents activitats com són sortides de dimonis per les festes de Sant Roc de Porreres, foguerons de Sant Antoni i trobades de dimonis d'arreu de Mallorca a Manacor, Sa Pobla, Sant Llorenç, Muro, Son Servera i Alcúdia.

³⁰ ANÒNIM (1983). “Concurs de llanternes”. *Llum d'Oli*, núm. 25, p. 11. Aquest text s'inclou en una pàgina d'informació de l'Agrupació Cultural que no va signada.

³¹ BARCELÓ, G. (1989): “Vida del Grup Foganya”. *Foganya*, núm. 1, p.7.

³² ROSSELLÓ, JAUME (1980): “Ja he trobat el dimoni”. *Llum d'Oli*, núm. 8, p. 8.

³³ ANÒNIM (1984): “El dimoni a Manacor”. *Llum d'Oli*, núm. 26, p. 6. Aquest text s'inclou en una pàgina d'informació local que no va signada.

Altres activitats

CONFECCIÓ DE BETLEMS

La curolla per confeccionar betlems li venia de la seva infantesa. A casa dels seus pares era costum fer cada any un gran betlem amb la col·laboració de tota la família. La seva mare feia les casetes i els fassers manualment i tots hi aportaven creativitat.³⁴ De més gran, seguí muntant grans betlems a ca seva amb l'ajuda dels seus fills i la seva dona.

Durant les festes de Nadal de 1987 a 1991, elaborà un gran betlem a l'Església de l'Hospitalet de Porreres, obert a la gent del poble. Dia 26 de desembre de 1990 es va organitzar un quadre plàstic amb la col·laboració de la Coral de Porreres que representava un betlem, amb lectura de poemes nadalencs.

ACTIVITATS PER LES FESTES POPULAR (SANT ROC I SA FIRA)

Aprofitant l'avinentsa de les festes del poble, organitzà durant una sèrie d'anys jocs infantils tals com carreres de sacs, corregudes de joies, corregudes de cintes, cucanyes, etc. per entretenir els infants i a la vegada mostrar-los maneres de jugar diferents i tradicionals.

FALLES

No sabem quina influència va tenir a l'hora de confeccionar falles per a la Festa Pagesa o Sant Roc, però tenim testimoni gràfic de l'elaboració de fins a 7 falles entre els anys 1976 i 1988. La combinació de festa, binerbos i esperit reivindicatiu són els trets característics de totes elles.

Recordant la figura de Jaume Rosselló i Verger

Dia 31 de maig de 1993 moria Jaume Rosselló i Verger. El poble li va retre un homenatge a l'Església Parroquial on participaren la majoria de les entitats del poble. El *Llum d'Oli* l'acomiadava amb aquestes paraules:

«[...] no dubteu que serà tot el poble que haurà perdut una figura representativa de la cultura i societat porrerrenques; a moltes activitats hi faltarà la força d'aquell vent, la força d'aquell amic que tantes vegades ha duit a bon port somnis dels nins, joves i majors; la cavalcada dels reis no serà mai el mateix, i molt manco el sopar allà on en Jaume ens recordava a tots un per un; La Passió, obra gràcia d'en Jaume, la Jaia Serrada, també un record tret del fons de les memòries dels llibres més vells de la cultura mallorquina, i tantes altres activitats que ell estimava com si fossin seves, sense oblidar les seves col·laboracions a la nostra revista, ni tampoc el grup Foganya, fundador i director de les seves activitats».³⁵

El mes de juny de 1993 va sortir el *Foganya núm. 20-21*, el primer després de la seva mort,

³⁴ GRIMALT ROSSELLÓ, Maria Antònia. Informació oral. Porreres, 18-IV-2017.

³⁵ ANÒNIM (1993): "Jaume Rosselló 'Güia', figura representativa de la cultura i la seva societat porrerrenca". *Llum d'Oli* núm. 39, p. 16. Aquest text s'inclou en una pàgina d'informació local que no va signada.

encara contenia col·laboracions seves que havia deixat escrites. Amb aquest número va sortir el suplement *Amb record i enyorança d'en Jaume Rosselló i Verger que ens deixà el 31 de maig de 1993*. En aquest, el seu germà, Antoni Rosselló i Verger li dedicava les següents paraules:

«[...]Quantes vegades heu vist a un nin tirar una pedra dins l'aigua! Quan la pedra la toca, es van formant cercles que van creixent i fent-se més i més grossos mentre la pedra es va enfonsant i desapareixent. Així ha passat en el GRUP FOGANYA. En Jaume va esser la pedra que remogué les aigües dels cors juvenils fent que vibressin i s'encoratjassin, aconseguint fer tantes coses i abarçant tantes activitats, que el poble ha pogut fruir i seguirà, esper, fruit, mentre ell ha anat enfonsant-se fins desaparèixer».

Un any després, el Grup Foganya, per tal de retre homenatge a qui havia estat el seu fundador i director, organitzà les *Jornades teatrals Jaume Rosselló i Verger*, activitat que es va dur a terme fins l'any 2003, quan començaren les obres de l'Auditori Municipal. Des d'aleshores aquestes jornades no s'han tornat a posar en marxa.

Jaume Rosselló i Verger va viure i sentir com un poeta i va saber ser nin tota la vida. Així ho transmeten les seves paraules amb les quals volem acabar:

«Això era un rei que pelava faves. Que m'agradaria per un finestrell del castell haver-me entensat de puntes per no regirar la majestat i veure omplir el ribell de baves! Que m'agradaria fer serra-mamerra, esclafir de rialles, fer volar ocells mesclats amb ramells o també coloms amb fogons; encaçar l'ombra del cantó i la lluna que no va dir ni pruna i estar sempre enmig i en sentir el trepig de la gent major anar a un racó per no fer renou... Conillets amagau amagau! (el qui no es mou ja mai no el trobau!) que la llebre va pel camp de nit i dia... Figurins i bolles... I fer les concolles. Tot són coses de nins, temps d'innocència, temps de bondat que dóna alegria[...]».³⁶

Annex

ESPIPELLANT ELS ANYS, I ÈPOCA. A LA REVISTA *LLUM D'OLI*

- *Llum d'Oli* núm. 20, maig de 1982. Les meravelles de la senzilla història d'un poble que ningú ha escrit ni escriurà mai.
- *Llum d'Oli* núm. 21, agost de 1982. De Mn. Andreu Ternal, de toros, toreros i l'orquestrina *Dalmau Jazz*.
- *Llum d'Oli* núm. 22, novembre de 1982. Un bell record com a penyora al grup *Dalmau Jazz*. La vocació del poble per la música.
- *Llum d'Oli* núm. 23, gener de 1983. El futbol a Porreres i altres.
- *Llum d'Oli* núm. 24, juliol de 1983. Les curacions de la Padecera que curava de cremat, d'at-xipel·la, de mal bocí, de verí i d'altres malalties dolentes.

³⁶ ROSSELLÓ, Jaume (1987): "Espipellant els anys (XII)". *Llum d'Oli*, núm. 32, p. 13.

- *Llum d'Oli* núm. 25, novembre de 1983. La nostra deprimida i malmesa Verge Natura.
- *Llum d'Oli* núm. 26, febrer de 1984. On parl molt de matances.
- *Llum d'Oli* núm. 27, juny de 1984. Les reformes de la plaça.
- *Llum d'Oli* núm. 28, agost de 1984. Les festes de Sant Roc, com voldria que fossin i com han estat qualque vegada.
- *Llum d'Oli* núm. 29, maig de 1985. Adéu a un bon amic.
- *Llum d'Oli* núm. 30, abril de 1986. L'ofici de forner.
- *Llum d'Oli* núm. 31, juny de 1987. L'ofici de forner (II).
- *Llum d'Oli* núm. 32, agost de 1987. Crit per a la vida d'un poble.
- *Llum d'Oli* núm. 33, novembre de 1987. De la Filharmònica.
- *Llum d'Oli* núm. 34, març de 1988. L'ofici de llenyater: l'amo en Joan Trobat.
- *Llum d'Oli* núm. 35, agost de 1988. L'ofici de llenyater: l'amo en Joan Trobat (II).

ESPIPELLANT ELS ANYS, II ÈPOCA. A LA REVISTA *FOGANYA*

- *Foganya* núm. 0, octubre de 1989. Justificació de la II època. Recordant les llanternes de meló.
- *Foganya* núm. 1, desembre de 1989. Persones amb ressò dins el poble de Porreres: l'apotecari Prim (D. Guillem Mora).
- *Foganya* núm. 2, febrer de 1990. Temps de carrers de pedres i terra, amb bísties, guardes de cabres travessant els nostres carrers i places.
- *Foganya* núm. 3, juny de 1990. Serrada de la "Jaia Corema".
- *Foganya* núm. 4, agost de 1990. El grup d'Esplai.
- *Foganya* núm. 5 i 6, octubre de 1990. Un capfíco al safareig després de batre o aplegar el gra.
- *Foganya* núm. 7, gener de 1991. Record de les matances familiars.
- *Foganya* núm. 8, març de 1991. Les aigües abundoses d'altre temps.

- *Foganya* núm. 9, maig de 1991. Quan durant el mes de maig a l'escola es feia el mes de Maria.
- *Foganya* núm. 10 i 11, agost de 1991. Un costum perdut: prendre la fresca.
- *Foganya* núm. 12, octubre de 1991. Dedicat a les dones que amb el sac d'herba damunt el cap i xapeta en mà ajudaven a l'economia familiar.
- *Foganya* núm. 13 i 14, març de 1992. Records d'infantesa i adolescència: centenari de la fundació de Sant Felip.
- *Foganya* núm. 15, maig de 1992. Records d'infantesa i adolescència II: hores viscudes a Sant Felip Neri.
- *Foganya* núm. 16, juliol de 1992. Records d'infantesa i adolescència III: tercera espipellada envers del centenari de Sant Felip.
- *Foganya* núm. 17, setembre de 1992. Les festes de Sant Roc en temps passats.
- *Foganya* núm. 18, octubre de 1992. Les fires passades.
- *Foganya* núm. 19, maig de 1992. Espipellada per recordar la unió i reunió familiar que hi havia per les festes nadalenques.
- *Foganya* núm. 20 i 21, juny de 1993. Un temps hi havia... altre temps feien....

POEMES DE JAUME ROSELLÓ I VERGER A LA REVISTA *LLUM D'OLI*

- *Llum d'Oli* núm. 33, novembre de 1987. Torrent de Pareis.
- *Llum d'Oli* núm. 36, març de 1989. Pensament i desig.

POEMES DE JAUME ROSELLÓ I VERGER A LA REVISTA *FOGANYA*

- *Foganya* núm. 0, octubre de 1989. Al Grup Foganya, 3-XII-1987.
- *Foganya* núm. 3, juny de 1990. Primavera, abril 1959.
- *Foganya* núm. 5 i 6, octubre de 1990. Mon cor i ma guitarra, 29-III-56.

- *Foganya* núm. 7, gener de 1991. Recordant un 14 de gener.
- *Foganya* núm. 8, març de 1991. Goig i desig, març 1960.
- *Foganya* núm. 9, maig de 1991. El xiprer és mort.
- *Foganya* núm. 10 i 11, agost de 1991. Sant Roc ja s'acosta, 25-7-1957. Recordant en Sandalio, agost 1977.
- *Foganya* núm. 12, octubre de 1991. De tardor, octubre de 1991.
- *Foganya* núm. 13 i 14, març de 1992. Recordant la missa cinquantenari per la mort de D. Miquel Melià "Vicari Boterí", juny 1983.
- *Foganya* núm. 15, maig de 1992. Diada de Monti-sion, 1954.
- *Foganya* núm. 16, juliol de 1992. Divagant?, juny 1992.
- *Foganya* núm. 18, octubre de 1992. Retorn, 15-09-1992.
- *Foganya* núm. 19, maig de 1992. Nevada, 22-2-81. Himne a la tercera edat, 29-10-85.

OBRES DE TEATRE DIRIGIDES PER JAUME ROSSELLÓ I VERGER:

Amb el Moto Club Monti-sion:

- *Sa padrina*, de Joan Mas. Els dies 11, 12 i 13 d'abril de 1978 al Principal Cinema de Porreres.

Obres puntuals amb el Grup Foganya:

- *Sa pesta*, de Pere Capellà. Els dies 24, 25 i 26 d'abril de 1981 al Principal Cinema de Porreres.
- *Mestre Lau es taconer* de Josep M. Tous i Maroto. Dia 7 de novembre de 1981 a Son Mesquida i els dies 6, 7 i 8 de desembre del mateix any al Principal Cinema de Porreres. En aquesta obra, Jaume Rosselló, a més de dirigir-la feia el paper de Mestre Tomeu.
- *Necessito una infermera*, d'Assumpta González. Dia 14 d'agost de 1983 al Col·legi Públic de Porreres.
- *Molta feina i pocs doblers* de Joan Mas. Els dies 28 i 29 d'abril de 1984 al Centre Parroquial de Porreres.

- *El Rei Pepet* de Pere Capellà. Dia 18 d'agost de 1984 a l'Escola Nova.
- *El bosc de la Senyora Àvia* d'Alexandre Cuéllar. Els dies 13 i 14 d'abril de 1985 al Centre Parroquial. Aquesta obra fou repetida el diumenge 28 d'abril a petició del públic.³⁷
- *Sa madona du es maneig* de Pere Capellà. Dia 17 d'agost de 1985 a l'Escola Nova. En aquesta obra Jaume Rosselló i Verger també interpretava el personatge de Gaspar.
- *Tocats des boll* de Joan Mas. Els dies 25, 26 i 27 d'abril de 1986 al Principal Cinema.
- *Es nirvis de sa neboda* de Josep M. Tous i Maroto. Dia 17 d'agost de 1986 a la plaça de la Vila.
- *Jo seré el seu gendre* de Jaume Villanova i Torreblanca. Dia 16 d'agost de 1987 al pati de l'Escola Nova.
- *Ara plouen figues* de Joan Mas. Els dies 30, 31 d'octubre i 1 de novembre de 1987 al Principal Cinema de Porreres i dia 7 de desembre del mateix any a les festes de Son Mesquida.
- *Els condemnats* de Baltasar Porcel. Els dies 8, 9 i 10 d'abril de 1988 al Principal Cinema de Porreres. És una de les poques tragèdies que Jaume Rosselló Verger va dirigir.
- *El malalt imaginari* de Molière. Dia 12 d'agost de 1988 al pati de l'Escola Nova i els dies 24 i 25 de setembre del mateix any al Cine de Porreres.
- *Cavallet quan eres jove* de Joan Mas. Els dies 12, 13 i 14 de maig de 1989 al Cine de Porreres. Durant l'estiu del mateix any es va representar a Algaida, Pina i Es Llombards.
- *El metge a garrotades* de Molière, durant les festes de Sant Roc de 1989 al pati de l'Escola Nova.
- *Un senyor damunt un ruc* de Joan Mas. Els dies 23 i 24 de juny al Cine de Porreres i dia 11 d'agost del mateix any al Pati de l'Escola Nova.
- *Ai carai!* de Josep Maria Benet i Jornet. Dia 11 d'agost de 1991 al pati de l'Escola Nova i dia 8 de desembre de 1992 a Son Mesquida.
- *La deixa del geni grec*, poema èpic de Mn Costa i Llobera, amb guió de Jaume Rosselló i Verger. Els dies 22 i 23 d'Agost de 1992 a la Plaça de Toros de Porreres.

³⁷ ANÒNIM (1986): "Molt breu". *Llum d'Oli*, núm. 30, p. 4. Aquest text s'inclou en una pàgina d'informació local que no va signada.

Obres periòdiques amb el Grup Foganya:

- *Adoració dels Tres Reis d'Orient*, de Llorenç Moyà Gilabert de la Portella, representada dia 6 de gener de 1984, 1985, 1988, 1990, 1991 i 1992, a l'Església Parroquial a excepció de l'any 1992 que es va representar a Sant Felip Neri.
- *Representació d'Escenes de Passió*, amb guió i direcció de Jaume Rosselló i Verger i amb la col·laboració de la Filharmònica Porrerenca i la Coral de Porreres, els anys 1988 (29 actors, 13 escenes), 1989 (43 actors, 15 escenes), 1990 (62 actors, 17 escenes), 1992 (70 actors) i 1993 (la brusquina no va permetre l'actuació de la Filharmònica i la Coral) al Lloc Sagrat. L'any 1991 es va haver de suspendre a causa de la pluja.

CARROSSES IDEADES PER JAUME ROSSELLÓ I VERGER

- Carrosses per a la Cavalcada dels Reis de Porreres, 1975-1992.
- *Adéu Mallorca*, I premi de les Fires i Festes de Primavera de Manacor, 1976.
- *La deixa del geni grec*, de Mn Costa i Llobera, I premi de les Fires i Festes de Primavera Manacor, 1977.
- Carrossa amb motiu del 25è aniversari de la construcció de la Carretera de Montision dia 14 de gener de 1979.
- *Ramon Llull*, II premi de les Fires i Festes de Primavera de Manacor, 1979.
- *Les rondalles mallorquines*, IV premi de les Fires i Festes de Primavera de Manacor, 1980.
- *Ajudem a restaurar l'orgue*, 1982.
- *La balanguera*, VI premi de les Fires i Festes de Primavera de Manacor, 1984.
- *Nit de bruixes*, I premi a la Rua de Palma, participació a les Fires i Festes de Primavera de Manacor, 1986.
- *Mallorca encant de sirenes*, Rua de Palma, 1987.
- *Manacor mare de perles. Mallorca perla del Mediterrani*. I premi especial Fires i Festes de Primavera de Manacor, 1987.
- *Carnaval en mallorquí*. III premi a la rua de Felanitx i participació a la rua de Palma, 1988.
- *Conservem les aigües netes*, en commemoració del primer centenari de Porto Cristo. II premi especial Fires i Festes de Primavera de Manacor, 1988.

- *PAC d'urgències de Vilafranca*, participació a les rues de Porreres i Felanitx, 1989.
- *La relíquia*, participació a les Fires i Festes de Primavera de Manacor, 1989.
- *Per Porreres el PAC. Clac!*, participació a la rua de Porreres, 1991.
- *Tirant lo Blanc* en commemoració del seu centenari (idea de Francesca Servera Toledo), II premi a les Fires i Festes de Primavera de Manacor, 1991.
- *Carn a lloure*, participació a la rua de Porreres, 1992.
- *Filam prim com els polítics*, participació a la rua de Porreres, 1992.
- *Jardí encantat*, II premi a les Fires i Festes de Primavera de Manacor, 1992.
- *Volen, volen els ocells*, inspirada en un poema de Maria Antònia Salvà. Participació a les Fires i Festes de Primavera de Manacor, 1992.
- *Hospital el 1996? I mentrestant què...?* Participació a les Fires i Festes de Primavera de Manacor, 1992.
- *Semàfors a l'antiga*, participació a la rua de Porreres, 1993.
- *Mallorca preturística*, participació a les Fires i Festes de Primavera de Manacor, 1993. En aquesta carrossa Jaume Rosselló i Verger només va ajudar en el seu disseny però ja no la va poder veure, a causa del seu estat de salut.

Referències bibliogràfiques

ROSSELLÓ I VERGER, Jaume (1995). *Aglapint el temps*. Ajuntament de Porreres.

RIERA MASCARÓ, Llorenç; ROSSELLÓ LLITERAS, Joan (1992). *La Congregació de l'Oratori de Sant Felip Neri de Porreres*. Conselleria de Cultura, educació i esports del Govern Balear.

DIVERSOS AUTORS (2013). *Actes de les IV Jornades d'Estudis Locals*. Col·lecció Patrimoni de Porreres n. 13. Ajuntament de Porreres.

Revistes

Llum d'Oli (1978-1993). Revista de l'Agrupació Cultural de Porreres. Porreres.

Foganya (1989-1994). Revista d'informació i cultura del Grup Foganya. Porreres.

Altres fonts

Arxiu personal de Jaume Rosselló i Verger.

Arxiu de l'Agrupació Cultural de Porreres.

SASTRE RIGO, Miquel (1979). *Gloses d'en Jaume Rosselló Verger*. Treball inèdit.

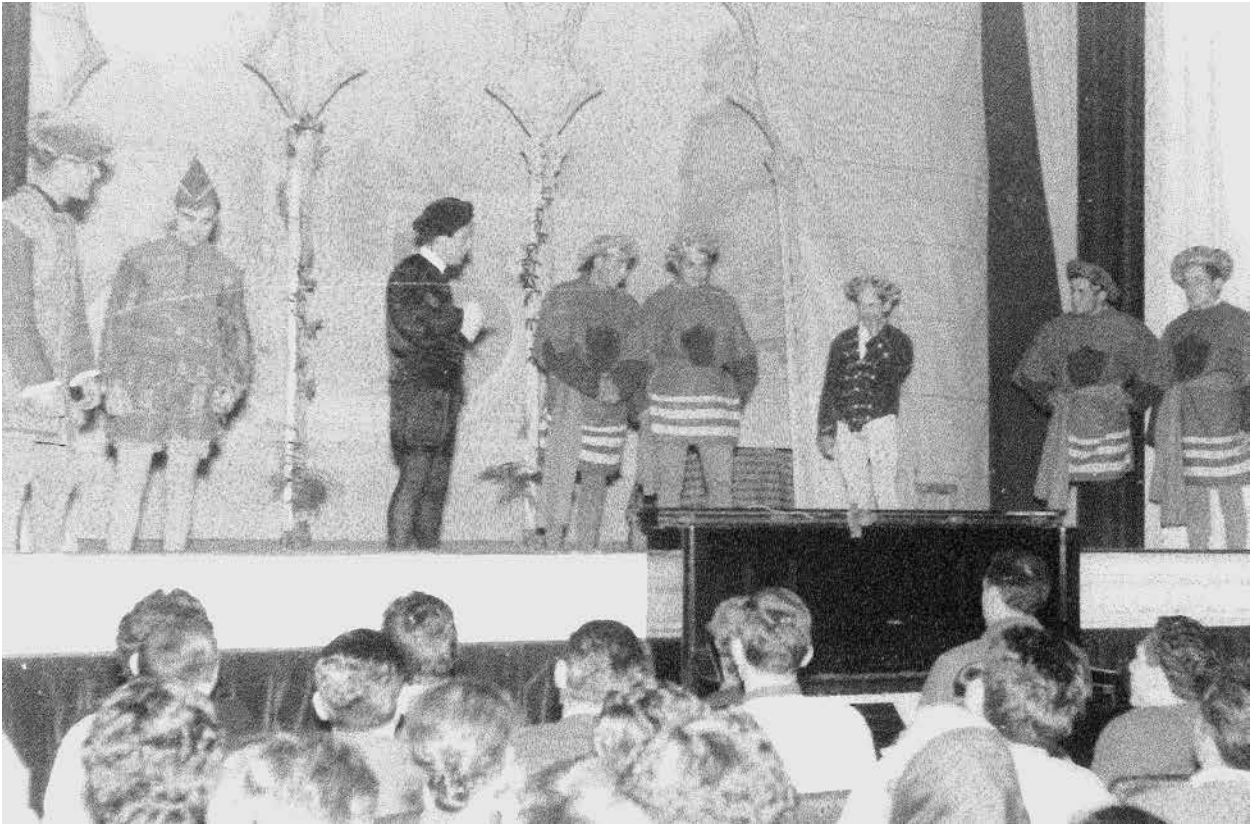
Informacions orals de Joan Barceló Bauçà, Bartomeu Barceló Picornell, Bernat Bordoy Sitjar, Jerònima Gornals Servera, Maria Antònia Grimalt Rosselló, Juan Pedro Obrador Romero i Agnès Sitjar Esplugas.

1. Jaume Rosselló i Verger a Sant Felip (1942)

2. Fotografia familiar (1947)

3. *La campana de l'Almudaina* (1964)

4. *Mestre Lau es tacorner* (1968)

MOTO CLUB MONTISSION - PORRERES

PRESENTA

SA PADRINA

de JOAN MAS

els dies 11, 12 i 13 d'Abril, a les 9 h.
en el PRINCIPAL CINEMA-PORRERES

REPARTIMENT

PADRINA.	. . .	Apolonia Grimalt Rosselló
PADRI	Antoni Bosch Noguera
CATALINA	Cati Rigo Sastre
JOAN	Miquel Barceló Ramonell
FASTET	Francesc Monserrat Vaquer
BEL	Antonia Rosselló Tomàs
MARGALIDA	Joana Oliver Llaneras
SEBASTIA	Jaume Rosselló Tomàs

DIRECCIO: Jaume Rosselló Verger

AFECTES DE LLUM - SONORITAT:

Antoni Bosch - Sebastià Mestre - Antoni Rigo

APUNTADOR: Rosa Bauçà

TRASPUNTS: Miquel Rigo

M.ª Antonia Trobat

AJUDANTS DE DECORATS:

Joan Bauçà - Bernat Bordoi - Sebastià Mora

VESTUARI: Tots

MAQUILLATJE: Elles

5. Cartell de Sa Padrina (1978)

GRUP FOGANYA
PORRERES

SOCI N.º.....

Classe Número / Honor

Nom Jaume

Llinatges Rosselló Verger

El President, B. Bordoi El Secretari, J. Verger

6. Carnet de soci del Grup Foganya

7. *Es nirvis de sa neboda* (1986)

8. *Adoració dels tres reis d'Orient* (1984)

9. *Escenes de la Passió* (1988)

10. *Carrossa La Cruzada de la Bondad* (1966)

11. Carrossa de la Cavalcada dels Reis (1976)

12. Els Reis (1986)

13. Carrossa La Deixa del Geni Grec. 1r premi a les Fires i Festes de Primavera de Manacor (1977)

14. Serrada de la Jaia Quaresma (1981)

15. *Catarata Mundi* (1991)

16. Concurs de llanternes de meló amb el dimoni de Porreres durant les festes de Sant Roc (1983)

La fossa de Porreres: la significació social de la seva obertura i l'evidència de la repressió franquista

MARIA ANTÒNIA FERNÁNDEZ PIZÀ

MATEU MORLÀ MOURE

L'exhumació de la fossa de Porreres el passat mes de novembre de 2016 ha suposat una important passa en la recuperació de la memòria històrica i per a la democràcia del nostre país. En aquesta primera fase d'exhumació s'han aconseguit recuperar de l'oblit 55 persones que foren víctimes de la repressió perpetrada pels colpistes durant la Guerra Civil (1936-1939) per tenir uns valors contraris als de l'autodenominat "Alçament Nacional". Foren empresonats, torturats i, finalment, enterrats dins una fossa comuna, negant-los qualsevol espai de record, perquè les seves idees ja no tenien cabuda dins el nou Estat que construïren en base al terror. Durant tota la dictadura franquista i els 40 anys de democràcia, aquesta història ha estat silenciada i marginada dels discursos històrics oficials, apostant per l'oblit de l'episodi més tràgic del nostre temps recent. No ha estat gairebé fins a l'entrada del nou segle que s'ha aconseguit l'obertura de les primeres fosses a l'Estat espanyol, alhora que s'han dignificat alguns espais de memòria, trencant així amb la imposició de l'oblit.

En aquest sentit, l'obertura de la fossa de Porreres s'emmarca dins el procés de la recuperació de la memòria històrica que té per objectiu conèixer d'una vegada per totes la història de la Guerra Civil sense mutilacions, evitant així la desmemòria imposada per l'Estat. Tractar la qüestió de l'oblit i la recuperació de la memòria és important per donar resposta a per què és necessari l'obertura d'una fossa i quina significació social pot tenir, atès que encara avui dia molta gent es demana per què s'han de remoure velles ferides del passat. Gaudir d'un lloc on recordar aquesta tràgica història ajuda a educar la societat en valors de pau, tolerància, respecte i diversitat i és clau per tenir un coneixement encertat del que va passar i, al mateix temps, pot evitar que es torni a produir cap fet similar.

Finalment, exposam que l'estudi de les evidències materials de la repressió franquista té com a objectiu principal la comprensió de les causes que originaren i suportaren dita violència, així com la seva maquinària legitimadora, d'oblit i aniquilació. Per tant, no tenim com a meta únicament la recollida de dades quantitatives i metodològiques, pel que a la violència feixista es refereix, sinó la interpretació i exposició d'aquestes, entenent-les com a mitjans per a la consecució d'un objectiu concret, la implantació del feixisme a Espanya. Alhora, pretenem indagar en les raons que conduïren a la política de l'oblit dels represaliats i a la monumentalització dels vencedors, tot atenent a les necessitats que tenim, com a societat, de conèixer i recuperar el nostre passat, dignificant als oblidats i excloent de la vida pública la monumentalització del genocidi.

EVIDÈNCIA DE LA REPRESSIÓ FRANQUISTA

Aproximació a l'escenari bèl·lic

La Guerra Civil Espanyola es desencadenà arran del fracàs del Cop d'Estat del 18 de juliol de l'any 1936, i s'inicià així una nova dialèctica armada. El control de l'esfera política, econòmica i social havia quedat fora de l'abast d'aquells que pretenien usurpar el poder amb les armes, de forma ràpida i contundent. S'obria un nou camí, lent però implacable: l'extermini, el terror i el genocidi com a forma d'imposar el control dins la societat, implantant i fent perdurar així unes idees rebutjades per la majoria de la població.¹

En aquesta direcció pretenem esclarir, o il·luminar almenys, la problemàtica del concepte de la violència. Queda clar que aquesta jugà un paper decisiu en la implantació del feixisme a Espanya, però com la definim? Que és? Qui l'executa? Sobre qui? Amb quins mitjans i amb quina finalitat? És aquesta aleatòria o, per contra, s'aplica quirúrgicament tenint unes finalitats i funcions concretes?

Juntament amb el concepte de la violència, s'analitza el paper que jugà la fossa de Porreres dins l'estratègia del genocidi.² Creiem que la violència no és quelcom anecdòtic o intranscendent, i les explicacions dels rancors, picabaralles, venjances, bogeries, etc. queden totalment invalidades per a afrontar l'explicació científica de les més de 114.200 persones (incloses les de Porreres) que seguien, a principis de 2016 a Espanya, tirades en fosses.

Tampoc considerem vàlid l'argument de l'equidistància dels dos bàndols,³ intentant naturalitzar la violència pròpia de l'esdeveniment bèl·lic, o bé responsabilitzant-ne als dos per igual. Entenem que sense l'existència d'individus intencionadament violents, iniciadors i procuradors d'aquesta, la violència no pot existir. A més, la violència del Cop d'Estat es convertí en conflicte (guerra) quan els consumidors d'aquesta violència, les víctimes, es negaren a quedar-se de mans creuades, generant resistències que permeteren tornar la violència patida, amb la voluntat de frenar-la. Cal entendre que «les ideologies que reclamen suportar resignadament la violència aliena solen reforçar o justificar la violència unidireccional, [...] el pacifisme real no consisteix en evitar la guerra per principi, sinó en imaginar i lluitar per condicions materials sota les quals la violència perd tota raó de ser».⁴

¹ Les eleccions de 1936 donaren la majoria a les forces republicanes, sense tenir el complet suport de la població anarquista. Així, la majoria de la població espanyola, tant anarquista com republicana, se situava en una oposició frontal a les polítiques de violència i extermini sostingudes i defensades pels sublevats, els quals estudiaven i establien vincles amb el model i les polítiques nazis per mitjà de membres com Gil-Robles.

² La RAE defineix el genocidi com l'extermini sistemàtic d'un grup humà per motius de raça, ètnia, religió, política o nacionalitat. Així, les més de 100.000 persones executades i tirades en cunetes de forma sistemàtica per motius polítics, com bé s'evidencia en els discursos de Mola, Obregón, Franco o Queipo de Llano, entre d'altres, evidencia la naturalesa d'aquest fet, obligant-nos a analitzar-lo i a definir-lo de manera inequívoca i irrefutable com a genocidi.

³ AREND, Hannah. (2003). *Eichmann en Jerusalén*. Lumen. Barcelona.

⁴ La creença de l'existència de dos únics bàndols a la Guerra Civil denota el desconeixement de les divergències entre republicans, socialistes, comunistes i anarquistes, que foren determinants en el transcurs de la guerra, pels enfrontaments interns, d'aquesta manera es romp el binarisme sublevats/republicans.

Així, entenem per una banda que el conflicte no hauria estat tal sense l'existència d'individus que, davant la seva negativa d'acceptar la democràcia, iniciaren una violència armada. D'aquesta manera, si bé l'objectiu principal de la violència d'un bàndol era ensorrar la democràcia i imposar una societat jeràrquica i dictatorial –amb la mort com a eina– el de l'altre era, precisament, frenar aquesta mateixa violència i imposició.⁵

En definitiva, consideram que l'assassinat i l'oblit de civils foren violències aplicades de manera premeditada i arbitrària fora del camp de batalla, sobre la nostra societat, trobant motivacions polítiques en la seva execució, fet que converteix els responsables en culpables de crims contra la humanitat. Alhora, aquests fets obliguen a les generacions actuals a descobrir, analitzar i jutjar històricament la veritat soterrada.

Aproximació al concepte «Violència»

El nostre article sorgeix de la consideració que el desconeixement, l'obstaculització o la no recuperació de les restes materials de la repressió feixista –com ara la fossa de Porreres– formen part de la violència que creà en el passat el Règim Franquista i que encara avui en dia es perpetua. Així, en un intent de respondre a aquesta violència que patim, defensam dues accions clau: la recuperació i la memòria.

És convenient definir primer dins el nostre marc d'estudi el terme *violència*. Seguint l'estol arqueològic deixat per Lull, Micó, Rihuete i Risch, consideram la violència com l'impediment de la lliure expressió de la voluntat aliena, posant en risc la integritat física de l'individu.⁶ Cal assenyalar que hi ha diversos tipus de violència, i el feixisme farà ús de tots ells. El principal tipus és la violència física, sobre la qual se sustenten totes les altres: psíquica, discursiva, simbòlica, econòmica, lingüística... Sense la violència física, sense el seu record o sense la possibilitat que aquesta pugui ser exercida, les altres violències no es mantenen. Així doncs, diem: una mirada o un insult poden ser obviats, però difícilment ho serà una bala al cap.

La violència, per definició, està lligada al concepte de poder. Doncs, segons la RAE, el poder es defineix com la possibilitat de modificar l'expressió de la voluntat aliena. Per tant, el poder troba un dels seus orígens en la possibilitat d'exercir violència. És a través d'aquesta possibilitat que el poder té la potestat d'organitzar, en gran mesura, la societat i, sobretot, la seva cultura i ideologia. Per tant, la major part del coneixement social s'imposa des del poder i de manera violenta, i no

⁵ Entenem que la violència de la Guerra Civil és responsabilitat directa d'aquells que s'aixecaren violentament contra el govern legítim donat que la violència a gran escala en el bàndol republicà sorgeix per tal de frenar el Cop d'Estat. A més, la violència en un conflicte no té raó de ser sense l'existència d'individus procuradors i originadors d'aquesta. La font de tota la violència del conflicte es troba en el bàndol sublevat i és que la violència republicana sorgeix de la resistència i la negativa d'acceptar una violència unidireccional, creant així el conflicte.

⁶ LULL, Vicent [et al.] (2006). "La investigación de la violencia: una aproximación desde la arqueología". *Revista Cypsela*. Núm. 2. P-87-108.

sorgeix de manera democràtica o autònoma. És a dir, és el poder qui dona forma i estructura la nostra societat, tant en el plànol material com ideològic.

Afirmam que el desconeixement sobre la repressió i els desapareguts pel feixisme –inclosos els de Porreres– és producte de la inculcació d'una ignorància o falsa consciència per part del poder que amaga o legitima una realitat violenta. Així, aquesta legitimització es recolza en la nostra ignorància, que és resultat d'una violència que patim com a individus i societat. Ara bé, aquesta violència que patim és fruit d'una violència encara major, la mateixa fossa. La fossa entesa com a zona d'extermini físic i ideològic de l'enemic, però també com a eina de deshumanització, d'oblit i d'ignorància i, per tant, d'adoctrinament. Per a entendre això ens demanam: Qui morí? Com? Per què?

Objectes de la violència

La major part de les víctimes en fosses foren homes d'entre 16 i 55 anys, de classe baixa o mitja i relacionats, d'una forma o altra, amb idearis contraris al feixisme. Tan sols un 4% de les víctimes foren dones. Aquest fet marca dos punts fonamentals en la lògica i l'enteniment de l'extermini: aquest no fou aleatori, donat que l'assassinat es concentrà en homes d'una franja d'edat, classe i ideologia determinades; i el gènere jugà un paper clau en l'aplicació de la violència.

Aquest desequilibri d'assassinats no assenyala, en cap cas, que les dones no patiren violència. Dins la lògica del patriarcat, i entenem que l'Espanya del 36-39 era una societat amb una clara jerarquia de gènere, les dones queden, en gran part, excloses dels enfrontaments bèl·lics, així com de la militància en partits polítics. Per una banda, se l'exclou a l'àmbit del treball domèstic i reproductiu, fora de sindicats o partits polítics. Per altra banda, la por que tenien els homes que les dones armades pogueren reclamar, després de la guerra, drets equivalents als d'ells, dugué a l'apartament d'aquestes del front de guerra.⁷

Aquests fets foren claus a l'hora de no considerar la majoria de les dones com a enemigues de guerra i les conduïen a patir una violència diferent, però cruel i repressora de totes formes (violacions, afaitats de cap, passejades en públic despullades i havent ingerit oli de ricí prèviament per a defecar-se a sobre...). El cos de la dona serà, doncs, objecte d'escenificació del terror, a través del càstig, la vexació i la violació. Potser el seu apartament del front de guerra sigui irònic, doncs el seu propi cos es convertí en escenari bèl·lic i el seu sexe, en trofeu de guerra.⁸

⁷ Els arguments sanitaris, d'ordre o eficiència pels quals s'expulsava la dona del front de guerra queden invalidats per les evidències històriques. El sexe en temps de conflicte ha estat consumit (sovint sense consentiment) pels guerrers de moltes èpoques i cultures (romans, senyors feudals, castellans al Nou Món, etc.), la violació o la prostitució son també eines utilitzades pels Estats per a atemorir les poblacions conquerides i «encoratjar» els seus soldats. Per tant, l'argument sanitari o d'ordre queda evidenciat com a fals. A més, l'eficiència de les dones en el camp de batalla queda constatat pel batalló femení de les "Bruixes de la Nit", a la mateixa Segona Guerra Mundial.

⁸ *Nuestros valientes legionarios y regulares han enseñado a los rojos lo que es ser hombre. De paso también a las mujeres de los rojos que ahora, por fin, han conocido a hombres de verdad y no castrados milicianos. Dar patadas y*

En el cas concret de Porreres, fossa excavada només en part, sembla que hi hauria entre el més d'un centenar de víctimes, cinc dones –aquestes dades queden per confirmar en una possible segona campanya d'excavació. A més, la majoria de les víctimes no pertanyen al municipi de Porreres, donat que per a facilitar la feina als botxins, a cada municipi s'assassinaven persones d'altres indrets. Aquest fet marca dos punts a assenyalar en la política del genocidi:

Per una banda, l'extermini no era quelcom caòtic o improvisat, sinó que s'observa una racionalització i gestió eficient del procés.⁹ Per exemple, la sistematització i regularitat de les fosses, disposades de manera geomètrica i amb les mateixes mides. També la decisió d'assassinar els individus de fora poble respon a una mesura racional, per tal d'evitar l'empatia natural que roman en els éssers humans, aquella que ens impedeix fer mal a persones conegudes. Així, s'aconseguí augmentar la quantitat d'assassinats, en el menor temps possible, tot evitant problemes de moralitat i psicologia als assassins.

Per altra banda, aquest mateix fet demostra que els assassins no eren psicòpates, sanguinaris o bojos, com tampoc ho fou el genocidi en si. Aquest esdeveniment resultà quelcom racional i eficient, fruit d'un pensament lògic d'homes racionals, intel·ligents i competents. De fet, com bé s'extreu del pensament de Hanna Arendt, pot ser el fet més greu de la fossa de Porreres és que els assassins no eres pervertits, sàdics o bojos, sinó que eren, terriblement i terroríficament, persones normals.

Deshumanització de les víctimes

La deshumanització i la prohibició del ritus funerari marcaren dos pilars claus en la liquidació tan física com ideològica dels repressaliats.

La major part dels assassinats ho foren sense cap judici i, en cas d'haver-n'hi algun, sense cap tipus de justícia real. A més, els civils eren assassinats com a criminals de guerra (en el millor dels casos: en els pitjors, morts per tortura o tirats vius en un avenc) i, en la majoria dels casos, les execucions no eren enregistrades. Aquesta falta de regularització tenia diversos objectius: naturalitzar la violència, com si fos espontània i pròpia de la societat (característica pròpia de tots els feixismes), deshumanitzar als assassinats (per a facilitar la feina als botxins) i condemnar la seva memòria i dol (per a matar les seves idees).

Un dels exemples més clars d'aquesta liquidació sistemàtica i deshumanitzada la podem trobar en les paraules de Queipo de Llano, el 23 de juliol a la ràdio de Sevilla, on instigava a actuar de la següent manera als grups civils afins als sublevats contra tota persona demòcrata o revolucionària:

berrear no las salvará. rad. Tinent Queipo de Llano, 23 de juliol de 1936, Radio de Sevilla.

⁹ MONTERO, Juan [et al.] (2017). "Aterrados, sacados y (des)enterrados: una mirada arqueológica a los paisajes del terror caliente de 1936 en tierras de Castilla." *Revista Otarq*. Vol. 2. P-183-204.

«Yo os autorizo a matar como a un perro a cualquiera que se atreva a ejercer coacción contra vosotros; que si lo hiciéreis quedarais exentos de toda responsabilidad. Por ello faculto a todos los ciudadanos a que, cuando se tropiecen con uno de estos sujetos, lo callen de un tiro. O me lo traigan a mí, que yo se lo pegaré».¹⁰

Cal assenyalar que Falange Española –partit vigent i present encara a les eleccions espanyoles– jugà un paper clau en l'execució massiva de civils a Espanya. L'abocament dels seus cossos com a simple brossa, així com la prohibició del dol, senyalització o record dels seus llocs d'enterrament denotà una voluntat clara: la d'excloure'ls de la nostra societat o, directament, de la humanitat.

Motius de la violència

Les persones represaliades foren assassinades per les seves idees. Els sectors més poderosos de la societat, com ara l'Església, els grans terratinents, l'alta burgesia i un sector important de l'exèrcit no estaven disposats a acceptar els resultats democràtics que, de mica en mica, llimaven els seus privilegis, milloraven les condicions de vida de la majoria de la població i permetien tímids avanços per a les dones, les quals es trobaven en situació d'exclusió.

Així, Antonio Obregón, líder de Falange, i Emilio Mola, organitzador del cop d'estat del 36, deixen clara la voluntat de la liquidació de la població contrària al pensament conservador. En aquesta direcció, Obregón parlava d'aquelles persones contràries a l'aixecament dels sublevats com: «tumores a exterminar de una sociedad sana, de gente limpia, de orden y educada» i Mola seguia amb «hay que sembrar el terror... hay que dejar la sensación de dominio eliminando sin escrúpulos ni vacilación a todos los que no piensen como nosotros».¹¹

Tenim, doncs, dues raons principals que sustentaren el genocidi:

Per una banda, la consecució de l'ideari biològic, fortament arrelat dins el nacional-socialisme alemany, però també present en els altres feixismes europeus. És a dir, la voluntat de crear una comunitat nacional homogènia, rebutjant la lluita de classes i l'internacionalisme, una nació orgànica que es basava en el social-darwinisme, en la jerarquia piramidal, autoritària i totalitària, on l'esperit nacional exclouïa de la nació i de la humanitat a aquells individus que no compartien l'ideari feixista. Per tant, totes aquelles persones que s'oposen al feixisme són considerades tumors, malformacions, malalties... és a dir, són deshumanitzades i excloses (liquidades) pel fet d'oposar-se a aquesta ideologia.

¹⁰ GARI SALLERAS, Bartomeu. *La repressió a Mallorca durant la Guerra Civil espanyola (1936-1939): Memòria d'una coerció planificada*. (Memòria d'investigació).

¹¹ GARI SALLERAS, Bartomeu. *La repressió a Mallorca durant la Guerra Civil espanyola (1936-1939): Memòria d'una coerció planificada*. (Memòria d'investigació).

Per altra banda, la segona raó podria bé trobar el seu origen en manuals de guerra i poder com ara els de Von Clausewitz¹² o Maquiavel.¹³ Aquí trobarem la guerra exposada com la simple política, duta a terme per altres mitjans, on la violència i el terror, juntament amb el genocidi,¹⁴ són considerades simples eines, legítimament utilitzables, per a l'obtenció i conservació del poder.

Creiem oportú concloure aquest apartat recalcant que l'enteniment i la recerca de la racionalitat d'un procés d'extermini no implica, en cap cas, la seva legitimització. En aquesta direcció, considerem més adequades que mai les paraules de F. Gallego quan diu «si no desentrañamos la lógica de la barbarie, si no somos capaces de superar el impacto anestésico del terror, lo que fue un proyecto, a la vez razonable y abyecto, para organizar el capitalismo europeo en nuestra época quedará en silencio».¹⁵

Formes de la violència

Si bé la violència pot semblar quelcom inesperat i impredecible, carent de raó i lògica, la seva aplicació es presenta com a plenament premeditada i orientada cap a objectius concrets.

Cal dir que la mort no atura la violència. Un cos mort pot servir per a crear terror, humiliar els familiars i captius, impedir el seu record i justificar així la barbàrie. Alhora, permet crear una falsa consciència del passat, ignorant-lo, evadint així la justícia. D'aquesta forma, els cossos sense vida dels represaliats poden seguir essent violentats (de fet, ho segueixen essent a dia d'avui), com a peces de l'engranatge de la repressió i legitimització feixista.

En aquesta direcció, considerem que la fossa de Porreres és la construcció arquitectònica; els cossos dels assassinats, l'objecte de terror i el seu conjunt, l'escenificació de la violència i del terror feixista. El terrorisme d'Estat, eina de comunicació durant el Règim Franquista, troba el seu màxim exponent en les fosses d'arreu d'Espanya.

Un exemple d'aquesta violència el trobam en el discurs de Nadal del rei de l'any 2016. En el minut 11,55 podem escoltar. «No hay sitio para fracturas o divisiones internas... Que nadie agite viejos rencores o abra heridas cerradas». Referint-se, suposadament, als assassinats pel Franquisme. Així, des del càrrec amb més poder i violència de l'Estat, cap de l'exèrcit, es genera un discurs que crea una falsa consciència, la creença que les ferides estan tancades, ignorant que la violència

¹² VON CLAUSEWITZ, Karl. (1984). *De la guerra*. Labor. Barcelona.

¹³ MAQUIAVELO, Nicolás. (2010). *El Príncipe*. Alianza. Barcelona.

¹⁴ Si algo enseña la historia, es que no hay mejor manera de justificar relaciones basadas en la violencia, para hacerlas parecer éticas, que darles un nuevo marco en el lenguaje de la deuda, sobre todo porque inmediatamente hace parecer que es la víctima la que ha hecho algo mal. Los mafiosos comprenden perfectamente esto. También los comandantes de los ejércitos invasores. Durante miles de años los violentos han sabido convencer a sus víctimas de que les deben algo. Como mínimo, que «les deben sus vidas», por no haberlos matado. (GREABER 2014, 12).

¹⁵ GALLEGO, Ferrán. (2006). *De Munich a Auschwitz*. Debolsillo. Barcelona.

del Règim segueix fent mal i violentant avui en dia. Aquesta és una mostra de com la voluntat d'oblidar el passat, de desconèixer-lo, o normalitzar i ignorar la violència patida, es converteix en un intent de feixistitzar-nos com a societat o, si més no, d'evitar que com a tal, condemnem el feixisme sofert, doncs la ignorància del passat forja les cadenes del present.

La nostra societat, paradigma de la violència normalitzada i d'una societat violentada

Com s'explica que en un estat suposadament democràtic es permeti l'exaltació del feixisme, la fundació Francisco Franco o la presentació de Falange Española a les eleccions? Amb aquest precedent, amb quina legitimitat prohibim l'exaltació d'altres terrorismes o la participació a les eleccions de grups amb ideologies contràries als principis democràtics i als drets humans? Quines són les causes per les quals es permet una violència i se'n condemna una altra? En quin sentit podem dir que hem arribat a l'edat adulta, mentre seguim bramant entre els barrots d'un bressol construït pel feixisme, les potes del qual s'engronsen sobre milers d'assassinats soterrats en fosses?

En paraules d'Etxebarria, «la sociología del franquismo llega hasta nuestros días. El éxito del franquismo es haberse perpetuado, en algunas formas, actitudes o maneras, hasta nuestros días. Y ello alcanza a unos más que a otros, naturalmente».¹⁶ És a dir, com a societat hem heretat formes de pensament i relacions pròpies del nostre passat més immediat, en les quals el franquisme va jugar un paper determinant. Aquesta, juntament amb l'oposició d'alguns sectors polítics i socials, és una de les raons per les quals hem normalitzat una violència i n'hem condemnat una altra. I, com a conseqüència, som incapaços d'horriritzar-nos davant el fet que Espanya és, després de Cambodja, el país del món amb més desapareguts.

SIGNIFICACIÓ SOCIAL DE L'OBERTURA DE LA FOSSA

La institucionalització de l'oblit

La repressió que es va donar durant la Guerra Civil espanyola (1936-1939) és una història que no interessava a l'estat franquista i que incomodà la posterior democràcia espanyola, fet pel qual es decidí mutilar la història i negar la memòria de les víctimes. Al mateix temps que la pròpia història de la Guerra Civil sovint ha mantingut els mateixos discursos històrics elaborats pel propi franquisme, oferint una visió parcial, tergiversada i que necessita urgentment d'una revisió. I és que, malauradament, la història tendeix a ser dominada pels grups de poder que són els que elaboren els discursos històrics oficials, és per això que fins que no sorgeixen veus discordants pròpies de la democràcia, no es trenca amb els discursos tradicionals. D'aquesta manera, és prou

¹⁶ ETXEBARRIA, Francisco (2016). Entrevista per Isabel Camacho. Recuperada de [HTTP://CTXT.ES/ES/20160420/POLITICA/5495/MEMORIA-HISTORICA-FOSAS-EXHUMACIONES-FRANQUISMO-REPRESION-LASA-ZABALA-GAL-PSOE-FELIPE-GONZALEZ.HTM](http://ctxt.es/ES/20160420/POLITICA/5495/MEMORIA-HISTORICA-FOSAS-EXHUMACIONES-FRANQUISMO-REPRESION-LASA-ZABALA-GAL-PSOE-FELIPE-GONZALEZ.HTM)

important repassar quina ha estat la gestió de la memòria de l'Estat espanyol des del franquisme, la transició i fins arribar a la l'estat democràtic actual.

La dictadura franquista va construir un únic discurs històric basat amb la divisió de la població, entre els guanyadors i els perdedors, entre els salvadors i els rojos que anaven a dur Espanya cap el desastre, per tal de legitimar l'alçament. La criminalització dels rojos és precisament on es recolza la legitimació de la sublevació militar, la violència i la guerra. El franquisme és fruit d'un cop d'estat fracassat que provocà una guerra civil que es perllongà tres anys i que causà la mort i la repressió de milers de persones. El nou estat franquista se sustentava sobre milers de víctimes civils i sobre una ferotge guerra, per això, la dictadura procurà estendre ràpidament la seva visió parcial dels fets basada en el silenci i l'oblit, mantinguda almanco durant quaranta anys, sense que ningú la pogués rebatre i que acabà sent assumida per bona part de la població espanyola.

Durant els anys que va durar la dictadura, les famílies van haver de callar, sense saber què havia passat als seus familiars –només sabien que se'ls havien endut un dia de casa uns falangistes i que mai més havien tornar. No tenien cap lloc on portar-los flors el dia dels morts, ni on poder ser recordats, mentre eren criminalitzats. Precisament, en enterrar-los el que pretenien era esborrar-los de la societat, a ells i a les seves idees, alhora que servien d'exemple per aquells que es mostressin desobedients i contraris a l'«alçament nacional». Per tant, ficar-los dins una fossa era una manera d'eliminar-los de la societat, aquestes persones i les seves idees ja no tenien cabuda dins el nou règim i, precisament, en enterrar-los en algun indret on ningú sabés on eren i sense deixar-ne cap rastre, el que se cercava era negar-los un espai de record.

Arribat el procés de la transició democràtica, el 1977 s'aprovava la Llei d'Amnistia que exculpa als franquistes, no reconeix cap víctima i entorpeix qualsevol investigació relacionada amb les violacions dels drets humans comesos durant el franquisme, com les desaparicions forçades, tortures i execucions sumàries. Mentre, el discurs històric segueix apostant pel silenci i l'oblit. Respecte a la llei d'amnistia de 1977, la Comissió de Drets Humans de la ONU en reiterades ocasions ha sol·licitat la seva derogació, alhora que es va mostrar preocupada per les deficiències d'Espanya en la recerca de persones desaparegudes denunciant que es deixi a càrrec de la iniciativa dels familiars i no de l'Estat.¹⁷ Fet que demostra la falta d'implicació política en voler investigar i donar a conèixer el que amaga la història del cop d'estat, la posterior guerra i la dictadura franquista.

El silenci institucional perdurarà fins arribar als nostres dies. Amb l'arribada de la feble i tendre democràcia espanyola, mai es trobà el moment oportú per capgirar el discurs franquista, sinó que se seguí sense apostar pel reconeixement i la dignificació de les víctimes, mentre perdurava l'obstaculització de les investigacions i la judicialització pels crims contra la humanitat comesos pel franquisme. Els dirigents es mostraven més preocupats en assentar la transició democràtica a la seva manera, que no pas

¹⁷ AMNISTÍA INTERNACIONAL. (2015). *Informe para el Comité de Derechos Humanos de las Naciones Unidas*.

en passar contes amb el passat, perquè, d'aquesta manera, poguessin desviar la premeditada Transició.

L'altre fet amb el qual es pot entendre la continuïtat del discurs franquista és que a l'Estat espanyol mai no s'ha acabat de rompre amb el propi franquisme, sinó que membres destacats del franquisme foren qui conduïren la Transició, ocupant càrrecs destacats i seguint presents dins la societat espanyola a través de partits polítics i fundacions. És precisament durant els anys posteriors –i un cop assentada la democràcia– que s'ha criticat durament la gestió de la memòria i de les víctimes durant la Transició, ja que per molts era el moment idoni per mirar d'enfrontar-se amb el passat i acabar amb el malson que patien les famílies dels desapareguts, retre justícia amb les víctimes i la història i donar una visió més completa del que fou la guerra per poder encaminar la nova democràcia.

No serà fins l'any 2000 que s'obrí la primera fossa de l'Estat espanyol, a Priaranza del Bierzo, i al 2014 la primera de Mallorca, la de Sant Joan. Al 2007 s'aprovava la primera Llei 52/2007 de Memòria Històrica d'àmbit estatal, tímida i insuficient, de la qual amb motiu de la crisi econòmica s'han retallat els fons econòmics destinats a la recuperació de la memòria i a la dignificació de les víctimes del franquisme. És, doncs, a nivell autonòmic i no estatal que s'està promovent la recuperació de la memòria històrica. Gràcies al suport parlamentari i a les incansables reivindicacions socials, el juny s'aprovava la Llei 10/2016 de Fosses de les Illes Balears que fa una aposta decidida per recuperar i dignificar aquelles persones que encara estan sota terra, víctimes de les desaparicions forçoses. És precisament gràcies a aquesta llei que s'ha pogut obrir la fossa de Porreres.

Sense cap dubte, aquestes fites han estat possible gràcies a la feina i la pressió de les associacions de memòria constituïdes arreu de l'estat –en el nostre cas l'Associació de Memòria de Mallorca– junt amb el suport d'historiadors compromesos que, cansats de la falta de voluntat i compromís polític per acabar amb el silenci institucional, decidiren emprendre investigacions que poguessin donar llum a la història de la Guerra Civil. Cal tenir en compte també el canvi generacional que s'ha produït, els nets han perdut la por a investigar, ja que no han estat sotmesos a la dominació ideològica del règim i es mostren disposats i desitjosos d'esclarir la veritat. Aquesta recerca de la veritat, trenca amb el silenci i l'oblit imposats i aporta noves dades a l'hora de conèixer com va ser la guerra i la repressió derivada de l'alçament. Ara bé, en cap cas el dret de conèixer de la societat i de les víctimes hauria d'esgrimir de responsabilitats penals als culpables d'haver comès crims contra la humanitat o crims de guerra, ans al contrari, descobrir la veritat hauria d'ajudar a la judicialització d'aquets crims.

Si tenim en compte que la salut democràtica d'un país es pot mesurar pel coneixement que la població té sobre el seu passat recent més traumàtic, és significatiu que Espanya sigui el segon país del món amb més nombre de desaparicions forçoses segons Amnistia Internacional i que només haguem recuperat un mínuscul percentatge després de 80 anys.¹⁸ Com també ho és el fet que l'únic

¹⁸ *IBIDEM*

jutge de l'Audiència Nacional, Baltasar Garzón, que s'ha declarat competent per investigar els crims contra la humanitat comesos pel franquisme fos cessat el 2010 dels seus càrrecs i que, a dia d'avui l'única causa judicial en curs que investiga aquests crims sigui a l'Argentina.

L'Estat espanyol no només defuig del seu deure d'investigar crims de guerra i crims contra la humanitat, sinó que, a més, entorpeix les investigacions judicials que s'estan duent a terme als jutjats d'Argentina. Fins i tot, s'oposa a l'extradició de sospitosos d'haver comès tals crims per a què compareguin davant la justícia. Fet que demostra no sols l'incompliment del dret internacional per part d'Espanya, sinó també la seva negativa a investigar els crims comesos durant la Guerra Civil i el franquisme o la seva aposta per l'oblit i el silenci; a més, deixa al descobert el manteniment de la impunitat i inclús la protecció dels instigadors d'aquests crims. Tal i com ho entén Amnistia Internacional, és previsible que després de tants anys d'arxivament sistemàtic, se segueixi amb la mateixa tendència que s'ha seguit fins ara, la de la manca d'investigació i judicialització dels fets. És per aquest motiu i atenent a la dinàmica seguida per part de l'Estat espanyol i la seva justícia, que sota els criteris de les violacions dels drets humans internacionals, siguin altres països els que encapçalin la investigació judicial dels crims.¹⁹

Cal dir que aquesta Llei balear de fosses és pionera a l'Estat espanyol, només el País Basc, Catalunya i Andalusia gaudeixen de lleis similars. No obstant això, l'Estat espanyol aposta per l'oblit, ho podem veure quan analitzam els discursos que mantenen els cap de l'Estat o el president del govern,²⁰ o comprovant la manca de compromís dels òrgans judicials de l'Estat en investigar i resoldre els crims, i la falta de voluntat per part de l'Estat en recuperar i dignificar les víctimes de la repressió i la guerra. Com a societat suposadament democràtica tenim el dret i també el deure de conèixer la nostra història i la veritat del nostre passat més tràgic, és per això que és tan important fer arribar i socialitzar tota la veritat coneguda entorn aquest episodi fruit de les investigacions històriques.

Com va dir Margalida Capellà (diputada de MÉS): «no haurem acabat d'obrir una fossa fins que l'església catòlica, els militars i la fiscalia no les visitin, es condemni el franquisme i hi hagi una voluntat política i institucional de donar a conèixer la història i jutjar aquets crims».²¹ Per la seva banda, Bernanos així ho advertia ja el 1937: «Una vegada desmobilitzades les classes, dissolts els partits i retornats als seus països els italians, alemanys i marroquins, els generals començaran a tremolar, perquè Espanya començarà a contar els seus morts. Aquesta tasca ens incumbeix,

¹⁹ AMNISTIA INTERNACIONAL. (2012). *Casos abiertos, heridas cerradas. El desamparo de las víctimas de la Guerra Civil y el franquismo en España*.

²⁰ Ens referim al discurs de Nadal de 2016 del rei Felip VI i a les declaracions de Mariano Rajoy al programa Salvados de La Sexta de 2015 quan va dir que no tenia constància que milers de nets no sabessin on estaven enterrats els seus avis, i que en cas que això fos així, no creia que el govern pogués fer res per resoldre-ho i que en qualsevol cas s'havia de mirar cap al futur i deixar enrere el passat.

²¹ Discurs pronunciat el 5 de gener de 2017 a l'acte d'homenatge a les roges del Molinar a Porreres.

ningú espera que els soldats beneixin els cementiris. Llavors veurem com els grans generals ens demanen humilment la seva part d'oblit».²²

La significació social de la seva obertura

L'obertura d'una fossa és una importantíssima eina científica per recuperar la història que roman soterrada i un excel·lent instrument pedagògic a partir del qual es pot donar a conèixer la repressió, a més d'un necessari exercici de recuperació de la memòria i un pas clau per al tancament del dol de les famílies.

L'exhumació de Porreres ha permès recuperar la memòria d'aquestes persones, alhora que la repressió quedava al descobert. Els cossos de les víctimes són el testimoni que evidencia la violència amb la qual foren assassinats, és la prova tangible del terrorisme d'estat perpetrat pel franquisme i derivat de la sublevació militar. Cada cop que s'obri una fossa sembla com si es destapés una història que roman apagada en la memòria col·lectiva, és com si de nou tornessin a aflorar aquestes històries que romanen silenciades en espera que algú les rescati i les vulgui escoltar.

Durant un temps s'ha recuperat de l'oblit aquesta història evitant la desmemòria. És per això que l'obertura d'una fossa, sobretot si té tanta cobertura i acollida social com la que va tenir Porreres, és una gran eina pedagògica que serveix per contar i donar a conèixer allò que va passar a aquells que hi estan enterrats, com és que foren assassinats i, sobretot, per fer-nos reflexionar per què fins ara no s'ha fet, quan molts de fills han mort sense saber on era ni què li va passar als seus pares. Per tot això, també és una qüestió de justícia i un dret de les famílies. Tot i que fem 80 anys tard, estam donant el dret a les famílies de poder enterrar dignament els seus familiars.

A més, és un acte de justícia social perquè desenterrant-los els estam recuperant de l'oblit, recuperam la seva memòria i les seves idees i fem que per uns dies sembli que tornin ésser vius. Precisament, quan obrim una fossa els estam reintegrant dins la societat, quan foren assassinats per construir un país homogeni i sense oposició a la dictadura.

L'exhumació d'una fossa suposa també una evidència de la repressió empresa contra la població civil, quan desenterram aquestes persones, no només ens serveix per identificar-les, posar-los nom i cara, conèixer la seva història, recuperar la seva memòria i dignificar-les, sinó que també constitueix una prova essencial de la repressió. Ara ningú podrà negar que foren assassinades, perquè els ossos parlen i així ho demostren. En definitiva, els estam donant el lloc dins la societat que els va ser negat. Desenterrar el passat i donar a conèixer el que va passar és dignificar i commemorar les víctimes oblidades, incloure-les en la narració del passat com a acte de reparació i justícia.

²² BERNANOS, George. (2009). *Els grans cementiris sota la lluna*. RBA. Barcelona. P.47.

Proposta d'un memorial democràtic a Porreres

Si l'obertura d'una fossa és important perquè les famílies puguin tancar el dol i per fi enterrar els seus familiars, perquè es faci justícia social, es recuperi de l'oblit la seva història i suposi una evidència històrica d'allò que va passar, la seva senyalització, contextualització i fins i tot museïtzació és igual d'important per evitar que aquesta història caigui de nou en l'oblit. En especial aquelles fosses que per motius tècnics la seva obertura sigui inviable, han de ser un lloc on recordar aquelles persones que hi foren enterrades.

A Mallorca tenim un ampli repertori d'espais, que a dia d'avui encara romanen prou desconeguts, que varen estar vinculats a la pròpia guerra. Parlam dels camps de batalla situats al llevant de l'illa i d'altres espais lligats particularment a la repressió franquista, com ho són els cementeris i punts on les víctimes foren assassinades, les fosses on foren enterrats i les presons on van estar detingudes. Aquests llocs els hauríem de reconèixer com a llocs de memòria on recordar allò que va passar, i homenatjar a tots aquells que patiren les conseqüències de la guerra i la repressió.

La repressió s'associa a la memòria i també als llocs on es va donar, aquests llocs constitueixen el que anomenem patrimoni de l'horror. Seguint al pioner d'aquest concepte, Pierre Nora, aquests espais són llocs de memòria amb els quals es pot evitar la tirania de la memòria, que seria la seva manipulació per part dels estats.²³ Cal ésser conscients de la potencialitat que ofereixen els llocs de memòria per contribuir a fomentar els pilars democràtics basats en el coneixement del nostre passat. Els hem de fer servir per educar en valors de respecte, tolerància i diversitat. A més de l'oportunitat didàctica que ofereixen per divulgar el que hi succeí. Explicar les conseqüències de la guerra i de la repressió en el mateix lloc on es va donar és una oportunitat única per apropar els detalls d'aquesta història que tradicionalment ha quedat marginada i atreure a aquelles persones que vulguin conèixer els detalls de la guerra i la repressió.

Porreres s'ha consolidat com a lloc emblemàtic de la repressió a l'illa i compleix amb els requisits idonis per realitzar-hi un memorial democràtic, complementant la placa amb els noms i el monument a les víctimes que hi foren enterrades –situat a l'oratori de la Santa Creu. A més, s'hi podria crear un memorial que servís per donar visibilitat als resultats de la recent exhumació i als coneixements sobre la repressió que les investigacions històriques i arqueològiques ens han aportat. Fer un memorial en record i homenatge a les persones que hi foren enterrades, que doni a conèixer la seva història, que sigui un lloc on es recuperi la memòria històrica i que es divulgui a la societat.

De fet, l'oratori de Porreres ja fa anys que s'ha convertit en un autèntic lloc de memòria quan es ret homenatge a les roges del Molinar en l'aniversari del dia en què foren assassinades i amb

²³ NORA, Pierre. (1989). *Les lieux de mémoire*. Quarto Gallimard. París.

motiu de l'aniversari en què fou proclamada la segona república. Aprofitar que ja és reconegut per la societat com un lloc de memòria –i que encara ho fou més durant els dies que va durar el procés d'exhumació– per recuperar de l'oblit aquesta història i aprofitar l'espai per difondre el coneixement aportat per les evidències científiques fruit del treball històric i arqueològic, contribuint a la cohesió social. És a dir, reivindicar Porreres com a símbol de la repressió, lloc de memòria i, sobretot, de recuperació de la memòria històrica. El memorial Democràtic de Catalunya i tota la feina que s'està fent a Catalunya i a altres punts de l'estat –on ja han començat a treballar sobre la recuperació de la memòria i a dignificar tant les víctimes com els espais de memòria– ens han de servir com a referent, sempre tenint en compte les particularitats de la nostra història insular.

Cal destacar el valor pedagògic dels memorials que, per sobre del valor monumental, contribueixen a mantenir viva la memòria i animen a reconèixer a aquells que sofriren per posar les bases d'una societat més justa i lluitar per la democràcia i la llibertat.²⁴ Els memorials han de servir no només per homenatjar les víctimes, pel consol de les famílies o per tancar els processos de dol, sinó que també han de servir per construir relats col·lectius, han de ser referents ètics per les societats democràtiques mitjançant les quals enfrontar-se al seu passat, que serveixi per estimular la formació crítica de la ciutadania, la difusió dels valors democràtics i la consecució d'un món més lliure i just.

Fer un memorial a Porreres suposaria activar encara més el poble, especialment en l'àmbit del patrimoni històric i de la memòria democràtica; a més, suposaria la seva localització en el mapa com un referent en la recuperació i la dignificació de la memòria. Articular un relat memorial en els espais urbans seria un altre aspecte a tenir en compte, tal i com altres ciutats europees capdavanteres en qüestions de memòria –com Berlín– han fet. De fet, determinats països i ciutats han decidit treure rèdit al patrimoni vinculat a l'horror i l'explosió turística amb importants beneficis econòmics, és el que és coneix com a *tanaturisme*. I tot i que no cal arribar a aquest punt, sí que resulta interessant veure com els distints països gestionen la memòria històrica en funció de la seva maduresa democràtica.

CONCLUSIONS

La primera fase de l'exhumació de la fossa de Porreres el 2016 ha estat la segona obertura d'una fossa a Mallorca, després de la de Sant Joan, amb les quals s'han pogut recuperar un total 58 persones (55, de Porreres –6 de les quals romanen encara sota els nínxols– i 3, de Sant Joan) que podran ser retornades a les seves famílies, les quals corroboraran finalment on foren assassinades i com moriren després de 80 anys de silencis. Les famílies podran enterrar als seus familiars completant així el cicle del dol, alhora que les víctimes podran gaudir d'un enterrament digne devora els seus éssers estimats, a més

²⁴ MIR CURCÓ, Conxita; GELONCH SOLÉ, Josep (EDS.). (2013). *Duelo y memoria. Espacios para el recuerdo de las víctimas de la represión franquista en perspectiva comparada*. Universitat de Lleida.

de tenir un espai de record dins la societat. La recuperació d'aquestes víctimes, sens dubte, ha estat possible gràcies a la incansable lluita de la societat i, en particular, dels seus familiars, junt amb el suport del Parlament Balear. Ara bé, només hem recuperat una ínfima part de tots aquells que foren assassinats per la repressió o que moriren en batalla. La recuperació de la memòria històrica només podrà concloure amb la recuperació de totes les víctimes de la guerra o, al manco, amb la seva dignificació. Fins que no es posi nom i cara a les víctimes, es desenterrí la seva història, es recuperin les idees per les quals moriren i s'assenyali als assassins, no es podran tancar les ferides que romanen des de fa massa temps fora cura.

De la mateixa manera que és important la recuperació dels cossos per a què puguin ser retornats a les seves famílies i reintegrats dins la societat, també ho és com a evidència material de la repressió orquestrada pel franquisme. Resulta imprescindible doncs, d'una banda dignificar totes les víctimes i, per l'altra, reconèixer els espais que foren escenari de la barbàrie de la repressió i la guerra com a lloc de memòria on recordar aquesta tràgica història i en homenatge a aquells que la patiren. Incidir per tant en la necessitat de la societat de gaudir d'un espai de memòria on se socialitzin els coneixements entorn a la Guerra Civil fruit de les investigacions històriques i arqueològiques més recents, on s'apregui i es convidi a la reflexió de la societat, en definitiva, un espai on emocionar-se i pensar.

Creiem també que l'exemple més clar que com a societat seguim violentats és que, 80 anys més tard, segueixin tirades com a fems, on els seus assassins volgueren, aquelles persones que defensaren la democràcia liberal, el comunisme, l'anarquia o el feminisme. Cal recordar que aquelles persones, aquestes persones, les de Porreres, no són alienes a la nostra societat, com així ho volgueren els feixistes. La seva permanència en les fosses denota el nostre fracàs com a societat.

Finalment, apel·lam a la recuperació dels represaliats i a la seva memòria per tal de frenar la violència que, com a societat, patim des de fa massa temps. Consideram que l'anàlisi, la recuperació i el registre formen part de l'objecte d'estudi de l'arqueologia en dues vessants, la científica i la política. Per una banda, el coneixement del passat forma part de l'àmbit científic, però és la voluntat de reincorporar a aquests individus dins la nostra societat, així com la de frenar dita violència i escenificació del terror, la que ens obliga a posicionar-nos políticament en contra de la perpetuació de les relacions de desigualtat i violència que romanen encimentades als nostres peus, a dia d'avui, en ple 2017, i que troben les seves arrels en una dictadura feixista que no dubtà en posicionar-se i adoptar la simbologia i estructures de poder dels seus aliats i parents italians i alemanys.

Referències bibliogràfiques

AGUILAR, Paloma. (1996). *Memoria y olvido de la guerra civil española*. Alianza. Madrid.

AMNISTÍA INTERNACIONAL. (2015). *Informe para el Comité de Derechos Humanos de las Naciones Unidas*.

AMNISTÍA INTERNACIONAL. (2012). *Casos abiertos, heridas cerradas. El desamparo de las víctimas de la Guerra Civil y el franquismo en España*.

AREND, HANNAH. (2003). *Eichmann en Jerusalén*. Lumen. Barcelona.

ASSOCIACIÓ DE MEMÒRIA HISTÒRICA DE MALLORCA. (2011). Les fosses de la repressió a Mallorca:

mapa de les fosses comuns de Mallorca. I part. Govern de les Illes Balears. Palma.

BERNANOS, George. (2009). *Els grans cementiris sota la lluna*. RBA. Barcelona

GALLEGO, Ferrán. (2006). *De Munich a Auschwitz*. Debolsillo. Barcelona.

GREABER, David. (2014). *Una historia alternativa de la economía*. Ariel. Barcelona.

KALVYAS, Sthathis. (2006). "The logic of violence in a civil war. Cambridge University Press". Vol.16 N°2. P. 485-493.

LULL, Vicent [ET AL.] (2006). "La investigación de la violencia: una aproximación desde la arqueología." *Revista Cypsela*. N°2. P-87-108.

MAQUIAVEL, Nicolás. (2010). *El Príncipe*. Alizana. Barcelona.

MEMÒRIA DE MALLORCA. (2016). "La Llei 10/2016 i la Fossa de Mallorca: Porreres". Temps de la memòria. Butlletí de l'Associació per a la Recuperació de la Memòria Històrica de Mallorca N°38.

MIR, Conxita; GELONCH, Josep. (2013). *Duelo y memoria. Espacios para el recuerdo de las víctimas de la represión franquista en perspectiva comprada*. Espai/Temps. Lleida.

MOLINERO, Carme. (2008). *La represión franquista y políticas públicas de la memoria democrática*. UAB/CEFID.

MONTERO, Juan [ET AL.] (2017). “Aterrados, sacados y (des)enterrados: una mirada arqueológica a los paisajes del terror caliente de 1936 en tierras de Castilla.” *Revista Otarq*. Vol. 2. P-183-204.

NORA, Pierre. (1989). *Les lieux de mémoire*. Quarto Gaillimard. Paris.

SÁEZ DEL CASTILLO, Aritza. (2017). “La arqueología del conflicto en el País Vasco y su potencial didáctico”. *Revista Otarq*. N°2. P-129-145.

SEGURA MAS, Antoni. (2009). “Represión, víctimas, fosas y desaparecidos”. *El largo siglo XX. La responsabilidad del historiador*. P.23-37.

SEVILLANO, Francisco. (2003). “La construcción de la memoria y el olvido en España”. *Ayer* N°52. P. 297-319.

VON CLAUSEWITZ, Karl. (1984). *De la guerra*. Labor. Barcelona.

WEBGRAFIA

ETXEBARRIA, Francisco (2016, Abril 16). Entrevista per Isabel Camacho. Recuperada de <http://ctxt.es/es/20160420/Politica/5495/memoria-historica-fosas-exhumaciones-franquismo-represion-Lasa-Zabala-GAL-PSOE-Felipe-Gonzalez.htm>

ÍNDIX

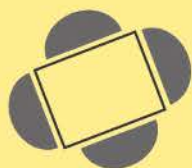
Salutació	3
FRANCISCA MORA VENY, BATLESSA	
GASPAR MÓRA MULET, REGIDOR D'EDUCACIÓ I CULTURA	
Pròleg	5
MARIA BARCELÓ CRESPI	
JOAN MELIÀ GARÍ	
Pedra de Santanyí de Porreres	7
GUILLEM MAS GORNALS	
JOAN SORELL JUAN	
Nivells de metalls pesants a les terres de Porreres	17
JAUME VADELL	
MARIA ADROVER	
MARGALIDA COLOMBÀS	
Porreres i l'arqueologia: estat de la qüestió	29
JAUME CARDELL PERELLÓ	
NOELIA MUNAR CRUZ	
Porreres a la <i>Història de Lluçmajor</i>	43
PAU TOMÀS RAMIS	
Les cavalleries armades de Nunyo Sanç a Porreres: dotació, atribucions i règim de tinença (s. XIII-XIV)	61
PLÀCID PÉREZ	
Localització, documentació i contextualització de dos fragments d'escultura gòtica d'influència sagreriana a Porreres	79
GABRIEL NOGUERA VICH	
Darrereres voluntats davant la mort. Porreres, segles XIII – XVI	105
MARIA BARCELÓ CRESPI	
Mapa i plànols dels camins de Lluçmajor a Porreres (1758)	127
JOAN BAUZÀ LLINÀS	
ANTONI GINARD BUJOSA	
ANDREU RAMIS PUIG-GRÒS	
Un contracte d'arrendament de l'apotecaria d'Anna Sitjar Barceló (s. XIX)	149
FRANCESC CANUTO BAUÇÀ	

- El ferrocarril del ramal de Felanitx 1897-1967: l'estació de Porreres 173**
MARIA ANTÒNIA NICOLAU ROSSELLÓ
- L'obra escultòrica de Miquel Vadell i Pasor 189**
ANDREU GABRIEL VENY MIRÓ
- Estadística escolar del curs 1924-25. Les escoles públiques de Porreres 221**
ANTONI AULÍ GINARD
JOAN PONS JULIÀ
- L'Obra del Cançoner Popular de Catalunya a Porreres 231**
CATALINA MARIA GARÍ BLANCH
- La fossa comuna de Porreres: la repressió al descobert 251**
BARTOMEU GARÍ SALLERAS
- Jaume Rosselló i Verger (1928-1993): per a l'art i la cultura de Porreres 273**
JAUME ROSSELLÓ TOMÀS
LLÚCIA SALLERAS JULIÀ
- La fossa de Porreres: la significació social de la seva obertura
i l'evidència de la repressió franquista 299**
MARIA ANTÒNIA FERNÁNDEZ PIZÀ
MATEU MORLÀ MOURE

Patrimoni
Porreres *e*
15

Ajuntament de Porreres

Centre
de Professorat
Manacor

Servei de Formació Permanent del Professorat
Centre de Professorat de Manacor
Illes Balears